

Obiteljsko nasilje i nasilje u vezama protiv LBT žena u EU

Uredio Giacomo Viggiani

Bleeding Love: Raising Awareness
on Domestic and Dating Violence Against
Lesbians and Transwomen in the European Union

Funded by the Daphne
Programme of the
European Union

**OBITELJSKO NASILJE I NASILJE U VEZAMA
PROTIV LBT ŽENA U EU**

UREDIO

GIACOMO VIGGIANI

Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijki i transžena u Europskoj Uniji

Koordinator projekta: Giacomo Viggiani

Odgovorna stručnjakinja: Susanna Pozzolo

Urednik: Giacomo Viggiani

Autorice i autori: Anna Lorenzetti, Arianna Petilli, Bea Sándor, Giacomo Viggiani, Jasna Magić, Jelena Poštić, Katalin Ráhel Turai, Kenneth Mills, Lora Novačkova, Maria Federica Moscati, Marta Ramos, Mia Gonan, Michaël Veltens, Monika Pisankaneva, Telmo Fernandes i Tomas Vytautas Raskevičius.

Ilustracija na naslovnici: Flavia Pellegrinelli

Ovaj rad je licenciran pod [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

ZAHVALE

Ova knjiga ne bi postojala da nije bilo potpore Opće uprave za pravosuđe Europske komisije u vidu posebnog programa "Daphne 2007-2013" te projekta *Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijki i transžena u Europskoj Uniji*.

Najtoplije se zahvaljujemo žrtvama obiteljskog nasilja i nasilja u vezama, tijelima za provedbu zakona te zdravstvenim i pravnim stručnjacima koji su ljubazno s nama podijelili svoja dragocjena i teška iskustva. Zahvalu i priznanje dugujemo svim svojim partnericama/ima, volonterkama/ima i sudionicama/ima na projektu *Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijki i transžena*: Anna Lorenzetti, Beáta Judit Sándor, Benedetta Ciampa, Elena Lazzari, Elisabetta Canevini, Emanuela Bonini, Ezia Maccora, Fabio Roia, Fabrizia Bracaglia, Francesca Di Muzio, Giovanna Camertoni, Ian Pinchen, Jana Lozanoska, Jasna Magić, Jelena Poštić, Jo Harvey Barringer, Katalin Ráhel Turai, Katrien Vanleirberghe, Kenneth Mills, Laura Cocucci, Liliana Marcantonio, Lisa Parrini, Lora Novačkova, Maria Federica Moscati, Maria Grazia Sangalli, Marko Jurčić, Marta Ramos, Michael Veltens, Michele De Chirico, Michelina Stefania, Monika Pisankeva, Nadia Iannella, Paola Parolari, Paola Biondi, Patrizia Fiore, Piergiorgio Masi, Rossella Liscio, Rossella Santi, Saverio Regasto, Simonetta Viola, Susanna Pozzolo, Tecla Mazzaresse, Telmo Fernandes, Tomas Vytautas Raskevičius, Vladimir Simonko i Ylenia Zeqireya.

Posebno se zahvaljujemo svim europskim nevladinim organizacijama te Sveučilištu u Bresciji koji su predano radili na uspješnoj provedbi ovoga projekta: Avvocatura per i Diritti LGBTI, Háttér Society, Zagreb Pride, Broken Rainbow, ILGA Portugal, Lithuanian Gay League, Bilitis i Çavaria.

SADRŽAJ

UVOD	5
<i>Giacomo Viggiani</i>	
INTIMNO NASILJE U ISTOSPOLNIM VEZAMA	11
<i>Arianna Petilli</i>	
BELGIJA	25
<i>Kenneth Mills i Michaël Veltens</i>	
BUGARSKA	38
<i>Lora Novačkova i Monika Pisankaneva</i>	
HRVATSKA	55
<i>Jelena Poštić i Mia Gonan</i>	
ITALIJA	69
<i>Maria Federica Moscati</i>	
LITVA	87
<i>Tomas Vytautas Raskevičius</i>	
MAĐARSKA	105
<i>Bea Sándor i Katalin Ráhel Turai</i>	
PORTUGAL	121
<i>Telmo Fernandes i Marta Ramos</i>	
UJEDINJENO KRALJEVSTVO (ENGLESKA)	134
<i>Jasna Magić</i>	
POJMOVNIK	152
<i>Anna Lorenzetti</i>	

UVOD

Giacomo Viggiani¹

Immodest creature, you do not want a woman who will accept your faults, you want the one who pretends you are faultless – one who will caress the hand that strikes her and kiss the lips that lie to her.

George Sand, Pismo od 17 lipnja 1837

Koja prava imam kao lezbijka, biseksualna žena ili transžena (LBT) žrtva obiteljskog nasilja i nasilja u vezama? Kako da prepoznam jesam li u nasilnoj vezi sa svojom partnericom? Kako joj se mogu suprotstaviti? Pružajući odgovore na navedena pitanja, ovo istraživanje nastoji proširiti znanje i razumijevanje prirode nasilja u obitelji kod ženskih partnerica te nasilja u vezama protiv transžena, kao i s njima povezane probleme, a u kontekstu nadležnih tijela nekoliko članica Europske Unije: Bugarske, Belgije, Hrvatske, Mađarske, Italije, Litve, Portugala i Ujedinjenoga Kraljevstva. Cilj knjige je pružiti pregled praksi nadležnih tijela u spomenutim zemljama u slučajevima obiteljskog nasilja i nasilja u vezama u LBT zajednici.

Istraživanje ima tri glavna cilja: prvo, istražuju se uzroci nasilja i njegovi pojavi oblici. Pritom se s posebnom pažnjom analizira postoje li razlike u definicijama obiteljskog nasilja i nasilja u vezama u odabranim pravnim sustavima te koje su osobitosti obiteljskog nasilja između ženskih istospolnih partnerica i nasilja u vezama protiv transžena. Drugo, razmatraju se primjeri dobre prakse – ukoliko takvi postoje – u analiziranim državama, a koji se odnose na borbu protiv obiteljskog i nasilja u vezama. I posljednje, iznose se temeljni podaci o navedenim temama s namjerom da se omoguće daljnja istraživanja u Europskoj uniji.

Prema oskudno dostupnoj literaturi, lezbijke, biseksualne i transžene često su žrtve nasilja i različitih oblika partnerskog zlostavljanja unutar i izvan obitelji (Ard i Makadon, 2011; Brown, 2008; Peterman i Dixon, 2003). Pokazalo se da nema većih razlika između elemenata koji dovode do slučajeva obiteljskog nasilja i nasilja u raznospolnim i istospolnim vezama, baš kao što većih razlika nema ni kod emocionalnih elemenata poput straha, frustracije i srama (Serra, 2013). Međutim, novija istraživanja pokazuju da su stope nasilja veće kod osoba koje se identificiraju kao transrodne (Seelman, 2015), kao i to da se političke i društvene rasprave rijetko kad dotiču navedenih tema. Sve to jasno pokazuje da javna svijest često podcjenjuje intimno nasilje između ženskih partnerica i nasilje protiv transžena.

Iako je bilo novijih pokušaja (poput talijanskog istraživanja *Eva contro Eva* iz 2011. godine²) da se dostupna literatura poveže s empirijskim podacima o internaliziranoj homofobiji,

¹ Znanstveni novak na području filozofije prava na Sveučilištu u Bresciji.

² www.evacontroeva.it, pregledano 13. studenoga 2015.

manjinskom stresu, stereotipima o seksualnoj orijentaciji i drugim poteškoćama na koje se može naići u bavljenju intimnim nasiljem između istospolnih partnerica i nasiljem u vezama protiv transžena, europska perspektiva još uvijek nije dostatno razvijena, osim u rijetkim zemljama poput Ujedinjenoga Kraljevstva. Stoga ovo istraživanje želi popuniti prazninu u stručnoj literaturi i prekinuti šutnju koja prekriva ovu zanemarenu istraživačku temu.

U tom pogledu knjiga slijedi rad nacionalnih i europskih zakonodavaca na prevenciji nasilja. Istraživanje spada u djelokrug Rezolucije 1582 (2007) o borbi protiv obiteljskog nasilja protiv žena, Rezolucije 1697 (2009) o ženama migrantima posebno izloženima riziku od obiteljskog nasilja i Preporuke Odbora ministara (2002)⁵ o zaštiti žena od nasilja. Istraživanje je osmišljeno u skladu s četiri zajedničke potrebe na europskoj razini: 1) prikupljanje podataka o obiteljskom nasilju između istospolnih partnerica i nasilju u vezama protiv transžena; 2) poboljšanje znanja o specifičnim problemima i karakteristikama intimnog nasilja nad tim dvjema specifičnim skupinama žena; 3) prikupljanje sudske prakse i dobre prakse vezane uz obiteljsko nasilje između istospolnih partnerica i nasilje u vezama protiv transžena; 4) pokretanje kampanje za podizanje svijesti o ovoj temi.

Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijki i transžena u Europskoj Uniji

Istraživanje koje je dovelo do ove knjige i sama knjiga predstavljaju temeljne aktivnosti provedene u sklopu projekta *Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijki i transžena u Europskoj Uniji*. Projekt, koji je sufinanciran od strane Opće uprave za pravosuđe Europske komisije u sklopu posebnog programa "Daphne 2007-2013", započeo je u veljači 2015, a završit će u veljači 2016. godine. Više informacija možete pronaći na www.bleedinglove.eu.

Prilikom odabira država u kojima će se provoditi istraživanje u obzir su uzeta dva glavna aspekta. Prvi i najvažniji bio je geografski položaj, s namjerom da se obuhvati što veći dio europskoga područja: Italija na jugu, Portugal na zapadu, Belgija, Velika Britanija i Litva na sjeveru, Bugarska i Mađarska na istoku te Hrvatska na području Balkana. Drugi razmatrani aspekt bili su nacionalni propisi o pravima LBT osoba, s namjerom da se pokrije čitav spektar od punoga priznavanja prava do potpunog izostanka bilo kakvog prepoznavanja. Naposljetku, Hrvatska je izabrana jer je tek nedavno postala članica Europske unije te se malo zna o načinu na koji lezbijke, biseksualne i transžene štiti od intimnog nasilja.

Očekivani rezultati projekta su: prvo, komparativno istraživanje koje analizira dobre prakse vezane uz obiteljsko nasilje i nasilje u vezama usvojeno od strane država članica, nevladinih organizacija i drugih organizacija; drugo, pokretanje kampanje za podizanje svijesti preko publikacije namijenjene građanima, *bloga* na kojem ljudi mogu podijeliti vlastita iskustva

o nasilju te *Twitter* profila na kojem je moguće prijaviti slučajeve nasilja; treće, europski fotografski natječaj s vlastitom internetskom stranicom te dva video uratka za podizanje svijesti o obiteljskom nasilju između ženskih istospolnih partnerica i nasilja u vezama protiv transžena; četvrto, dvodnevna završna međunarodna konferencija i objavljivanje zbornika s konferencijskim izlaganjima.

Projekt unaprjeđuje znanje o obiteljskom nasilju između istospolnih partnerica i nasilju u vezama protiv transžena. Štoviše, on pridonosi podizanju svijesti među samim ženama te priprema suce, odvjetnike, tijela za provedbu zakona, zdravstvene i socijalne radnike i nevladine organizacije, te posvećuje pažnju razlikama između cisžena i transžena, kao i između obiteljskog i nasilja u vezama. Osim toga, projekt u cjelini ima pozitivan učinak na cijeli pravni i socijalni sustav u državama u kojima projektni partneri djeluju, što posljedično dovodi do podizanja svijesti i promicanja novih, specifičnih politika.

Metodologija

Istraživanje se uglavnom koristilo kvalitativnom metodologijom, baziranoj na prikupljanju dostupne literature o obiteljskom nasilju između istospolnih partnerica i nasilju u vezama protiv transžena u razmatranom periodu, odnosno ožujku i listopadu 2015. godine, u Italiji, Velikoj Britaniji, Mađarskoj, Bugarskoj, Hrvatskoj, Portugalu, Belgiji i Litvi. Ovisno o analiziranom pravnom sustavu, podaci su prikupljeni iz različitih izvora i oslanjali su se na: obiteljsko nasilje i nasilje u vezama, pravnu i socijalnu literaturu (ovisno o dostupnosti), zakonodavna kretanja o obiteljskom nasilju i o nasilju nad LBT osobama, zbirke sudske prakse o obiteljskom nasilju i o nasilju u vezama (ukoliko postoje), zbirke najboljih praksi od strane udruga ili tijela javne vlasti te ostalih neformalnih izvještaja o slučajevima. Podaci prikupljeni iz pisanih izvora i znanstvene literature nadopunjeni su i prošireni strukturiranim intervjuima s lezbijkama, biseksualnim i transženama te raznim stručnjacima poput odvjetnika, tijela za provedbu zakona te zdravstvenih i socijalnih radnika. Istraživanje je završeno terenskim opažanjima provedenim u odabranim državama tijekom ranije spomenutog razdoblja.

Istraživanje je u odabranim državama počelo prikupljanjem dostupne literature koja omogućuje razumijevanje lokalnih pravnih i društvenih okvira te akademskih diskursa o obiteljskom nasilju i o nasilju u vezama. Ovisno o proučavanoj državi, u svrhu ovog istraživanja u raznim knjižnicama i arhivima prikupljeni su i analizirani tekstovi zakona, pravni akti i statuti, sudske prakse i spisi pravnih znanosti. Također su prikupljeni i drugi materijali i izvješća dostupni u lokalnim novinama, na filmovima i televizijskim programima, kao i oni materijali koje su nevladine organizacije izdale na svojim internetskim stranicama ili tijekom javnih demonstracija ili konferencija.

Svaki je partner razmotrio zakonski i društveni okvir te literaturu o ovoj temi u vlastitoj državi, obraćajući pozornost na razlike između obiteljskog i nasilja u vezama, kao i između cisžena i transžena. Ukoliko je analiza obiteljskog nasilja uključivala raznospolne parove u kojima je partnerica bila lezbijka ili biseksualka, prvi se korak sastojao od analize utjecaja homoseksualnosti kao izvora nasilja te jesu li je zakonski propisi analizirane države,

primjenjeni u tom slučaju, uzeli u obzir. Nasilje u vezama obično se definira kao počinjenje ili prijetnja činom nasilja od strane najmanje jednog člana nevječanog para prema drugom članu u kontekstu upoznavanja ili udvaranja³. Međutim, u ovom istraživanju uglavnom smo bili usmjereni na istraživanje specifičnih slučajeva nasilja u vezama, a to je nasilje počinjeno od strane klijenata, o kojem su često izvještavale transžene koje su ujedno i seksualne radnice. Odluka o bavljenju isključivo ovim specifičnim pitanjem u vezi transžena donesena je s namjerom da se istraži tema kojom se literatura dosad rijetko bavila, unatoč visokim stopama zlostavljanja transžena (Roch, 2012) te svakodnevnim novinskim člancima o nasilnim klijentima.

Podaci pribavljeni iz dokumentarnih izvora dovršeni su i dopunjeni dodatnim informacijama iz strukturiranih intervjua. Za provedbu intervjua osmišljena su tri strukturirana upitnika: po jedan za obiteljsko nasilje, nasilje u vezama i stručnjake. Ovisno o lokalnim prilikama, istraživač/ica je osobno kontaktirao/la udruge koje podržavaju LBT osobe, zatim tijela javne vlasti, centre za pružanje podrške ženama, tijela za provedbu zakona ili odvjetničke komore. Iako su intervjui bili strukturirani i utemeljeni na unaprijed određenom popisu pitanja, svakoj/m ispitivaču/ici bilo je dozvoljeno da postavlja dodatna pitanja i snimi komentare te da obrati pažnju na eventualne nove teme, nepredviđene u fazi planiranja, ali od interesa za istraživanje. Ispitanice/i su istovremeno bili/e slobodne/i uskratiti odgovor na bilo koje pitanje ili prekinuti intervju u bilo kojem trenutku. Štoviše, mogle/i su postavljati pitanja ili dati vlastite primjedbe o tijeku intervjua u bilo kojem trenutku tijekom razgovora. Svaki je intervju uz dopuštenje ispitanika snimljen diktafonom te po potrebi naknadno transkribiran kako bi se s kvalitativne točke gledišta vrednovali i analizirali dobiveni podaci.

Struktura knjige

Knjiga je podijeljena u devet poglavlja. Prvo poglavlje uvodi čitatelja u diskurse o naravi, značajkama, psihološkom razvoju i problemima kod intimnog nasilja u ženskim istospolnim parovima. U sljedećih osam poglavlja iznose se rezultati istraživanja za sve države uključene u projekt. Svako je poglavlje podijeljeno u nekoliko dijelova koji čitatelja/icu prvo upoznaju sa zakonodavnim okvirom (ukoliko takav postoji) o sprječavanju i borbi protiv obiteljskog nasilja između ženskih istospolnih partnerica i nasilja u vezama nad transženama, nakon čega se prelazi na analizu intervjua iz kvalitativne perspektive, a zaključuje s terenskim opažanjima. Knjiga završava korisnim pojmovnikom koji sadrži najkorištenije pojmove.

Sažetak zaključaka

- Izostanak zakonskog priznanja istospolnih parova kao "obitelji" u nekim europskim državama ima izravan utjecaj na učinkovitost zakona o obiteljskom nasilju. Nepostojanje

³ V. definiciju Nacionalnoga centra za žrtve kaznenih djela (www.victimsodcrime.org, pregledano 15. studenog 2015. godine) ili definiciju Ureda za zdravlje žena (www.womenshealth.gov, pregledano 15. studenog 2015. godine).

jasno definirane procedure prilagodbe spola u nekim zemljama također izlaže transžene opetovanoj diskriminaciji.

- Obiteljsko nasilje između ženskih istospolnih partnerica uključuje: tučnjavu, opetovanu verbalnu agresiju koja se najčešće sastojala od vrijeđanja, bijesnih ispada, zastrašivanja i prijetećeg ponašanja, financijske kontrole, stalne ljubomore, ograničavanja pristupa obitelji i/ili prijateljima, te otvaranja rasprave o tome trebaju li partnerice i na koji način imati otvorenu vezu.
- I cisžene i transžene rijetko se obraćaju tijelima za provedbu zakona. Neki od razloga za to su: ograničena upoznatost s pravnim okvirom ili pravima, strah od diskriminacije, želja za zaštitom privatnosti u pogledu spolne orijentacije ili rodnog identiteta te manjak povjerenja u pravni sustav.
- Transžene seksualne radnice nerijetko su izložene policijskom zlostavljanju, a zdravstveni i socijalni radnici često im ne iskažu dovoljno poštovanja.
- Bračne/i terapeutkinje/i, psihologinje/zi i savjetnice/i često su nepripremljene/i za rješavanje intimnog nasilja među ženskim istospolnim partnericama i nasilja protiv transžena. Česta pojava su i ukorijenjene predrasude.
- U većini analiziranih država stručnjaci/kinje nemaju na raspolaganju posebne smjernice za slučajeve obiteljskog nasilja između ženskih istospolnih partnerica i nasilja u vezama protiv transžena.
- Postoji opći nedostatak informativnih i relevantnih materijala o intimnom nasilju među ili protiv LBT osoba.
- Terenska istraživanja pokazuju da će LBT žene u istočnoeuropskim zemljama doživjeti veće razine neprijateljstva kako od šire javnosti tako i od tijela javne vlasti.

Literatura

Ard, KL, i Makadon, HJ 2011, "Addressing Intimate Partner Violence in Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Patients", *Journal of General Internal Medicine*, 26(8), str. 930-933.

Brown, C 2008, "Gender-role Implications on Same-sex Intimate Partner Abuse", *Journal of Family Violence*, 23, str. 457-462.

Peterman, LM i Dixon, CG 2003, "Domestic Violence between Same-sex Partners: Implications for Counselling", *Journal of Counselling and Development*, 81, str. 40-59.

Roch, A, Ritchie, G i Morton, J 2010, *Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse*, pregledano 15. studenoga 2015, www.scottishtrans.org.

Seelman, KL 2015, "Unequal Treatment of Transgender Individuals in Domestic Violence and Rape Crisis Programs". *Journal of Social Service Research*, (ožujak), str. 1-19.

Serra, NE 2013, "Queering International Human Rights: LGBT Access to Domestic Violence Remedies", *Journal of Gender, Social Policy & the Law*, 21(3), str. 583-608.

INTIMNO NASILJE U ISTOSPOLNIM VEZAMA

Arianna Petilli⁴

Definicija i vrste zlostavljanja

Kada govorimo o nasilju koje se događa u vezi obično spominjemo zlostavljanje koje muškarac čini protiv svoje ženske partnerice. Doista, postoje mnogi kruti stereotipi koji i dalje šire ideju da samo muškarac može biti agresor, a samo žena može biti žrtva zlostavljanja u nasilnoj vezi. Teško je prihvatiti da se nasilje može dogoditi i kod istospolnih parova. Ipak, mnoge znanstvene studije pokazuju da su stope, značajke i načini na koje se fizičko i psihičko nasilje događa unutar lezbijskih i gej parova usporedivi s onima heteroseksualnih parova (Brown 2008; Peterman i Dixon, 2003). Stoga je važno rasvijetliti još uvijek vrlo skriveni fenomen kako bi se produbilo naše znanje i osigurala adekvatna razina podrške žrtvama.

Prije opisa zlostavljanja u istospolnim vezama, prvo moramo shvatiti što je obiteljsko nasilje, koji su njegovi oblici i kako ih prepoznati.

Pojam "obiteljsko nasilje" pokriva sva nasilna i prisilna ponašanja kojima jedan/a partner/ica pokušava zastrašiti, kontrolirati i dominirati nad drugim/om član/icom para (Neilson 2004). Najčešće se takva ponašanja ne sastoje isključivo od fizičkog djelovanja, već zlostavljač/ica obično koristi i strategije psihičkog, seksualnog i društvenog zlostavljanja kako bi napao/la žrtvu. Sljedeća tablica prikazuje glavne vrste zlostavljanja do kojih može doći u intimnoj istospolnoj vezi (Peterman i Dixon 2003).

Vrsta zlostavljanja	Ponašanje
Fizičko zlostavljanje	Udaranje, guranje, šamaranje, grizenje, cipelarenje, korištenje oružja protiv partnera/ice, bacanje predmeta, razbijanje stvari, čupanje kose, vezanje partnera/ice
Emocionalno/verbalno zlostavljanje	Poklapanje, vrijeđanje, kritiziranje, poigravanje partneričinim osjećajima i mislima, ponižavanje, izazivanje osjećaja krivnje, potenciranje internalizirane homofobije
Financijska ovisnost	Zabrana zapošljavanja, izazivanje partnerovog/ičinog otkaza, tjeranje na posuđivanje novca ili oduzimanje partnerovog/ičinog novca, očekivanje da ga/ju partner/ica uzdržava
Društvena izolacija	Kontroliranje s kim se partner/ica viđa i razgovara te gdje ide, ograničavanje interakcije partnera/ice s gej i lezbijskom zajednicom

⁴ Psihologinja, Institute Miller.

Seksualno zlostavljanje	Prisiljavanje partnera/ice na izvođenje seksualnih radnji koje su njemu/njoj neugodne, varanje, uvjeravanje partnera/ice kako je sam/a tražio/la zlostavljanje, naređivanje partneru/ici kako da se odijeva, optuživanje partnera/ice za varanje, kritiziranje seksualne izvedbe, uskraćivanje nježnosti
Minimiziranje/poricanje	Umanjivanje i poricanje zlostavljanja, uvjeravanje kako je zlostavljanje bilo obostrano, optuživanje partnera/ice za zlostavljanje
Prisila/prijetnje/zastrašivanje	Zastrašivanje pogledima ili gestama, uništavanje predmeta, ozlijeđivanje ljubimaca, pokazivanje oružja, prijetnje napuštanjem, oduzimanjem djece ili samoubojstvom, prijetnje kako će zajednici, poslodavcu, obitelji ili bivšem/oj supružniku/ici otkriti partnerovu/ičinu homoseksualnost

Razlog zbog kojeg počinitelji/ce pribjegavaju sustavnoj upotrebi takvih nasilnih ponašanja jest ostvarivanje opće kontrole nad njihovim žrtvama kako bi ih pretvorili u objekt bez identiteta, u potpunosti prepušten na milost i nemilost zlostavljača/ice (Johnson 2001; Letellier 1994; Renzetti 1992; Rohrbaugh 2006). Nažalost, zlostavljači/ice svoj cilj postižu jer, zbog konstantne izloženosti manipulativnim strategijama partnera/ice, žrtve počinje sumnjati u ispravnost svojih misli, emocija i ponašanja. Žrtve posljedično postaju zbunjene, prestrašene i sve ovisnije o svom/joj zlostavljaču/ici.

Skrivena motivacija iza nasilnih ponašanja jasno ukazuje kako je ključni čimbenik zlostavljanja kontrola, a ne, kao što se nekad vjerovalo, snaga. Povijesno gledajući, obiteljsko nasilje koncipiralo se kao rodno pitanje, kao rezultat patrijarhalnih tradicija koje promiču dominaciju muškaraca nad ženama (Johnson 1995). Obiteljsko nasilje stoga se razmatralo kao problem heteroseksualnih žena u ljubavnoj vezi s heteroseksualnim muškarcem (Jeffries i Ball 2008). Otkriće zlostavljanja u istospolnim vezama dovodi u pitanje takvo uvjerenje i pokazuje kako se nasilje može dogoditi u bilo kojoj vrsti odnosa, bez obzira na spol ili seksualnu orijentaciju (Rohrbaugh 2006). Sve veći broj istraživanja pokazuje kako su istospolni parovi nasilni koliko i raznospolni te da su sličnosti između heteroseksualnih i homoseksualnih zlostavljačkih veza veće od njihovih razlika (Brown 2008; Dickens 2014; Elliott 1996; Walsh, 1996; Wise i Bowman 1997).

Nasilje u lezbijskim i gej vezama relativno je novo područje istraživanja. Međutim, kako nas podsjećaju Stanley i sur. (2006), malobrojne postojeće studije ukazuju na to da se nasilje javlja kod 21-50% muških istospolnih veza (Kelly i Warshafsky 1997; Landolt i Dutton 1997; Waldner-Haugrud, Gratch i Magruder, 1997), što je usporedivo sa stopama iskazanim kod heteroseksualnih parova (Burke & Follingstad 1999). Fenomen je naizgled toliko prisutan kod

gej muškaraca da neke autore/ice navodi na tvrdnju kako je zlostavljanje u vezi treći najveći problem s kojim se gej muškarci danas suočavaju, odmah nakon ovisnosti i AIDS-a (Peterman i Dixon 2003).

Učestalost obiteljskog nasilja u ženskim istospolnim vezama također je slična, s rasponima od oko 25% do 50% (Alexander, 2002), što nas navodi na zaključak da su lezbijke pogođene intimnim nasiljem u sličnoj mjeri kao i heteroseksualne žene (Owen i Burke 2004). Nasilje u istospolnim vezama karakteriziraju iste vrste fizičkih, psihičkih i društvenih nasilnih ponašanja koja se pronalaze i u zlostavljačkim raznospolnim vezama (Peterman i Dixon 2003). Međutim, postoje dvije jedinstvene značajke po kojima se nasilne istospolne i nasilne raznospolne veze razlikuju (Balsam i Szymanski 2005; Dickens 2014; Rohrbach 2006). Prva je prijetnja autanjem ili čak razotkrivanje žrtvine seksualne orijentacije njegovim/njezinim poslovnim kolegama, obitelji i prijateljima. Druga je ekstremna izolacija koju homoseksualne žrtve mogu otprije osjećati zbog svoje seksualne orijentacije. Općenito, počiniteljima/cama daljnja izolacija žrtve od obitelji i prijateljske podrške služi kao mehanizam učvršćivanja kontrole. Kod nasilnih homoseksualnih parova zlostavljač/ica se može okoristiti otprije postojećom izolacijom koju žrtva proživljava jer se nije javno autala.

Krug nasilja

Obiteljsko nasilje karakterizira, kako kod istospolnih tako i kod raznospolnih veza, stalna prisilna kontrola koju jedan/na partner/ica pokušava ostvariti nad drugim/om upotrebom psihičkog, fizičkog i seksualnog zlostavljačkog ponašanja (Donovan i dr. 2006).

Istraživanja su identificirala još jednu sličnost između heteroseksualnih i homoseksualnih nasilnih parova, a radi se o cikličkoj naravi nasilja (Jeffries i Ball 2008). U zlostavljačkim vezama uočeno je kako poslije svakog nasilnog incidenta slijedi tzv. "faza medenoga mjeseca" tijekom koje nema nasilja te počinitelj/ica uvjerava žrtvu kako je zlostavljanju došao kraj (Walker 1979). Nažalost, suprotno obećanjima nasilnog/e partnera/ice, učestalost i intenzitet nasilja s vremenom će se povećati. Štoviše, nakon svake "faze medenoga mjeseca" slijedi faza gomilanja napetosti koja završava s novim nasilnim činom te krug nasilja ponovno započinje (McClennen i sur. 2002).

Ciklička priroda zlostavljanja i ambivalentan način kojim počinitelj/ica njime pokušava upravljati obično ometaju sposobnost žrtve da prepozna nasilnu narav veze u kojoj se nalazi. Naime, dok je na kraju svakoga napada nasilni/a partneri/ca sklon/a tražiti oprost, iskazivati romantične osjećaje i obećavati kako se nasilni incident neće ponoviti, istovremeno pokušava optužiti žrtvu za svoje nasilno ponašanje, tvrdeći kako je ono posljedica žrtvinih pogrešnih postupaka. Problem je u tome što se žrtva često osjeća krivom za doživljeno nasilje jer je agresor/ica postepeno primijenio/la brojne manipulativne strategije koje su omele sposobnost žrtve da objektivno procijeni situaciju i uvidi potrebu za traženjem pomoći. Drugim riječima, žrtve preuzimaju odgovornost za pretrpljeno zlostavljanje.

Stoga žrtva uglavnom dugo vjeruje kako je nasilje izolirani incident, odnosno jednokratna omaška. On/a također preuzima odgovornost za nasilje i običava oprostiti počinitelju/ici. Kada konačno shvati da se situacija nikada neće promijeniti, pokušava zaustaviti krug nasilja u kojem se osjeća zarobljeno.

Zašto žrtve ostaju

Kao što smo upravo vidjeli, osoba ne uviđa po automatizmu da se nalazi u nasilnoj vezi. Žrtve često ne prepoznaju nasilje kojem su izložene, sve dok nasilje ne postane redovita pojava, sustavan način partnerovog/ičinog ponašanja u vezi.

Udaljavanje od zlostavljača/ice također je teško zbog nasilja koje često obilježi kraj veze. Štoviše, mnogim heteroseksualnim i homoseksualnim žrtvama izlazak iz zlostavljačke veze ne donosi kraj zlostavljanja, već njegovu eskalaciju. Zlostavljanje nakon razdvajanja često je obilježeno stalnom uspostavom kontakta putem poruka, *e-mailova* i telefonskih poziva, opetovanim zasjedama kod kuće i na radnom mjestu, u kafićima i klubovima u koje žrtva zalazi te epizodnim fizičkim nasiljem i prijetnjama smrću (Donovan i dr. 2006). Napadači/ce ni pod koju cijenu ne žele odustati od "svojih" žrtava. Nažalost, zbližavanju je često teško odoljeti, pogotovo ako su žrtve zabrinute za dobrobit bivše/g partnerice/a. Žrtva tako ostaje blokirana u patološkom odnosu iz kojega je sve teže pobjeći.

Konačno, homoseksualne žrtve, baš kao i heteroseksualne, mogu ostati sa svojim zlostavljačima/icama zbog ljubavi, odanosti, financijske ovisnosti, vjerskih uvjerenja ili djece (Peterman i Dixon 2003).

Međutim, kod žrtava čiji su počinitelji/ce istospolni/e partneri/ce, postoje i drugi razlozi koji mogu omesti njihovu spremnost da napuste zlostavljača/icu, a koji su vezani uza stereotype o rodnim ulogama u obiteljskom nasilju te društvenu i internaliziranu homofobiju (Brown 2008).

Mitovi o obiteljskom nasilju u istospolnim vezama

U gej i lezbijskim zajednicama obiteljsko je nasilje jednako učestalo kao i kod heteroseksualnih parova (Balsam 2001; Seelau, Seelau i Poorman, 2003). Unatoč tome, malo je empirijskih istraživanja usmjereno na fenomen partnerskoga nasilja u istospolnim vezama (Brown 2008).

Manjak znanja zasigurno je posljedica i predodžbe o rodnim ulogama koja je temelj mitovima o partnerskom nasilju te o tome tko može biti žrtva, a tko počinitelj/ica obiteljskog nasilja (Brown 2008). U kolektivnoj imaginaciji zlostavljač se i dalje poistovjećuje s muškarcem, a žrtva sa ženom. Posljedično se obično isključuje mogućnost da istospolna veza može biti nasilna, a čak i kad je prepoznata kao takva, podcijenjuje se ozbiljnost počinjenog nasilja jer je ili žrtva muškarac ili počiniteljica žena pa se samim time pretrpljeno ili počinjeno nasilje ne doživljava jednako opasnim kao nasilje koje žena pretrpi od muškarca.

Neki od najčešćih mitova o obiteljskom nasilju su sljedeći (Brown 2008; Chan 2005):

- samo žene mogu biti žrtve i samo muškarci mogu biti počinitelji;
- zlostavljanje partnera/ice u istospolnoj vezi nije toliko ozbiljno kao kada ženu pretuče muškarac;
- zato što su partneri istoga spola, posrijedi je uzajamno zlostavljanje u kojem obojica/obje partnera/ice u jednakoj mjeri zlostavljaju i trpe;
- svađe u istospolnoj vezi nisu nasilje već ljubavne razmirice;

- počinitelj mora biti "muškarac" ili "butch", a žrtva "žena" ili "femme", kao da se radi o imitaciji heteroseksualnog odnosa.

Ideja kako je nasilje stvar fizičke snage toliko je raširena da smo navedeni vjerovati kako je u istospolnom odnosu zlostavljač/ica muževni/a partner/ica, a žrtva feminizirani/a partner/ica. Međutim, istraživači istospolnih veza nisu potvrdili takvo vjerovanje, pokazujući kako je žrtva nerijetko slična zlostavljaču u pogledu fizičke veličine i snage (Renzetti 1992).

Problem proizlazi iz činjenice da zaboravljamo kako je kontrola, a ne fizička snaga ili biološki spol, ključni element zlostavljanja. Obiteljsko nasilje u osnovi je pitanje moći, to je obrazac ponašanja dizajniran kako bi se kontrolirala druga osoba (Walker 2000). Prema tome, žene, kao i muškarci, homoseksualne kao i heteroseksualne osobe, sposobni/e su zlostavljati drugu osobu (Peterman i Dixon, 2003).

Homoseksualne zajednice odigrale su važnu ulogu u širenju navedenih mitova, uključujući i ideju kako su istospolni parovi izraženo egalitarni i nenasilni, nastojeći tako suzbiti homofobni stereotip po kojem su istospolni parovi pogrešni, patološki i nemoralni (Brown, 2008). Međutim, problem zlostavljanja u istospolnim vezama pritom je ostao skriven, zanijan i slabo proučavan. Posljedično je žrtva ostavljena da se sama snalazi u nasilnoj vezi, što pojačava osjećaj samoće koji često otprije osjećaju mnoge lezbijke i gejevi.

Tradicionalne rodne uloge stvorile su mnoge mitove koji utječu na način na koji percipiramo i proučavamo obiteljsko nasilje i zbog kojeg često zanemarujemo mogućnost da istospolni par može biti nasilan ili, u najboljem slučaju, vjerujemo da je intervencija potrebija kod nasilja u raznospolnim vezama jer je ono ozbiljnije od zlostavljanja koje se događa kod istospolnih parova.

Kao što utječu na naš doživljaj zlostavljanja u istospolnim vezama, mitovi također sprečavaju gejeve i lezbijke žrtve zlostavljanja da potraže pomoć (Brown 2008). Čak i same homoseksualne žrtve mogu internalizirati stereotipe o rodnim ulogama kod obiteljskog zlostavljanja, što im može otežati da prepoznaju kako je partnerski odnos u kojem se nalaze nasilan (Lewis i sur. 2012). Uvjerenje da su žene prirodno nenasilne, a da je muškarac uvijek kadar obraniti se, može spriječiti žrtvu da prepozna kako je ponašanje njegovog/njezine partnera/ice uistinu nasilno. U istraživanju u kojem su sudjelovale 52 lezbijke partnerice u nasilnim vezama, pokazalo se da je uvjerenje kako djevojke ne udaraju druge djevojke bilo toliko snažno da ispitanice nisu bile u stanju doživjeti vlastitu vezu kao nasilnu, unatoč tome što su mnoge od njih spominjale zlostavljačka ponašanja svojih partnerica (Hassouneh i Glass 2008). Štoviše, neskone vjerovati kako žena može biti nasilna, ispitanice su interpretirale pretrpljeno fizičko nasilje kao najobičniju svađu (Hassouneh i Glass 2008).

Ako žrtve ne vide da je odnos u kojem se nalaze nasilan, naravno da neće biti motivirane potražiti pomoć.

Vjerovanje da ženu može zlostavljati samo muškarac istovremeno može spriječiti policijske službenike/ce da prepoznaju nasilnu narav istospolne veze ili pravu žrtvu u takvom paru (Brown 2008; Dickens 2014). Postoji rizik da će policija trivijalizirati situaciju i samim time propustiti aktivirati mehanizme za pružanje pomoći i zaštitu homoseksualne žrtve. Zbog svega toga osobe u istospolnim vezama mogu pomisliti da se njihova prijava nasilja neće ozbiljno shvatiti, što ih potom može obeshrabriti u namjeri da se neke obrate.

Zbog stereotipnih pogleda na obiteljsko nasilje, zlostavljanje u istospolnim vezama i dalje je nevidljivi fenomen. Stoga je od presudne važnosti istraživati na koji ga način rodne uloge kompliciraju. Sve dok se o zlostavljanju u istospolnim vezama šuti, gejevi i lezbijke žrtve obiteljskoga nasilja neće imati puno službi kojima će se moći obratiti, zlostavljači/ce će nesmetano vršiti svoje nasilje, a gej i lezbijska zajednica neće biti senzibilizirana na problem na koji, nažalost, nije imuna.

Društvena i internalizirana homofobija i nasilje kod istospolnih partnera

"Razloge zbog kojih zlostavljani/a partner/ica ne traži pomoć kod obiteljskog nasilja u istospolnim vezama treba promatrati u širem društvenom, političkom i pravnom kontekstu" (Chan 2005., str. 4). Iako je u zapadnim kulturama kolektivno tumačenje homoseksualnosti kao perversnog i patološkog stanja bilo snažno dovedeno u pitanje, čini se da predrasude o seksualnoj orijentaciji i dalje utječu na živote gejeva i lezbijki. Mnoge studije pokazuju kako velik broj gejeva i lezbijki tvrdi da su žrtve diskriminacije zbog seksualne orijentacije (Cornish 2012).

U akademskom okruženju, kao i u slengu, koristimo riječ "homofobija" (Weinberg 1972) za negativne stavove heteroseksualnih osoba prema homoseksualnosti. Upravo zbog društvene homofobije mnogi su gejevi i lezbijke, barem jednom u životu, bili/e žrtve stigmatizacije i diskriminatornih djela. Homofobni napadi variraju od verbalnog zlostavljanja do fizičke agresije. Rezultati istraživanja provedenog u Irskoj na više od 1000 gejeva i lezbijki (Maycock i dr. 2008) pokazali su kako je preko 80% ispitanica/ka bilo verbalno napadnuto zbog seksualne orijentacije, njih 40% doživjelo je prijetnje nasiljem, 25% ih je fizički napadnuto, a 9% je tvrdilo da su bili seksualno zlostavljani. Po novijem istraživanju u kojem je sudjelovalo 542 gejeva i lezbijki (Cornish 2012) čini se kako je verbalno zlostavljanje najčešći oblik viktimizacije (67%), a slijede ga fizičko (17%) i seksualno zlostavljanje (9%) te prijetnje smrću (6%).

Zbog toga mnogi gejevi i lezbijke svoju homoseksualnost odluče skrivati. Prikrivanje im se, posebice u ranoj fazi formiranja homoseksualnog identiteta, može činiti neizbježnim i jedinim raspoloživim načinom za izbjegavanje negativnih posljedica homofobne netrpeljivosti. Uostalom, u slučaju ugrožene osobne sigurnosti, ova strategija uistinu može biti jedina učinkovita opcija.

Međutim, unatoč određenim prednostima skrivanja, ne-autani gejevi i lezbijke prisiljeni su živjeti svoju homoseksualnost u stanju potpune izolacije. Svoju tajnu skrivat će od obitelji, prijatelja i poslodavaca te se, zbog straha od otkrivanja, možda neće družiti niti s gej i lezbijskom zajednicom. Slabo razvijena socijalna mreža koja karakterizira živote mnogih gejeva i lezbijki i negativno utječe na njihovu psihološku dobrobit (Morris, Waldo i Rothblum, 2001), također može postati učinkovito oružje u rukama potencijalno nasilnog/e partnera/ice. Štoviše, za ne-autane žrtve obiteljskoga nasilja potreba da sakriju svoj seksualni identitet može biti prepreka za traženje pomoći (Potter, Fountain i Stapleton, 2012). Mnogi/e od njih kažu da ne mogu razgovarati o zlostavljanju s članovima/cama svoje obitelji s obzirom da oni/e ne znaju da je žrtva gej ili lezbijka (Brown 2008). Mnogi/e kažu da nerado traže pomoć od policije zbog straha kako im službenici/e neće vjerovati (Eaton i sur. 2008). Trauma ranijih iskustava homofobne diskriminacije može uzrokovati gubitak povjerenja u ishod traženja pomoći

(Dickens 2014). Osim toga, kao što smo vidjele/i, policija često nije dovoljno informirana o zlostavljanju u istospolnim vezama jer se, čak i danas, obiteljsko nasilje uglavnom tumači prema modelu po kojem se ono pretežno događa u raznospolnim zajednicama.

Gejevi i lezbijke žrtve mogu postati uvjerene/i da nemaju drugih opcija doli ostati sa svojim zlostavljačem/icom (Balsam i Szymanski 2005). Zbog toga će tolerirati zlostavljanje, tim više ukoliko, zbog potpune izolacije u kojoj žive, partnera/icu doživljavaju kao jedini oslonac (Peterman i Dixon, 2003).

Društvena netrpeljivost prema gejevima i lezbijkama često je posljedica ukorijenjenog mišljenja po kojem su svi zdravi ljudi heteroseksualni, a svako odstupanje od norme devijantno i patološko stanje. Međutim, gejevi i lezbijke nisu prisiljeni boriti se samo protiv društvene homofobije, već često razviju i negativne osjećaje o sebi. Izraz "internalizirana homofobija" kod gejeva i lezbijki odnosi se na negativne stavove o homoseksualnosti (Maylon 1982). Drugim riječima, gejevi i lezbijke internaliziraju glavne aspekte predrasuda heteroseksističkog društva u kojem žive (Williamson 2000). Pa tako mogu misliti da su zbog svoje seksualne orijentacije nemoralni i psihički bolesni.

Internalizirana homofobija može se promatrati kao gotovo neizbježna značajka psihološkog razvoja gejeva i lezbijki (Shidlo 1994). Odrastanje u kulturi koja promiče društvenu poželjnost heteroseksualnosti, gejeve i lezbijke često izlaže negativnim porukama o njihovoj seksualnosti. U većini slučajeva takve se poruke internaliziraju vrlo rano, čak i prije nego gejevi i lezbijke osvijeste vlastitu seksualnu orijentaciju. Ispočetka takve poruke ne djeluju štetno na osobu koju se uči da gejeve i lezbijke smatra na neki način neispravnima. Tek kada prvi put osoba posumnja da je i sam/a gej ili lezbijka, prethodno usvojene homofobne misli i osjećaji dolaze u sukob s homoerotskom željom, izazivajući pritom nisku razinu samopoštovanja i intenzivne osjećaje krivnje i srama koji mogu postati prepreka prihvatanju vlastitoga seksualnog identiteta. Iako internalizirana homofobija nije snažno izražena kod svih gejeva i lezbijki, stalna izloženost homofobnim društvenim stajalištima može mnoge od njih navesti da svoju seksualnost doživljavaju u negativnom svjetlu.

Čini se kako je internalizirana homofobija povezana s obiteljskim nasiljem u istospolnim vezama. Primjerice, ukoliko gejevi i lezbijke misle da je njihova seksualnost pogrešna, a njihova istospolna veza patološka u naravi, mogli/e bi vjerovati kako je zlostavljanje u istospolnim vezama naprosto normalno. Pritom će nasilje pripisati homoseksualnosti kao takvoj, a ne psihološkim problemima nasilnog/e partnera/ice (Hassouneh i Glass 2008). Jednako tako, gejevi i lezbijke koji misle da su defektni zbog svoje seksualne orijentacije, mogu vjerovati da je zlostavljanje nešto što zaslužuju (Balsam i Szymanski 2005). S druge strane, osobe koje negativno doživljavaju vlastitu homoseksualnost mogu se ponašati nasilno prema svojem/oj partneru/ici upravo zbog toga što je i partner/ica gej ili lezbijka (Balsam i Szymanski 2005).

Naposljetku, zbog društvene i internalizirane homofobije gejevi i lezbijke možda neće biti prisutni u gej zajednici. Nespremni da prihvate svoju seksualnost i u strahu od negativnih posljedica njenoga otkrivanja, mnogi/e će od njih možda izbjegavati poznata gej i lezbijska okupljališta. Međutim, mada im u početku izbjegavanje takvih mjesta može uliti osjećaj sigurnosti, dugoročno će ih spriječiti da upoznaju druge gejeve i lezbijke s kojima bi mogli/e usporediti probleme iz svoje veze. Zbog toga mogu postati nesigurni/e u vlastitoj prosudbi koja su ponašanja prihvatljiva u intimnim istospolnim vezama (Potter, Fountain i Stapleton, 2012).

Iako su sličnosti između raznospolnih i istospolnih zlostavljačkih veza veće od razlika, važno je uzeti u obzir jedinstvene čimbenike koji su povezani s obiteljskim nasiljem u istospolnim vezama. Posebice je važno uzeti u obzir način na koji društvena i internalizirana homofobija utječu na dinamiku obiteljskoga nasilja. Razumijevanje tih razlika pridonijet će rješavanju i prevenciji problema, kao i pružanju adekvatne podrške gejevima i lezbijkama žrtvama obiteljskog nasilja.

Obiteljsko nasilje u ženskim istospolnim vezama

Budući da se zlostavljanje intimnog/e partnera/ice doživljava jedino kao problem heteroseksualnih parova, značajan broj istraživanja proveden je na temu obiteljskog nasilja koje muškarac čini protiv žene. Međutim, uočeno je da se nasilje događa i u istospolnim vezama, stoga su se znanstvena istraživanja odnedavno počela i time baviti.

Istraživanja su pokazala mnoge sličnosti između raznospolnih i istospolnih zlostavljačkih veza, kao i između nasilnih gej i lezbijskih parova (Carvalho i dr. 2011; Kulkin i dr. 2007). Stoga, u svrhu ove rasprave, teško je analizirati nasilje u ženskim istospolnim vezama bez usporedbe s muškim istospolnim vezama. Većina dostupnih istraživanja pokazuje kako su dinamike uočene kod nasilja u lezbijskim parovima gotovo identične onima u gej vezama, stoga ih je teško tretirati odvojeno.

Međutim, postoje istraživanja koja su u uzorak uključila samo zlostavljane lezbijke kako bi se detaljnije analizirale njihove jedinstvene značajke. Čini se da konzumacija alkohola i droga utječe na obiteljsko nasilje kod lezbijskih parova. Općenito se upotreba opojnih sredstava smatra rizičnim faktorom kod partnerskog zlostavljanja (Kunins i sur. 2007). Naime, slučajevi partnerskog nasilja češći su kada počinitelj/ica ili žrtva ili oboje konzumiraju alkohol i/ili droge (Fals-Stewart, Golden i Schumacher, 2003; Fals-Stewart i Kennedy, 2005). Čini se da isto vrijedi i za nasilje u lezbijskim parovima. Primjerice, Stevens, Korchmaros i Miller (2010) su utvrdili da su lezbijke zlostavljačice bile sklonije udariti svoju partnericu i zahtijevati od nje određene seksualne čine nakon konzumacije alkohola. Drugo istraživanje je pokazalo kako zlostavljane lezbijke imaju više problema vezanih uz alkohol i droge u usporedbi sa ženama koje nikada nisu doživjele obiteljsko zlostavljanje (Eaton i sur. 2008).

Dostupna literatura sugerira kako su vrste zlostavljanja protiv žena pripadnica seksualnih manjina analogne onima heteroseksualnih žena (Lewis i sur. 2012). Međutim, Stevens, Korchmaros i Miller (2010) su otkrili neke razlike s obzirom na specifična nasilna ponašanja. Pa tako zlostavljane lezbijke najčešće izvještavaju kako im je partnerica zabranila održavanje kontakta sa ženskim prijateljicama, dok je kod heteroseksualnih žrtava najčešće prijavljeno zabranjivanje partnerici održavanje odnosa s muškim prijateljima. U usporedbi s heteroseksualnim ženama, žrtve lezbijke prijavile su manje prijetnji opasnim predmetima, no lezbijke zlostavljačice pokazale su slične stope agresivnih ponašanja poput davljenja i premlaćivanja te seksualnoga zlostavljanja. U usporedbi s raznospolnim parovima, lezbijke žrtve su češće spominjale zahtijevanje poslušnosti od strane svojih zlostavljačica.

Što se tiče usporedbe između lezbijki i biseksualnih žena, postoje podaci koji ukazuju na potencijalne razlike. Primjerice, Balsam i Szymanski (2005) su utvrdili da, u odnosu na lezbijke, biseksualne žene češće spominju određene taktike psihičke agresije povezane s njihovom seksualnom orijentacijom (npr: "Prisilila sam partnericu da mi iskaže fizičku ili

seksualnu privrženost u javnosti, iako ona to nije htjela"). Štoviše, čini se kako biseksualne žene prijavljuju veću učestalost obiteljskog nasilja u odnosu na lezbijke. Međutim, kao što su Lewis i sur. (2012) primijetili, ta se učestalost odnosi na viktimizaciju kako od strane istospolnih tako i od raznospolnih partnera/ica.

Naše znanje o zlostavljanju u ženskim istospolnim vezama vrlo je oskudno. Nasilje žena protiv žena nevidljivi je oblik zlostavljanja zbog našeg poricanja da žene mogu biti počiniteljice zlostavljanja. Odbijanje suočavanja s realnim stanjem stvari ostavlja stvarne posljedice na lezbijke i ženske biseksualne zajednice, kao i na zdravstvo, socijalne službe i pravne stručnjake (Hassouneh i Glass 2008). Stoga postoji potreba za razvijanjem novih teorija o obiteljskom nasilju, koje uključuju i objašnjavaju fenomen zlostavljanja u istospolnim vezama, uključujući i ono u lezbijskim odnosima. Takva bi perspektiva omogućila povrijeđenim žrtvama da se osjećaju poštovano i uvide svu ozbiljnost pretrpljenog zlostavljanja. Samim time bile bi spremnije potražiti pomoć.

Što možemo učiniti? Naznake za psihologe

Područje zdravstvene skrbi nije posvetilo puno pozornosti gejevima i lezbijkama žrtvama partnerskoga zlostavljanja. Malobrojni su psiholozi i psihologinje obučeni za problem zlostavljanja u istospolnim zajednicama, smjernice za rad sa žrtvama obiteljskoga nasilja izvorno su napisane za heteroseksualne žene, a skloništa za gejeve i lezbijke žrtve obiteljskoga nasilja postoji malo ili ih nema uopće (Ard i Makadon 2011).

Zbog rupe u znanju izvjesno je da, unatoč širenju fenomena, stručnjaci/kinje za mentalno zdravlje neće biti u stanju prepoznati slučaj zlostavljanja kod istospolnog para. Uostalom, rijetkost je da par dođe na terapiju tražeći tretman zbog obiteljskog nasilja, već se obično pozivaju na općenite probleme u vezi (Istar 1996). Stoga je dobra procjena situacije od presudne važnosti, a ona pak cijelosti ovisi o kompetencijama terapeuta/kinje. Međutim, ideja kako muškarci nikada nisu žrtve, a žene nikada nisu zlostavljačice toliko je raširena da neki psiholozi/ginje mogu čak i *a priori* isključiti mogućnost da dinamika istospolnog para predstavlja stvarno zlostavljanje. Jasno je, dakle, kako terapeuti/kinje moraju poboljšati svoje obrazovanje u vezi specifičnih problema i pitanja s kojima se suočavaju gejevi i lezbijke žrtve partnerskog nasilja (Brown 2008). Bez pravovremene intervencije, ciklus nasilja postat će samo još snažniji i brži.

Mnoge žrtve zbog stida, srama i straha nisu spremne otvoreno razgovarati o zlostavljanju, a s obzirom da su zlostavljanje doživjele u vlastitom domu, teško razvijaju novi odnos povjerenja (Peterman i Dixon 2003). To je još teže za gejeve i lezbijke jer da bi uopće prijavili/e zlostavljanje, moraju drugima otkriti svoju seksualnu orijentaciju (Ard i Makadon 2011). U kliničkoj bi praksi psiholozi/ginje uvijek trebali/e koristiti inkluzivni jezik i, primjerice, formulirati pitanja za pacijente/ice na način da spominju njihove partnere i partnerice, a ne žene ili muževe, čime pacijentu/ici daju do znanja kako su spremni za razgovor o ne-heteroseksualnim vezama (Ard i Makadon 2011). Time će također pokazati da homoseksualnost smatraju normalnom varijantom ljudske seksualnosti, što je vrlo bitno kod terapije gej i lezbijskih pacijenata/ica, posebice u slučajevima obiteljskog nasilja. Tek kada su pacijenti/ce uvjereni/e kako ih kliničar/ka ne osuđuje, progovoriti će o zlostavljanju.

Kao ni u slučajevima obiteljskog nasilja u raznospolnim parovima, ni u radu s nasilnim istospolnim parovima ne preporuča se zajednička terapija kao odgovarajuća strategija pružanja pomoći (Murray i sur. 2006/2007). Naime, počinitelji/ce bi kliničko okruženje mogli/e iskoristiti da dodatno svale krivicu na svoje žrtve, dok bi žrtvama moglo biti teško govoriti o zlostavljanju u prisutnosti zlostavljača/ice. Štoviše, kao što je već objašnjeno, zbog izloženosti manipulativnim i nasilnim taktikama, žrtve često krive sebe za pretrpljeno zlostavljanje. Stoga bi dinamika s kojom se par odnosi prema nasilju mogla terapeuta/kinju navesti na pogrešni zaključak kako je žrtva suodgovorna za zlostavljanje (Schechter 1987). Odgovornost za napade mora preuzeti isključivo zlostavljač/ica (Schechter 1987).

Kada stručnjaci/kinje za mentalno zdravlje rade sa žrtvama obiteljskoga nasilja u istospolnim vezama, područja kliničkog razmatranja mogu se sažeti na sljedeći način: osigurati psihoedukacijske intervencije o zlostavljanju u istospolnim vezama, definirati sigurnosni plan i osnažiti žrtve (Murray i sur. 2006/2007; Peterman i Dixon, 2003).

Prvi stupanj psihološke terapije uglavnom se sastoji od pružanja pomoći žrtvama pri osvješćivanju nasilja. Vezano uz to, pacijenti/ce bi trebali/e biti adekvatno educirani/e o karakteristikama i rasprostranjenosti obiteljskog nasilja u gej i lezbijskoj zajednici kako bi se otarasili stereotipa o rodnim ulogama koji mogu utjecati na njihovu sposobnost prepoznavanja zlostavljanja u vlastitome partnerskom odnosu. Jedan od glavnih razloga za ostanak u nasilnoj vezi koji gejevi i lezbijke žrtve često navode jest nedostatak znanja o fenomenu obiteljskog nasilja u istospolnim vezama (Merrill i Wolfe 2000).

Kliničari/ke bi također trebali/e procijeniti u kojoj su se mjeri žrtve autale te ih educirati o povezanosti između obiteljskoga nasilja i društvene i internalizirane homofobije, kao i o karakteristikama zdravih odnosa (Murray i sur. 2006/2007). Završno, trebali/e bi uložiti znatnu količinu vremena u edukaciju žrtava o nasilnim dinamikama koje obično obilježuje kraj zlostavljačke veze, uključujući definiciju sigurnosnoga plana.

Za sve žrtve obiteljskoga nasilja pitanje sigurnosti je od najveće važnosti (Warshaw 2000). Mnoge od njih su fizički zlostavljane, prijetilo im se smrću te često intenzivno strahuju od ozbiljnih ozljeda ili ubojstva. Stoga terapeuti/kinje moraju biti sigurni/e kako su njihovi/e pacijenti/ce emotivno i fizički sigurni/e. Jednako tako, moraju procijeniti alternative ostanku u nasilnoj vezi te osmisliti sigurnosni plan. Murray i sur. (2006/2007), pozivajući se na smjernice Centra protiv partnerskog zlostavljanja (2000), podsjećaju kako su najvažniji elementi sigurnosnog plana, uključivo i za gej i lezbijske žrtve, sljedeći: (1) pripremiti torbu za hitne slučajeve koja će sadržavati novac, odjeću, bitne dokumente i ostale nužne potrepštine; (2) razviti mrežu podrške; (3) mijenjati rutinu odlazaka na posao, u školu i pri obavljanju ostalih obaveza kako bi izbjegli/e praćenje; i (4) pripremiti se za stupanje u kontakt s policijom.

Konačno, terapeuti/kinje moraju osnažiti žrtve. Zbog pretrpljenog zlostavljanja žrtve često iskazuju niz negativnih karakteristika poput samookrivljavanja, izbjegavanja sukoba i niskoga samopoštovanja (Burke i Owen 2006). Prati ih osjećaj manje vrijednosti i nesposobnosti, a blokirane strahom postaju nesposobne donijeti bilo kakvu odluku (Peterman i Dixon, 2003). Razlog tome je što zlostavljači/ce svoje žrtve, premda im u početku iskazuju zaljubljenost i pažnju, s vremenom zatoče u izopačenom odnosu u kojem se svaka žrtvina riječ i postupak tumače kao greška, kritika ili prijetnja. Žrtve su na kraju paralizirane i više nisu u stanju procijeniti kako se moraju ponašati da izbjegn timer uvrede svog/je partnera/ice. Riječ je o odnosu zavisnosti u kojem zlostavljači očekuju da žrtve misle i ponašaju se u skladu s njihovim

željama, dok žrtve pak pokušavaju ugoditi svakom zahtjevu nasilnog/e partnera/ice kako bi izbjegle fizičko, psihičko i seksualno zlostavljanje. Terapeuti/kinje stoga moraju intervenirati u takav odnos zavisnosti i pružiti žrtvama strategije i sredstva neophodna za udaljavanje od zlostavljača/ice te obnovu žrtvine autonomije (Peterman i Dixon, 2003).

Uslijed zlostavljanja, žrtve mogu razviti psihičke smetnje poput depresije, paničnoga poremećaja, psihoze, suicidalnih misli i različitih ovisnosti, a takve smetnje možda će iziskivati zasebnu terapiju (Warshaw, 2000). I kod zlostavljača/ica se mogu prepoznati psihološke značajke poput mržnje prema sebi, nesigurnosti, niske razine samokontrole i loših komunikacijskih vještina (Burke i Owen 2006), zatim ovisnosti i visoke razine psihopatologije, uključujući depresiju te antisocijalni, granični i paranooidni poremećaj ličnosti (Fortunata i Khon 2003). Zbog svega toga, istraživači/ce naglašavaju važnost rada s počiniteljima/cama obiteljskog nasilja u istospolnim vezama, unatoč malenome broju programa liječenja za zlostavljače u takvim vezama (Murray i sur. 2006/2007).

Zaključci

Prepoznavanje obiteljskog zlostavljanja u istospolnim vezama dovodi u pitanje shvaćanje po kojem se, zbog tradicionalnih rodnih uloga, nasilje doživljava isključivo kao problem heteroseksualnih žena. Čini se da ključni elementi zlostavljanja nisu rod i seksualna orijentacija počinitelja/ice, već njihova potreba da kontroliraju žrtvu i podčine je svojoj moći. Stoga svaka osoba, muškarac ili žena, gej ili strejt, potencijalno može postati zlostavljač/ica (Peterman i Dixon, 2003).

Međutim, otvaranje teme obiteljskog nasilja u gej i lezbijskim vezama može osnažiti homofobne i pogrešne stereotipa o istospolnim vezama kao suštinski pogrešnima. Većina istospolnih parova nije nasilna, ali obiteljsko nasilje jest neovisno o seksualnoj orijentaciji.

Partnersko nasilje u istospolnim vezama iziskuje nove istraživačke pristupe i intervencijske protokole. Jedino s odgovarajućim znanjem možemo pomoći žrtvama i spriječiti daljnje zlostavljanje. Stoga moramo odbaciti vlastite predrasude i prepoznati stvarnost istospolnih parova kao i činjenicu da s raznospolnim parovima dijele mnoge sličnosti, uključujući i rizik od obiteljskog nasilja.

Literatura

Alexander, CJ 2002, "Violence in gay and lesbian relationships", *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 14(1), str. 95–98.

Ard, KL i Makadon, HJ 2011, "Addressing intimate partner violence in lesbian, gay, bisexual, and transgender patients", *Journal of General Internal Medicine*, 26 (8), str. 930–933.

Balsam, KF 2001, "Nowhere to hide: Lesbian battering, homophobia, and minority stress", u E Kaschak (ur.), *Intimate betrayal: Intimate partner abuse in lesbian relationships*, Haworth Press, New York.

Balsam, KK i Szymanski, DM 2005, "Relationship quality and domestic violence in women's same-sex relationships: the role of minority stress", *Psychology of Women Quarterly*, 29, str. 258-269.

Brown, C 2008, "Gender-role implications on same-sex intimate partner abuse", *Journal of Family Violence*, 23, str. 457-462.

Burke, LK i Follingstad, DR 1999, "Violence in lesbian and gay relationships: Theory, prevalence, and correlational factors", *Clinical Psychological Review*, 19, str. 487–512.

Burke, TW i Owen, SS 2006, January/February, "Same-sex domestic violence: Is anyone listening?", *The Gay & Lesbian Review*, 8 (1), str. 6-7.

Carvalho, AF, Lewis, RJ, Derlega, VJ, Winstead, BA, i Viggiano, C 2011, "Internalized sexual minority stressors and same-sex intimate partner violence", *Journal of Family Violence*, 26, str. 501–509.

Center Against Spousal Abuse 2000, *Domestic violence: An overview*, St. Petersburg, FL.

Chan, C 2005, "Domestic Violence in Gay and Lesbian Relationships", *Australian Domestic & Family Violence*.

Cornish, M 2012, *The impact of internalized homophobia and coping strategies on psychological distress following the experience of sexual prejudice*. Neobjavljena doktorska disertacija, University of Hertfordshire, Great Britain.

Dickens, ES 2014, *Community assessment of same-sex survivors of intimate partner violence (IPV) in Humboldt County*, pregledano 8. lipnja 2015, <http://www2.humboldt.edu/socialwork/degrees/masters-degreesocial-work/masters>

Donovan, C, Hester, M, McCarry, JH, i McCarry, M 2006, *Comparing domestic abuse in same sex and heterosexual relationships*, pregledano 28. rujna 2015, <http://www.bristol.ac.uk/medialibrary/sites/sps/migrated/documents/rc1307finalreport.pdf>

Eaton, L, Kaufman, M, Fuhrel, A, Cain, D, Cherry, C, Pope, H, i Kalichman, S. C 2008, "Examining Factors Co-Existing with Interpersonal Violence in Lesbian Relationships", *Journal of Family Violence*, 23, str. 697–705.

Elliott, P 1996, "Shattering illusions: Same-sex domestic violence", in CM Renzetti, i CH Miley (ur.), *Violence in gay and lesbian domestic partnerships*, Harrington Park Press, New York.

Fals-Stewart, W i Kennedy, C 2005, "Addressing intimate partner violence in substance-abuse treatment", *Journal of Substance Abuse Treatment*, 29 (1), str. 5–17.

Fals-Stewart, W, Golden, J i Schumacher, JA 2003, "Intimate partner violence and substance use: a longitudinal day to day examination", *Addictive Behaviors*, 28, str. 1555–1574.

Fortunata, B i Kohn, CS 2003, "Demographic, psychosocial, and personality characteristics lesbian batterers", *Violence and Victims*, 18 (5), 557–568.

Hassounah, D i Glass, N 2008, "The influence of gender role stereotyping on women's experiences of female same-sex intimate partner violence", *Violence Against Women*, 14 (3), str. 310-325.

Istar, A 1996, "Couple assessment: Identifying and intervening in domestic violence in lesbian relationships", *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 4 (1), str. 93-106.

Jeffries, SJ i Ball, M 2008, "Male same-sex intimate partner violence: a descriptive review and call for further research", *Murdoch University Law Review*, 15 (1), str. 134-179.

Johnson, MP 1995, "Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women". *Journal of Marriage and the Family*, 57 (2), str. 283-294.

Johnson, MP 2001, "Conflict and control: Symmetry and asymmetry in domestic violence", u A Booth i AC Crouter (ur.), *Couples in Conflict*, Erlbaum, Hillsdale, NJ.

Kelly, CE i Warshafsky, L 1997, "Partner abuse in gay male and lesbian couples," izlaganja s Treće nacionalne konferencije istraživača/ica obiteljskoga nasilja, Durham, NH.

Kulkin, HS, Williams, J, Borne, HF, de la Bretonne, D, i Laurendine, J 2007, "A Review of research on violence in same-gender couples", *Journal of Homosexuality*, 53 (4), str. 71-87.

- Kunins, H, Gilbert, L, Whyte-Etere, A, Meissner, P, i Zachary, M 2007, "Substance abuse treatment staff perceptions of intimate partner victimization among female clients", *Journal of Psychoactive Drugs*, 39 (3), str. 251–257.
- Landolt, MA i Dutton, DG 1997, "Power and personality: An analysis of gay male intimate abuse", *Sex Roles*, 37, str. 335–359.
- Letellier, P 1994, "Gay and bisexual male domestic violence victimization: Challenges to feminist theory and responses to violence", *Violence Victims*, 9, str. 95–106.
- Lewis, RJ, Milletich, RJ, Kelley, ML, i Woody, A 2012, "Minority stress, substance use, and intimate partner violence among sexual minority women", *Aggression and Violent Behavior*, 17, str. 247–256.
- Maycock, P, Bryan, A, Carr, N, i Kitching, K 2008, Sustaining LGBT lives: A study of mental health and well-being. *Gay and Lesbian Equality Network (GLEN)*.
- Maylon, A 1982, "Psychotherapeutic implications of internalized homophobia", in JC Gonsiorek (ur.), *Homosexuality and Psychotherapy: A Handbook of Affirmative Models*, Haworth, New York.
- McClennen, JC, Summers, AB i Vaughan, C 2002, "Gay men's domestic violence: Dynamics, help-seeking behaviors and correlates", *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 14 (1), str. 23–48.
- Merrill, GS i Wolfe, VA 2000, "Battered gay men: an exploration of abuse, help seeking, and why they stay", *Journal of Homosexuality*, 39, str. 1–30.
- Morris, JF, Waldo, CR i Rothblum, ED 2001, "A model of predictors and outcomes of outness among lesbian and bisexual women", *American Journal of Orthopsychiatry*, 71, str. 61–71.
- Murray, CE, Mobley, AK, Buford, AP, i Seaman-DeJohn, MM 2006/2007, "Same-sex intimate partner violence: Dynamics, social context, and counseling implications". *The Journal of LGBT Issues in Counseling*, 1 (4), str. 7–30.
- Neilson, LC 2004, "Assessing mutual partner-abuse claims in child custody and access cases", *Family Court Review*, 42, str. 411–438.
- Owen, SS i Burke, TW 2004, "An exploration of prevalence of domestic violence in same-sex relationships", *Psychological Reports*, 95, str. 129–132.
- Peterman, LM i Dixon, CG 2003, "Domestic violence between same-sex partners: implications for counseling". *Journal of Counseling and Development*, 81, str. 40–59.
- Potter, SJ, Fountain, K i Stapleton, JG 2012, "Addressing Sexual and Relationship Violence in the LGBT Community Using a Bystander Framework", *Harvard Review of Psychiatry*, 20, str. 201–208.
- Renzetti, CM 1992, *Violent betrayal: Partner abuse in lesbian relationships*, Sage, Newbury Park, CA.
- Rohrbaugh, JB 2006, "Domestic violence in same-gender relationships", *Family Court Review*, 44 (2), str. 287–299.
- Schechter, S 1987, *Guidelines for mental health practitioners in domestic violence cases*, National Coalition Against Domestic Violence, Washington, DC.
- Seelau, EP, Seelau, SM i Poorman, PB 2003, "Gender and role-based perceptions of domestic abuse: Does sexual orientation matter?", *Behavioral Sciences and the Law*, 21, str. 199–214.
- Shildo, A 1994, "Internalized homophobia: Conceptual and empirical issues in measurement", in B Green i GM Herek (ur.), *Lesbian and gay psychology: Theory research and clinical applications*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Stanley, JL, Bartholomew, K, Taylor, T, Oram, D, i Landolt, M 2006, "Intimate violence in male same-seks relationships", *Journal of Family Violence*, 21, str. 31–41.

Stevens, S, Korchmaros, JD i Miller, D 2010, "A comparison of victimization and perpetration of intimate partner violence among drug abusing heterosexual and lesbian women", *Journal of Family Violence*, 25, str. 639–649.

Waldener-Haugrud, LK, Gratch, LV i Magruder, B 1997, "Victimization and perpetration rates of violence in gay and lesbian relationships: Gender issues explored", *Violence Victims*, 12, str. 173–184.

Walker, LE 1979, *The battered woman*, Harper i Row, New York.

Walker, LE 2000, *Battered woman syndrome*, Springer, New York.

Walsh, F 1996, "Partner abuse", in D Davies i C Neal (ur.), *Pink therapy: A guide for counselors and therapists working with lesbian, gay, and bisexual clients*, Open University Press, Philadelphia, PA.

Warshaw, C 2000, *Identification, assessment and intervention with victims of domestic violence*, pregledano 28. rujna 2015,
http://www.ecu.edu/tnwe/Endowment/Resources_files/improvinghealthcare_2.pdf

Weinberg, G 1972, *Society and the healthy homosexual*, St. Martin's, New York.

Williamson, IR 2000, "Internalized homophobia and health issues affecting lesbians and gay men", *Health Education Research*, 15 (1), str. 97-107.

Wise, AJ i Bowman, SL 1997, "Comparison of beginning counselors" responses to lesbian versus heterosexual partner abuse", *Violence and Victims*, 12 (2), str. 127–137.

BELGIJA

Kenneth Mills⁵ i Michael Veltens⁶

Pregled LGBT problematike

Iako se Belgija po pitanju prava LGBT osoba može smatrati jednom od najnaprednijih europskih zemalja, još uvijek postoje brojni problemi na koje nailaze LGBT osobe, a naročito LBT žene. Kad je riječ o ekonomskom položaju, lezbijke i biseksualne žene češće su zaposlene na pola radnog vremena i u manjem su broju samozaposlene u odnosu na muškarce (Vincke i dr., 2008). Pokazalo se također da zauzimaju niži položaj u radnoj hijerarhiji. Uglavnom su zaposlene u obrazovnom sektoru te zdravstvenim ustanovama i socijalnim službama. Čini se da seksualna orijentacija kod jedne od tri osobe (kako ženske tako i muške) utječe na izbor radnoga mjesta, tvrtke, zanimanja, pa čak i lokacije na kojoj se rad obavlja. Žene su uglavnom manje otvorene po pitanju seksualne orijentacije od muškaraca (Vincke i dr., 2008). Češće koriste rodno neutralne riječi i izbjegavaju odgovoriti na pitanja osobne naravi kako ne bi morale razgovarati o svojoj seksualnoj orijentaciji tijekom procesa integracije. Rjeđe prijavljuju diskriminaciju. Pored rodnog jaza u plaćama, nema indicija da postoji "ružičasti stakleni strop" za lezbijke i biseksualne žene (Vincke i dr., 2008). Međutim, stopa nezaposlenosti veća je kod LGB osoba u odnosu na heteroseksualne osobe. Nezaposlenost je i najteži problem za trans osobe (Motmans, 2009) koje, ukoliko se uspiju zaposliti, uglavnom biraju lošije plaćena zanimanja. Dakle, unatoč boljoj naobrazbi, trans osobe obično zarađuju manje.

Ipak, antidiskriminacijsko zakonodavstvo u Belgiji je opsežnije nego u mnogim drugim europskim zemljama (Zakon o suzbijanju određenih oblika diskriminacije iz 2007. i Zakon o suzbijanju diskriminacije između žena i muškaraca iz 2007). Zakonodavstvo ne pokriva samo zapošljavanje i radno mjesto, već obuhvaća i obrazovanje, pristup dobrima i uslugama, stanovanje i mnoge druge aspekte javnoga života. Prepoznata diskriminacijska područja, između ostalih, su spol (i prilagodba spola), seksualna orijentacija, rodni identitet i rodno izražavanje. Međutim, diskriminacija se prijavljuje u niskom postotku, prijavljuju je većinom gej muškarci, iako bi razlog tome mogla biti činjenica da su oni najglasnija skupina u LGBT zajednici, a ne nužno glavna meta diskriminacijskoga ponašanja (Interfederaal Centrum voor Gelijke Kansen en Bestrijding van Discriminatie en Racisme, 2013). U Belgiji postoje dva glavna tijela za pitanja ravnopravnosti, Institut za ravnopravnost žena i muškaraca (za diskriminaciju vezanu uz rod, nadležan na saveznoj razini) i Međusavezni centar za jednake mogućnosti (za diskriminaciju vezanu uz seksualnu orijentaciju i druga područja diskriminacije).

LGBT osobe imaju sve više opcija za osnivanje obitelji. Prije 2003. istospolni parovi mogli su sklopiti samo građansku zajednicu. Od 2003. Belgija je postala druga država na svijetu koja je uvela bračnu jednakost. Otada oko 1000 žena godišnje sklopi istospolni brak, a razvrgne ga njih otprilike 300. Prema istraživanju velikih razmjera (Versmissen, 2011), više od četvrtine lezbijki ili biseksualnih žena živi u braku sa stalnom partnericom, što je manje nego kod heteroseksualnih žena. Samo jedna od tri ne živi sa stalnom partnericom. Istraživanje je također

⁵ Koordinator za javne politike, çavaria.

⁶ Koordinator službe za pružanje pomoći LGBT osobama.

pokazalo kako je omjer lezbijki i biseksualnih žena koje imaju stalnu partnericu nešto veći od omjera među heteroseksualnim ženama (više od šest na deset žena).

Skupina za ravnopravnost spolova Sveučilišne bolnice u Ghentu proučavala je veze trans osoba te utvrdila kako su u većem broju imale/i stalne veze nakon operacije prilagodbe spola (Motmans i dr., 2012). Također se pokazalo da je više od polovice transžena imalo žensku partnericu prije operacije prilagodbe spola, a nakon operacije samo jedna od četiri. Općenito, autanje trans osobe i/ili osobe koja je obavila operaciju prilagodbe spola može polučiti ozbiljne posljedice za vezu i dovesti do njenog prekida s eventualnim financijskim i emocionalnim posljedicama. Što se tiče LGB osoba bez djece, u ranije spomenutom istraživanju (Versmissen, 2011), samo jedna od pet žena izjavila je da ne želi i nikad nije željela djecu (u usporedbi s više od jednim od tri gej muškarca). Što se tiče LGB osoba s djecom, u većini slučajeva ih imaju iz ranije heteroseksualne veze, mada postoji varijacija vezana uz dob. Zbog trenutalnoga zakona o transpolnosti (v. u nastavku teksta), transžene se moraju osloniti na medicinski potpomognutu oplodnju ili pak posvajanje ukoliko planiraju imati djecu tek nakon operacije prilagodbe spola.

Od 2006. godine u pogledu posvajanja djece istospolni parovi imaju jednaka prava kao i raznospolni parovi, mada i dalje postoje određene prepreke (prvenstveno kod međunarodnog posvajanja). Otkada su liste čekanja za posvajanje u zemlji zatvorene, posvajanje djece je otežano, posebice za istospolne parove. Prema flamanskom Centru za posvajanje (2014), ukupno 58 djece usvojili su flamanski istospolni parovi. Čini se da je međunarodno posvajanje nedostupno transženama i istospolnim parovima (Motmans, 2015). Od 2015. (trans)žene u istospolnom braku automatski postaju zakonske roditeljice djeteta svoje partnerice koja je biološka majka djeteta (Zakon o određivanju srodstva sumajke, 2014). Prije je sumajka morala posvojiti dijete svoje supružnice kako bi postala njegova zakonska roditeljica. Neudana sumajka može priznati dijete biološke majke i postati njegova zakonita roditeljica (čak i prije djetetova rođenja) upisom u matične knjige. Za istospolne parove koji ne žele posvojiti dijete postoji mogućnost njegovog udomljavanja (Odluka o organizaciji udomiteljstva, 2012). U Belgiji trenutno postoji manjak udomitelja.

Ženama u istospolnim vezama dostupna je medicinski potpomognuta oplodnja, uključujući transžene koje su zamrznule svoje gamete prije operacije prilagodbe spola (Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji i odredištu viška embrija i gameta, 2007). Parovi liječeni u centrima za plodnost zaštićeni su protiv potencijalnih pravnih zahtjeva donatora sperme. Samooplodnja spermom donatora nije zaštićena na takav način. Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji ostavlja prostor etičkim povjerenstvima u centrima za plodnost da na temelju određenih uvjeta odbiju lezbijke i transžene, međutim centri im uglavnom pružaju podršku. Neki ljudi ne žele ili nisu u mogućnosti ni začeti niti posvojiti dijete. Oni se moraju osloniti na surogatsko majčinstvo. Nažalost, u Belgiji ne postoji zakonski okvir za surogatsko majčinstvo, iako se ono prakticira u nekolicini bolnica na temelju zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji i posvajanju, što stvara brojne zakonske dileme.

Postoje brojna pitanja specifična za LGB seksualne radnike/ce. Iako se nije protuzakonito prostituirati (pod uvjetom da je osoba napunila 18 godina), zakon zabranjuje rad javnih kuća i druge oblike eksploatacije ili trgovine ljudima (čl. 379., čl. 380., čl. 380. Kaznenog zakona). U praksi seksualnim radnicima/ama nije dopušteno tražiti mušterije na ulici, oglašavati se u novinama ili na Internetu. Također, lokalne odredbe mogu se značajno razlikovati i dodatno ograničavati prostituciju (primjerice, mjesta na kojima je ona dopuštena). Seksualni/e radnici/e

tako u većini slučajeva djeluju u sivoj zoni, s malo ili bez socijalne zaštite. Međutim, nekoliko organizacija radi na suzbijanju eksploatacije i poboljšanju (seksualnoga i psihološkoga) zdravlja i sigurnosti seksualnih radnika/ca. Iako većina organizacija radi sa (ne-trans) ženama, neke od njih fokusirane su na transžene i muške seksualne radnike, primjerice Boysproject i Ghapro. Broj LBT seksualnih radnika/ca je nepoznat. Jedna od organizacija za muške seksualne radnike, Boysproject, tvrdi da je trećina osoba kojima su pomogli u 2013. zapravo bila trans. Također tvrde da se neki muški seksualni radnici odijevaju poput žena radi bolje zarade i "profesionalnog trans identiteta". Neke od seksualnih radnica su transžene i smatra se da financijske potrebe (plaćanja operacije i/ili hormonske terapije) igraju ulogu u njihovoj uključenosti u prostituciju. Dio njih su klijentima i socijalnim radnicima/ama "nevidljivi" kao trans osobe jer se ne razlikuju od ostalih (ne-trans) žena. Dio njih su i seksualne radnice koje se izjašnjavaju kao "she-males" i žele imati muške genitalije u kombinaciji sa sekundarnim ženskim spolnim obilježjima.

Druga skupina sa specifičnim ranjivostima su mlade LBT žene. Lezbijke i biseksualne žene prvo seksualno iskustvo uglavnom dožive u mlađoj dobi (17 godina) u usporedbi s homoseksualnim i biseksualnim muškarcima (18 godina) (Dewaele i dr.). Međutim, u usporedbi s heteroseksualnom populacijom, dob prvog seksualnog partnera/ice ne-heteroseksualnih osoba uglavnom je nešto viša. Što je još važnije, istraživanja (Buysse i dr., 2013) sugeriraju da su lezbijke i biseksualne žene češće žrtve seksualno neprimjerenog ponašanja i seksualnog uznemiravanja nego heteroseksualne osobe, osobito ako su maloljetne. Nema jasnog objašnjenja zašto je tomu tako, ali jedna od pretpostavki je da LGB osobe obično odlaze na spojeve u okolinu s manje socijalne kontrole. Također, flamansko istraživanje (Schoonacker, 2009) provedeno nad 400 biseksualnih žena i lezbijki u rasponu od 18 do 23 godine, pokazalo je da je ova grupa naročito sklona samoubilačkim mislima i postupcima. Više od polovice njih barem je jednom pomislilo na okončanje svoga života, a jedna od sedam osoba je to već i pokušala. Internalizirana homonegativnost i diskriminacija imaju velik utjecaj na njihovu dobrobit. Važni određujući faktori su:

- rana svijest o vlastitoj seksualnoj orijentaciji;
- biseksualnost;
- rodna nenormativnost;
- slabije obrazovanje;
- negativne reakcije roditelja na autanje.

U istraživanju iz 2009. godine (Motmans, 2009), spomenute stope za trans osobe pokazale su se još veće. Jedna od pet osoba barem je jednom pokušala počiniti samoubojstvo. Trans osobe koje žive u skladu sa svojim rodnim identitetom ili koje prolaze ili su prošle kroz tretman, obično se osjećaju bolje. Kada je riječ o dobrobiti LGB žena potrebno je razmotriti još dva pitanja. Prvo, u pogledu društvenih odnosa postoji dokaz (Dawaele i dr., 2006) da flamanske LGB osobe uglavnom imaju čvršće veze sa svojim prijateljima nego s obiteljima (hipoteza o "odabranoj obitelji"). Postoji međutim i veći postotak (u usporedbi s općom populacijom) onih koji nemaju osobe od povjerenja u svojoj socijalnoj okolini. Drugo, prema flamanskom istraživanju velikih razmjera (Versmissen, 2011), LGB osobe sklone su konzumaciji cigareta. Alkohol ili lake i teške droge ne konzumiraju ništa više od

heteroseksualnih osoba. Sklonije su međutim problematičnoj konzumaciji alkohola i redovitoj konzumaciji droga. Čini se da to posebno vrijedi za lezbijke i biseksualne ispitanike/ce. Nemamo posebne podatke za trans osobe.

Zakonodavni okvir vezan uz obiteljsko nasilje i nasilje u vezama

Državni odvjetnik objavio je dvije okružnice (COL 3/2006 "Definicija obiteljskog nasilja i zlostavljanja djeteta, označavanje i registracija dokumenata od strane policije i državnog odvjetništva", COL 4/2006 "Zajednička okružnica ministra pravosuđa i Zbora državnog odvjetništva o kaznenoj politici o intimnom partnerskom nasilju") koje definiraju različite oblike obiteljskog nasilja. Također je definirano i intimno partnersko nasilje. Svaki *procès-verbal* vezan uz situaciju na koju se primjenjuje ova definicija, mora biti registriran izričito kao "obiteljsko nasilje unutar para". Kazneno djelo(a) koje čini situaciju je i unatoč tome registrirano pod njegovom uobičajenom klasifikacijskom oznakom(ama).

Policija i državno odvjetništvo surađuju s časnicima/ama za vezu kojima je posebno dodijeljena ova tema. Definirani su i drugi pojedini oblici obiteljskog nasilja, poput obiteljskog nasilja od strane članova/ica šire obitelji, dok nasilje u vezi nije posebno spomenuto. Definicije i metode registracije dozvoljavaju prikupljanje statistike o intimnom partnerskom nasilju. Kombinirajući nekoliko parametara, dobiveno je nekoliko kaznenih pokazatelja. Na ovaj način moguće je razlikovati fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko intimno partnersko nasilje.

U belgijskom zakonodavstvu ni obiteljsko nasilje ni zločini iz mržnje na temelju seksualnog identiteta, spola (prilagodbe), rodnog identiteta ili rodnog izražavanja nisu zasebna kaznena djela. Umjesto toga, zakon propisuje određene otežavajuće okolnosti. To također znači da određena ponašanja koja čine obiteljsko nasilje i/ili su homofobne ili transfobne prirode nisu obuhvaćena kaznenim zakonom. Tako Kazneni zakon spominje intimnu partnersku vezu kao otežavajuću okolnost (čl. 410). Otežavajuća okolnost je doduše primjenjiva samo na namjerno nanošenje tjelesne ozljede (bez namjere ubojstva). Nije primjenjiva na ubojstvo i prouzročenje smrti iz nehaja ili seksualno nasilje poput silovanja i bludnih radnji. Međutim, uhođenje (ponavljajuće i neželjeno nametanje i uznemiravanje koje uzrokuje tjeskobu ili strah) jest prepoznato kao zasebno kazneno djelo (čl. 442). No u tom slučaju, intimna partnerska veza neće se smatrati otežavajućom okolnosti. Predrasuda na temelju seksualne orijentacije hoće.

Što se tiče zločina iz mržnje, doneseni su zakoni u svrhu poboljšanja kazni za kaznena djela koja uključuju diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije (Zakon o suzbijanju određenih oblika diskriminacije od 10. svibnja 2007), spola i prilagodbe spola (Zakon o suzbijanju diskriminacije između žena i muškaraca od 10. svibnja 2007). Predrasuda na temelju seksualne orijentacije smatra se otežavajućom okolnosti za nekoliko tipova kaznenih djela: fizičkog (poput prouzročenja smrti iz nehaja, napada i premlaćivanja), seksualnog (poput silovanja, bludnih radnji), materijalnog (poput oštećenja imovine) i psihičkog (poput uhođenja i klevete). Navedeno ne uključuje imovinska kaznena djela poput krađe. Predrasuda na temelju spola smatra se otežavajućom okolnosti za iste tipove kaznenih djela koji su gore opisani. Predrasuda na temelju prilagodbe spola izričito je navedena kao otežavajuća okolnost samo kod kaznenih djela poput prouzročenja smrti iz nehaja, napada i premlaćivanja. To ne uključuje, primjerice, seksualna kaznena djela.

Rodni identitet i rodno izražavanje

Iako su koncepti rodnog identiteta i rodnog izražavanja uvedeni u antidiskriminacijski zakon, još uvijek se ne spominju u Kaznenom zakonu. U nastavku su navedena tri zakona koja osiguravaju određene alate za sprječavanje intimnog partnerskog nasilja. Zakon o nastojanju sprječavanja međupartnerskog nasilja od 24. studenoga 1997. godine unaprjeđuje kažnjavanje za namjerno nanošenje tjelesne ozljede kada je žrtva intimni partner te osigurava mogućnost pretrage doma i samo uz žrtvin pristanak. To poboljšava šanse za hvatanje počinitelja *in flagrante delicto*, što udrugama daje mogućnost za poduzimanje zakonskih radnji. Zakon od 28. siječnja 2003. o dodjeli obiteljskog doma supružniku/ci ili izvanbračnom drugu/žici koji/a je žrtva fizičkoga nasilja od strane svog/je partnera/ice, daje mirovnom sucu mogućnost da žrtvi u određenim okolnostima dodijeli obiteljski dom. Konačno, Zakon o privremenoj zabrani približavanja u slučajevima obiteljskog nasilja od 15. svibnja 2012. godine dopušta državnom odvjetniku da odredi privremenu (10 dana do 3 mjeseca) zabranu približavanja u slučajevima obiteljskog nasilja kada se čini da prisutnost odrasle osobe predstavlja ozbiljnu i neposrednu opasnost za sigurnost jedne ili više osoba koje tamo žive. Nadalje, državni odvjetnik također može naložiti zabranu kontaktiranja. Mirovni sudac može produljiti trajanje mjere. Državni odvjetnik definira intimno partnersko nasilje kao (COL 4/2006):

Bilo koji oblik fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja među supružnicima, osobama koje žive ili su živjele zajedno u zajednici i imaju ili su imale emocionalnu i seksualnu vezu.

Ova definicija primjenjiva je ne samo na bračne partnere/ice već i na partnere/ice koji/e nisu zakonski povezani/e bračnom ili građanskom zajednicom. Također, zaštićene su i "osobe u vezi koje ne dijele istu adresu stanovanja, ali se redovito sastaju u istoj kući". I konačno, važno je istaknuti da se isti članak primjenjuje i na istospolne parove.

Intimno partnersko nasilje može se pojaviti u četiri oblika: fizičkom, seksualnom, psihičkom i ekonomskom. Intimna partnerska veza kao otegotna okolnost (čl. 410) primjenjiva je na određene tipove fizičkog nasilja koje uključuje djela poput namjernog nanošenja tjelesne ozljede (bez namjere ubojstva) poput premlaćivanja i napada. Moglo bi se postaviti pitanje zašto je navedeno primjenjivo samo na određena kaznena djela. Mi smatramo kako ovdje postoji nedosljednost. Policijski povjerenik Van Acker, koji pruža podršku žrtvama, dodaje slijedeće:

Ako je žrtva in casu transrodna, tada se može smatrati kako je riječ o diskriminacijskom kaznenom djelu ili zločinu iz mržnje, što se također smatra otegotnom okolnošću koja će proizvesti težu kaznu. Ali od trenutka otkad ste u vezi s počiniteljem, zločin iz mržnje gotovo je nemoguće dokazati zbog postojanja veze.

Neka djela ekonomskog nasilja, poput neplaćanja alimentacije, regulirana su Građanskim zakonikom koji omogućuje jedino naknadu. S druge strane, neka djela poput krađe kažnjiva su Kaznenim zakonom i mogu se klasificirati kao ekonomsko nasilje. Međutim, priroda veze pritom se ne uzima u razmatranje. To znači da ekonomsko partnersko nasilje ne zadovoljava uvjete za povećanje kazne. Važno je dodatno pojasniti problem. Kada je nekoliko

stručnjaka/inja upitano kako bi definirali nasilje, svi su spomenuli/e 2 podtipa nasilja, odnosno fizičko i psihičko nasilje. Uglavnom je spomenuto i seksualno nasilje. Međutim, nitko nije spomenuo ekonomsko nasilje. Valja također naglasiti da belgijski pravni sustav, za razliku od obiteljskog nasilja, ne prepoznaje nasilje u vezama. Ispitanici/e su se složili kako razlikovanje nije nužno.

Rezultati intervjuja i terenskog rada

U sklopu ovoga istraživanja svaka je država dobila tri polu-strukturirana upitnika. Prije odabira ispitanika/ca i obavljanja intervjuja, svi upitnici prevedeni su na nizozemski jezik. Kako je intervju polu-strukturiran, odlučili smo dodati još neka pitanja. Razgovor se dotaknuo i tema poput ranjivosti, posljedica nasilja i uloge žrtvi bitnih osoba. Primjeri pitanja:

"Općenito, osjećate li se sigurno?", "Što ste učinili kada se činilo da će situacija eskalirati?", "Kakav utjecaj na Vas osobno ima ili je imalo počiniteljevo/ičino nasilje? (u psihičkom, fizičkom i seksualnom smislu te u odnosu na vezu)", "U koga ste se mogli pouzdati?", "Je li neka osoba intervenirala za vrijeme nasilne epizode?", "Što danas mislite o nasilnom ponašanju?"

Pronalazak ispitanica lezbijki, biseksualnih i transžena nije prošao bez teškoća. U početku smo koristili ciljani uzorak kako bismo stupili u kontakt s ciljanom grupom. Mediji poput web stranice organizacije Çavaria, društvene mreže Facebook i suradničkih LBT organizacija korišteni su za kontaktiranje ciljane grupe. Također su kontaktirane organizacije poput Ghapro-a (organizacije za seksualne radnice/ke), CAW-a, policijskih odjela itd. Unatoč uloženoj trudu, uspjeh u pronalasku ispitanica bio je ograničen. Nakon tri mjeseca traženja, svega tri ispitanice su pristale sudjelovati i podijeliti svoju priču, a jedna od njih nije bila u mogućnosti sudjelovati u intervjuu jer nije psihološki prorađila svoju prošlost. Ne bi bilo u redu s njom obaviti intervjuu pa smo je stoga uputili da se obrati javnim zdravstvenim službama.

Treba istaknuti dvije stvari o korištenoj metodi. Prvo treba napomenuti da ljudi na spomen nasilja uglavnom pomisle na ekstremne primjere poput silovanja i fizičkoga napada. Stoga smo odlučili proširiti definiciju nasilja. Nova definicija sadržavala je tri tipa nasilja (fizičko, seksualno i psihičko), sa širokim spektrom intenziteta. Čitateljice su dobile specifične primjere s kojima su se mogle povezati, primjerice mikroagresiju (derrjava na ulici, praćenje ili prijetnje), konflikt koji je izmakao kontroli te uhođenje. Jedini uvjet za nasilje bila je povezanost njegova motiva sa žrtvinom seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom ili izražavanjem. Drugo, odustali smo od početne metode uzorkovanja u korist tzv. "snježne grude". Ta je metoda odlična za populaciju do koje je teško doprijeti. Ispitanice su upitane poznaju li druge osobe koje se mogu poistovjetiti s navedenim primjerima nasilja. Potom bismo stupili s njima u kontakt i zamolili ih za sudjelovanje. Iako bi ispitanice odabrane ovim putem mogle biti pristrane (odnosno nereprezentativne za sve LBT žene žrtve nasilja), zahvaljujući ovim dvjema izmjenama u odabiru ispitanica (tj. izmjenama definicije i metode uzorkovanja) uspjeli smo obaviti intervju s ukupno deset žena. Moramo istaknuti da smo upitnik trebali još više promijeniti, mada smo određene promjene unijeli. Pitanja su trebala biti prilagođenija

belgijskom zakonodavstvu i praksi. Ovu preporuku trebalo bi se uvažiti u budućim istraživanjima.

Karakteristike zlostavljača/ica i pojave nasilja

Hellemans nije pronašla razliku u učestalosti nasilja između heteroseksualnih i neheteroseksualnih partnera/ica. Prema njezinom istraživanju, većina neheteroseksualnih ispitanika (i muških i ženskih) iskusi je (razmjerno blage) oblike intimnog partnerskog nasilja: 58% psihičko i 15% fizičko. Međutim, neheteroseksualne žene prijavile su više slučajeva psihičkog nasilja u usporedbi s drugim ženama. U tom kontekstu, Hellemans spominje koncept "fuzije":

"Fuzija je stapanje intimnosti i konflikta unutar lezbijske veze kao rezultat njihove međuovisnosti u heteronormativnom društvu."

Neke od intervjuiranih žrtava rekle su da je fizičko nasilje bilo ograničeno sve do pretkraj veze. Hellemans je postavila hipotezu koja veću stopa psihičkog nasilja objašnjava razlikom u dinamici veze. Hellemans:

Komunikacija heteroseksualnih parova uglavnom se odvija po obrascu zahtijevanje-povlačenje. Dok će partnerica zahtijevati da se problem razriješi razgovorom, muškarac će se radije povući kako bi izbjegao raspravu. Hipoteza za lezbijske partnerice jest da pokazuju jednak obrazac komunikacije - i to zahtijevanje. To bi moglo objasniti zašto doživljavaju više psihičkog nasilja s obzirom da su dublje uvučene u konflikt. Dakako, hipotezu tek treba istražiti.

Upitane o profilu počinitelja/ice nasilja, većina ispitanica opisala je osobu koja posjeduje moć. Ideja o neravnoteži moći između partnera/ica (po pitanju novca i dobi, zatim psihološka neravnoteža itd.) prilično je raširena. Iako ona nije u potpunosti pogrešna, Hellemans ipak radije govori o dva tipa nasilja:

Michael Johnson razlikuje dva tipa nasilja. Kao prvo, tu je intimni terorizam. Kod ovog tipa nasilja pokretač je moć. Uglavnom je riječ o novcu, dobi... Specifičnost ovog tipa nasilja jest da je ono jednosmjerno. U literaturi, taj smjer uglavnom vodi od muškarca prema ženi, no može biti i obrnuto. U mojem istraživanju primijetila sam da se ovaj tip nasilja javlja i u LGBT vezama. S druge strane, postoji situacijsko nasilje. Ono nema nikakve veze s moći. Većinu vremena riječ je o konfliktu koji je izmakao kontroli. Tipično za ovaj tip nasilja jest što je moguć u oba smjera. Konflikti su rezultat loše strategije nošenja sa situacijom ili loše komunikacije. Nasilje je blaže od intimnog terorizma.

Hellemans priznaje da su potrebna daljnja istraživanja. Navedena saznanja mogla bi voditi boljoj prevenciji nasilja kod LBT parova. Treba raditi na educiranju, primjerice, policijskih službenika/ca kako bi mogli/e lakše prepoznati tip (nasilja) i predvidjeti njegove posljedice. Ista edukacija preporuča se i zdravstvenim radnicima/ama koji skrbe o mentalnom zdravlju. Partnere/ice koji/e su iskusi/e situacijsko nasilje može se, primjerice, naučiti boljim načinima komunikacije ili boljim strategijama za snalaženje.

Nemamo podataka o učestalosti nasilja u vezi protiv transžena, a još manje znamo o nasilju protiv transpolnih seksualnih radnika/ca. Međutim, neke organizacije za seksualne radnike/ce prijavljuju visoku učestalost nasilja, kako od strane klijenata tako i od strane kolega/ica seksualnih radnika/ca, posebice protiv onih transžena koje upadljivo prkose rodnim normama. Njihovu situaciju dodatno otežavaju migracijska prošlost i/ili status nezakonitog/e migranta/ice što im otežava, a katkad i onemogućava odlazak na policiju.

Karakteristike žrtve i neprijavljivanja nasilja

Istraživači/ce, policijski/e službenici/e i zdravstveni/e radnici/e uglavnom potvrđuju postojanje "tamnoga broja" neprijavljenih slučajeva nasilja. Izvjesno je da LGB žene ne prijavljuju pretrpljeno nasilje. Može se navesti nekoliko potencijalnih razloga za neprijavljivanje. Kao prvo, riječima žrtve partnerskog nasilja:

Često je to vrlo duboko pitanje odanosti. Voliš svoju partnericu i, unatoč nasilju, želiš joj ostati vjerna.

Žrtve uglavnom vide pozitivne strane svog/je partnera/ice, unatoč njegovom/njezinom nasilnom ponašanju. Također, kako navodi Van Acker:

Često vidite da su ljudi u negativnoj spirali nasilja. Te su žene izolirane od svoje okoline, manjka im kontakt s prijateljima i obitelji. Zbog toga trpe nasilje i ostaju sa svojim partnerima/cama jer su oni/e jedino što imaju. Često su dubinski zabrinute da će im partner/ica učiniti nešto loše.

Iako mnoge organizacije, poput sigurnih kuća, organizacija za seksualne radnike/ce i CAW-a (Centara za opću dobrobit) pružaju podršku žrtvama, i dalje ostaje pitanje jesu li navedena tijela dovoljna za izvlačenje iz negativne i nasilne spirale. Drugi bi razlog mogao biti taj što je, za razliku od fizičkog i seksualnog nasilja koje se lakše otkriva, primjerice, liječničkim pregledom, psihičko nasilje teže dokazati. Ukoliko žrtva i prijavi psihičko nasilje, bez dokaza je teško izgraditi solidan slučaj.

Treće, gornja granica za LBT žene može biti viša u usporedbi sa ženama koje se identificiraju kao heteroseksualne. U obzir je potrebno uzeti nekoliko faktora. Hellemans navodi:

Nasilje se uglavnom zamišlja u okviru muškoga počinitelja i ženske žrtve, a ne u okviru žene počiniteljice i žene žrtve.

Također dodaje:

ako i prijave nasilje, žrtve se najčešće obraćaju svojim obiteljima ili prijateljima, dakle osobama od povjerenja s kojima su emotivne povezane. Zatim se obraćaju liječnicima/ama opće prakse ili zdravstvenim ustanovama. Tek se na kraju obraćaju osobama koje provode zakon poput policijskih službenika/ca.

Ghapro primjećuje da transpolni/e seksualni/e /e radnici/e ne vjeruju policiji, unatoč tome što se suočavaju s nasiljem u vezi. Njihovo nepovjerenje objasnili su ovako:

U Belgiji većina seksualnih radnika/ca boravi nezakonito. Žive u sivoj zoni. Kada bi prijavili/e nasilje policiji, mogli/e bi biti uhićeni/e jer nemaju važeću boravišnu dozvolu. Također, većina je imala loša iskustva s policijom. Policijski/e službenici/e su im se obraćali/e na krivi način i stigmatizirali/e ih jer su transrodni/e i/ili seksualni/e radnike/ce.

Navode i njihovu etničku pripadnost:

Seksualni/e radnici/e često dolaze iz stranih zemalja. Ponekad ne govore dobro nizozemski, pa čak ni engleski jezik. Većina njih su žene sa španjolskoga govornog područja koje se ne mogu obratiti policiji kada dožive nasilje.

Smatramo da s napadnutim seksualnim radnicima/cama bez boravišne dozvole treba postupati kao sa žrtvama nasilja, a ne kao s "ilegalcima". Partnersko nasilje još uvijek je tabu. Stručnjaci/kinje za potporu žrtvama nasilja (Ghapro, Garance...) i istraživači/ce poput Hellemans navode da osobe u istospolnim vezama uglavnom izbjegavaju razgovor o intimnom partnerskom nasilju. Strahuju od stigmatizacije i predrasude da su istospolne veze manje stabilne. Također, s obzirom da se o partnerskom nasilju u neheteroseksualnim vezama ne govori, uvjereni smo da se žrtve ili počinitelji/ce počesto ne smatraju takvima te da ne prepoznaju intimno partnersko nasilje koje doživljavaju. Garance spominje i treći razlog:

LBT svijet je tako mali svijet. Biste li vi iskustvo nasilja podijelili s lezbijskom zajednicom u kojoj svatko svakoga zna?

Nad seksualnim nasiljem vlada možda još veći tabu. Garance objašnjava zašto:

O seksualnom nasilju je vjerojatno najteže razgovarati. Ne samo što je najradikalnije, već ga je i prilično teško zamisliti. Lezbijke nemaju penis, kao da vam je on potreban za seksualno nasilje. Za mene je to oblik internalizirane lezbofobije jer seks između dvije žene nije na istoj razini kao i heteroseksualnost.

Reakcije institucija i slučajevi nasilja

U Flandriji postoje različite službe i organizacije za potporu žrtvama. Primjeri su liječnici/e opće medicine, CAW, policijski odjeli i organizacije poput sigurnih kuća. Na pitanje treba li postojati specifična organizacija za potporu žrtvama s naglaskom na LBT žene, većina ispitanih organizacija odgovorila je niječno. Međutim, u organizaciji s fokusom isključivo na LBT ženama, stigma heteronormativnosti koja prati žrtvinu vezu vjerojatno ne bi predstavljala toliko problem. Ali, s obzirom da bi takva organizacija djelovala u manjoj LBT zajednici, postaje vjerojatnije da bi žrtve koje traže utočište naletjele na članice vlastite društvene mreže ili čak na počiniteljicu. Ipak, službe za potporu žrtvama moraju biti dostupne svakoj ženi koja je doživjela nasilje. Garance je ispričao sljedeću priču:

Žena, žrtva fizičkog nasilja, kontaktirala je utočište. Rekli su joj da je ne mogu primiti. Postoji mogućnost da je tamo i njezina partnerica. Stoga su joj uskratili bilo kakvu pomoć.

Slučajevi poput ovoga su rijetki, ali ne bi se nikada smjeli dogoditi. Za transžene u Belgiji ne postoji posebno utočište. Jedna od suradnica u intervjuu kaže:

Većinu vremena sve ovisi o tome gdje će transžena zatražiti pomoć i tko će joj je pružiti. Ponekad je moguće da ostane u utočištu za žene, ali njen ostanak češće ovisi o dobroj volji zdravstvenoga/e stručnjaka/inje. Ponekad su transžene prisiljene ostati u utočištu za muškarce ili im je zanižan pristup i ženskom i muškom utočištu.

Utočišta nemaju jasan stav o ovom pitanju. Također, pomoć bi morala biti pristupačna i adekvatna za sve, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rod. Pristupačnost podrazumijeva i brošure. Brošure ne bi smjele biti specifično namijenjene LBT ženama, već inkluzivne. Ispitanici/e navode da brošure o intimnom partnerskom nasilju koje uključuju LGBT parove ne postoje ili ih je malo. Također, trebale bi biti otisnute na nekoliko jezika, primjerice na engleskom i španjolskom, s obzirom da većina trans seksualnih radnika/ca ne vlada tečno nizozemskim.

U 2012. godini, u Belgiji je donesen zakon koji se odnosi na privremenu zabranu približavanja u slučajevima obiteljskog nasilja. Taj zakon štiti žrtvu na način da nalaže privremenu zabranu stanovanja odrasloj osobi u slučaju opasnosti za sigurnost jedne ili više osoba na istoj adresi stanovanja. Osoba na koju se zabrana primjenjuje dužna je napustiti zajedničku adresu stanovanja i nije joj dopušteno boraviti u njenoj blizini. Najmanje vrijeme trajanja ove mjere je 10 dana, ali može biti produžena na maksimalno tri mjeseca. Zakon ne diskriminira raznospolne i istospolne veze niti diskriminira na temelju roda. Iako smatramo da se radi o dobroj inicijativi, imamo i nekoliko primjedbi. Kao prvo, uvijek mora postojati opasnost za jednu ili više osoba. Kada opasnosti nema ili će tek nastupiti, navedeno nije primjenjivo, baš kao ni u slučaju kada je opasnost izaziva maloljetnik/ca. Drugo, procjenu opasnosti donose policijski/e službenici/e. Za ovu procjenu nisu dostupni službeni alati za donošenje jedinstvene odluke. Treće, ovo pitanje mora se riješiti u kratkom propisanom roku od svega nekoliko dana i sastoji se od puno birokracije. Posljednja primjedba tiče se toga koliko je puta zakon primijenjen. U 2013. i 2014. godini svega 65 počinitelja/ica od 100.000 registriranih slučajeva dobilo je privremenu zabranu (DeMorgen, 2015). Možemo samo pretpostaviti kako su administracija i kratak vremenski okvir dva od mogućih razloga. Još jedan mogući razlog moglo bi biti neadekvatno znanje o ovom pitanju i tome što ono podrazumijeva. Preporučujemo bolje shvaćanje ovog postupka kroz istraživanja pravnih i policijskih službenika/ca.

Zaključak, kritički osvrt i preporuke

Iako su žrtve relativno dobro zakonski zaštićene te postoji mnogo službi i organizacija za potporu, situacija u Flandriji nije savršena. Kao prvo, poželjna je bolja zakonska zaštita partnera/ice koji/a je doživio/jela nasilje. Neka kaznena djela teže se kažnjavaju kada su

počinjena od strane partnera/ice ili bivšeg/bivše partnera/ice, dok druga ne. Zakonska zaštita je donekle ograničena, osobito kod psihičkog nasilja.

Preporučujemo daljnje istraživanje ove materije. Istraživanje bi se trebalo usredotočiti na utjecaj različitih čimbenika na intimno partnersko nasilje. Iako su novija istraživanja pokazala da nema razlike u učestalosti nasilja između heteroseksualnih i neheteroseksualnih partnerstava, moglo bi se tvrditi drugačije. Na primjer, poznato je da su neheteroseksualne osobe češće izložene seksualnim napadima. Ako žrtva ne proradi tu traumu, ona može dovesti do poteškoća ili disfunkcionalnih obrazaca u vezi, poput problematične komunikacije koja može izazvati daljnje konflikte. Ostali čimbenici poput zlouporabe droga i alkohola mogu pridonijeti pojavi intimnog partnerskog nasilja. Kao što smo vidjeli u iskazu jedne od žrtava, rizik je još veći kad se pridodaju općenito lošija psihološka dobrobit i psihološki problemi poput granične ili stvarne depresije. Također je poznato da su LB žene manje sklone braku od heteroseksualnih žena. Američki ured za pravosuđe (2000) izvijestio je kako se za instituciju braka, barem kad je riječ o heteroseksualnim parovima, smatra da ima zaštitnu ulogu. Nadalje, društveni položaj LB žena u Belgiji nije uvijek bio jednak onom heteroseksualnih žena. Iako žene više ne trebaju službeno posvojiti dijete partnerice kako bi mu postale zakonska roditeljica, one još uvijek trebaju medicinski potpomognutu oplodnju da bi uopće dobile dijete, a to može utjecati na vezu. Ukoliko se par ne odluči za medicinski potpomognutu oplodnju, mora stupiti u kontakt s agencijom za posvajanje.

Stoga bi se dalo pretpostaviti da kod LB žena postoji veći rizik od intimnog partnerskog nasilja i njegovih posljedica. Isto tako, priroda nasilja može biti intenzivnija u usporedbi s raznospolnim vezama. Intimno partnersko nasilje također se uglavnom zamišlja unutar okvira u kojem je počinitelj muškarac, a žrtva žena. Zato će gornja granica nakon koje se LB žene obraćaju zdravstvenim stručnjacima/kinjama ili policijskim službenicima/ama možda biti viša u usporedbi s gornjom granicom heteroseksualnih žena. Da bi se ove dvije skupine žena usporedile, potrebna su i longitudinalna i presječna istraživanja. Rezultati istraživanja mogli bi unaprijediti naše znanje, ali također pridonijeti i adekvatnijoj prevenciji te tretmanu intimnog partnerskog nasilja kod obje skupine.

Nadalje, stručnjaci/kinje spominju "tamni broj". Mnogi/e istraživači/ce daju različite statističke podatke i već je neko vrijeme poznato kako se nasilje rijetko prijavljuje policiji ili drugim vladinim tijelima. Također, profil počinitelja/ica nije sasvim jasan. Mnogi/e ispitanici/e govore o neravnoteži u moći. Iako to može biti slučaj, Hellemans spominje dva tipa nasilja: intimni terorizam i situacijsko nasilje kod parova. Spomenuti tipovi se mogu pojaviti i kod LB partnerstava. U skladu s njima, mogu se razviti i različite strategije prevencije poput edukacije o snalaženju u situaciji i razvijanje komunikacijskih strategija. Na dva tipa nasilja mogu utjecati isti ili različiti čimbenici, o kojima smo ranije raspravljali.

Takvo istraživanje još je potrebnije za transžene. Na temelju provedenih intervjua, one bi se mogle nalaziti u složenijoj situaciji u usporedbi s netransženama, a u još težoj se nalaze transžene seksualne radnice.

Posljednje, ali ništa manje važno, htjeli bismo preporučiti inicijative za veću dostupnost socijalne podrške i pristupa tijelima za provedbu zakona, primjerice edukaciju policijskih službenika/ca i zdravstvenih radnika/ca. Pravilno obraćanje transženama može ojačati povjerenje. Također, informativni leci trebaju biti dostupni na različitim jezicima.

Mnogi/e transseksualni radnici/e ne vladaju dobro nizozemskim jezikom. Informativni leci koji se obraćaju i lezbijskim parovima ili transženama mogu razbiti problem stigme. Željeli bismo zaključiti poglavlje o Belgiji s kritičkim i metodološkim osvrtom.

Literatura

Bureau of Justice Statistics 2000, "Intimate partner violence", pregledano 1. studenoga 2015, <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ipv.pdf>

Buyse, A, Caen, M, Dewaele, A, Enzlin, P, Lievens J, T'Sjoen, G, Van Houtte, M, i Vermeersch, H 2013, "Sexpert. Seksuele gezondheid in Vlaanderen", Gent, Academia Press.

De Morgen 2015, "Familiaal geweld: 50.000 meldingen per jaar, 33 keer huisverbod", pregledano 1. studenoga 2015, <http://www.demorgen.be/binnenland/familiaal-geweld-50-000-meldingen-per-jaar-33-keerhuisverbod-b5ca2b8c/>

Dewaele, A, Cox, N, Van de Berghe, W, 2006 "De maatschappelijke positie van holebi's en hun Sociale netwerken: Over vriendschap en andere bloedbanden", pregledano 1. studenoga 2015, <http://www.steunpuntgelijkekansen.be/wp-content/uploads/31.-De-maatschappelijke-positie-van-holebisen-hun-sociale-netwerken-A.-Dewaele.pdf>

Dewaele, A 2008, "De schoolloopbaan van holebi- en heterojongeren", pregledano 15. studenoga 2015, <https://cavaria.be/mediatheek/de-schoolloopbaan-van-holebi-en-heterojongeren>.

Dewaele, A 2010, "Zichtbaarheid-en discriminatiemanagement bij holebi-jongeren.", pregledano 1. studenoga 2015, <http://www.steunpuntgelijkekansen.be/wp-content/uploads/II.22-Zichtbaarheid-endiscriminatiemanagement-bij-holebi-jongeren.pdf>.

Dewaele, A, Symons, K, Buyse, A, Van Houtte, M n.d. "Kenmerken van de Seksuele Start bij Holebijongeren in Vlaanderen: een Vergelijkend Perspectief", pregledano 1. studenoga 2015, <https://cavaria.be/sites/default/files/fact-sheet-kenmerken-seksuele-start-holebi-jongeren20131125.pdf>.

Dierckx, M, Motmans, J, i Meier, P 2014, "Attitudemeting m.b.t. seksisme, holebifobie en transfobie. Beyond the box", pregledano 1. studenoga 2015, http://www.diversiteit.be/sites/default/files/documents/publication/bbonderzoeksrapport_0.pdf.

Handboek Familiaal Geweld, 2014, Politea: Brussel.

Hellemans, S, Loeys, T, Dewaele, A, De Smet, O, i Buyse, A 2014, "Intimate Partner Violence Victimization Among Non-heterosexuals: Prevalence and Associations with Mental and Sexual Wellbeing." Journal of Family Violence, 30/ 2, str. 171-188.

Hellemans, S, Loeys, T, Buyse, A, Dewaele, A, De Smet, O 2013, "Ervaringen met intiem partnergeweld bij niet-hetero's: een studie naar de prevalentie, en het verband met mentale en seksuele gezondheid", Gent, Academia Press.

Interfederaal Centrum voor Gelijke Kansen en Bestrijding van Discriminatie en Racisme 2013 "Discriminatie/diversiteit: tijd voor een interfederaal actieplan tegen racisme, jaarverslag 2013", pregledano 1. studenoga 2015, http://www.diversiteit.be/sites/default/files/documents/publication/cgkr_00668_01_jvs_discdiv_nl.pdf.

Motmans, J 2009, "Leven als transgender in België.", pregledano 1. studenoga 2015, <https://cavaria.be/mediatheek/leven-als-transgender-in-belgie>

Motmans, J n.d., "Kinderwens", pregledano 1. studenoga 2015, <http://transgenderinfo.be/m/leven/familierelaties/kinderwens/>.

Motmans, J, Meier, P, Ponnet, K and T'Sjoen, G 2012, "Female and Male Transgender Quality of Life: Socioeconomic and Medical Differences". *Journal of Sexual Medicine*, 9, str. 743–750.

Pieters, J, Italiano, P, Offermans, A, i Hellemans, S 2010, "Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld", Instituut voor gelijkheid van mannen en vrouwen, Brussel.

Schoonacker, M, Dumon, E, i Louckx, F 2009, "Welebi. A study of mental and social well-being of lesbian and bisexual girls in Flanders.", pregledano 1. studenoga 2015, https://cavaria.be/sites/default/files/2009welebi_eindrapport.pdf.

Versmissen, D 2011, "Zzzip2. Onderzoek naar de levenskwaliteit van Vlaamse holebi's.", pregledano 1. studenoga 2015, <http://www.steunpuntgelijkekansen.be/wp-content/uploads/II.35-Zzzipbis.pdf>.

Vincke, J, Dewaele, A, Vanden Berghe, W, i Cox, N 2008, "Discriminatie van holebi's op de werkvloer: Over inkomensverschillen, sectorsegregatie en het 'roze' plafond.", pregledano 1. studenoga 2015, <https://cavaria.be/mediatheek/onderzoek-discriminatie-van-holebis-op-de-werkvloer>.

BUGARSKA

Lora Novačkova⁷ i Monika Pisankaneva⁸

Uvod

Bugarska je jedna od zemalja EU s najvišom razinom diskriminacije protiv LGBT osoba. Anketa Eurobarometra o diskriminaciji u EU iz 2015. godine pokazala je kako bi se 58% bugarskih ispitanika/ca osjećalo nelagodno kada bi gej, lezbijka ili biseksualna osoba bila izabrana na najvišu političku poziciju (prosjeak EU je 21%), dok bi se njih 59% osjećalo neugodno kada bi transrodna osoba bila izabrana na takvo mjesto (prosjeak EU je 29%). Nadalje, 37% osjećalo bi se nelagodno kada bi radili/e s LGBT kolegom/icom (prosjeak EU je 12%). Anketa također pokazuje nisku svijest o stopi diskriminacije LGBT osoba u bugarskom društvu: 34% ispitanika/ca smatra kako je diskriminacija gejeva, lezbijki i biseksualaca raširena, u usporedbi s prosjekom EU od 58%, dok diskriminaciju transrodnih osoba raširenom smatra svega 31% Bugara/kinja, u usporedbi s prosjekom EU od 56%.

U tom kontekstu nasilje nad lezbijkama, biseksualnim i transženama zanemarena je tema. Institucije koje se bave nasiljem u obitelji i vezama, dakle policija, tužiteljstvo i sudski sustav, ne prikupljaju statističke podatke o nasilju protiv LBT žena. Istraživanje Centra za pružanje podrške Bilitis o obiteljskom i nasilju u vezama protiv lezbijki, biseksualnih i transžena te dobre prakse njegove prevencije, većinom se oslanjalo na intervjue s LBT ženama i stručnjacima/njama, poput psihologa/inja, seksologa/inja i pravnika/ca koji/e su ih zastupali/e. O temi nije pronađen nijedan bugarski znanstveni rad. Generalno manjka literature na bugarskom jeziku o LGBT temama, a onda i literature o nasilju protiv LBT žena. Neke informacije o općem položaju LGBT osoba u Bugarskoj mogu se pronaći u godišnjim izvješćima bugarskog Helsinškog odbora o stanju ljudskih prava u Bugarskoj.

Djelokrug istraživanja

Bilitis je obavio 40 intervjua s lezbijkama, biseksualnim, panseksualnim i transrodnim ženama koje su preživjele različite vrste partnerskog nasilja poput fizičkog, psihičkog, ekonomskog, verbalnog i seksualnog nasilja. Sve su ispitanice živjele u neprijateljskoj okolini koja ih nije prihvaćala te su se svakodnevno suprotstavljale lezbofobiji, bifobiji i transfobiji, bez podrške ijedne javne institucije. Naše je terensko istraživanje pokrilo sve veće gradove u državi: Sofiju, Plovdiv, Varnu, Burgas, Staru Zagoru, Pleven, Veliko Tarnovo, kao i manje gradove koje smo posjećivale/i po preporuci osoba iz ciljanih zajednica.

Žene koje proživljavaju obiteljsko ili nasilje u vezi nailaze na strukturni nedostatak podrške s obzirom da zakon o obiteljskom nasilju (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, 03/2005) ne spominje izrijeком obitelji istospolnih parova, a sudska praksa pokazuje kako sudovi taj zakon tumače kao da se odnosi samo na obiteljske strukture između cisrodnih heteroseksualnih osoba. K tome, institucije koje se bave nasiljem u vezi (koji je definiran kao kriminalna aktivnost), dakle, policija i državno odvjetništvo, ne identificiraju, ne bilježe, ne klasificiraju i

⁷ Voditeljica programa za LGBT prava i pokret pri Centru za pružanje podrške Bilitis.

⁸ Predsjednica Centra za pružanje podrške Bilitis.

ne analiziraju nasilje protiv gejeva, lezbijki i transrodnih osoba. U člancima Kaznenoga zakona o zločinu iz mržnje, homofobni i transfobni motivi se ne spominju pa samim time niti ne smatraju otegotnim okolnostima.

Dobre prakse u prevenciji obiteljskoga nasilja i nasilja u vezama protiv LBT žena te pružanje podrške ženama koje su ga proživjele prepoznate su u radu određenih nevladinih organizacija i stručnjaka/inja koji/e pružaju tim ženama usluge terapije, pravnog zastupanja i savjetovanja u skloništima i na linijama pomoći.

Nedostatak institucionalne podrške za lezbijke, biseksualne i transžene žrtve obiteljskog nasilja i nasilja u vezama

Bugarske institucije koje se bave slučajevima nasilja, na razini bilježenja, istraživanja i pružanja zaštite žrtvama, kao i kažnjavanja počinitelja, pokazuju vrlo malu osviještenost o obiteljskom i nasilju u vezama koje pogađa lezbijke, biseksualne i transžene. Nedostatak institucionalne podrške u najvećem dijelu posljedica je toga što Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (03/2005) ne prepoznaje nasilje u istospolnom paru, a bugarski Kazneni zakon ne prepoznaje homofobne i transfobne zločine kao zločin iz mržnje. Posljedica toga je da ni policija ni državno odvjetništvo ne bilježe i ne istražuju na odgovarajući način obiteljsko i nasilje u vezama protiv lezbijki, biseksualnih i transžena.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji kažnjava svaki čin i pokušaj fizičkog, mentalnog ili seksualnog nasilja, kao i prisilno ograničavanje slobode i privatnosti pojedinca/ke, počinjen protiv osobe s kojom počinitelj/ica ima ili je imao/la obiteljske ili rodbinske veze ili s kojom/im živi izvanbračno ili u istom domu. Definicija ne isključuje izrijeком istospolne parove, međutim sudska praksa pokazuje kako suci/kinje zakon tumače, zbog ograničenja u postojećem Obiteljskom zakonu, u užem smislu, primjenjujući ga samo na cisrodne heteroseksualne parove. Zaštita se, sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, može ostvariti na više načina (članak 5): (1) stavljanje tuženiku obveze da se suzdrži od primjene obiteljskog nasilja; (2) udaljavanje tuženika iz zajedničkog kućanstva na razdoblje određeno od strane suda; (3) zabrana približavanja tuženika kućanstvu, radnom mjestu te mjestima na kojima žrtva (on ili ona) ostvaruje svoje društvene kontakte ili rekreaciju...; (4) privremeno premještanje mjesta boravka djeteta s roditeljem koji je žrtva ili s roditeljem koji nije provodio nasilnu radnju koja je u pitanju...;[i] (5) nalaganje tuženiku obveze prisustvovanja specijaliziranim programima...⁹

Poznato je vrlo malo slučajeva sudskih parnica vezanih uz obiteljsko nasilje koje su pokrenule lezbijke koje žive u istospolnoj vezi (samo dvije u posljednjih nekoliko godina). Oba slučaja poništena su od strane nadležnih Okružnih sudova (prvostupanjski sudovi). Odluka #26/07.10.2014 Okružnog suda Sofije, sudskog vijeća 83, koja se odnosi na zahtjev za zaštitu #8100486/02.10.2014, kaže: "Naš pravni sustav prihvaća samo obiteljsku zajednicu između muškarca i žene, stoga, izvanbračna zajednica može postojati samo između muškaraca i žena". Prema tome, sud zahtjev za zaštitom nije smatrao relevantnim u okviru Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji te je slučaj poništio.

⁹ <http://www.stopvaw.org/bulgaria2>, pregledano 15. studenog 2015.

U svibnju 2015. godine, Bilitis je Upravi za unutarnje poslove u Sofiji poslao pismo u kojem je tražio intervju s predstavnikom policije. Zahtjev nije odobren. Također smo zatražile/i informaciju, na temelju Zakona o pravu na pristup javnim informacijama, o zabilježenim slučajevima nasilja protiv transrodnih seksualnih radnika/ca, kao i o slučajevima obiteljskog nasilja u ženskim istospolnim parovima. I Glavnom državnom odvjetniku poslano je slično pismo u kojem smo zatražile/i podatke o prijavljenim slučajevima obiteljskog ili uličnog nasilja u posljednje dvije godine, a u kojima je posebna zaštita (kao što je pristup skloništu) osigurana žrtvama lezbijkama, biseksualnim i transženama, kao i o broju kaznenih postupaka protiv počinitelja/ica nasilja u vezama protiv transžena seksualnih radnica. Obje institucije odgovorile su kako one ne prikupljaju, ne bilježe, ne procesuiraju i ne arhiviraju podatke o tim skupinama ljudi. U odgovoru Glavnog državnog odvjetnika naglašeno je kako se "prikupljanje informacija o rasnom ili etničkom podrijetlu, vjerskom ili političkom uvjerenju, kao i o zdravstvenom stanju ili seksualnoj orijentaciji građana, može tumačiti kao diskriminirajuća primjena zakona". Prema našem mišljenju, ova izjava daje pogrešno tumačenje postojećeg antidiskriminacijskog zakona (Zakon o zaštiti od diskriminacije, 01/2004) te doprinosi nedostatku adekvatnog institucionalnog bavljenja zločinima iz mržnje ili slučajevima obiteljskog nasilja protiv lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena.

U neslužbenom razgovoru sa službenicima/ama Uprave za unutarnje poslove iz Sofije, obavljenom tijekom javnih događaja, shvatile/i smo kako policija žrtve nasilja kategorizira samo u dva roda – kao muškarce i žene. To znači da će transžena biti registrirana u onoj rodnoj kategoriji koja se nalazi u njenim zakonskim dokumentima (osobne iskaznice), dakle kao muškarac (izuzetak su transžene koje su zakonski promijenile rod). Bugarska policija u svojim zapisima ne koristi posebnu šifru za priznavanje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta žrtve, za razliku od policijskih službi drugih EU zemalja. Posljedica toga su slabo istraženi kriminalni napadi i zločini iz mržnje protiv gejeva, lezbijki, biseksualnih i transrodnih osoba.

Naše daljnje istraživanje dovelo nas je u kontakt s Denicom Ljubenovom, odvjetnicom iz organizacije za mlade LGBT osobe Deystvie, koja trenutno radi na projektu o podizanju svijesti LGBT osoba o njihovim pravima i postupanju u slučaju diskriminacije. Ljubenova nam je rekla kako joj se obratila lezbijka koju je njena bivša partnerica, dok su još živjele zajedno, kontinuirano psihički zlostavljala. Žena je podnijela pritužbu Okružnom sudu u Sofiji, tražeći zakonsku zaštitu temeljenu na Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji. Međutim, Okružni sud je odbacio njenu pritužbu, navodeći kako Zakon ne prepoznaje istospolne parove. Bugarsko zakonodavstvo prepoznaje brak samo između osoba različitih spolova, stoga je i bračni suživot *de facto* moguć samo između osoba različitoga spola.

Ljubenova i njena klijentica odlučile su da neće ulagati žalbu, već su slučaj poslale izravno Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu gdje se trenutno čeka prihvatanje slučaja. Tijekom istraživanja još nas je jedan odvjetnik za ljudska prava obavijestio o sličnom slučaju u kojemu je pritužba bila prosljeđena u Pernik, grad u blizini Sofije, te potom odbačena na razini Okružnog suda.

Obiteljsko nasilje protiv lezbijki i biseksualnih žena

Bilitis je proveo intervju s 9 lezbijki, 2 biseksualne žene i 2 panseksualne žene. Naše ispitanice bile su stare između 17 i 33 godine. Dvije još uvijek idu u školu, a najmlađa je imala 17 godina.

Najmlađe ispitanice odmah su pristale na intervju, dok su neke od njih također bile vrlo osjetljive na različite oblike nasilja. O tim temama informirale su se virtualnim kanalima poput Tumblr-a i YouTube-a. Osim te dvije ispitanice koje još uvijek idu u školu (jedna će završiti srednju školu iduće godine te je izrazila želju za studiranjem), veći dio ispitanica trenutno studira ili već posjeduje sveučilišnu diplomu.

Vrlo mali broj naših ispitanica su autane svojim obiteljima. Većina je izjavila da su aut, no u praksi to znači da su autane samo prijateljima/cama. Samo su 3 lezbijke aut i svojim obiteljima. U nekim slučajevima, čak i nakon što su u istospolnoj vezi provele nekoliko godina, nijedna od partnerica nije se autala svojim rođacima/kinjama. U jednom ekstremnom slučaju, mlada lezbijka namjeravala se podvrgnuti operaciji prilagodbe spola, no ne zato što je imala rodnu disforiju, već stoga što je htjela da je majka njene djevojke, nakon što je shvatila prirodu odnosa svoje kćeri, prihvati.

Dvije ispitanice bile su u vezi s udanim ženama, a jedna je dijelila stan s partneričinim suprugom, iako on nije znao za vezu između dvije žene. One su živjele u različitim gradovima, a sastajale su se kada bi suprug izbivao iz stana.

Sve ove priče pokazuju kako su lezbijke i biseksualne žene u Bugarskoj često prisiljene živjeti dvostruki život i skrivati svoju seksualnu orijentaciju od svoje najbliže rodbine. Stigma povezana s homoseksualnosti i biseksualnosti prisiljava ih da se sakriju i strahuju od negativnih posljedica otkrića njihove seksualne orijentacije i ljubavne veze.

Ormar se pokazao kao čimbenik koji jedna ili obje partnerice u lezbijskoj vezi često koriste za manipulaciju, prijetnje i međusobno maltretiranje. Ormar također u znatnoj mjeri doprinosi nevidljivosti nasilja koje se odvija u ženskim istospolnim vezama.

(Obiteljsko) nasilje u ženskim istospolnim vezama

Važno je napomenuti da su mnoge potencijalne ispitanice odbile intervju nakon što smo ih obavijestili kako je tema nasilje u vezi. Žene koje su doživjele teško, uključujući i fizičko nasilje od svojih partnerica, nisu bile voljne o tome razgovarati, objasnivši kako im je tema previše bolna te da ne žele ponovno o tome razmišljati.

Osim toga, mnoge su nas uvjeravale da o toj temi nemaju ništa za reći, ali kada su počele govoriti, sve su ispitanice, s izuzetkom jedne panseksualne djevojke (18 godina), imale dosta toga za podijeliti. Važno je napomenuti kako je samo jedna ispitanica prekinula vezu zbog nasilne dinamike (vezu je opisala kao odnos međusobnog nasilja). U svim drugim intervjuima, doznale/i smo da nasilje nije bilo glavni čimbenik za prekid odnosa, već su se partnerice rastavljale zbog drugih razloga. Ovo jasno pokazuje kako postoji visoka razina tolerancije prema nasilju u ženskim istospolnim vezama.

Tijekom intervjuja, neke žene promijenile su percepciju o tome što im se dogodilo. Jedna od ispitanica je izjavila: "Sada shvaćam da netko može doživjeti nasilje, a da ga takvim ne percipira, ali shvati da se radi o nasilju kada netko postavi prava pitanja".

Ista ispitanica rekla je i da kada nasilje dolazi od druge žene "ne uzimaš ga previše ozbiljno". Druga ispitanica rekla je da nikada nije pomislila da se nasilje može dogoditi između lezbijskih partnerica. Međutim, svjedočila je nasilju u prijateljičinoj vezi. Jedna od partnerica teško je verbalno zlostavljala drugu samo zato što se u diskoteci "usudila razgovarati s drugom djevojkom". Nasilnica je također htjela fizički napasti svoju partnericu, no njene su je

prijateljice spriječile. Na pitanje o tome kako je doživjela ovu priču, naša ispitanica je priznala da je nikada nije protumačila kao nasilje, već prije kao priču s lošim završetkom uvjetovanim konzumacijom previše alkohola. Njezino objašnjenje čini jasnijom strategiju legitimizacije zlostavljačevih/ičinih postupaka. Žrtva često opravdava nasilje vanjskim čimbenicima poput stresa, droge ili alkohola.

U razgovoru s potencijalnim ispitanicama uvijek smo morale/i predstaviti temu kroz primjere o tome što bi moglo dovesti do nasilja, primjerice ljubomora, posesivna ponašanja itd., kako bi se proširila njihova percepcija o tome što nasilje jest i kako bi se ukazalo na to da nasilje nije uvijek fizičko. Nisu sve ispitanice doživjele fizičko nasilje od svojih ženskih partnerica, međutim sve osim jedne izjavile su kako su doživjele razne oblike psihičkog nasilja. Jedna ispitanica čak je spomenula da joj je fizičko nasilje manje bolno od psihičkog jer psihičko ostavlja dublje ožiljke na duši. Dvije biseksualne ispitanice izjavile su da su, nakon što su doživjele zlostavljanje u vezi sa ženama, bile nesklone upustiti se u buduće veze s drugim ženama. Jedna od njih to je naglasila rekavši kako dosad još nije naišla na lezbijku koju bi doživjela dovoljno emocionalno stabilnom za vezu. Objasnila je tu "emocionalnu nestabilnost" kao posljedicu problema s kojima se lezbijke suočavaju u lezbofobnom, neprijateljskom okruženju.

Najmlađa ispitanica, sedamnaestogodišnja lezbijka, govorila je o normalizaciji nasilnih praksi u lezbijskoj zajednici u njenom gradu. Rekla je kako provjeravanje partneričinog mobitela prolazi "pod normalno" u njenom krugu prijateljica lezbijki. Upitana smatra li i ona da je to u redu, odgovorila je da ne smatra jer je to zadiranje u osobni prostor neke osobe, ali je zbunjuje što ostale to čine. Komentirala je i kontrolirajuća ponašanja svojih lezbijskih prijateljica koje, zbog ljubomore, zabranjuju partnericama izlaske s prijateljicama. Iako je bila upoznata s takvim kontrolirajućim ponašanjem, izjavila je da nikada nije percipirala ispade ljubomore kao nasilje.

Druga ispitanica izjavila je kako mnoge žene obično interpretiraju ljubomoru kao izraz ljubavi. Takve interpretacije ne samo što normaliziraju ljubomoru, već je pretvaraju u "osobinu dobre ljubavnice" i dokaz prave ljubavi.

Želja za kontroliranjem svakog aspekta partneričinog života zajednička je značajka svih zlostavljačica u istospolnim vezama. Saznali smo za zastrašujuće zahtjeve, poput slučaja u kojem je žena morala partnerici slati slike kako bi dokazala da je na poslu te da ne provodi vrijeme s drugim ljudima. Zbog restriktivnog, kontrolirajućeg i posesivnog ponašanja zlostavljačica, ispitanice su morale skrivati da poslije predavanja s kolegama/icama idu popiti pivo. Žrtve se nisu smjele sastajati sa ženskim prijateljicama ni s prijateljima općenito. Bile su prisiljene pokazati s kim su razgovarale telefonom i bile su kažnjene za stare ljubavne poruke na SIM kartici. Bojale su se javiti na telefon zbog izgređa koji bi uslijedio i morale su prestati razgovarati s "određenim" ljudima jer bi ih partnerice u protivnom ostavile. Čak su morale prestati razgovarati i sa svojim majkama kad bi partnerice procijenile da loše utječu na svoje kćeri.

Još jedna, čini se, česta zlostavljačka praksa u lezbijskim vezama je samoozljeđivanje. Zlostavljačice ga često izvode u kombinaciji s drugim vrstama nasilja. Jedna je ispitanica počela izlaziti s bivšom djevojkom svoje cimerice pa ih je cimerica zaključala u sobi u stanu, a potom se počela ispred njih ozlijeđivati nožem. Jedna je partnerica od druge, u vezi u kojoj nijedna nije bila aut, očekivala da sve svoje slobodno vrijeme provodi s njom. Kada bi shvatila da je

ispitanica provodila vrijeme sa svojim prijateljicama, a ne s njom, zarezivala bi svoje ruke kako bi ispitanica požalila svoje postupke. Isto se događalo kada se ispitanica ne bi javila na telefon. Ispitanica je samoozljeđivanje opisala kao demonstraciju za privlačenje pozornosti, čin kojim joj je partnerica htjela nabiti osjećaj krivnje. Zlostavljačica je znala partnerici dati naslutiti kako razmišlja o samoubojstvu.

I pred ostalim ispitanicama njihove su partnerice spominjale samoubojstvo ne bi li ih prijetnjama spriječile u razmišljanju o prekidu veze. Čini se da je posesivno ponašanje posve normalizirano u lezbijskim vezama. Jedna ispitanica je komentirala kako se u lezbijskom krugu prijateljica koristi posesivni izraz "moja žena", a ne moja partnerica ili moja djevojka, kao da je partnerica svojevrsni trofej.

Naišle/i smo i na nekoliko priča o seksualnom zlostavljanju u lezbijskim vezama. U jednom slučaju se radilo o odnosu za jednu noć. U drugom slučaju, ispitanica nije željela seksualni odnos, no njezina je djevojka jednostavno legla na nju, držala joj ruke i seksualno se trljala o njeno tijelo. Ista je zlostavljačica ležala na svojoj djevojci i prilikom svađa i nasilja te ju prisiljavala da je ljubi i grli. Treća je ispitanica izjavila kako je bila silovana, ili se barem "tako osjećala", ali nije htjela ući u detalje. Poslije toga događaja, ispitanica više nije mogla imati seksualni život s tom partnericom.

Zanimljivo je da u većini slučajeva iznimno nasilne prijetnje nisu shvaćene ozbiljno ili doživljene kao nasilje. U jednom ekstremnom slučaju, ispitanici je njezina partnerica u nekoliko navrata rekla: "Jednog dana ću te ubiti". S druge pak strane, žrtve su nažalost ozbiljno shvaćale svoje zlostavljačice svaki put kad bi im zaprijetile odlaskom i činile sve što su mogle kako ih zlostavljačica ne bi napustila. Čini se da su se više bojale napuštanja od pretrpljenog nasilja.

Zlouporaba alkohola i droga

Samo dvije ispitanice spominju drogu u pričama o svojim partnericama. U jednoj priči partnerica je bila vrlo agresivna i konstantno "napušena" iako nije zarađivala, pa joj je djevojka morala kupovati drogu (travu). U drugoj priči, partnerica se drogirala, ali je prestala zbog inzistiranja ispitanice. Kasnije je pak prijetila ispitanici da će ponovno uzimati drogu ukoliko je ispitanica ostavi.

Iako nije povezan sa svim slučajevima nasilja, alkohol je spomenut u mnogim intervjuima. Kao glavni čimbenik naveden je u samo jednoj priči: "Nismo mogli izaći, a da se nešto loše ne dogodi". Pod utjecajem alkohola partnerice su verbalno vrijeđale ispitanice, šamarale ih, vukle za kosu i razbijale njihove stvari. Mnoge žrtve su više razmišljale o svojim partnericama i hoće li se one ozlijediti, a manje o nasilju kojem su same bile izložene. U takvim situacijama, mnoge zlostavljačice ispočetka su bile agresivne, a kasnije nježne. Zbog toga su žrtve teže doživljavale nasilje kao nasilje, a i spremnije ga opraštale.

Traženje pomoći od institucija

Samo je jedna ispitanica imala iskustvo s policijom zbog nasilja između nje i partnerice. Potukle su se na ulici zbog ljubomore, a policija je stigla nakon poziva prolaznika. Ispitanica se zbog dolaska policije osjećala vrlo neugodno. Incident se dogodio u blizini njene kuće, a ona kod sebe nije imala ni novčanik ni osobnu iskaznicu. Posljedično su obje uhićene, a policija

ispitanici nije dopustila da otiđe po svoju osobnu iskaznicu. U policijskoj postaji rečeno im je da ubuduće ne tuku na ulici, već kod kuće, i to tiho, kako ne bi uznemirile susjede.

Sve naše lezbijske, biseksualne, panseksualne i transrodne ispitanice izrazile su duboko nepovjerenje prema javnim ustanovama, osobito prema policiji, koje su doživljavale nepouzdanima, pa čak i diskriminatornima.

Dobre prakse psihologa/inja u pružanju pomoći žrtvama obiteljskog nasilja

Mali broj bugarskih psihologa/inja i terapeuta/kinja ima iskustva u radu s lezbijkama, biseksualnim i transženama žrtvama obiteljskog ili nasilja u vezama. Jedna od njih je Maja Mihailova-Petkova koja je u Sofiji nedavno suosnovala udrugu Imago čiji je glavni cilj pružanje podrške žrtvama nasilja. Prije toga je na području ovisnosti radila 15 godina.

Lezbijke i biseksualne žene koje su od nje zatražile pomoć mlađe su od četrdeset godina, većina ima sveučilišnu diplomu i zarađuje neovisno od svojih partnerica. Većina njih nije javno autana, već samo najbližim prijateljima/cama koji/e su također većinom neheteroseksualni/e. Žene su skrivale svoju seksualnu orijentaciju na poslu te pred roditeljima i rođacima/kinjama. U skrivenom okruženju par se može postupno samoizolirati. Partnerice se učahure u partnerski život, uglavnom bez ikakve socijalne interakcije, što doprinosi nastanku nasilne dinamike. Žrtva će se u takvoj konstelaciji osjećati vrlo usamljeno, a taj osjećaj pogoduje ostanku u vezi unatoč nasilju.

Mihailova-Petkova smatra da ženski istospolni parovi uglavnom imaju ravnopravnije postavljene veze, a potencijalna dominacija jedne partnerice nad drugom nije ukorijenjena u kulturi, za razliku od heteroseksualnih parova u kojima mušku dominaciju legitimiraju patrijarhalne, opresivne društvene strukture. Međutim, takvo gledište često dovodi u zabludu i stvara idealiziranu predodžbu u kojoj ženska partnerica nije sposobna za nasilje. Stvarnost je drugačija, a želja za posjedovanjem i kontrolom partnerice nije ograničena samo na muške zlostavljače.

Mihailova-Petkova je utvrdila kako je glavna vrsta nasilja u ženskim istospolnim vezama psihičko nasilje. Najčešće je verbalno nasilje koje uključuje psovanje, prijetnje, ljubomorne ispade i ograničavanje socijalnih kontakata uslijed čega žene postaju izolirane od emotivno im bliskih osoba.

Druga vrsta nasilja koju je prepoznala Mihailova-Petkova jest ekonomska ovisnost koja dovodi do kontrole nad jednom od partnerica. Mihailova-Petkova navodi situacije u kojima jedna od partnerica zarađuje puno više od druge i tijekom udvaranja kupuje darove, plaća račune u restoranu i blagdanska putovanja. Kasnije očekuje "naknadu" za svoju darežljivost te od partnerice zahtijeva detaljna objašnjenja o tomu s kime je provela dan i što je sve radila.

Upitana o slučajevima fizičkog nasilja, Mihailova-Petkova mogla se prisjetiti samo jednog u kojem je žrtva zadobila ozbiljne ozljede. Zlostavljačica, alkoholičarka, pretukla je svoju djevojku koja je potom završila u bolnici, ali nije prijavila slučaj zdravstvenom osoblju. Nije obavijestila ni policiju. Mihailova-Petkova smatra da se žrtva bojala kako će policija odbaciti njenu pritužbu. O događaju nije obavijestila ni obitelj s obzirom da ne prihvaćaju njenu seksualnu orijentaciju. S rođacima/kinjama je prestala komunicirati puno prije incidenta jer nisu prihvaćali njen način života.

Mihailova-Petkova spominje još jednu vrstu nasilja, ovaj put protiv biseksualnih žena koje istovremeno imaju muške i ženske partnere/ice. Nakon što su im otkrile da ih privlači i isti spol, muški partneri obično su zlostavljali svoje biseksualne partnerice, a katkada ih tjerali na seks utroje i grupni seks. Drukčiju vrstu zlostavljanja doživjela je biseksualna žena udana za muškarca, a u vanbračnoj vezi sa ženom. Partnerica ju je uhodila i prijetila joj da će je autati njenom suprugu i time natjerati na razvod.

Iz intervjua s Mihailovom-Petkovom može se donijeti općeniti zaključak kako brojne lezbijke i biseksualne žene žrtve obiteljskog nasilja ne vjeruju javnim institucijama te zbog toga ne prijavljuju svoje slučajeve policiji niti traže medicinsku pomoć. Obično nemaju s kime podijeliti događaj jer u mnogim slučajevima rođaci/kinje također vrše pritisak na ženu da napusti svoju lezbijsku vezu i pronade muškog partnera.

Mihailova-Petkova smatra da je seksualno nasilje u istospolnim parovima tabu tema među lezbijkama. Dosad je imala samo jednu klijenticu koju je partnerica silovala. Žrtva nije bila sigurna može li se uopće govoriti o silovanju u ženskim istospolnim vezama, a psihologinja je zaključila da je klijenticama lakše razgovarati o psihičkom nasilju u vezi nego o temi seksualnoga nasilja.

Lezbijke i biseksualne žene dođu na konzultacije uglavnom zbog simptoma poput problema sa spavanjem, osjećaja mučnine kada su pored partnerice ili poremećaja prehrane, a zbog kojih pomisle da nešto nije u redu s njihovom vezom. Ono čega žene uglavnom nisu svjesne jest da doživljavaju obiteljsko nasilje. Mihailova-Petkova naglašava kako žrtve nasilja često osjećaju krivicu zbog osjećaja nesigurnosti u vlastitoj vezi. Intenzivan i dugotrajan psihološki rad čini klijenticu neovisnijom, što iritira zlostavljačicu koja postaje ljubomorna na terapeutkinju i počinje joj prijetiti. Mihailova-Petkova primala je telefonske pozive od partnerica zlostavljačica koje su joj prijetile jer su osjećale da je zbog terapije njihova veza "ugrožena". Psihologinja komentira kako u takvim situacijama na vidjelo izađu tehnike kontrole kojima zlostavljačica zadiru u prostor što ga je druga partnerica stvorila samo za sebe (primjerice, konzultacije s psihologinjom).

Lezbijke i biseksualne žene ponekad teško razaznaju tko je stvarna zlostavljačica, a tko žrtva u ženskim istospolnim vezama. Mihailova-Petkova kaže da da ni terapeutkinji nije lako rasvijetliti to pitanje.

Autanje i ormar igraju složene uloge u obiteljskom nasilju. Mihailova-Petkova je nailazila na slučajeve u kojima je autana partnerica zlostavljala i manipulirala partnericom koja je bila u ormaru. Također se susretala sa slučajevima u kojima je partnerica u ormaru znala biti ljubomorna i nasilna zbog osjećaja ugroženosti izazvanim činjenicom da se njena djevojka javno sastaje s osobama iz lezbijske zajednice.

Lezbijkama i biseksualnim ženama njihove su nasilne partnerice načešće prijetile autanjem, napuštanjem i samoozljeđivanjem. Psihologinja je imala nekoliko slučajeva u kojima su bivše alkoholičarke i ovisnice o drogama prijetile svojim partnericama da će se vratiti svojim ovisnostima ukoliko se partnerice ne budu ponašale u skladu s njihovim željama.

Mihailova-Petkova smatra da je ovisnost o alkoholu raširena među lezbijkama u Bugarskoj koje je (u jednakoj mjeri i zlostavljačice i žrtve) često koriste kao opravdanje za nasilničko ponašanje, ali, kao što je već spomenuto, i kao sredstvo manipulacije partnericom.

Kada zlostavljačica prijeti da će sama sebi naškoditi, žrtva se često osjeća krivom i ostaje u vezi.

Poremećaji prehrane su drugi uobičajeni simptom zlostavljanja u ženskim istospolnim vezama. Poremećaji se češće razviju zbog osjećaja samoće nakon što žrtva ostavi zlostavljačicu. Mihailova-Petkova ih opisuje kao način izražavanja depresivnih osjećaja i osjećaja gubitka kroz prekomjernu konzumaciju hrane. U slučajevima kad su se poremećaji razvili u vezi, zlostavljačica ih je koristila da bi potkopala partneričino samopoštovanje i zaprijetila joj da može pronaći atraktivniju djevojku.

Homofobija osnažuje tabu o obiteljskom nasilju u ženskim istospolnim vezama. Mihailova-Petkova naglašava da mnoge žrtve razgovor o obiteljskom nasilju doživljavaju kao osnaživanje homofobnih stavova, čvrsto ukorijenjenih u društvenoj percepciji u Bugarskoj.

Većina lezbijki žrtava obiteljskog nasilja dugo je živjela u opisanim nasilnim dinamikama, a tek kasnije se obratila psihologinji. Mihailova-Petkova daje primjer žene koja je gotovo deset godina bila uključena u nasilne veze koje su slijedile sličan obrazac. Žrtve ne spominju nasilje rodbini s obzirom da bi oni/e savjetovali/e žrtvu da pronađe muškog partnera. To nam pokazuje da se u bugarskom kontekstu veza doživljava u čvrstom patrijarhalnom okviru, a ovisno o tome tko je zlostavljač/ica, nasilje se može ili opravdati ili protumačiti kao produžetak "lezbijске devijacije".

I bifobija utječe na ekstremno nasilje u bračnim životima udanih biseksualnih žena. Mihailova-Petkova je imala klijenticu koja je sa svojim suprugom podijelila činjenicu da je biseksualna i u vezi s drugom ženom. Razbješnjeli suprug je zatražio razvod, kao i oduzimanje supruzi njezinih roditeljskih prava, koristeći njenu biseksualnost kao argument s kojim je podržao svoj zahtjev na sudu. Psihologinja nažalost ne zna kako se sve završilo jer je klijentica prestala dolaziti na konzultacije. Mihailova-Petkova spominje da su i neke njene heteroseksualne klijentice žrtve obiteljskoga nasilja izgubile svoju djecu jer su se zlostavljači koristili legalnim i ilegalnim načinima kako bi dokazali da su njihove supruge *non compos mentis*.

Mihailova-Petkova je naglasila nepostojanje ikakvih podataka ili literature o nasilju u lezbijskim i biseksualnim istospolnim vezama. Zbog toga je odlučila ispred organizacije Imago organizirati radionicu za podizanje svijesti, planiranu za 24. listopada 2015. godine.

Važno je za naglasiti da su se Mihailovoj-Petkovojoj obraćale i lezbijke razočarane u suradnju s drugim terapeutima/kinjama. Ponekad su im terapeuti/kinje, kao način izlaska iz nasilne veze, savjetovali/e da promijene svoju seksualnu orijentaciju. Takvo krajnje neprofesionalno ponašanje iznimno je često u Bugarskoj.

Iskustva transžena s obiteljskim i nasiljem u vezama

Bilitis je intervjuirao 6 transžena, starih između 24 i 34 godine. Dvije su bile studentice, a jedna je završila fakultet. Dvije su završile srednju školu, dok jedna nije završila srednju školu jer je počela pružati seksualne usluge u dobi od 18 godina.

Transženama nije lako biti aut. Odbacuju ih rođaci/kinje, a zatim i prijatelji/ce i osobe iz njihove neposredne okoline što dovodi do potpune izolacije. Dvije ispitanice nisu se autale nikome osim trans zajednici i njenim saveznicima/ama. Jedna je autanjem izgubila gotovo sve svoje prijatelje/ice, ali ju je podržala njena majka s kojom i živi. Međutim, komunikacija s

ocem, i otprije teška, dodatno se pogoršala, a na kraju su u potpunosti prestali razgovarati. Jedna se autala roditeljima i nekim prijateljima/cama, ali ne i osobama izvan toga kruga. Rođaci/kinje su odbili/e prihvatiti njezin ženski identitet i grubo je odbacili/e, pa u vrijeme intervjua ispitanica nije bila autana većini novih ljudi koje je upoznala jer nije htjela da ju smatraju egzotičnom i smještaju u različite kategorije. Samo jedna ispitanica je bila aut pred svima, međutim ni njena obitelj ni obitelj njenoga dugogodišnjeg partnera nisu podržavale ni nju ni njihovu vezu zbog njenog ne-cis identiteta.

Jedan od čimbenika je i rodna disforija koja može omesti uspješno školovanje u okolini koja u školi ili na sveučilištu ne pruža podršku transrodnim studentima/cama. Jedna od naših ispitanica zbog toga je razmišljala o samoubojstvu te nije uspjela završiti studij. Ispitanica sa stečenom sveučilišnom diplomom kazala je kako su je kolege/ice s fakulteta smatrali/e vrlo introvertiranom jer se nikome nije autala, već se zatvorila u sebe. Sve ispitanice sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem podijelile su traumatična školska iskustva vezana uz maltretiranje koje su pretrpjele bez ikakve podrške nastavnika/ca ili školske uprave. Preživjeti se moglo samo uzvraćanjem udarca i demonstriranjem muževnosti, ali to se kosilo s njihovom samoidentifikacijom. U školi su ih maltretirali zbog toga što su gej, ali čini se da nitko nije pogodio da su transrodne. Traumatska školska iskustva odvratila su neke od naših ispitanica od upisa na fakultet.

U Bugarskoj je teško pronaći posao kao transrodna osoba. Nijedna od naših ispitanica nije bila u mogućnosti pronaći prijateljsko i poticajno radno okruženje. Jedna osoba sa sveučilišnom diplomom imala je dobro plaćen posao, međutim ne izražava svoj rodni identitet na radnom mjestu, već ju se doživljava kao muškog zaposlenika. Nasuprot tome, ispitanica koja nije mogla završiti svoje studiranje zbog rodne disforije, izgubila je posao u dućanu jer joj se fizički izgled počeo mijenjati zbog uzimanja hormona. Jedna nije bila u mogućnosti pronaći posao tijekom tranzicije jer joj se izgled mijenjao. Danas smatra nemogućim da će je netko zaposliti sa ženskim izgledom i upisanim muškim spolom u osobnim ispravama.

Njena priča pokazuje začarani krug kroz koji trans osobe prolaze. Za promjenu upisanoga spola moraju imati posao kako bi prikupile dovoljno novca za plaćanje odvjetnika i sudskih pristojbi. Sudski postupak zakonskog priznavanja spola nije jasno definiran u zakonu (Građanski zakonik) već je prepušten osobnoj procjeni i stavu suca/tkinje koji/a razmatra slučaj. Neki/m sucima/tkinjama dovoljne su promjene na fizičkom tijelu nastale djelovanjem hormona, a često pak zahtijevaju obavljenju operaciju prilagodbe spola kako bi promijenili nečiji upisani spol. Međutim, ukoliko je ne zaposle prijatelji/ce ili partner/ica, osoba u tranziciji često ne može naći posao.

Jedna od naših ispitanica radila je sa svojim partnerom, a druga je radila bez ugovora za prijatelja koji ju je financijski podržavao vrlo niskom plaćom, ali i seksualno zlostavljao. Tijekom intervjua bilo je nesklona svoje iskustvo na radnom mjestu okarakterizirati kao seksualno zlostavljanje te je naglašavala činjenicu da joj prijatelj jako puno pomaže. Međutim, postavilo se pitanje bi li tolerirala njegovo ponašanje u drugačijim okolnostima. Bilo je očito da nije zadovoljna načinom na koji se prijatelj prema njoj ophodi te da je posao prihvatila samo zato što joj je trebao novac. Jedna je ispitanica bila samozaposlena umjetnica koja je živjela i radila u vrlo lošim uvjetima.

Izuzev dvije ispitanice (osobe koja nije aut na svom radnom mjestu te osobe koja radi s partnerom u zajedničkom obrtu), sve ostale su se nalazile u iznimnoj teškoj financijskoj situaciji te su preživljavale isključivo zbog potpore partnera ili obitelji.

Nasilje u vezama i intimno nasilje

Za razliku od stereotipne predodžbe o transženama kao hiperseksualnima i promiskuitetnima, nekoliko naših sugovornica reklo je da dugo nisu imale nikakve seksualne kontakte jer nisu voljele tijelo u kojem su rođene. Njihova financijska situacija nije im dopuštala operaciju prilagodbe spola koja je u Bugarskoj dostupna jedino privatno. Dvije od njih imale su samo jednog partnera, jedna nije nikada imala partnera, a jednu je napustila djevojka nakon što je započela tranziciju te je otada sama. Žalosti spoznaja da su ove žene u dugim razdobljima vodile aseksualne živote samo zbog nedostatka medicinske podrške za uspješnu tranziciju.

Dvije ispitanice koje su imale partnere, s njima su bile u dugotrajnim vezama započetima kad i tranzicija. Treća je bila u vezi s trans muškarcem koji joj je prvi seksualni partner.

Pojam *nasilje u vezama* nije bio poznat ispitanicama i većina nije imala takvih iskustava. Njihova najtraumatičnija iskustva bila su povezana sa školskim životom i kontaktom s liječnicima/ama te su sve istaknule nedostatak medicinske skrbi za trans osobe.

Jedna od ispitanica bila je verbalno napadnuta kada je ostvarila kontakt s osobom preko internetske stranice za pronalaženje partnera. Bila je izložena vrlo uvredljivim komentarima i osjećala se poniženo, pa je prestala posjećivati takve *web* stranice.

Iako smo u jednom slučaju prepoznale/i seksualno zlostavljanje, ispitanica ga nije takvim doživjela. Bio je to slučaj seksualnog odnosa bez pristanka; ispitanica je pokušala pobjeći, no bila je uhvaćena i prisiljena na seksualni odnos na balkonu stana.

Dobre prakse priznavanja roda

Prepoznavši začarani krug u kojem su trans osobe zarobljene, Bilitis osigurava besplatnu pravnu pomoć onima koji žele promijeniti svoj upisani spol. Naša iskustva pokazuju kako su trans osobe, nakon uspješne promjene svoga upisanog spola i osobne iskaznice u skladu s pravim identitetom, pronalazile posao i počele voditi manje traumatične živote. Budući da je promjena upisanoga spola ključni korak u životu transrodne osobe, pružamo pravne savjete, plaćamo naknade odvjetnicima/ama i sudske pristojbe za siromašne transrodne osobe.

Bilitis trenutno radi s dvije odvjetnice koje imaju iskustva na području ljudskih prava, Natašom Dobrevom i Jordankom Bekirskom. Tijekom intervjua, Dobrega je istaknula kako bugarski Građanski zakonik nejasno regulira postupak za zakonsko priznanje roda. Zbog toga suci/tkinje odlučuju na temelju sudske prakse, a njihove su odluke vrlo subjektivne. Ponekad suci/tkinje očekuju već obavljenju operaciju prilagodbe spola. Međutim, operacija prilagodbe spola ne može zakonito biti izvedena ukoliko osoba nije dobila pozitivnu odluku suda o promjeni roda. Članak 128. Kaznenog zakona kriminalizira intervencije koje dovode do reproduktivne nesposobnosti i kategorizira ih kao ozbiljne ozljede. Neke trans osobe podvrgnu se operaciji prilagodbe spola ilegalno ili u drugim zemljama, ukoliko si to mogu priuštiti. Međutim, ilegalne operacije vrlo su rizične za trans osobe.

Bilitis zagovara jasan, lako dostupan, brz i ne-diskriminatoran upravni postupak za zakonsko priznavanje roda koji poštuje tjelesni integritet trans osobe. Naglašavamo kako odluka o poduzimanju korektivne kirurgije mora biti u rukama trans osobe te se ne bi trebalo zahtijevati pravnu sankciju za provedenu prilagodbu. Zalažemo se protiv sterilizacije, korektivne tjelesne operacije i razvoda kao obveznih zahtjeva za zakonsko priznanje roda trans osoba. Nečija samoidentifikacija trebala bi biti jedini čimbenik koji dovodi do pozitivne odluke o prilagodbi spola. Prikupile/i smo brojne pravne slučajeve koji pokazuju kako postupak u Bugarskoj još uvijek uvelike varira i predstavlja opasnosti za psihičko zdravlje i tjelesni integritet trans osoba. U nekim su slučajevima suci odbili zahtjev za promjenom roda, čak i bez savjetovanja s vanjskim/om stručnjakom/injom (najčešće sociologom/injom ili psihologom/injom, odnosno psihijatrom/icom) čije je mišljenje u pravilu potrebno prije nego što sudac donese odluku. Odluka #58 Okružnog suda Sofije od 23.04.2014., sudskog vijeća 83, navodi kako "podnositelj zahtjeva nema karakteristike osobe ženskog spola [...] zahtjev za zakonsko priznanje roda ne može prethoditi nastanku buduće nesigurne korektivne tjelesne promjene pomoću operacije, dakle, zahtjev za promjenom roda je preuranjen". Na odluku je uložena žalba, a na drugom ročištu, Gradski sud u Sofiji izdao je odluku #14309 od 09.07.2014. kojom se dozvoljava promjena roda.

Zdravstveni problemi i nedostatak medicinske/psihološke podrške

Nedostatak adekvatne medicinske pomoći za trans osobe jedan je od glavnih problema koje su naše ispitanice istaknule tijekom intervjua. Sve su, bez iznimke, bile vrlo zabrinute zbog nedostatka stručnjaka/inja koji/e mogu osigurati adekvatnu medicinsku i psihološku potporu. Također, sve su doživjele slična traumatska iskustva sa zdravstvenim i psihološkim službama. Traumatska iskustva uključivala su nemogućnost pronalaska liječnika/ce koji/a je voljan/na propisati hormonsku nadomjesnu terapiju (HNT), u kombinaciji s poteškoćama u pronalaženju liječnika/ce koji/a zna dovoljno o HNT-u kako bi se osiguralo da prvi/a liječnik/ca ne ugrozi zdravstveno stanje osobe. U nekim slučajevima teške traumatske posljedice nastale su uslijed medicinskog zlostavljanja i verbalnih komentara kojima je cilj bio odvratiti osobu od započinjanja ili nastavka tranzicije, što bi dovelo do toga da trans osobe na svoju ruku eksperimentiraju s hormonskom terapijom.

Ispitanice su opisale kako stručnjaci/kinje reagiraju na čitav niz različitih načina. Svima je bio zajednički nedostatak razumijevanja, međutim dok su neki/e reagirali/e kao da su "vidjeli vanzemaljca" (citirajući jednu od ispitanica) i htjeli/e se jedino riješiti pacijentice, drugi/e su pokazivali/e perverznu znatiželju ili medicinsko neznanje, tvrdeći da prilagodba spola nije moguća te da bi pacijentici bilo bolje da na nju zaboravi. Takva "duboka" mišljenja s pacijenticama su podijelili/e endokrinolozi/ginje u različitim gradovima. Ispitanicama su odbijani i osnovni medicinski pregledi s obrazloženje da, kao što je rečeno jednoj transženi, "nitko nije umro od hormona". Nitko od spomenutih endokrinologa/inja nije želio/la osigurati nadzor tijekom tranzicije, a doze hormona bile su neprecizno definirane. Kao rezultat toga, sve su ispitanice, kao i druge trans osobe koje poznaju, morale definirati vlastite doze. Sve su eksperimentirale na samima sebi, i to s potencijalno štetnim posljedicama. Mnoge transžene doživjele su da ih verbalno zlostavlja zdravstveni/a stručnjaci/kinja kojem/joj su se obratile za

pomoć. S njima se postupalo kao da su mentalno bolesne i rečeno im je da "zaborave to ludilo" ili "pogledaj se, ti si zgodan momak!"

Doznali smo da se i neke osobe sa službenog sudskog popisa vanjskih stručnjaka/inja za konzultacije u slučajevima promjene roda također odnose diskriminatorno i ponižavajuće prema trans osobama. Jednoj ispitanici rečeno je da se svuče ispred stručnjaka koji je tijekom "pregleda" vrata ostavio otvorena i dozvolio drugoj osobi da uđe. Druga transžena posjetila je seksologa od kojeg je sud tražio mišljenje o njenom zahtjevu. Pitao ju je o veličini cipela i zaključio: "Kakva ćeš ti to žena biti s tolikom veličinom cipele?! Bolje ti je da odustaneš!". Pokušala je s drugim seksologom, također stručnjakom, koji joj je propisao dva antidepresiva za koje se ispostavilo da su štetni za jetru. Ni danas ne zna zašto joj je propisao taj "lijek". U jednom je trenutku prestala uzimati lijek, a zatim se sama morala nositi sa simptomima odvikavanja i nuspojave antidepresiva. Ista je ispitanica objasnila da, po njenom mišljenju, izraziti svoj ne-cisrodni identitet u transfobičnoj okolini izaziva trajni šok zbog kojeg osoba treba terapijsku podršku te lako može postati žrtvom stručnjakove/injine nesposobnosti i proizvoljnog liječenja.

Drugi primjer liječničke nesposobnosti iznijela je transžena koja nije mogla završiti studij zbog tada ozbiljne rodne disforije. Konzultirala se s psihologom koji ju je pokušavao uvjeriti da je zbunjena oko svog rodnog identiteta zbog traumatične smrti oca dok je bila dijete. Ona je odbacila tu pretpostavku jer se sjeća da se kao žena identificirala još dok joj je otac bio živ. Istu ispitanicu sada nadzire druga transžena. To je jedina opcija koja mnogima preostaje uslijed nedostatka adekvatnih stručnjaka/inja.

Upravo suprotno ciničnom argumenta endokrinologa koji nije htio nadzirati transženu tijekom njene tranzicije ("Nitko nije umro od hormona."), jedna nam je transžena rekla kako si je uzimanjem fitoestrogena na svoju ruku izazvala hormonsku neravnotežu koja je rezultirala neželjenim suicidalnim mislima.

Konačno, treba napomenuti da se trans osobe suočavaju s poteškoćama u pribavljanju liječničkih recepata za hormonsku terapiju. Jedna od naših ispitanica morala je promijeniti nekoliko liječnika opće prakse prije propisivanja recepta. Druge nisu uspjele ishoditi recept te su bile prisiljene pronaći alternativne načine nabave hormona. Sve su ispitanice prošle kroz slično iskustvo objašnjavanja liječniku/ci opće prakse što trans osoba jest. Nijedan/na od liječnika/ca opće prakse koje su upoznale nije bio/la svjestan/a da takve osobe postoje, niti je poznavao/la njihove medicinske potrebe.

Nasilje u vezama protiv transžena seksualnih radnica

Transžene seksualne radnice nevidljive su i do njih teško pristupaju ljudi koji nisu u seksualnoj industriji ili klijenti. Uspjeli smo intervjuirati samo jednu transženu seksualnu radnicu koja nam nije dozvolila da podijelimo čak ni informaciju o imenu grada u kojem živi. Uspjeli smo ju kontaktirati uz pomoć nevladine organizacije koja radi na prevenciji HIV-a i AIDS-a među seksualnim radnicima/ama.

Po informacijama koje je s nama podijelila ispitanica proizlazi da je nasilje svakodnevno iskustvo za transžene seksualne radnice. Počinitelji/ce su klijenti/ce, prolaznici/e (ako se žena bavi seksualnim radom na ulicama), a šokantno je da je nasilna čak i policija. Policijski/e

službenici/e zlostavljali/e su našu ispitanicu, pogotovo u vrijeme kada je bila nova na sceni, a tamošnji/e je policajci/ke nisu još poznavali/e.

Transžene koje se bave seksualnim radom na ulicama zajedno s cisženama često napadaju prolaznici. Izložene su verbalnom, a ponekad i fizičkom nasilju, u prvom redu od strane *skinheads*. Uspoređujući svoj grad s uvjetima u kojima seksualne radnice djeluju u Sofiji, ispitanica je istaknula kako su uvjeti u Sofiji mnogo gori zbog veće prisutnosti *skinheads* i redovitijih policijskih uhićenja.

Transžene seksualne radnice policiju zovu u pomoć samo onda kada je situacija potpuno izvan kontrole jer većinu slučajeva nasilnih klijenata rješavaju svodnici. Policija prema seksualnim radnicima/ama postupa brutalno, verbalno napadanje je često, a nerijetko uopće ne odgovaraju na pozive upomoć, govoreći seksualnim radnicima/ama kako trate njihovo vrijeme. Ispitanica je rekla da policija u slučajevima kada *skinheads* napadnu seksualne radnike/ce, što je uobičajena pojava, obično dođe za 18-20 minuta po zaprimanju poziv. To *skinheadsima* daje dovoljno vremena da istuku seksualne radnike/ce i napuste mjesto događaja. Glavna meta *skinheads* su seksualni radnici/e romskog porijekla, no na kraju pretuku koga god uhvate.

Osjećajući se potpuno nezaštićenom od strane policije, intervjuirana transžena razvila je vlastitu strategiju preživljavanja: izbjegava nuditi seksualne usluge u malim mračnim ulicama, već pokušava biti blizu zgrade javne namjene koja je otvorena 24 sata u koju može ući ako vidi da joj se približava grupa od trojice ili četvorice muškaraca. Također, počela je prepoznavati potencijalno agresivne klijente. Ukoliko prepozna znakove agresije, odbija poći s njima. Informacije dobivene od ispitanice pokazuju kako je rizik od zlostavljanja i fizičkog nasilja uvijek prisutan, bez obzira bavi li se transžena seksualnim radom na ulici ili pruža usluge na vlastitom terenu.

Međutim, najtraumatičnija iskustva naše ispitanice bili su redoviti seksualni napadi policijskih službenika. Rekla je da su je mnogi policijski službenici natjerali na oralni seks pod prijetnjom uhićenja ili dok je bila privedena u nadležnoj policijskoj postaji. Ispitanica je pristala na njihove zahtjeve jer su joj zaprijetili da joj više neće biti dopušteno raditi na ulici. Spomenula je da su neki od policijskih službenika njeni klijenti, ali kada ih sretne na njihovom radnom mjestu, oni se pretvaraju da je ne poznaju i postupaju s njom jednako nepristojno kao i svi ostali. Nasilje policijskih službenika ostaje u potpunosti skriveno i prolazi nekažnjeno, a čini se kako legitimitet crpi iz činjenice da je seksualni rad u Bugarskoj protuzakonit.

Tjeskoba zbog stalnog rizika od nasilja dovodi do redovite konzumacije alkohola i droge. Mnogi/e su seksualni radnici/e, uključujući trans i cisžene, ovisnici/e o alkoholu ili drogi. Jedina mjesta na kojima mogu dobiti nekakvu potporu i medicinsku pomoć su uredi nevladinih udruga koje rade na prevenciji HIV-a/AIDS-a među ovisnicima/ama o drogi i seksualnim radnicima/ama.

Zaključci i preporuke

Učinkovita prevencija obiteljskog i nasilja u vezama protiv LBT žena u Bugarskoj zahtijeva složen strukturni pristup, uključujući i promjene u zakonodavnom i političkom okviru, među kojima su najvažnije sljedeće:

- nadopuna Zakona protiv nasilja u obitelji, kako bi se odnosio na obitelji i parove gejeva, lezbijski, biseksualnih i transrodnih osoba na isti način na koji se odnosi na izvanbračne muško-ženske heteroseksualne parove;
- razvijanje adekvatnoga Zakona o zločinu iz mržnje koji će se odnositi na homofobne i transfobne zločine iz mržnje;
- uvođenje šifri za seksualnu orijentaciju i rodni identitet u kaznene evidencije policije/odvjetništva kako bi se mogli učinkovitije nositi sa zločinima protiv LGBT osoba;
- zaustavljanje policijskoga zlostavljanja transrodnih i transpolnih seksualnih radnika/ca i uvođenje posebne obuke za policijske službenike/ce o tome kako pružiti podršku žrtvama homofobnih/transfobnih zločina i/ili LBT ženama žrtvama obiteljskog nasilja;
- poboljšavanje zdravstvenih usluga za transrodne osobe i pristup hormonskoj nadomjesnoj terapiji;
- racionalizacija postupka zakonskog priznavanja roda kako bi postao dostupniji, brži i nediskriminatoran;
- jačanje svijesti školskih uprava, zdravstvenih i socijalnih institucija i sudova o dnevnoj diskriminaciji, uznemiravanju i isključenosti s kojima se zbog društvene stigme suočavaju LBT žene (i LGBTI osobe općenito) te uvođenje mjera koje potiču uključivanje i dokidaju diskriminaciju.

Osim toga, nevladine organizacije i druge pružatelje socijalnih usluga za žrtve obiteljskog nasilja i/ili nasilja u vezama treba uputiti u pružanje podrške LBT ženama te učiniti osjetljivima na najčešće vrste nasilja koje one doživljavaju. Operateri/ke na linijama za pomoć, terapeuti/kinje, odvjetnici/e za ljudska prava i moderatori/ce grupa podrške žrtvama trebali/e bi dobiti posebne informativne materijale i/ili obuku o intimnom partnerskom nasilju u LBT ženskim vezama, kao i o nasilju u vezama protiv transžena koje su seksualne radnice. Krizni centri i skloništa koji pružaju posebnu zaštitu žrtvama obiteljskog nasilja i/ili trgovanja ženama, trebali bi prepoznati transžene seksualne radnice kao zasebnu rizičnu skupinu i pružiti im pomoć.

I konačno, organizacije poput Bilitis, čija je misija ostvariti punu jednakost za LGBTI osobe u Bugarskoj, trebaju jačati svijest o problemima vezanim uz ljudska prava s kojima se suočavaju LBT žene žrtve obiteljskog i nasilja u vezama. Strukturne zapreke njihovom pristupu učinkovitoj potpori trebaju biti prokazane, kritizirane i uklonjene.

Literatura

Renzetti, C 1992, *Violent Betrayal: Partner Abuse in Lesbian Relationships*, SAGE Publications Inc., London.

Ristock, J 2002, *No More Secrets: Violence in Lesbian Relationships*, Routledge, New York, NY.

Leventhal, B 1999, *Same-Sex Domestic Violence; Strategies for Change*, SAGE Publications Inc., London.

Girshick, L 2002, *Woman to Woman Sexual Violence: Does She Call It Rape*, Northeastern University Press, Boston, MA.

Serano, J 2009, *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity*, Seal Press, Berkeley, CA.

Ohms, C 2008, *Das Fremde in mir: Gewaltdynamiken in Liebesbeziehungen zwischen Frauen. Soziologische Perspektiven auf ein Tabuthema*, transcrip Verlag, Bielefeld.

Ebner, M; Goutriè, Claudie; Newald, Maria u.a. 2001, *Entscheidend Einschneidend: Mit Gewalt unter Frauen in lesbischen und feministischen Zusammenhängen umgehen*, Milena Verlag, Beč.

Cvetkovich, A 1992, *An Archive of Feelings-PB: Trauma, Sexuality and Lesbian Public Cultures*, Duke University Press, Durham, NC.

Diamond, M (ur.) 2011, *Trans/Love: Radical Sex, Love & Relationships beyond the Gender Binary*, Manic D Press, Inc., San Francisco, CA.

Taormino, T 2008, *Opening Up: A Guide to Creating and Sustaining Open Relationships*, Cleis Press, San Francisco, CA.

Califia, P 1997, *Sex Changes: The Politics of Transgenderism*, Cleis Press, San Francisco, CA.

Friedman, J 2008, *Yes Means Yes! Visions of Female Sexual Power and a World without Rape*, Seal Press, Berkeley, CA.

Dodatak

Ukupan broj intervju: 40

- Balčik – 2 intervju: 1 panseksualna žena; 1 lezbijka
- Burgas – 4 intervju: 4 stručnjaka
- Dobrič – 3 intervju: 1 lezbijka; 2 transžene
- Varna – 3 intervju: 3 stručnjaka
- Veliko Tarnovo - 3 intervju: 1 stručnjak; 1 biseksualna žena; 1 lezbijka
- Pernik – 1 intervju: 1 lezbijka
- Pleven – 2 intervju: 1 stručnjak; 1 lezbijka
- Plovdiv – 5 intervju: 3 stručnjaka; 1 transžena; 1 transžena i seksualna radnica
- Pomorie – 1 intervju: 1 lezbijka
- Sofia – 14 intervju: 6 stručnjakinja; 1 panseksualna žena; 3 lezbijke; 1 biseksualka; 2 trans žene; 1 transmuškarac
- Stara Zagora – 1 intervju: 1 stručnjak

Intervjuirale smo nekoliko odvjetnica koje imaju iskustva u radu na području ljudskih prava i senzibilizirane su na nasilje koje pogađa LBT žene:

Odvjetnice

- Jordanka Bekirska, Bulgarian Lawyers for Human Rights, Sofia
- Nataša Dobрева, odvjetnički ured Grozev i Dobрева, pomagala je Bilitisu u započinjanju i žalbama na slučajeve zakonskog priznavanja roda za transrodne osobe

- Denica Ljubenova, Deystvie, Sofia
- Nevena Milčeva, udruga Demetra, Burgas, pružanje usluga ženama žrtvama obiteljskog nasilja i/ili trgovanja ljudima

Psihologinje/psihijatrice/seksologinje (koje imaju radna iskustva s LGBT klijentima)

- Maja Mihailova-Petkova (Sofia) <http://nasilie.eu/>
- Ivanina Ančeva (Veliko Tarnovo/Sofia) (<http://sexologyconsult.weebly.com/>)
- Rumen Bostandjiev (Sofia/Burgas) (<http://www.bostandjiev.eu/>)

NVO-i specijalizirani za prevenciju HIV-a i AIDS-a među seksualnim radnicama/ima:

- Sauchastie Association/Varna, www.sauchastie.org (rade na prevenciji HIV-a i AIDS-a u romskim naseljima, Maksuda u Varni)
- Avis Vita Foundation/Plovdiv, <http://www.avisvita.bg/>
- Dose of Love Association/Burgas, <http://doseoflove.org/en>
- SOS-Families at risk Foundation/Varna, <http://sos-varna.org/>

Stručnjaci/kinje (uključujući psihologe/inje, socijalne radnike/ce i direktore/ice skloništa) koji rade u sljedećim skloništim za žene:

- Crisis Center Otvorena vrata/Pleven
- SOS- Families at risk Foundation/Varna, <http://sos-varna.org/>
- Center for Prevention of Violence/Burgas (<http://www.centarzaprevenicia.org/>)
- Samaritans Association/ Stara Zagora (<https://www.samaritans.eu/>)

HRVATSKA

Jelena Poštić¹⁰ i Mia Gonan¹¹

Pravni okvir vezano uz seksualnu orijentaciju, rodni identitet i rodno izražavanje

Prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj regulirana su općim anti-diskriminacijskim pravnim okvirom te dvama specifičnim aktima: Zakonom o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/14) i Pravilnikom o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (2014). Antidiskriminacijski propisi navedeni su u člancima 14. i 35. Ustava Republike Hrvatske, u Zakonu o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08 i 112/12) te u različitim posebnim zakonima za određena područja. U članku 14. Ustava navedeno je da "svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama". Nadalje, članak 35. svima jamči "poštovanje i pravnu zaštitu njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti". Zakon o suzbijanju diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u svim aspektima ljudskog života i zbog različitih razloga koji uključuju rodni identitet i izražavanje te seksualnu orijentaciju. Sektorski zakoni koji obuhvaćaju antidiskriminacijske propise na temelju ovih značajki su Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 116/03), Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03), Zakon o medijima (NN 59/04), Zakon o sportu (NN iz 2006), Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 110/07), Zakon o elektroničkim medijima (NN 153/09), Zakon o državnim službenicima (NN 92/05), Zakon o azilu (NN 79/07) te Zakon o volonterstvu (NN 58/07).

Zaštita od homofobnih i transfobnih zločina iz mržnje unaprijeđena je 2013. godine kada je na snagu stupio novi Kazneni zakon. Njime su zločini iz mržnje uvedeni kao kvalificirani oblik kaznenih djela te su propisane strože kazne za djela iz mržnje na temelju rodnog identiteta i seksualne orijentacije žrtve. Poboljšanja su unesena i u Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje, gdje se navodi kako policija u slučajevima zločina iz mržnje mora postupati s posebnom pažnjom (Jurčić, 2013, str. 65). Međutim, nedavna studija koju su 2013. godine proveli Zagreb Pride, LORI i Queer Sport Split pokazala je kako se broj prijava za zločine iz mržnje od strane LGBTIQ žrtava nije značajno povećao te da je manje od 8% ispitanika/ca zločin iz mržnje prijavilo policiji. Ta kaznena djela nisu prijavljena ponajviše zbog žrtvinog umanjivanja događaja, očekivanja lošeg ishoda, nepovjerenja u policiju ili zbog straha od otkrivanja njezine/njegove/njihove seksualne orijentacije (Milković, 2013, str. 51).

Zabrana izravne i neizravne diskriminacije propisana je i Zakonom o radu (NN 149/09 i 61/11) kojim se regulira rad i radni uvjeti, uključujući kriterije odabira i uvjete zapošljavanja, napredovanje, profesionalno napredovanje, stručno osposobljavanje i prekvalifikacije. Kao i u

10 Aktivistkinja Zagreb Pridea, sociologinja.

11 Aktivistkinja Zagreb Pridea, sociologinja.

slučaju drugih sektorskih zakona, osnove za diskriminaciju nisu sustavno definirane, prepuštajući detaljno propisivanje Zakonu o suzbijanju diskriminacije (Jurčić, 2013., str. 62-63). Prema ranije spomenutoj studiji iz 2013. godine, 7.4% ispitanika doživjelo je diskriminaciju na radnom mjestu ili prilikom natjecanja za neki posao, a 8.4% istih ispitanika diskriminaciju je doživjelo više od jedanput (Milković, 2013., str. 58). Istraživanje javnog mišljenja na temu pobačaja i životnog partnerstva provedeno 2014. godine pokazalo je kako oko 33% ispitanika ne bi željelo imati geja ili lezbijku za učitelja/icu ili liječnika/cu, što upućuje na visoku stopu diskriminacije na temelju seksualne orijentacije (CESI, 2014., str. 38,42). U 2014. godini Pravobraniteljica za jednakost spolova ukazala je na visoku prevalenciju diskriminacije protiv LGBTIQ osoba na tržištu rada, iako je vidljivost takvih slučajeva niska (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2014, str. 100). Međutim, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova redovito zaprima pritužbe osoba koje tvrde da su doživjele diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. U jednom od slučajeva, diskriminacija se sastojala u postupcima protiv osobe koja je tvrdila kako je bila izložena diskriminatornim aktivnostima na temelju seksualne orijentacije, umanjivala se vrijednost njegovog rada, kažnjavalo ga se za nezgode u kojima nije sudjelovao, postavljen je na nižu razinu u kompaniji, bio je izložen uvredljivom govoru, umanjena je vrijednost njegove osobe u komunikaciji s ostalim suradnicima/ama te mu je općenito otežan rad.

Sudska praksa iz ovog područja je ograničena, ali učinkovita. U predmetu Krešić protiv Fakulteta organizacije i informatike, Županijski sud u Varaždinu potvrdio je odluku nižeg suda da je tužitelj pretrpio diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije (2013). 2015. godine tužitelj je dobio odštetu za pretrpljenu štetu prouzročenu diskriminacijom.¹² Iako su zakoni jednako primjenjivi na transrodne i transpolne osobe (koje prikrivaju rodni identitet i/ili izražavanje), nema podataka o diskriminaciji u tom području vjerojatno zbog široko rasprostranjene društvene stigme i nedostatka volje unutar populacije transrodnih i transpolnih osoba za traženjem zaštite njihovih prava u slučajevima kada su diskriminirane.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola koji je donesen 2014. godine izjednačio je status životnih partnera i neformalnih životnih partnera s parovima u braku, u pogledu svih prava i obveza osim posvajanja od strane samohranih roditelja i zajedničkog posvajanja djece. Zakon regulira odnose prema djeci ukoliko su jedan ili oba partnera roditelji: "Životni partner roditelja djeteta ima pravo ostvarivati roditeljsku skrb o djetetu, odnosno sadržaje roditeljske skrbi zajedno s roditeljima ili umjesto roditelja temeljem odluke suda, u skladu s odredbama posebnog zakona kojim se uređuju obiteljski odnosi" (Zakon o životnom partnerstvu, 2014., članak 40). Životni/a partner/ica nema pravo posvajanja djeteta svog/je partnera/ice, ali može regulirati odnos s njome/njime/njima kroz status partnera/ice-skrbnika/ice. Partnerska skrb je oblik skrbi za maloljetno dijete koju može pružiti životni/a partner/ica nakon smrti životnog/e partnera/ice roditelja/ice djeteta, a iznimno i za života životnog/e partnera/ice roditelja/ice djeteta, ako drugi roditelj nije poznat ili ako mu/joj je oduzeta roditeljska skrb zbog zlostavljanja djeteta (članak 44).

12 Vidi <http://www.prs.hr/index.php/priopcenja-prs/294-priopcenje-povodom-sudske-odluke-u-predmetukresic-protiv-fakulteta-organizacije-i-informatike-sveucilista-u-zagrebu>, pregledano 5. studenog 2015.

Članak 10. Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji (NN 86/12) navodi kako pravo na medicinski pomognutu oplodnju imaju žene koje su u braku, izvanbračnoj zajednici ili bez partnera, ali samo kao oblik liječenja neplodnosti. Iako ovaj Zakon ne navodi eksplicitno životne partnere, Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola zabranjuje diskriminaciju prema životnim partnerima u pogledu obaveza, prava ili povlastica vezanih uz zdravstveno osiguranje i zdravstvenu skrb te stoga žena koja je u životnom partnerstvu i dijagnosticirana joj je neplodnost, može ostvariti pravo na medicinski pomognutu oplodnju.

Osim već navedenog antidiskriminacijskog okvira koji obuhvaća diskriminaciju i zločine iz mržnje na temelju rodnog identiteta i izražavanja, prava transrodnih i transpolnih osoba u Hrvatskoj regulirana su Zakonom o osobnom imenu (NN 118/12) i Pravilnikom o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu. Zakon o osobnom imenu dopušta transrodnim i transpolnim osobama zakonsku promjenu imena bez obaveze odlaska na operaciju prilagodbe spola, dok bi Pravilnik trebao osigurati promjenu rodnih markera u službenim dokumentima, uključujući i one osobe koje žive u drugom rodnom identitetu i nisu morale prolaziti postupak prilagodbe spola. Međutim, postoji nekoliko zapreka za transrodne i transpolne osobe u potpunom ostvarenju njihovih ljudskih prava. Ponajprije, Nacionalno zdravstveno vijeće (tijelo odgovorno za implementaciju Pravilnika) ignorira većinu zahtjeva za promjenu rodnih markera, čineći time Pravilnik neučinkovitim. Nadalje, u ostvarivanju prava koja proizlaze iz Pravilnika osoba mora proći nekoliko specijalističkih pregleda i dobiti dijagnozu poremećaja rodnog identiteta, čime se krši pravo osobe na autonomiju tijela i osobno dostojanstvo. I konačno, nema sistematiziranog ni reguliranog pristupa zdravstvenoj zaštiti i psihosocijalnim uslugama poput psihijatrijske procjene, hormonalne terapije ili operacije prilagodbe spola, s obzirom da zdravstveni/e stručnjaci/kinje nemaju adekvatno obrazovanje ni ekspertizu u području zdravstvene skrbi za transrodne, transpolne i nebinarne osobe.

Pravni okvir vezan uz obiteljsko nasilje i nasilje u vezama

Sankcioniranje obiteljskog nasilja u Hrvatskoj regulirano je trima zakonima i dvama protokolima: Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10 i 60/10), Kaznenim zakonom (NN 125/11 i 144/12), Obiteljskim zakonom (NN 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11, 25/13 i 05/15), Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (2004) i Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (2014).

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji definira obiteljsko nasilje kao svaki oblik fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog nasilja. Među ostalim elementima, to uključuje primjenu psihičke prisile koja je prouzročila osjećaj straha, ugroženosti i povrede dostojanstva, verbalne napade, uznemiravanje preko sredstava za komunikaciju uključujući tiskane i elektroničke medije, protupravnu izolaciju ili ugrožavanje slobode kretanja, uhođenje, seksualno nasilje i uznemiravanje, uništavanje ili oštećivanje osobne ili zajedničke imovine, zabranu ili onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine i osobnih prihoda, prisilu na ekonomsku ovisnost itd. Nadalje, ovaj Zakon definira sankcije za počinitelje kao i zaštitne mjere koje se mogu propisati u određenim okolnostima. Zaštitne mjere obuhvaćaju obavezni psihosocijalni tretman, zabranu približavanja, zabranu uhođenja i uznemiravanja žrtve, udaljavanje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora koji žrtva i zlostavljač/ica dijele,

obavezno liječenje od ovisnosti i oduzimanje predmeta koji je korišten za počinjenje prekršaja. Sankcije uključuju novčanu kaznu i kaznu zatvora. Članak 7. definira kako se svi propisi ovog Zakona primjenjuju i na istospolne životne partnere/ice kao i na istospolne životne partnere/ice koji/e žive u neformalnim zajednicama. Međutim, obavezno je da partneri/ce žive zajedno i stoga se zakon ne odnosi na partnere/ice u vezi koji ne žive zajedno.

Propisi vezani uz nasilje u Obiteljskom zakonu primarno se tiču zaštite djece, osim članka 31. koji propisuje da treba postojati uzajamno pomaganje, poštovanje i jednakost među partnerima. Međutim, ovaj se Zakon ne odnosi na istospolne životne partnere/ice. Posljedica Ustavne definicije braka kao zajednice između muškarca i žene, koja je u Ustav unesena 2013. godine, jest ta da Obiteljski zakon regulira brak, izvanbračnu zajednicu muškarca i žene te odnose između roditelja i djece. Odnosi između istospolnih formalnih i neformalnih partnera/ica regulirani su Zakonom o životnom partnerstvu osoba istog spola, kako je ranije navedeno u tekstu.

U 2015. godini Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, člankom 179.a obiteljsko je nasilje definirano kao samostalno kazneno djelo. Sadržaj članka odnosi se na propise Zakona vezane uza zaštitu od nasilja u obitelji. Stoga, da bi se neki čin kvalificirao kao kršenje ovog Zakona, mora označavati kršenje Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i kod žrtve se mora javiti osjećaj straha za njegovu/njenu/njihovu sigurnost ili za sigurnost druge bliske osobe ili žrtva mora biti stavljena u ponižavajući položaj. Propisana je kazna do tri godine zatvora.

Donošenjem Zakona o životnim partnerima istog spola svi gore navedeni Zakoni, osim Obiteljskog zakona, primjenjivi su na istospolne životne partnere/ice. Taj Zakon nasilje između životnih partnera/ica ili neformalnih partnera/ica regulira u drugom stavku članka 6. kako slijedi:

Zabranjen je svaki oblik nasilja u zajednici obiteljskog života, a prevencija, sankcioniranje i suzbijanje svih vrsta nasilja u njoj uređuje se posebnim zakonom.

Nadalje, vezano uz potencijalno disfunkcionalne odnose, definira status životnih partnera u sustavu socijalne skrbi u članku 64.:

Životni partneri u zajedničkom kućanstvu koji nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a nisu ih u mogućnosti ostvariti svojim radom, prihodima od imovine, od obveznika uzdržavanja ili na drugi način te oni životni partneri kojima je zbog poremećenih odnosa ili drugih nepovoljnih okolnosti potrebna stručna pomoć ili druga potpora mogu ostvariti sva prava i usluge iz sustava socijalne skrbi, kako je to propisano posebnim zakonom.

Sukladno Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji i propisima navedenim u Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, javni/e službenici/e kao što su socijalni/e radnici/e, medicinske sestre, liječnici/e, psiholozi/ginje i zaposleni/e u sustavu obrazovanja imaju obvezu, propisanu zakonom, prijaviti bilo koji slučaj gdje postoji osnovana sumnja. Policija ima obvezu odmah uputiti najmanje dvoje policijskih službenika/ca, po mogućnosti oba spola, na mjesto na kojem

je prijavljeno nasilje. Ozbiljnost djela utjecat će na odluku hoće li se počinitelja/icu goniti za prekršaj ili kazneno djelo.

Prema hrvatskom zakonodavstvu, nasilje u vezama još uvijek se ne sankcionira kao zasebno djelo. Kako je policijska službenica za potrebe ove studije objasnila, žrtva može počinitelja za fizički napad goniti jedino privatnom tužbom. Dodala je i kako se neki oblici agresivnog ponašanja između dviju osoba, koji se ne mogu kategorizirati kao obiteljsko nasilje, mogu kategorizirati kao "nametljivo ponašanje" i sankcionirati temeljem članka 140., stavka 2. Kaznenog zakona. Međutim, ove odredbe odnose se samo na osobe koje su bile u nekoj vrsti odnosa, poput braka, suživota ili romantične veze, ali ne i na trenutne partnere u vezi.

Seksualni rad reguliran je sljedećim propisima: Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira (NN 5/90, 30/90, 47/90 i 29/94), Kaznenim zakonom (NN 125/11 i 144/12) i Prekršajnim zakonom (NN 107/07, 39/13, 157/13 i 110/15). Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira kriminalizira sve osobe uključene u seksualni rad, dok Kazneni zakon (članak 157) i Zakon o prekršajima kriminaliziraju vrbovanje, poticanje ili organiziranje aktivnosti. Izmjenama u Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 2012. godine kriminalizirani su klijenti, no nisu dekriminalizirani/e seksualni/e radnici/e. To predstavlja ozbiljnu zapreku za seksualne radnike/ce da prijave nasilje nad njima, kao i za one koji nastoje to područje istražiti ili se bave prevencijom nasilja, u pokušaju zahvaćanja ove osobito osjetljive skupine.

Rezultati intervjuja i terenski rad

U svrhu istraživanja stvarnih slučajeva nasilja nad lezbijkama, biseksualkama i transženama, provedeno je šest intervjuja sa žrtvama i četiri sa stručnjacima/kinjama različitih područja. Dvije stručnjakinje su psihologinje, jedna je policijska službenica, dok je jedan intervju proveden s dva pravnika iz odvjetničkog ureda. Nadalje, odaslano je pet službenih upita institucijama s ciljem prikupljanja statističkih podataka o broju slučajeva obiteljskog nasilja ili nasilja u vezama između istospolnih ženskih parova. Upiti su poslani u Ministarstvo socijalne politike i mladih, Općinski kazneni sud u Zagrebu, Pravobraniteljici za jednakost spolova, Ministarstvu unutarnjih poslova i Prekršajnom sudu. Od Pravobraniteljice kao ni od Prekršajnog suda nisu zaprimljeni odgovori.

Četiri ispitanice koje su doživjele nasilje identificirale su se kao lezbijke, dok su se dvije identificirale kao heteroseksualne transpolne žene. Svih šest slučajeva može se svrstati u obiteljsko nasilje s obzirom da su partnerice/i živjele/i zajedno, a samo jedna od intervjuiranih, osim što je pretrpjela nasilje od strane partnera, bavila se seksualnim radom. Dob ispitanica bila je u rasponu od 23 do 40 godina, s prosjekom od oko 33 godine. Nijedna od njih nije bila udana ni u životnom partnerstvu, a sve su bile bez djece.

Značajke zlostavljača/ica i pojavnost nasilja

Prema stajalištu ispitanica u vezi tipičnih značajki zlostavljača/ica i razloga zbog kojih su bili/e nasilni/e, sve su opisale nju/njega/njih kao nestabilne, nesigurne osobe s psihičkim smetnjama, osobe koje se ne mogu nositi s problemima i zato imaju potrebu iskaliti se na svojoj žrtvi tako što će nametati i isticati svoju nadmoć nad njom. On/ona/oni su obično posesivni i ljubomorni. Jedna od ispitanica navodi i odrastanje u obitelji u kojoj je bilo nasilja i alkoholizma, što su

potencijalni izvori njihovog agresivnog ponašanja. Ispitanice koje su se definirale kao transpolne dodale su i kako su partneri često bili nasilni prema transpolnim ženama zbog vlastitog neznanja o pitanju transpolnosti i zbog nesigurnosti u vlastitu samopercepciju. Sve ispitanice pokazale su visoku razinu svijesti o obiteljskom nasilju, s obzirom da se nisko samopouzdanje, zlouporaba opijata i zlostavljanje u djetinjstvu koje su i same izdvojile, u nekoliko studija navode kao moguće karakteristike zlostavljača (Murray, Mobley, Buford, Seaman-DeJohn, 2006/2007, str. 6; Richards, Noret, Rivers 2003, str. 11. i 12).

Motivi za epizode nasilja varirali su, no iz žrtvinih opisa moglo se pretpostaviti da su u svim slučajevima zlostavljači patili od neke vrste psihičke nestabilnosti. Jedna transpolna žena je navela kako je nasilje započelo tijekom njene tranzicije jer je zlostavljač, koji se identificirao kao gej muškarac, postao nesiguran oko svog identiteta. Iako mu je nakon tranzicije i dalje bila privlačna, nije pokazivao razumijevanje za njezinu želju da živi u svom vlastitom rodnom identitetu i reagirao je ekstremnom mizoginijom i fizičkim nasiljem. Tri ispitanice istaknule su kako su njihovi zlostavljači zasigurno imali neke psihičke poteškoće jer su imali nagle ispađe bijesa i ljutnje. U jednom od tih slučajeva, ti ispadi su bili pojačani pijenjem alkohola, u jednom slučaju pojavljivali su se ako zlostavljačica nije konzumirala kombinaciju alkohola, halucinogenih droga i antidepresiva. Jedna od zlostavljačica postajala je nasilna ako je od nje zatraženo da objasni svoje ponašanje, ako je zamoljena da pronađe posao ili ako su se spominjale žrtvine bivše djevojke. Kao jedan od potencijalnih rizičnih faktora za pojavu nasilja u lezbijskim vezama koji je identificirala K. F. Balsam u svojoj studiji *Nowhere to hide: Lesbian battering, homophobia, and minority stress. Women and Therapy* (2001) (Murray, Mobley, Buford, Seaman-DeJohn 2006/2007, str. 4), jest pojava da je zlostavljačica ekonomski zavisni o partnerici.

Polako se počinješ prilagođavati jer želiš ulagati u vašu vezu, želiš udovoljavati osobi do koje ti je stalo. Zatim se jednostavno prebaciš u mentalni sklop u kojem se neprestano trudiš udovoljiti nekim zahtjevima koji postaju sve veći i veći. U nekom trenutku doslovno imaš osjećaj kako hodaš po jako tankom ledu, ali hodaš po njemu sad već toliko dugo da se drugačije ni ne znaš ponašati.

Svih šest ispitanica pretrpjelo je neki oblik psihičkog nasilja, četiri su doživjele fizičko i verbalno nasilje, a jedna je doživjela seksualno i ekonomsko nasilje. Pet ispitanica bilo je izloženo nekom obliku kontrolirajućeg ponašanja: provjeravanje e-mailova i tekstualnih poruka, uhođenje, nazivanje njihovih roditelja, kontroliranje kamo idu i s kime, zabranjivanje da viđaju prijatelje/ice ili bivše partnere/ice. Dvije ispitanice doživjele su potpunu izolaciju i nisu smjele izlaziti iz kuće bez partnerovog/partneričinog dopuštenja. Tri ispitanice bile su izvrgnute ekstremnim oblicima ljubomore i posesivnosti, dvije su dobivale ljute i prijeteće poruke i e-maileve, jedna je navela da je trpjela uvredljivo i agresivno ponašanje prema obitelji i cimerici, jedna je doživjela maltretiranje psa, a dvije su navele kako su im neke osobne stvari bile oštećene ili uništene. Četiri ispitanice navele su da su se bojale partnerice i toga da će izazvati ljutnju ili čak fizičko nasilje ako bi spominjale određene teme ili kada je partnerica bila u pijanom stanju.

Tri ispitanice doživjele su fizičko nasilje jedanput, dvije po nekoliko puta, a jedna ga je trpjela redovito, svaka dva tjedna. To zlostavljanje uključivalo je udarce rukom, naguravanje,

nasilno stiskanje ruku, pljuvanje, batine i gušenje. Tri ispitanice nasilje su doživjele od strane više partnera, a jedna je i sama bila agresivna prema partneru kao odgovor na nasilje. Bila je nekoliko puta gurnuta i primila je jedan udarac, a svoju reakciju nije vidjela kao nasilje nego kao potrebnu reakciju na partnerove agresivne ispade. Međusobno zlostavljanje u lezbijskim vezama bilo je predmetom rasprave između istraživača/ica. Na primjer, studija Marruja i Kregera (1996) *Definition of roles in abusive lesbian relationships*, pokazala je da 34% žena u nasilničkim vezama navodi kako na nasilje uzvraćaju nasiljem s namjerom da povrijede partnericu, što autori tumače kao "ulogu sudionika", u kojoj obje partnerice dijele i ulogu žrtve i ulogu zlostavljačice. Međutim, u studiji *Domestic violence between same-sex partners: Implications for counselling* (2003), Petennan i Dixon osporavaju tvrdnju da ponašanje oba/je partnera/ice jednako doprinosi nasilju u intimnim vezama i tvrde da je to promašen koncept: žrtve mogu uzvratiti, ali to treba tretirati kao samoobranu (Murray, Mobley, Buford, Seaman-DeJohn 2006/2007, str. 5). U opisanom slučaju jasno je da je žrtva reagirala nasiljem kako bi zaustavila zlostavljačev ispad bijesa, no navela je i kako su oboje doprinijeli ovim sukobima, zbog čega nije jasno jesu li i one same bile u ulozi zlostavljača u odnosu na svog partnera. Dvije ispitanice dobile su i prijetnje smrću, a jedna je doživjela da joj partnerica zaprijeti samoubojstvom. Potrebno je napomenuti da je najozbiljnije oblike nasilja, poput gušenja, prijetnji smrću, seksualnog zlostavljanja i nasilja od strane više partnera, doživjela transžena.

Nijedan/a od zlostavljača/ica nije pokazao/la kajanje ni pokušao/la objasniti svoje ponašanje. Većina je smatrala da je žrtva zaslužila takvo ponašanje. Jedna od zlostavljačica imala je razdoblja promjene ponašanja u kojima je svoje ljubomorno i kontrolirajuće ponašanje pokušala opravdati time da žrtvu voli i da joj nikada ne bi naudila, i razdoblja kada je govorila da zaslužuje i gore od onoga što dobije. Druga zlostavljačica krivila je žrtvu za sve loše stvari koje su joj se dogodile, i samo je u dva navrata priznala da se ne osjeća dobro. Zajedno sa žrtvom posjetila je psihologa, no sesije se nisu pokazale korisnima.

Osobine žrtava i (smanjeno) prijavljivanje nasilja

Sve ispitanice definiraju nasilje obuhvaćajući fizičke, verbalne i psihičke manifestacije. Jedna od njih definira nasilje kao bilo koji čin koji kod žrtve stvara osjećaj straha, a sve osim jedne se slažu da ono uključuje i neke od oblika kontrolirajućeg ponašanja. Jedna od ispitanica isključuje ekonomsko nasilje iz definicije, tvrdeći da je uvijek moguće osigurati vlastitu neovisnost. Nadalje, još jedna od ispitanica provjeravanje partneričinih e-mailova i poruka na telefonu nije smatrala kontrolirajućim ponašanjem i stoga nije ni doživljavala kao nasilje. Ista je osoba smatrala kako se nasilje nekada može opravdati nečijim osobnim problemima i stresom.

Kada ih se pita o tipičnoj žrtvi i razlogu zbog kojeg možda oklijevaju u prijavljivanju nasilja, ispitanice navode kako se najčešće radi o osobi koja pokazuje razumijevanje za zlostavljača/icu i njegove/njezine/njihove probleme i misli kako će nasilje samo prestati ili čak kako ga neće prepoznati kao nasilje. Ona ga/ju ne prijavljuje jer se osjeća krivom ili posramljenom ili ne želi da se veza prekine, a ponajviše zato što se boji da će se policija ponijeti diskriminirajuće i da neće riješiti problem. Dvije od šest ispitanica misle kako država ne štiti žrtve obiteljskog nasilja, posebice transžene, čije se potrebe u potpunosti negiraju. Stoga, potrebno je istaknuti kako su obje transpolne žene izrazile visoku razinu nepovjerenja prema

policiji, medicinskom osoblju i pravnom sustavu jer su na vlastitoj koži osjetile neznanje, diskriminaciju, a u jednom slučaju čak i seksualno zlostavljanje.

"Država i sustav općenito ne prepoznaju kategoriju trans osoba"

Ovaj nalaz u skladu je s rezultatima ankete FRA 2014 koja je pokazala da transrodni/e ispitanici/e dosljedno ukazuju na to da su izloženi/e okolini koja je prema njima manje snošljiva nego što to doživljavaju lezbijke, gejevi i biseksualni/e ispitanici/e (FRA 2014, str.104), što znači da je kod njih veća vjerojatnost da će biti izloženi/e maltretiranju, diskriminaciji i nasilju.

Govoreći o događajima koji su uslijedili nakon nasilja, samo je jedna ispitanica otišla i liječniku i na policiju, tri nisu prijavile nasilje, jedna se obratila psihijatru, a jedna se za pomoć obratila organizaciji koja se bavi pravima transrodnih i transpolnih osoba, a nasilje je odlučila prijaviti tek kasnije. Jedna osoba pozvala je policiju dvaput nakon što ju je partnerica izbacila iz stana, ali policija nije podnijela izvješće, već joj je sugerirala da pokrene privatni progon. Druga ispitanica imala je namjeru prijaviti nasilje, ali ju je razuvjerio njen prijatelj, policijski službenik, koji joj je rekao da je proces koji ju čeka dug i bolan i da će vjerojatno rezultirati kažnjavanjem i nje same. Ispitanica koja je nasilje prijavila i liječniku i policiji posvjedočila je o pozitivnim iskustvima koje je imala: nasilje je prijavila obiteljskom liječniku dva dana kasnije, a on joj je napisao uputnicu za traumu i uputio ju da nasilje prijavi policiji; u bolnici je čekala otprilike sat vremena, nakon čega je dobila dijagnozu natučenja prsnoga koša; u policiji je zajedno s policijskim službenikom sastavila zapisnik, a policajac joj je savjetovao da zatraži mjeru zabrane približavanja; zahtjev je prosljeđen sudu; nakon toga je pozvana u policijsku postaju kako bi je obavijestili o novim informacijama u vezi predmeta. Navela je da nije doživjela nikakvu diskriminaciju.

Što se tiče ispitanica koje nisu prijavile nasilje, razlozi su bili različiti. Jedna od transžena bojala se da se prema njoj neće odnositi s poštovanjem i da će ju policajci ponižavati zato jer je transžena. Navela je i kako je u medicinskom sustavu doživjela nepoznavanje transpolnosti. Strah poput ovoga, od homo/transfobne reakcije od strane stručnih osoba, uključujući policiju, u nekoliko se studija navodi kao jedan od razloga neprijavljivanja (Richards, Noret, Rivers 2003, str. 13, 14). Još jedna ispitanica nije prijavila nasilje jer nije željela da sazna njezina majka. Pa ipak, rekla je kako je požalila tu svoju odluku nakon što je saznala da je njezina bivša partnerica bila ponovno nasilna u svojoj idućoj vezi. Jedna ispitanica navela je kako nije prijavila nasilje jer ga nije smatrala dovoljno ozbiljnim i nije imala točne informacije o skloništima za žrtve nasilja. Sugerirala je kako bi trebala biti dostupna skloništa za LBT žene. Ispitanica koja se obratila organizaciji koja se bavi pravima transrodnih i transpolnih osoba željela je ranije prijaviti nasilje, ali ju je u nekoliko navrata zaustavio partner. Kada se nasilje dogodilo, mislila je da će se promijeniti i nije željela stvarati nevolje za sebe i za partnera. Nakon prvog puta kada je planirala prijaviti nasilje, njezina majka, i sama žrtva obiteljskog nasilja, obeshrabrila ju je u tome, govoreći kako je to gubitak vremena. Žrtva se također bojala kako će ju policija maltretirati jer je transžena i kako će se njen partner osvetiti njoj i njenoj obitelji. Nije otišla u bolnicu i bojala se da će ozljede koje je zadobila biti teško dokazive u tom trenutku. Konačno, kada je organizacija koja se bavi pravima transrodnih i transpolnih osoba kontaktirala sklonište za žene žrtve nasilja rečeno im je kako je prijavljivanje nasilja policiji preduvjet za primanje u sklonište, što nije učinila iz ranije navedenih razloga.

Povrh toga, ovakav tretman je u suprotnosti sa službenim pravilima toga skloništa, što implicira da prihvrat ovisi o prosudbi pojedinca/ke koji/a se bavim datim slučajem.

Seksualni rad

Uzorak na kojem je provedeno istraživanje obuhvaćao je samo jednu ženu koja je radila kao seksualna radnica. Od svoje petnaeste godine bavila se tim poslom radeći na seks-telefonu jer je njezina obitelj imala ozbiljnih problema, a ona, kao najstarije dijete, morala je početi zarađivati već od najranije mladosti. Tijekom godina tog posla često je doživljavala verbalno i psihičko nasilje i prijetnje smrću od muškaraca koji su se napili ili su očekivali da će pristati izaći s njima. U seksualni rad kasnije ju je natjerala osoba s kojom je živjela tri mjeseca jer je bila beskućnica i bez posla. Budući da je o njemu ekonomski ovisila, on je prijetio da će ju prestati uzdržavati, da će ju izbaciti iz kuće, prodati njene seksualne video uratke te da će nauditi ili čak ubiti članove/ice njene obitelji. Zadržao je njene dokumente, nije joj dopuštao da izađe iz kuće i nije mogla birati tko će joj biti klijenti. Prestao ju je prisiljavati na seksualni rad tek kada mu je rekla da je zaljubljena u njega i kada su započeli intimnu vezu, što je učinila samo kako bi ju prestao zlorabljivati za seksualni rad. Uspjela je pobjeći iz te veze tek kada su njega uhitili i osudili iz drugih razloga koji nisu navedeni. Ispitanicu je maltretirao i njen otac, zatim liječnik, poslodavac i drugi partner, a silovala ju je nepoznata osoba u noćnom klubu.

Ako si transžena, ovdje si samo zbog seksualnog rada i pornografije. Obrazovanje i ostali poslovi tebi nisu dostupni.

Međutim, nije izgubila povjerenje u pravni sustav i planira prijaviti svog posljednjeg zlostavljača s kojim je ušla u odnos nakon što je pobjegla od osobe koja ju je prisiljavala na seksualni rad. Boji se kako neće imati dovoljno dokaza, ali se nada da će jedan od prijatelja njezina zlostavljača, koji joj je pomogao da izađe iz te veze, svjedočiti protiv njega. Vjeruje kako nitko ne zaslužuje nasilje i da svaki zlostavljač mora biti kažnjen.

Institucionalni odgovor i slučajevi nasilja

Institucije i stručnjaci/kinje koje smo kontaktirali/e za ovu istraživačku studiju naveli su kako su se susreli samo s nekoliko slučajeva obiteljskog nasilja protiv lezbijki i transžena. Ministarstvo socijalne politike i mladih zabilježilo je samo dva slučaja nasilja između istospolnih parova, od kojih je jedan bio između osoba koje su se identificirale kao žene u jednom od Centara za socijalnu skrb. Općinski kazneni sud i Ministarstvo unutarnjih poslova nisu zabilježili slučajeve nasilja kod lezbijskih parova ni na štetu transžena.

Jedna od stručnjakinja intervjuiranih za potrebe studije, psihologinja, navela je kako je u jednom slučaju radila sa žrtvom nasilja u vezi koja je bila često verbalno zlostavljana, jednom pretučena i nikada nije prijavila to nasilje. Ona smatra kako se pojavnost i oblici nasilja u lezbijskim vezama ne razlikuju od pojavnosti i oblika u heteroseksualnim vezama, što je pretpostavka koju potvrđuje nekoliko studija (Owen i Burke 2004, str. 131; Goldberg i Meyer 2012, str. 5; Brown, 2008, str. 458). Neke od prepreka u rješavanju problema nasilja koje ona ističe su općeniti nedostatak svijesti o važnosti prijavljivanja nasilja, manjak informacija koje

su dostupne žrtvama o različitim mogućnostima prijavljivanja, procedure prijavljivanja kroz koje se žene izlažu dodatnim traumama i manjak sustavne psihosocijalne podrške, kako za žrtve tako i za zlostavljače. Kao dodatnu prepreku za LBT žrtve nasilja, ona navodi obavezu autanja pred službenim tijelima što žrtve izlaže dodatnom stresu. Unatoč tome, ona tvrdi da je postojeća obaveza prijavljivanja koju ima medicinsko osoblje dobra i korisna.

Još jedna psihologinja s kojom je za potrebe ovog istraživanja proveden razgovor, radi kao klinička psihologinja u psihijatrijskoj ustanovi. Kao specijalistkinja za polje spolnog zdravlja LGBTIQ osoba, preko Hrvatskog psihološkog društva ona informira i educira svoje kolege/ice, kao i studente/ice psihologije na Filozofskom fakultetu, Hrvatskim studijima i Medicinskom fakultetu o pitanjima nasilja, osobito prema LGBTIQ osobama. Također surađuje sa Ženskom sobom, Autonomnom ženskom kućom i drugim organizacijama koje djeluju u području prava žena i LGBTIQ osoba. Sukladno svom iskustvu, ona je uvjerena kako je razina opće svijesti o pitanjima nasilja lagano u porastu jer je zamijetila kako sve veći broj LGBTIQ osoba prijavljuje nasilje u obiteljima i u vezama što je, prema njenom mišljenju, prije nekoliko godina bilo potpuno nezamislivo. Smatra i kako su policijski službenici/e bolje educirani/e i ponašaju se manje diskriminatorno prema LGBTIQ osobama. Taj napredak djelomično pripisuje činjenici da je Hrvatska 2014. godine postala članicom Europske unije zbog čega je morala prilagoditi neke od zakona i protokola europskim standardima zaštite ljudskih prava. No, LGBTIQ osobama i dalje je teže dobiti pomoć i podršku jer mnogi/e stručnjaci/kinje imaju tendenciju umanjivanja problema nasilja između žena. Žrtve su često prepuštene mišljenju pojedinaca/ki iz kruga službenih osoba koje rješavaju njihove prijave i često u velikoj mjeri ovise o osobnim vezama koje mogu imati unutar institucija. Ono što nedostaje je sustavni program edukacije stručnjaka/inja različitih struka, kao i veći broj istraživačkih studija koje bi pružile više podataka o zastupljenosti ove vrste nasilja među LGBTIQ osobama s obzirom da statistika Ministarstva unutarnjih poslova često ne bilježi činjenicu kako je netko bio u lezbijskoj vezi ili je bila pretučena jer je transžena.

Ona opisuje četiri moguća izvora nasilničkog ponašanja: neurotska struktura ličnosti zbog koje je osoba sklonija manipulaciji, ogovaranju drugih i agresiji; izloženost nasilju u razdoblju primarne socijalizacije, neadekvatni psihički mehanizmi za nošenje sa stresorima i sklonost projiciranja njegovih/njezinih/njihovih problema na partnera/icu. Činjenica da ste LGBTIQ osoba u homofobnom/transfobnom društvu može samo pogoršati situaciju jer, kako tvrdi psihologinja, ove osobe često prihvaćaju nasilje u vezama zbog internalizirane homofobije/transfobije ili zato što se boje da bi ih nasilni/a partner/ica mogao/la autati poslodavcu ili obitelji ako ju/ga ostave. Različiti autori često spominju internaliziranu homofobiju (Frost, 2009, str.104; Brown, 2008, str. 459) i strah od autanja kao faktore koji mogu doprinijeti prihvaćanju nasilnih veza (Brown, 2008, str. 458; Richards, Noret, Rivers, 2003, str. 12). Kada se u obzir uzmu zločini iz mržnje i diskriminacija kao dodatni faktori koji izazivaju stres u manjinskim skupinama, razumljivo je da se napuštanje nasilničkog odnosa, bez mogućnosti istovremenog "napuštanja homofobnog društva i kulture" (Balsam, 2001, str. 31) ne čini kao dobra opcija za mnoge od žrtava. Dodatna prepreka transženama je njihova društvena marginalizacija koja proizlazi iz činjenice da im je često onemogućeno zapošljavanje ili ih se otpušta u vrijeme tranzicijskog razdoblja. To ih gura u ekonomsku ovisnost o partneru ili ih tjera da se upuste u rizične poslove poput seksualnog rada. Nadalje, naša ispitanica navodi da je, među lezbijskim parovima, česta pojava da se jedna od partnerica potpuno prilagodi

životnom stilu svoje partnerice i udalji od mreže vlastitih prijatelja/ica, zbog čega joj je kasnije teže napustiti taj odnos. Taj fenomen također je poznat pod nazivom *fuzija*, a Waldner-Haugrud, Gratch i Magruder su ga opisali kao "tendenciju lezbijskih parova da se povuku iz društva i postanu socijalno izolirani unutar svog odnosa" (Waldner-Haugrud, Gratch i Magruder, 1997, str. 180). Utvrđeno je i kako fuzija povećava pojavnost fizičke agresije (Murray, Mobley, Buford, Seaman-DeJohn, 2006/2007, str. 5). Psihologinja se nedavno susrela sa slučajem nasilne veze između dviju žena, u kojem je žrtva nasilje prijavila i liječniku i policiji. Naglasila je važnost pružanja pomoći žrtvi tijekom cijelog procesa prijavljivanja i praćenje žrtve tijekom cijelog perioda prijavljivanja, osiguravanja besplatne pravne pomoći te različitih vrsta podrške od strane nevladinih organizacija, kao i upućivanje žrtve psihologu/inji, ginekologu/inji ili internisti/kinji koji je LGBTIQ *friendly*.

Jedna ispitanica koja je prijavila nasilje policiji uputila je istraživače/ice na policijsku službenicu koja je vodila njezin spis. Ona je navela kako je u svojoj devetnaestogodišnjoj karijeri imala samo tri slučaja nasilja između istospolnih parova, od toga dva između osoba koje su se identificirale kao žene. Jedan od tih slučajeva bio je prvi zabilježeni slučaj nasilja u lezbijskoj vezi u Hrvatskoj koji je dospio na sud, a radilo se o slučaju u kojem je jedna od partnerica postala nasilna i počela prijetiti samoubojstvom nakon što je partnerica odlučila prekinuti vezu. Presuđena sankcija u ovom slučaju bila je novčana kazna i jednogodišnja uvjetna kazna zatvora. U drugom, novijem slučaju, radilo se o epizodi fizičkog nasilja koje se dogodilo nakon jedne od brojnih svađa između partnerica. Policijska službenica je imala dojam da su konflikti proizlazili iz različitih životnih stilova partnerica: jedna je imala redoviti posao i prihode, a druga je vodila neuredan život – najveći dio vremena nije imala posao i bila je sklona zlouporabi narkotika. Nakon fizičkog napada, žrtva je otišla liječniku i zatim na policiju. Policijska službenica je izjavila kako je žrtva bila pogubljena, osjećala je krivicu i sram. Sačinjen je zapisnik koji je zatim prosljeđen na sud, a zlostavljačica je dobila zabranu približavanja. Što se tiče općenitog odnosa policije prema LGBTIQ žrtvama, ova policijska službenica bila je zadovoljna postupanjem kolega/ica iz postaje. Inzistira na redovitoj dodatnoj edukaciji i otkriva kako je svijest o problemima LGBTIQ osoba relativno visoka, barem među mlađom generacijom. Ona sama je provela jednu istraživačku studiju o stavovima policijskih službenika/ca prema obiteljskom nasilju i njegovoj penalnoj politici i zaključila kako se podigla razina svijesti o potrebi pravnog progona, no da varira od postaje do postaje zbog činjenice da edukacija nije sustavna.

Zaključci i preporuke

Ova istraživačka studija proizvela je nekoliko važnih zaključaka koje u obzir trebaju uzeti stvaratelji politika, institucije i organizacije koje rade na prevenciji i zaštiti žena i LGBTIQ osoba od nasilja i diskriminacije.

Uzorci i uzroci obiteljskog i nasilja u vezama protiv lezbijki, biseksualki i transžena ne razlikuju se značajno od nasilja usmjerenog protiv ostalih žena. Uključuju fizičko, psihičko, emocionalno, verbalno, seksualno i ekonomsko nasilje i mogu se pripisati partnerovoj/ičnoj sklonosti posesivnom i agresivnom ponašanju, zlouporabi alkohola i/ili droga, različitim životnim stilovima partnera/ica itd. Međutim, postoje još dva dodatna važna pitanja koja je potrebno istaknuti kada govorimo o nasilju prema LBT ženama: prvo, transžene doživljavaju

više nasilja i ozbiljnije oblike nasilja; drugo, manja je vjerojatnost da će LBT žene prijaviti nasilje. Iako je istraživanje provedeno na relativno malom uzorku, indikativno je da su obje transžene doživjele nasilje od više od jednog partnera i da su obje doživjele prijetnje smrću. Jedna od njih pretrpjela je i silovanje i prisilu na seksualni rad. Važno je naglasiti da jedna od njih u potpunosti, a druga djelomično, pripisuje nasilje transfobiji. To znači da je u cilju prevencije obiteljskog i nasilja u vezama na štetu transžena potrebno poboljšati općeniti pravni okvir zaštite ljudskih prava transrodnih i transpolnih osoba. Primarno, propisi o pravnom priznavanju roda moraju osiguravati da se rodni markeri u službenim dokumentima mogu promijeniti samo na temelju izjave osobe o njezinom rodnom identitetu i u najkraćem mogućem roku te bez obaveznog ozbiljnog medicinskog vještačenja i postavljanja dijagnoze poremećaja rodnoeg identiteta što predstavlja kršenje tjelesne autonomije i osobnog integriteta osobe. Konzistentnost rodni markeri u službenim dokumentima s rodom osobe ključno je za pristup svim oblicima institucionalne pomoći, s obzirom da su obje ispitanice oklijevale u prijavljivanju nasilja policiji iz jednostavnog razloga: nisu imale ispravan rodni marker na osobnoj iskaznici i bojale su se transfobne reakcije policijskih službenica/ka. Nadalje, nedostatak odgovarajuće edukacije osoblja u institucijama zdravstvenog sustava pokazao se kao ozbiljna prepreka svim transrodnim i transpolnim osobama u Hrvatskoj u ostvarivanju njihovih prava. Za unaprjeđenje usluga zdravstvene i socijalne skrbi za transžene žrtve nasilja, stručnjacima različitih područja, uključujući ginekologe i psihijatre u ustanovama i organizacijama, potrebno je osigurati sustavnu edukaciju o spolnoj i reproduktivnoj zdravstvenoj skrbi za transrodne i transpolne osobe.

Drugo važno otkriće ove studije jest da su ispitanice nevoljko prijavljivale nasilje policiji. Preciznije, samo jedna od njih uspješno je prijavila nasilje nakon poticaja liječnika. Iako je ovo konzistentno s općenito niskim postotkom prijava žena žrtava nasilja, LBT žrtvama to je još teže. Osim umanjivanja problema, one se suočavaju i s nedostatkom informiranosti, a LBT žrtve često pokazuju i nepovjerenje prema policiji – boje se da neće biti shvaćene ozbiljno ili da se neće poštovati njihovo dostojanstvo. Dvoje stručnjaka/inja s kojima se razgovaralo u sklopu studije zamijetili/e su poboljšanje u tretmanu LGBTIQ osoba od strane policije u posljednjih nekoliko godina, što se može pripisati učinkovitosti edukacijskih inicijativa¹³ koje moraju postati sustavne za sve policijske postaje u Republici Hrvatskoj, a ne ograničene samo na nekoliko postaja u Zagrebu. Također, među svim ženama je putem širih javnih kampanja i promidžbenih materijala potrebno podići stupanj svijesti o važnosti prijavljivanja nasilja.

Budući da među svim žrtvama nasilja i dalje prevladava nepovjerenje prema policiji, za zaštitu žrtava potrebno je uvesti važnu proceduralnu izmjenu, a to je da prijavljivanje nasilja više ne bude preduvjet za prihvata žena u skloništa za žene žrtve nasilja. Ovo je posebno važno za LBT žrtve s obzirom da jedan od promatranih slučajeva iz ove studije pokazuje da žrtva ozbiljnog i višekratnog nasilja nije primljena u sklonište jer nije prijavila nasilje, a to nije učinila iz straha od transfobije policijskih službenika. Ukoliko većina žrtava izbjegava prijaviti nasilja, ovaj preduvjet je ozbiljna prepreka u njihovoj zaštiti od ekstremno nasilnih partnera/ica.

13 Edukaciju o LGBTIQ pitanjima za policijske službenike proveli su 2013. godine članovi Zagreb Pridea, koji su izdali i publikaciju: http://www.zagreb-pride.net/new/wpcontent/uploads/2015/07/brosura_policija_final_web.pdf, pregledano 15. studenog 2015.

Druge specifične preporuke koje su naveli/e stručnjaci/kinje intervjuirani/e za potrebe ove studije su: stvaranje pravne definicije nasilja u vezama te uvođenje u Kazneni zakon kao kaznenog djela; strože kazne za nasilje u obitelji i u vezama; osiguravanje besplatne pravne pomoći za žrtve; pružanje podrške žrtvama tijekom cjelokupnog procesa prijavljivanja; osiguravanje psihosocijalnog tretmana i za žrtve i za počinitelje/ice; smanjenje broja izjava koje žrtve moraju dati tijekom procesa prijavljivanja kako bi se izbjegla dodatna traumatizacija; dekriminalizacija seksualnog rada i provođenje dodatnih istraživačkih studija o pitanjima obiteljskog i nasilja u vezama protiv LGBTIQ osoba.

Ova je istraživačka studija pokazala kako obiteljsko i nasilje u vezama protiv lezbijki, biseksualnih i transžena ima dvije važne značajke koje je potrebno uzeti u obzir kako bi se sustav prevencije i zaštite poboljšao. Kao prvo, transžene doživljavaju više ozbiljnijih oblika nasilja, a postoje i ozbiljne institucionalne prepreke u postupku prijavljivanja. Zbog tog je razloga potrebno osigurati pravno priznavanje roda te uvesti promjene u odnosu na zahtjeve za prihvata u skloništa za žrtve nasilja. Drugo, LBT žene u značajno manjoj mjeri prijavljuju nasilje, zbog čega je potrebno podići razinu svijesti i općenito izmijeniti odgovor društva na pitanja obiteljskog nasilja i nasilja u vezama.

Literatura

Balsam, KF 2001, 'Nowhere to hide: Lesbian Battering, Homophobia and Minority Stress', u E Kaschak (ur.), *Intimate Betrayal: Intimate Partner Abuse in Lesbian Relationship*, Haworth Press, New York.

Brown, C 2008, 'Gender-Role Implications on Same-Sex Intimate Partner Abuse', *Journal of Family Violence*, (23)6, str. 457-462.

CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje 2014, *Research study on the public opinion on abortion and life-partnership*, Ipsos Public Affairs, Zagreb.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) 2014, *European Union Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Survey: Main Results*, prepared by FRA, Luxembourg.

Frost, DM 2009, 'Internalised Homophobia and Relationship Quality Among Lesbians, Gay Men and Bisexuals', *Journal of Counseling Psychology*, (56) 1, str. 97-109.

Gender Equality Ombudsperson 2014, *Annual Report on the Work of the Ombudsperson for Gender Equality*, GEO, Zagreb.

Goldberg, NG & Meyer, IH 2012, 'Sexual Orientation Disparities in History of Intimate Partner Violence: Results From the California Health Interview Survey', *Journal of Interpersonal Violence*, (20) 10, str. 1-10.

Jurčić, M (ur.) 2013, *Pink Megaphone: From Anti-discrimination Act to the Constitutional Ban on Same-Sex Marriage: Report of Zagreb Pride on the Human Rights of LGBTIQ Persons in Croatia 2010-2013*, Zagreb Pride, Zagreb.

Milković, M 2013, *Brutal Reality: A Research Study Investigating Anti-LGBTIQ Violence*,

Discrimination, and Hate Crime in Croatia, Zagreb Pride, Zagreb.

Murray, CE, Mobley, AK, Buford, AP & Seaman-DeJohn, MM 2006/2007, "Same-Sex Intimate Partner Violence: Dynamics, social context, and counseling implications", *The Journal of LGBT Issues in Counseling*, (1) 4, str. 7-30.

Owen, SS & Burke, TW 2004, 'An Exploration of Prevalence of Domestic Violence in Same-sex Relationships', *Psychological Reports*, 95, str. 129-132.

Richards, A, Noret, N & Rivers, I 2003, 'Violence & Abuse in Same-Sex Relationships: A Review of Literature', York St John, College of the University of Leeds, pregledano 22. listopada 2015, http://mesmac.co.uk/uploads/cms/files/violence_and_abuse.pdf.

The County Court in Varaždin 2013, *Final judgment of July 9*, no. Gž-5048/12-2, CC, Varaždin. Vučković Juroš, T 2014, 'The social exclusion of sexual minorities in Croatia', *Revija za socijalnu politiku*, (22) 2, str. 195-218.

Same-sex Life Partnership Act 2014, (*Official Gazette*) viewed 15 October 2015, <http://www.zakon.hr/z/732/Zakon-o-%C5%BEivotnom-partnerstvu-osoba-tog-spola>.

Waldner-Haugrud, LK, Gratch, LV & Magruder, B 1997, 'Victimization and Perpetration Rates of Violence in Gay and Lesbian Relationships: Gender Issues Explored', *Violence and Victims*, 12, str. 173-184.

ITALIJA

Maria Federica Moscati¹⁴

Uvod

Poglavlje pruža analizu obiteljskog nasilja između žena u intimnoj vezi te nasilja u vezama protiv transrodnih žena u Italiji. Poglavlje je temeljeno na strukturiranim intervjuima koje su Benedetta Ciampa, Anna Lorenzetti, Piergiorgio Masi i Ylenia Zeqireya provele/i u različitim dijelovima Italije od svibnja do rujna 2015. godine. Intervjui su služili za prikupljanje informacija o karakteristikama nasilja, opsegu zaštite te znanja i percepcije stručnih osoba o obiteljskom nasilju između žena u intimnoj vezi i nasilja u vezama protiv transrodnih žena.

Poglavlje je podijeljeno u tri dijela. Prvi dio nudi pregled pravnog okvira koji se odnosi na prava LGBT osoba u Italiji. Pritom je fokus na zaštiti od diskriminacije na radnom mjestu, propisima koji reguliraju pristup reproduktivnim tehnologijama, zakonskom priznavanju istospolnih zajednica i normi koje se tiču prilagodbe spola. U drugome dijelu objašnjen je talijanski pravni okvir u pogledu zaštite od obiteljskog nasilja i nasilja u vezama. Treći dio zaključuje tekst analizom podataka prikupljenih terenskim radom.

Tekst važnim i izvornim podacima doprinosi području istraživanja kojem se tek odnedavno pridaje pozornost u Italiji. Iako je prva studija o obiteljskom nasilju između žena u intimnoj vezi provedena i objavljena 2011. godine¹⁵, tekst koji slijedi prva je analiza podataka o nasilju u vezama protiv transrodnih žena.

Pregled LGBT problematike

Homoseksualnost je dekriminalizirana 1889. godine¹⁶, međutim otada ništa nije urađeno po pitanju stvaranja pravnoga okvira za rješavanje i zaštitu prava LGBT osoba u Italiji. Iako LGBT osobe spadaju u opseg članka 3.¹⁷ talijanskog Ustava koji jamči zaštitu od diskriminacije i osigurava ravnopravnost svih talijanskih državljana/ki, Italija nema sveobuhvatan, *ad hoc* i progresivan okvir koji poboljšava potpuna prava LGBT osoba (Lorenzetti i Viggiani, 2015). Općenito govoreći, talijansko pravo nema zakon koji štiti ljude od homofobije i transfobije, istospolne veze nisu pravno priznate, a samim time ni istospolno suroditeljstvo, dok postupci prilagodbe spola i dalje ostavljaju previše diskrecijskog prava u rukama sudova.

14 Predavačica Obiteljskog zakona na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Sussexu. Autorica ovog poglavlja zahvaljuje dr. Anni Lorenzetti i dr. Giacomu Viggianu na korisnim komentarima prvoga nacrtu poglavlja.

15 Projekt se zvao „*Eva contro Eva*“, a razvila ga je udruga ArciLesbica, pregledano 25. listopada 2015. godine, www.arcilesbica.it.

16 Treba međutim istaknuti su za fašističke vlasti (od 20-ih do sredine 40-ih) homoseksualci i lezbijke bili proganjani u Italiji. Za detaljnu analizu povijesti homoseksualnosti u Italiji vidi Dall'Orto (2015) i njegovu web stranicu: www.giovannidallorto.com

17 Članak 3. propisuje: 1) Svi građani imaju jednako društveno dostojanstvo i jednaki su pred zakonom, bez obzira na spol, rasu, jezik, vjeru, političko mišljenje, osobne i socijalne uvjete; 2) Dužnost je Republike ukloniti one prepreke ekonomske ili socijalne prirode koje ograničavaju slobodu i jednakost građana te ometaju puni razvoj ljudske osobe i učinkovito sudjelovanje svih radnika u političkom, ekonomskom i društvenom uređenju države.

Pored ograničenoga pravnog okvira, LGBT pitanja tek odnedavno privlače pozornost medija i javne rasprave. Pa je tako prva knjiga o istospolnim zajednicama objavljena 2008. godine, pravne analize LGBT problematike donedavno su bile iznimno slabo zastupljene u akademskim radovima, a aktivnosti LGBT udruga tek u novije vrijeme dobivaju pozornost talijanskih medija (Moscato, 2014). Mišljenje je autorice ovoga poglavlja da su homofobija i transfobija u određenim razmjerima i dalje prisutne u talijanskom društvu, a popraćene su fizičkim napadima na LGBT osobe te homofobnim kampanjama koje predvode udruge i političari, napadajući tzv. "rodnu teoriju".

Opća kultura mačizma, snažan utjecaj Vatikana na talijansku politiku, neslaganja unutar LGBT pokreta, politički interesi zastupnika/ca (koji/e se, iako su članovi/ce LGBT pokreta, dospjevši u Parlament bave prvenstveno interesima svoje političke stranke), nevoljkost zakonodavca i sudova da prilagode talijanski pravni okvir međunarodnom zakonodavstvu o prepoznavanju i zaštiti prava LGBT osoba, samo su neki od ključnih razloga koji sprječavaju potpuno pravno priznanje LGBT osoba u Italiji (Moscato, 2014).

Za prelazak na analizu postojećeg zakonskog okvira, treba spomenuti da je 1990-ih mnogo političkih i društvenih rasprava istaknulo potrebu za zakonskom zaštitom od homofobije.¹⁸ Od 1990-ih iznijeto je nekoliko zakonodavnih prijedloga, no svi su pospremljeni u ladice. Među ostalima, tri su zakonska prijedloga postala predmetima mnogih rasprava. Godine 2007. Nacrt zakona 2169 o "Odredbama za podizanje svijesti i prevencije te represije kaznenih djela počinjenih protiv osobe i unutar obitelji, u slučaju seksualne orijentacije, rodnog identiteta i svakog drugog uzroka za diskriminaciju."¹⁹ Nacrt zakona 1658 pokušao je 2009. godine u talijanski Kazneni zakon kao otegotne okolnosti uvesti seksualnu orijentaciju i rodni identitet povrijeđene osobe. Konačno, 2013. godine Nacrt zakona 245, predložen od strane zastupnika Ivana Scalfarotta, bio je usmjeren na proširenje zaštite od zločina iz mržnje na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, a koja je osigurana Zakonom broj 205 od 25. lipnja 1993. godine koji se odnosi na "Odredbe o rasnoj, etničkoj i vjerskoj diskriminaciji". Nažalost, nijedan od Nacrta zakona do danas nije odobren.

Ipak, Kasacijski je sud ponudio određeni stupanj zaštite od homofobije kada je označio "homofobnom" odluku Odjela za motorna vozila kojom su željelo preispitati vozačku dozvolu jednog muškarca jer je gej.²⁰

U pogledu pravne zaštite od diskriminacije na radnom mjestu, Uredba br. 216 od 9. srpnja 2003. godine daje primjenu načelima i pravilima Europske Direktive br. 2000/78/CE pod nazivom "*Za ravnopravnost na radnom mjestu*". Uredba br. 216 ograničena je utoliko što se ne

18 Vidi npr. Nacrt zakona 6582, predstavljen 1999. godine pod nazivom „Zaštita protiv diskriminacija i za promicanje istih mogućnosti“ (*Misurecontro la discriminazione e per la promozione di pari opportunità*). Cilj nacrta definiran je člankom 1.: „Ovaj zakon ima za cilj promicati punu provedbu načela jednakosti, osiguravajući da razlike u spolu, rasi, etničkoj pripadnosti, jeziku, religiji ili osobnim uvjerenjima, političkim stavovima, invaliditetu, dobi, seksualnoj orijentaciji, osobnim i društvenim uvjetima, neće biti razlog za diskriminaciju, s ciljem da omogući potpun razvoj osobe i učinkovito sudjelovanje žena i muškaraca u političkom, ekonomskom i društvenom ustrojstvu zemlje.“

19 *Misure di repressione e prevenzione, nonché" repressione dei delitti contro la persona e nell'ambito della famiglia, per l'orientamento sessuale, l'identità di genere ed ogni altra causa di discriminazione.*

20 Kasacijski sud, Dio III, Odluka od 22. siječnja 2015., br.1126.

odnosi na rodni identitet, pa samim time transrodne osobe, a posebno one koje nisu završile postupak prilagodbe spola, nisu zaštićene. Direktiva 2006/54/EC Europskoga parlamenta i Vijeća o "*provedbi načela jednakih mogućnosti i jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima zapošljavanja i odabira zanimanja (preinaka)*" u 3. točki Preambule navodi da se Direktiva "primjenjuje na diskriminaciju koja proizlazi iz prilagodbe spola neke osobe".

Daljnja pravna zaštita temelji se na *Zakonu br. 300* od 20. svibnja 1970. godine pod nazivom "Norme vezane uz slobodu i dostojanstvo radnika i koje se odnose na djelovanje sindikata"²¹, u njegovom članku 15. pod imenom "*Diskriminatorna djela*", štiti radnike/ce od prisile, otpuštanja i diskriminacije na temelju sudjelovanja radnika/ce u sindikatima ili štrajku te proširuje tu zaštitu na seksualnu orijentaciju.

Kao što analiziraju Lorenzetti i Viggiani (2015), talijanska sudska praksa predstavlja jednu važnu odluku o diskriminaciji na radnom mjestu na temelju seksualne orijentacije. Činjenice su uključivale Carla Taormina, talijanskog odvjetnika i bivšeg političara, koji je u jednom intervjuu izjavio kako nikada ne bi surađivao, zaposlio i angažirao gejeve i lezbijke jer "izgledaju drukčije, odijevaju se drukčije, oni su drukčiji". Odvjetnik je koristio vrlo uvredljiv govor, jasno navodeći: "Ja ih ne volim", i tvrdio da bira tko će raditi u njegovom odvjetničkom uredu prema seksualnoj orijentaciji kandidata/kinja - uz isključenje kandidata/kinja gejeva i lezbijki.

Na temelju kršenja načela i normi zakonodavne Uredbe 216/2003, *Avvocatura per i Diritti LGBTI*²² podnijela je slučaj pred Tribunalom u Bergamu, tvrdeći kako ono što je izjavio Taormina predstavlja jasnu namjeru diskriminacije na radnom mjestu. Riječi koje je izrekao Taormina, prema tvrdnjama *Avvocatura-e*, predstavljaju jasan primjer izravne diskriminacije. Tribunal u Bergamu, a naknadno i Prizivni sud u Bresciji, prihvatili su *Avvocatura-ine* argumente, smatrajući kako je optuženi izravno diskriminirao i prekršio prava zaštićena zakonodavnom Uredbom 216/2003.²³

Italija nema zakon kojim štiti prava istospolnih parova. Istospolni brakovi (ili zajednice) registrirani u inozemstvu ne priznaju se po talijanskom pravu. Osim toga, talijansko pravo ne prepoznaje roditeljstvo istospolnim parovima, stoga partneri/ce ne mogu usvajati, a nisu dozvoljeni ni posvajanje djeteta drugog partnera²⁴ ni pristup umjetnoj oplodnji ili surogatskom majčinstvu²⁵ (Moscatti, 2014; Strazio i Winkler, 2015; Lorenzetti i Viggiani, 2015). Kako bi se

21 Ovaj zakon obično je poznat pod nazivom *Statuto dei Lavoratori*.

22 Talijanska odvjetnička udruga. Vidi: www.retelenford.it.

23 Tribunal u Bergamu, Odluka od 6. kolovoza 2014; Prizivni sud u Bresciji, Odluka od 23. siječnja 2015., dostupno na www.articolo29.it, pregledano 15. studenog 2015.

24 Međutim, Tribunal u Rimu (Odluka od 30. srpnja 2014) dopustio je ženi posvajanje djeteta druge partnerice. Tribunal je primijenio propise o usvajanju u posebnim slučajevima kao što je predviđeno člankom 44. D, Zakona br. 184 od dana 4. svibnja 1983. o „*Normesuadozioneeaffidamentodeiminori*” (Pravilnik o usvajanju i odgajanju maloljetnika). Zakon br. 184 izmijenjen je Zakonom br. 149 dana 28. svibnja 2001. godine.

25 Umjetna oplodnja regulirana je Zakonom br. 40 od 19. veljače 2004., „*Norme in materia di Procreazioneassistita*” (Pravilnik o medicinski potpomognutoj oplodnji). Pribjegavanje umjetnom inseminacijom dopušteno je samo kada se drugi medicinski tretmani s ciljem uklanjanja uzroka neplodnosti ne mogu poduzeti. Članak 5. propisuje kriterije koji omogućuju umjetnu oplodnju i razmatra samo raznospolne parove koji su u braku ili izvanbračnoj zajednici. Dakle, neudane žene i istospolni parovi su isključeni. Surogat majčinstvo je zabranjeno prema članku 12. Zakona br.40 od 19. veljače 2004. godine. Kad istospolnih parovi u inozemstvu imaju djecu

uveo sistematičan pravni okvir zaštite prava istospolnih parova, od kraja 1980-ih nekoliko prijedloga²⁶ bilo je prezentirano Parlamentu, međutim svi su pospremljeni u ladice.

Gejevi i lezbijke roditelji i udruge trećeg sektora osporavali su talijanske sudove i javnu upravu. Od 2007. godine dvije talijanske udruge, *Avvocatura per i Diritti LGBTI* i *Certi Diritti*, iznijele su parničnu strategiju i kampanju po nazivom "*Affermazione Civile*". Kampanja je uključivala nekoliko talijanskih istospolnih parova koji su, nakon što su njihovi zahtjevi o danoj obavijesti o namjeravanom braku bili odbijeni, podnosili tužbe protiv javne uprave. U 2010. godini talijanski Ustavni sud²⁷ konačno je odlučio o slučaju, presuđujući da unatoč tome što istospolni parovi zaslužuju zakonsku zaštitu, takve su zajednice ipak različite od braka koji je u suštini zajednica muškarca i žene (Moscato, 2014; Pezzini i Lorenzetti, 2011; Pezzini, 2013). Nadalje, Ustavni sud je naglasio kako Parlament ima ovlasti za definiranje načina, pravnih posljedica i uvjeta za zakonsko priznavanje istospolnih partnerstava.

Međutim, talijanski Parlament otada nije poduzeo značajne korake prema bilo kojem zakonskom priznavanju istospolnih zajednica. Slijedeći gore spomenutu sudsku praksu, Europski sud za ljudska prava ustvrdio je da Italija krši članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima jer nema zakon koji priznaje prava istospolnih partnera/ica.²⁸

Drugi važan primjer sudske prakse tiče se priznavanja istospolnih zajednica registriranih u inozemstvu, a bio je raspravljan pred Visokim kasacijskim sudom.²⁹ Kasacijski sud je izjavio kako se istospolni partneri koji žive u stabilnoj *de facto* vezi - prema talijanskom zakonu - ne mogu osloniti na pravo na sklapanje braka. Bez obzira na to, takvi/e partneri/ce imaju pravo na obiteljski život i pravo na sudsku zaštitu. Slijedeći obrazloženje Odluke 138/2010 Ustavnoga suda, Kasacijski sud je ponovio kako modaliteti i pravne posljedice zakonskog priznanja istospolnih zajednica ostaju parlamentarna odluka, međutim Parlament još uvijek nije poduzeo nikakvu konkretnu inicijativu.

Bez obzira na nekoliko istospolnih parova koji su se vjenčali u inozemstvu i pokušali svoje brakove ubilježiti u talijanske matične knjige te što je nekoliko gradonačelnika pristalo na takav upis, Državno vijeće zaustavilo je daljnje inicijative s ciljem priznavanja u Italiji istospolnih brakova sklopljenih u inozemstvu³⁰ (Viggiani, 2015).

Što se tiče prava transrodnih osoba³¹, opća norma zaštite od transfobije ne postoji. Prema mišljenju autorice poglavlja, ta zakonska praznina utemeljena je u stereotipima i predrasudama

putem usvajanja ili umjetnog osjemenjivanja ili surogat majčinstva, teško je na rodnom listu djeteta imati upisana imena obaju roditelja. Dosad je Prizivni sud u Torinu (Uredba 20. listopada 2014, predsjednik Silva) naredio upisivanje rodnog lista s imenima obje majke djeteta rođenog u Španjolskoj. Osim toga, neki registri građanskih statusa dopustili su bilježenje rodni listova koji su već registrirani u inozemstvu, a u kojima se spominju gejevi i lezbijke roditelji.

26 Za pregled prijedloga iznesenih do 2013. vidi Moscato (2014); za analizu prijedloga iznesenih nakon 2013. vidi Strazio i Winkler (2015).

27 Ustavni sud, Odluka br.138 od 14. ožujka 2010.

28 *Oliari i ostali v. Italije*. Broj zahtjeva 18766/11 i 36030/11.

29 Kasacijski sud, Odluka br.4184 od 15. ožujka 2012.

30 Državno vijeće, Odluka od 26. listopada 2015. Dostupno na: www.articolo29.it

31 Za sveobuhvatnu analizu pravnih aspekata u vezi transrodnih osoba u Italiji, vidi Lorenzetti (2013).

protiv transrodnih osoba (koje su često na meti diskriminacije i nasilja samo zato što se ne uklapaju u muško-ženski binarni model) te osnažuje i reproducira te stereotipe.

Postupak prilagodbe spola propisan je Zakonom br. 164 od 14. travnja 1982. o "Normama u vezi postupka prilagodbe spola" i određenim medicinskim protokolima (Lorenzetti, 2013). Prema članku 1. Zakona 164/1982 samo tribunal (sud) može odobriti prilagodbu spola. Kako bi se novi spol priznao u osobnim dokumentima i prošla operacija prilagodbe spola, zakon zahtijeva dokaz o poremećaju rodnog identiteta, psihološke testove i dokaze o životu u rodu koji je drugačiji od onog koji je dodijeljen pri rođenju.

Iz Zakona 164/1982³² i njegove interpretacije proizlaze dva glavna pitanja. Prvo pitanje odnosi se na tumačenje članaka 2. i 4. navedenog Zakona. Članci 2. i 4. bave se učincima prilagodbe spola na prethodno postojeći brak transrodne osobe i odnose se na zakonski okvir kojim se uređuje razvod u Italiji, odnosno Zakon br. 898 od 1. prosinca 1970. godine. Iako Zakon 898/70 propisuje da se postupak razvoda može aktivirati samo na *ex parte* zahtjev, dio sudske prakse pogrešnim smatra postojanje *nametnutog* razvoda kao posljedicu prilagodbe spola (Lorenzetti, 2013).

Transrodna žena i njena supruga, koje su se zakonito vjenčale kada je transrodna žena bila muškarac, osporile su na sudu takvo tumačenje članaka 2. i 4., a Ustavni sud je donio presudio 2014³³. godine, utvrdivši kako su članci 2. i 4. načelno protuustavni. Stoga je Kasacijski sud³⁴ dodao kako dvije žene koje se ne žele razvesti imaju pravo ostati zajedno. Međutim, Sud je precizirao kako taj odnos nakon prilagodbe spola jednog od partnera neće biti brak; umjesto toga, kada Parlament odobri nacrt zakona, bit će registriran kao vanbračna zajednica.

Drugo je pitanje zahtijeva li Zakon br.164 operaciju prilagodbe spola kao preduvjet za promjenu upisanoga spola na osobnim dokumentima. Prema Lorenzettiju (2013), Zakon ne razmatra operaciju kao obveznu. Takvo tumačenje podržano je od strane nekih nižih sudova³⁵ te je nedavno bilo potvrđeno od talijanskog Kasacijskog suda³⁶ i od strane talijanskog Ustavnog suda³⁷, s jasnim priznavanjem da osobni identitet uključuje rodni identitet. Ustavni sud posebice naglašava "ulogu jamčenja prava na rodni identitet, kao izraza osobnog identiteta (čl. 2. Ustava i članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima), i, u isto vrijeme, kao instrumenta za puno ostvarenje prava na zdravlje."³⁸

Pregled obiteljskog i nasilja u vezama

Uvod

32 Kasnije su te norme bile ukinute od strane zakonodavne Uredbe 150/2011.

33 Ustavni sud, Odluka br.170 od 11. lipnja 2014.

34 Kasacijski sud, Odluka br. 8097 od 21. travnja 2015.

35 Posebice vidi: Tribunal u Mesini, Dio I, Građanski, od 4. studenog 2014. (predsjednik Bonazinga C)

36 Kasacijski sud, Odluka br.15138, od dana 20. srpnja 2015.

37 Ustavni sud, Odluka br.221, od dana 5. studenog 2015.

38 Za komentare na obje odluke vidi: www.retelenford.it i www.articolo29.it, pregledano 15. studenog 2015.

O temi rodno uvjetovanog nasilja puno se govori u talijanskom društvu, a odnedavno se zahtijeva i intervencija države da zaštiti žrtve. Istraživačka studija Talijanskog zavoda za statistiku (ISTAT) i Odjela za jednake mogućnosti (DEO), objavljena 2014. godine, tvrdi kako je više od šest milijuna žena tijekom svog života pretrpjelo neki oblik fizičkoga ili seksualnoga nasilja tijekom svog života. Od 31,5% žena između 16 i 70 godina: 20,2% pretrpjelo fizičko nasilje, 21% seksualno nasilje, a 5,4% silovanje ili pokušaj silovanja (ISTAT i DEO, 2014). Partneri, rođaci i prijatelji su počinitelji najtežih oblika fizičkoga i seksualnoga nasilja. Prema istraživanju koje je ISTAT proveo 2014. godine, partneri su počinili silovanje u 62.7% slučajeva, rođaci u 3.6% slučajeva i prijatelji u 9.4% slučajeva. Seksualno uznemiravanje počinile su osobe koje su često žrtvi nepoznate (ISTAT i DEO, 2014).

Međutim, gore spomenute brojke ne daju preciznu predodžbu o naravi obiteljskog nasilja u Italiji. "Izješće Posebnog izvjestitelja o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama" o talijanskom (2012) obiteljskom nasilju u privatnoj sferi, ostalo je slabo poznato i o njemu se malo pisalo. Kultura mačizma, zaštita privatnosti obiteljskog života, strah, podsvjesna spoznaja o vlastitom položaju žrtve nasilja, nedovoljno poznavanje talijanskoga jezika i prava, ograničeno povjerenje u vlast, samo su neki od razloga koji sprečavaju zlostavljane žene u traženju pomoći.

Zakonodavni okvir

Dok "obiteljsko nasilje" ne predstavlja određeno kazneno djelo, obiteljski napadi smatraju se kaznenim djelima te počinitelji/ce mogu biti procesuirani/e u okviru kaznenopravnog sustava. Talijanski pravni sustav, kao što ćemo vidjeti u nastavku teksta, zajedno s kaznenim zakonom, razvio je niz pravnih lijekova građanskog zakona kako bi zaštitio žrtve obiteljskog nasilja. Talijanski zakon ne sadrži specifično kazneno djelo s obzirom na nasilje u vezama. Stoga će žrtva nasilja koje se dogodi tijekom viđanja s drugom osobom biti zaštićena po općim i posebnim odredbama kaznenog zakona.

Definicija obiteljskog nasilja uključena je u članak 18bis zakonodavne Uredbe br. 286, od dana 25. srpnja 1998. koja se tiče imigracije. Članak 18bis u prvom redu osigurava posebnu dozvolu boravka za žrtve obiteljskog nasilja. Članak definira obiteljsko nasilje kao: jedan ili više ozbiljnih, ne-epizodnih akata fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koje se pojavljuje unutar obitelji ili među ljudima koji su ili su bili povezani brakom ili drugom intimnom vezom, bez obzira dijele li ili ne počinitelj/ica i žrtva dijele isti dom.³⁹

Prije analiziranja pravnog okvira o obiteljskom nasilju bilo bi korisno potvrditi neke ključne značajke i kretanja talijanskog prava o zaštiti od obiteljskog nasilja. Prvo, kao i za druga pravna zbivanja u vezi s obiteljskim problemima, zakonodavstvo u vezi obiteljskog nasilja razvilo se polako. Evoluiralo je tijekom usklađivanja s povećanim priznavanjem prava i uloga

³⁹ Definiciju je uveo članak 3. zakonske Uredbe br. 93, od dana 14. kolovoza 2013. godine, a zatim je pretvoren u Zakon br. 119, od dana 19. listopada 2013, koji je proveden u cilju jačanja zaštite protiv rodno uvjetovanog nasilja (vidi dalje u ovom poglavlju).

žena, stečenih u talijanskom društvu i zakonu.⁴⁰ Drugo, pravni razvoj potaknuo je međunarodni pravni okvir. Italija je ratificirala UN-ovu *Konvenciju o uklanjanju svih oblika nasilja protiv žena* (CEDAW) i *Konvenciju Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja* (Istanbulska konvencija).

Prema tome, kao što ovo poglavlje dalje objašnjava, domaće zakonodavstvo prilagođeno je – do određene mjere – međunarodnim zakonskim odredbama. Konkretno, s ratifikacijom Istanbulske konvencije, sveobuhvatna pravna definicija rodno uvjetovanog nasilja sada je dio talijanskog zakona.

Tijela državne uprave su, u različitom opsegu, provodila mjere i projekte s ciljem podizanja svijesti, informiranja i zaštite ljudi od obiteljskog nasilja. Ministarstvo jednakih mogućnosti razvilo je, primjerice, važne i praktične inicijative te, između ostalog, posvetilo specifičnu telefonsku liniju za pomoć (broj 1522) žrtvama obiteljskog i rodno uvjetovanog nasilja. Konačno, nekoliko masovnih⁴¹ i medijskih⁴² inicijativa doprinijelo je prepoznavanju obiteljskog nasilja kao socijalnog problema u talijanskom društvu, ne više ograničenog na privatnost obiteljskih domova i oslovljenog, pravno i društveno, od tijela javne vlasti.

Kazneni zakon i odredbe Građanskog prava

Kada je riječ o kaznenopravnom okviru, talijanski Kazneni zakon (1930) kriminalizira nekoliko djela koja se sastoje od fizičkog i psihičkog nasilja, a koja se mogu koristiti kao zaštita za žrtve obiteljskog nasilja.⁴³ Izvorni pravni okvir Kaznenoga zakona nadopunjen je s nekoliko recentnih zakonskih intervencija kojima je cilj učinkovitija zaštita i zadovoljština za žene. U tom smislu, odobrene su i provode se nove norme o zlostavljanjima u obitelji, uhođenju, seksualnom nasilju i zakonskoj zaštiti od rodno uvjetovanog nasilja (Marani, 2014).

Članak 572. Kaznenog zakona kriminalizira: "Zlostavljanja nad rođacima i vanbračnim partnerima" i navodi: "Svatko [...] tko zlostavlja člana obitelji ili drugog partnera s kojim živi, ili osobu pod njegovom/njenom skrbi, ili povjerenu mu/joj zbog obrazovanja, osposobljavanja,

40 Primjeri takvih pravnih razvoja su među ostalima: Zakon br. 151/1975, koja je izmijenio Obiteljski zakon u Italiji i uveo potpunu ravnopravnost između muškarca i žene u obitelji; Zakon br. 66/1996, koji je reformirao seksualno nasilje nad ženama kao kazneno djelo, a ne prekršaj protiv javnog morala, a progoni se po prijavi; Zakon br. 11/2009 o seksualnom nasilju; Zakon br. 38/2009 o uhođenju; Zakon br. 7/2006 o sprječavanju i zabrani sakaćenja ženskih genitalija.

41 Vidi, na primjer, kampanju „Ošamari je”. Video je dostupan na: https://www.youtube.com/watch?v=b2OcKQ_mbiQ (preuzeto dana 10. studenog 2015).

42 Vidi, na primjer, TV emisiju pod nazivom „Amore Criminale” (doslovce, Kriminalna ljubav), koja se bavi stvarnim epizodama obiteljskog nasilja.

43 To uključuje: čl. 570 - Povreda obveze obiteljskog uzdržavanja; čl. 571- Zloupotreba sredstava korekcije ili discipline; čl. 575 - Ubojstvo; čl. 580 - Poticanje ili potpomognuto samoubojstvo; čl. 581 - Premlaćivanje; čl. 582 - Osobne ozljede; čl. 583 – Genitalno sakaćenje žena; čl. 594 - Uvreda; čl. 595 - Kleveta; čl. 605 - Otmica; čl. 609bis-Seksualno nasilje; čl. 609 - Seksualno nasilje počinjeno od strane grupe ljudi; čl.609d - Seksualno nasilje nad maloljetnicima; čl. 610 - Privatno nasilje; čl. 612 - Prijetnja; čl. 612bis - Uhođenje; čl. 616 – Povreda, oduzimanje i prikrivanje pošte; čl. 617 – Obustava ili sprječavanje razgovora telegrafom ili telefonom; čl. 617bis - Ugradnja opreme osmišljene za presretanje ili sprječavanje komunikacije ili razgovora na telefon ili telegraf; čl. 660 - maltretiranje.

skrbi, nadzora ili pritvora, izvršavanja profesije ili struke, kaznit će se kaznom zatvora od dvije do šest godina."

Izvorni naziv i djelokrug članka bili su ograničeni samo na članove/ice obitelji, no neki primjeri sudske prakse, po uzoru na razvoj talijanskog društva i masovne inicijative, potaknuli su talijanskog zakonodavca da izmijeni članak 572.⁴⁴ Posljedično, opseg norme je širok i proteže zaštitu na sve one koji/e dijele ili su dijelili/e isti dom.

Prema tome, članak 572. odnosi se na vrste zlostavljanja počinjene između supružnika, roditelja i djece, djedova/baka i djece, među rodbinom, između vanbračnih partnera, ili između osoba koje, iako nisu vanbračni partneri, dijele ili su dijelile intimne odnose koji uključuju duge posjete i međusobne boravke jednih kod drugih i uzajamnu pomoć. Zaštita se proteže na odnose u kojima je žrtva pod nadležnošću počinitelja iz razloga obrazovanja, skrbništva, pritvora i nadzora.

Suživot nije bitan jer je fokus zakonske norme odnos između žrtve i zlostavljača.⁴⁵ Osim toga norma se primjenjuje čak i kada je suživot došao do kraja kao posljedica razvoda ili odvajanja⁴⁶, a prema Vrhovnom kasacijskom sudu, članak 572. primjenjuje se i na zlostavljanja počinjena od strane pritvorskih nadzornika nad pritvorenim osobama.⁴⁷

Kako bi zlostavljanja bila kažnjena, ona moraju biti niz ponovljenih postupanja i povezanih djela koja stvaraju patnju, strah i podčinjavanje žrtve. Osim toga, kao što je predloženo od strane Vrhovnog kasacijskog suda, povrede bivšeg čl. 572, uključuje sve hipoteze fizičkog, verbalnog, emocionalnog, psihičkog i seksualnog nasilja kojima dijete svjedoči.⁴⁸

Mišljenje je autorice da, usprkos naporima talijanskog zakonodavca, uključivanje članka 572. među kaznena djela na štetu obitelji, i posebice, među kaznena djela na štetu obiteljskog uzdržavanja⁴⁹, a ne među kaznena djela na štetu pojedinca, još uvijek predstavlja simptom kulturnog stava koji daje prednost obitelji kao jedinstvenoj i privatnoj cjelini, a ne pojedincima/kama koji/e su članovi/ice obitelji.

Još jedan korak prema zaštiti žena predstavlja zakonske norme kažnjavanja genitalnog sakaćenja žena (članak 583.bis, uveden Zakonom br.7, od dana 9. siječnja 2006) i seksualnog nasilja. Prije 1996. godine seksualno nasilje bilo je dio odjeljka Kaznenog zakona posvećenog kaznenim djelima protiv javnog morala. Promjena je stigla s Zakonom br. 66, od dana 15.

44 Sadašnja verzija članka 572. uvedena je Zakonom br. 172, od 1. listopada 2012., o „Potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, potpisanu u Lanzarote dana 25. listopada 2007."

45 Visoki kasacijski sud, Dio V, Odluka br. 24688, od dana 17. svibnja 2010; Dio VI, Odluka br. 33141, od dana 23. kolovoza 2012; Dio V, Odluka br. 24668, od dana 3. ožujka 2010; Odluka 31121/2014.

46 Visoki kasacijski sud, Dio VI, Odluka br. 34151, od dana 27. lipnja 2008.

47 Visoki kasacijski sud, Dio VI, Odluka br. 30780, od dana 21. svibnja 2012.

48 Visoki kasacijski sud, Dio V, Odluka br. 2318/2010.

49 Knjiga II, Glava XI, Naslov IV talijanskog Kaznenog zakona.

veljače 1996, "Norme protiv seksualnog nasilja", čime je seksualno nasilje postalo kaznenim djelom na štetu osobne slobode pojedinca.⁵⁰

Članak 609.bis kažnjava: "Svatko, tko nasiljem ili prijetnjama ili zlouporabom ovlasti, prisili nekoga da učini ili se podvrgne seksualnom činu, kaznit će se kaznom zatvora od pet do deset godina. Navedena kazna primjenjuje se i za svakoga tko potakne drugoga da učini ili trpi seksualne radnje: 1) zlouporabom stanja tjelesne ili duševne inferiornosti žrtve u vrijeme događaja; 2) dovođenjem žrtve u zabludu oko identiteta počinitelja."

Za potrebe ovog istraživanja, mora se napomenuti kako su navedene određene otežavajuće okolnosti koje povećavaju kaznu kada se seksualno nasilje počinu na štetu trudne žene (članak 609.c) ili na štetu osobe koja je bračni partner, razvedeni partner, ili jest ili je bila u intimnoj vezi (koja nužno ne uključuje vanbračni život) sa zlostavljačem (članak 609.d).⁵¹

Gore navedene otežavajuće okolnosti uvedene su zakonskom Uredbom br. 93, od dana 14. kolovoza 2013, a zatim pretvorenom u Zakon br.119, od dana 19. listopada 2013, koji je implementiran u cilju jačanja zaštite protiv rodnog nasilja. To je zakon koji je obično poznat kao *legge sul femminicidio* (Zakon o femicidu). Puni naziv Zakona glasi: "Hitne odredbe o javnoj sigurnosti s ciljem suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja i na obveznu provedbu pokrajinama".⁵² Mišljenje je autorice da naslov Zakona (koji u sebi objedinjuje rodno uvjetovano nasilje i obveznu provedbu) sugerira kako talijanski zakonodavac pristupa rodnom nasilju kao pitanju nužde, a ne - kao što bi trebao - kao kulturalnom problemu koji zahtijeva sveobuhvatne, detaljnije, pravno interdisciplinarne, društvene i upravne mjere.

Daljnja potpora žrtvama nudi se kroz zakonsku Uredbu br. 11, od dana 23. veljače 2009, a potom pretvorenu u Zakon br. 38⁵³, od dana 23. travnja 2009, koji je u talijanski Kazneni zakon uveo uhođenje kao kazneno djelo (članak 612). Prema članku 612. bis, kazneno djelo uhođenja sastoji se od ponovljenih djela, prijeteći ili uznemirujući nekoga kako bi se izazvalo stalno i ozbiljno stanje tjeskobe ili straha, ili stvaranje čvrsto utemeljenog straha za sigurnost žrtve ili bliskog rođaka ili osoba emocionalno povezanih sa žrtvom.⁵⁴ Kazneno djelo počinjeno je pod otežavajućim okolnostima kada je počinjeno od strane bračnog druga, čak i razdvojenog ili razvedenog, ili osoba emocionalno vezanih za žrtvu te kada je žrtva trudnica.

Kao što je ranije spomenuto, talijansko zakonodavstvo bilo je pod utjecajem međunarodnih normi koje štite žene od nasilja. Konkretno, Zakonom br.77, od dana 27. lipnja

50 Knjiga II, Glava XII, Naslov III talijanskog Kaznenog zakona.

51 Talijanski zakonodavac omogućuje sudske mjere zaštite za žrtve zlostavljanja. Članak 76. (L) Uredbe predsjednika Republike br. 115, od dana 30. svibnja 2002. godine, osigurava da žrtve zlostavljanja u obitelji, genitalnog sakaćenja žena i seksualnog nasilja, imaju pristup pravnoj pomoći. Osim toga, Zakon br. 154, od 4. travnja 2001. godine, „Mjere protiv nasilja u obiteljskim odnosima“, uveo je građanske i kaznene sudske naloge za zaštitu žrtava. Nalozi u hitnim slučajevima uključuju: *ex parte* zahtjev sucu građanskog suda; udaljavanje počinitelja iz kućanstva; zabranu uznemiravanja; intervencije socijalnih službi ili skloništa protiv nasilja; zatvaranje.

52 „Disposizioni urgenti in materia di sicurezza e per il contrasto alla violenza di genere, nonché in tema di protezione civile e di commissariamento delle province.“

53 „Hitne odredbe koje se odnose na javnu sigurnost, seksualno nasilje i uhođenje“; „Misure urgenti in materia di sicurezza pubblica e di contrasto alla violenza sessuale, nonché in tema di atti persecutori.“

54 Vidi: Visoki kasacijski su, Odluka br. 17698, od dana 5. veljače 2010; i Odluku br. 11945, od dana 12. siječnja 2010.

2013, Italija je ratificirala Istanbulsku konvenciju. Važni koraci koji slijede navedenu Konvenciju prikazani su donošenjem nekoliko zakonskih normi koje posebno štite žrtve rodno uvjetovanog nasilja i sprečavaju rodno nasilje u različitim djelatnostima, uključujući škole⁵⁵, javnu upravu⁵⁶ i radna mjesta⁵⁷.

Pravna sredstva Građanskog prava nalaze su u članku 342.bis i 342.c talijanskoga Građanskog zakonika i osiguravaju mjeru zaštite protiv zlostavljanja unutar obitelji (*ordini di protezione*). Prema članku 342.bis, sudac Građanskog suda donosi zaštitni nalog gdje ponašanje supružnika ili drugog partnera uzrokuje ozbiljnu štetu fizičkom ili moralnom integritetu ili slobodi drugog bračnog druga ili partnera. Nalozi uključuju: zabranu zlostavljanja, udaljavanje počinitelja, zabranu približavanja i udaljavanje počinitelja iz kućanstva, radnog mjesta žrtve te drugih mjesta na kojima žrtva i rođaci žive, zatim intervenciju socijalnih službi, pribjegavanje obiteljskom mirenju i financijsku potporu za žrtve. Kršenje takvoga naloga predstavlja kazneno djelo.

U ovom trenutku postavlja se pitanje: primjenjuju li se gore analizirane pravne norme na nasilje među ženama u intimnoj vezi i na nasilje protiv transrodnih žena? Općenito govoreći, lezbijke, biseksualke i transrodne žene trebale bi biti zaštićene. Tijekom istraživanja provedenog u svrhu ovoga poglavlja, istraživači/ce su prikupili/e primjere kaznenih postupaka protiv počinitelja zlostavljanja na štetu lezbijki i transrodnih žena. Prvi primjer je nekoliko sudskih odluka koje se odnose na fizičko i ekonomsko nasilje protiv transrodnih žena. Sudska praksa prikupljena tijekom istraživanja pokazuje kako je uobičajeno da stanodavci/ke povisuju cijene stanarine kada je podstanarka transrodna žena.

U pogledu zlostavljanja između žena u intimnoj vezi, jedan od istraživača pronašao je sudsku odluku koja se odnosila na kazneno djelo uhođenja između dvije lezbijke koje su bile u vezi. Sudac je protumačio članak 612.bis Kaznenog zakona bez uzimanja u obzir seksualne orijentacije stranaka te se, umjesto toga, fokusirao na prirodu, vrijeme i učinke navedenoga kaznenoga djela. Važno je istaknuti, kao što je to učinio Državni odvjetnik tijekom intervjua:

Naravno da se zaštita osigurana Zakonom 119/2013 (Zakon o femicidu) primjenjuje na nasilje među ženama. Ne može biti drugačije. Bilo bi neustavno misliti da se takav zakon primjenjuje samo kada je počinitelj muškarac. A isto tako primjenjuju se i sve norme koje sprečavaju i štite od obiteljskog nasilja, uključujući i zaštitne naloge.

Međutim, neka ograničenja postoje. Prvo, što se tiče zlostavljanja između žena u intimnoj vezi, čest problem može biti pružanje dokaza o izvanbračnoj zajednici ili intimnoj vezi. Drugo, često se slučajevi seksualnog nasilja ili maltretiranja na štetu transžena ne doživljavaju kao rodno uvjetovano nasilje jer se žrtve smatraju, prema spolu dodijeljenom po

55 Članak 1. Zakona br. 107, od dana 13. srpnja 2015., „Revizija nacionalnog edukacijskog sustava” (*Riforma del sistema nazionale di istruzione e formazione e delega per il riordino delle disposizioni legislative vigenti*).

56 Članak 14. Zakona br. 124, od dana 7. kolovoza 2015., „Vladin mandat za reorganizaciju javne uprave” (*Deleghe al Governo in materia di riorganizzazione delle amministrazioni pubbliche*).

57 Članak 24. Zakonske Uredbe br.80, od dana 15. lipnja 2015., „Mjere o radu, životu i skrbi” (*Misure per la conciliazione delle esigenze di cura, di vita e di lavoro, in attuazione dell'articolo 1, commi 8 e 9, della legge 10 dicembre 2014 n.183*).

rođenju, muškarcima. Povrh toga, i dalje se često smatra da je nasilje protiv transrodnih žena seksualnih radnica izravna posljedica njihovoga zanimanja. Kao što je objašnjeno u nastavku, transrodne žrtve nerado policiji prijavljuju seksualno zlostavljanje zbog srama ili straha. Treće, o čemu će biti riječi u sljedećem potpoglavlju, nedostatak informacija, stereotipi i predrasude o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu stvaraju zapreke za učinkovitu zaštitu lezbijki i transrodnih žena žrtava obiteljskog nasilja i nasilja u vezama.

Rezultati intervju i terenski rad

Uporište teksta su intervjui koje su prikupili istraživači/ce. Intervjui su bili temeljeni na tri različita upitnika za ciljane skupine: žrtve obiteljskog nasilja i nasilja u vezama; suci/kinje; odvjetnici/e; policajci/ke; zdravstveni radnici/e i radnici/e socijalnih službi. Postupak traženja ispitanika/ca uključivao je slanje poziva za intervju sudovima i profesionalnim vijećima te putem izravnih *e-mailova*. Prvo je, za regrutiranje sudaca, poslano pismo s ciljevima istraživanja predsjednicima/ama glavnih sudova.

Drugo, istraživači/ice su nazvali/e lokalne policijske postaje kako bi prikupili/e intervjue s policijskim službenicima/ama. Treće, mreža udruga koje se bore protiv rodno uvjetovanog nasilja pod nazivom DIRE predložila je da kontaktiramo zdravstvene stručnjake/inje koji/e rade u skloništim i zaposlenike/ce socijalnih službi. Konačno, odvjetnici su pronađeni među članovima/cama *Avvocatura per I Diritti LGBTI*, zatim među priznatim stručnjacima/kinjama i osobnim poznanstvima istraživača/ica.

Žrtve obiteljskog nasilja i nasilja u vezama bojale su se intervjua jer su strahovale da će ih netko prepoznati ili, u slučaju nasilja u vezama, žrtve su ponekad bile zabrinute da će ih se etiketirati kao prostitutke koje su provocirale nasilje. Dobrotvorne organizacije posvećene borbi za prava transrodnih osoba bile su uključene u početnim fazama procesa pronalaženja ispitanika/ca za intervju, ali nisu mogle uspostaviti izravni kontakt s transrodnim ženama žrtvama nasilja u vezama. Ipak, podaci dobiveni intervjuima značajni su i mogu poslužiti temelj za daljnja istraživanja. Radi zaštite privatnosti ispitanica, intervjui su anonimni.

Nasilje među ženama u intimnoj vezi

Podaci prikupljeni terenskim radom pokazuju kako nasilje među ženskim partnericama postoji. Međutim, teško je kvantificirati taj fenomen zbog nevoljkosti žrtava da prijave nasilje i potraže pomoć.

Kao što je sugerirano tijekom intervjua, razlozi za takvu nevoljkost donekle su slični razlozima koji spriječavaju heteroseksualne žene u traženju pomoći. Među njima su manjak povjerenja u tijela javne vlasti, strah od daljnjeg nasilja, ograničeno poznavanje vlastitih prava i nedostatak svijesti o nasilju. Štoviše, događa se da zlostavljane žene ponekad uopće ne shvaćaju da su žrtve obiteljskog nasilja. Njihova ograničena percepcija uvjetovana je kulturnim čimbenicima, uključujući mačizam, patrijarhat, predrasude protiv homoseksualnosti i ideju kako se nasilje ne može dogoditi između žena (Camertoni i Lazzari, 2015). Kako je tijekom intervjua objasnila jedna socijalna radnica:

Radila sam na slučaju obiteljskog nasilja između dviju žena u kojem je jedna bila vrlo nasilna prema drugoj. Nasilje je uključivalo fizičko i verbalno zlostavljanje. Međutim, činilo se da žrtva nije bila svjesna nasilja... Stalno je ponavljala da njena partnerica nije nasilna ni agresivna, štoviše, ona je emancipirana žena i njeno verbalno zlostavljanje samo je izražavanje te emancipacije.

Postoje također i neki posebni aspekti vezani uz lezbijstvo koji specifično sprječavaju žene u traženju pomoći. Ti aspekti su: strah kako će prijavljivanje nasilja razotkriti da su žrtva ili njezina zlostavljačica lezbijke i strepnje da će takvo razotkrivanje baciti krivnju na lezbijstvo i LGBT pokret. Kao što je istaknula psihologinja:

Zajedno s autanjem i internaliziranom homofobijom (koja potiče žrtve da misle kako su zaslužile nasilje jer nisu heteroseksualne) lezbijke, i općenito gej i transrodne osobe, nisu voljne prijaviti zlostavljanje jer bi to pridonijelo vidljivosti u društvenom kontekstu koji često može biti homofoban i transfoban.

Razmatrajući talijanski scenarij i borbu LGBT pokreta za svoja prava, potencijalni pritisak na žrtve obiteljskog nasilja ne smije se podcijeniti. Kao što je sugerirano u nekoliko intervjuu, LGBT zajednica ne želi objaviti da je obiteljsko nasilje također prisutno između istospolnih partnera/ica. Često se misli da se govorom o nasilju između istospolnih partnerica mogu manipulirati i okoristiti se protivnici LGBT pokreta te tako ograničiti priznavanje prava. Vjeruje se i kako postoji rizik da se nasilje između istospolnih partnera/ica neće smatrati zlostavljanjem, već simptomom negativnih odnosa između istospolnih partnera/ica i tako pridonijeti ograničavanju zakonskog priznavanja istospolnih zajednica.

Nekoliko žrtava obiteljskog nasilja intervjuiranih u istraživanju odlučile su da neće prijaviti nasilje javnim tijelima, navevši sljedeće razloge:

- Strah od autanja ("Nisam bila autana");
- Čuvanje veze i partnerice ("Nisam željela stvarati probleme svojoj bivšoj partnerici, iako je bila jako nasilna prema meni" i "Oprostila sam joj...Ima strašnu obiteljsku povijest, dok ja imam divnu obitelj... Osjećam se krivom");
- Nedostatak povjerenja u javne institucije ("Mislim da su policajci, medicinske sestre i suci puni predrasuda o lezbijkama");
- Strah od daljnjeg nasilja zbog prijetnji ("Moja bivša nasilna partnerica i njena majka su mi prijetile");
- Počiniteljica odvraća žrtvu od traženja pomoći govoreći kako joj nitko, uključujući LGBT zajednicu, neće pomoći zbog njezine seksualne orijentacije. Taj posljednji aspekt ne smije se podcijeniti.

Mora se međutim istaknuti da se, unatoč poboljšanom pravnom okviru, nijedna od spomenutih talijanskih praktičnih mjera za poboljšanje prevencije i zaštite od obiteljskog nasilja ne odnosi specifično na cisrodne žene ili transrodne žene niti uzima u obzir njihove razlike.

Postoji nekolicina primjera dobre prakse. Među njima je važan Opservatorij za sigurnost protiv diskriminacije, kao međuagencija (Državna policija i Karabinjeri) Ministarstva unutarnjih poslova. Ova struktura prikuplja pritužbe i izvješća te osigurava obuku.

Ostale važne inicijative su: Centar protiv nasilja iz Trenta koji održava posebne edukacije o nasilju protiv LBT žena te proizvodi informativne i edukativne materijale; otvaranje prvoga doma za žrtve LGBT nasilja i diskriminacije koje su beskućnici/e; pravna podrška koju nude nacionalna udruženja poput Avvocatura per i Diritti LGBTI i Arcigay.

Iz terenskoga rada za *Bleeding Love* može se zaključiti da je u talijanskom društvu još uvijek itekako prisutna ideja da obiteljsko nasilje između žena nije moguće. Na primjer, policajci/ke i suci/tkinje u nekoliko intervjuu su odgovorili/e: "Nisam znao/la da postoji nasilje između ženskih partnerica". Uvriježeno poimanje obiteljskoga nasilja i dalje je pod utjecajem patrijarhalnog pristupa. Zdravstveni/e radnici/e i policajci/e u intervjuima su u nekoliko navrata obiteljsko nasilje definirali kao nasilje koje se događa samo između "muža i žene".

Kada se nasilje među ženama prijavi, predrasude i stereotipi dovode do neprofesionalnosti te žrtve ostaju bez učinkovite podrške. Kao što je terenski rad pokazao, jezik, aktivnosti i oglasi za kampanje i centre koji nude usluge žrtvama nasilja obraćaju se ženama koje je zlostavljao muškarac, a nasilje između ženskih partnerica se zaobilazi.

Posljedice manjka osviještenosti i znanja o nasilju među ženskim partnericama su dvojake. Prvo, razmjeri i narav nasilja između ženskih partnerica se podcijenjuju: "nasilje među ženama ne može biti tako ozbiljno". Posljedica toga je da skloništa i institucije za pružanje potpore ženama žrtvama obiteljskog ili seksualnog nasilja ne posvećuju dovoljno vremena i prostora žrtvama nasilja među ženskim istospolnim partnericama. To je potvrđeno u intervjuima u kojima su odvjetnici/e istaknuli/e kako je zaštita žrtava vrlo ograničena. Drugo, žrtve nasilja ne traže pomoć.

Kada je riječ o oblicima i načinu na koji se nasilje među ženama u intimnim vezama događa, prikupljeni podaci govore o verbalnom, psihičkom, emocionalnom, fizičkom i ekonomskom nasilju. Nekoliko odvjetnika/ca u intervjuima su istaknuli/e da nasilna epizoda često počinje s verbalnim nasiljem, a nastavlja se s psihičkim zlostavljanjem, prijetnjama autanjem ili daljnjim nasiljem, a potom eskalira u fizičko nasilje. U nekoliko slučajeva počiniteljica je bila nasilna, maltretirala je i prijetila rođacima/kinjama i prijateljima/cama žrtve koristeći telefon, pisma i društvene mreže.

Posljednji važni uvid iz istraživanja jest da svi/e ispitanici/e tvrde kako postoji potreba za suradnjom između nekoliko društvenih i javnih aktera radi edukacije zdravstvenih stručnjaka, socijalnih službi i policijskih službenika/ca o nasilju među ženskim partnericama, kao i potreba za pokretanjem kampanje podizanja svijesti namijenjene žrtvama obiteljskog nasilja.

Nasilje u vezama protiv transrodnih žena

Kao što je već spomenuto, talijansko pravo ne osigurava specifično kazneno djelo koje obuhvaća nasilje u vezama. Stoga se oblici nasilja i zlostavljanja karakteriziraju pod drugim specifičnim kaznenim djelima poput seksualnog nasilja, premlaćivanja, nasilne krađe i iznude. Terenski je rad otkrio da su transrodne žene meta nekoliko vrsta nasilja: fizičkog, seksualnog, verbalnog, emocionalnog, psihičkog i ekonomskog.

Podaci prikupljeni tijekom terenskog istraživanja sugeriraju da postoji uobičajeno pogrešno tumačenje o tome što je nasilje u vezama protiv transrodnih žena. Nasilje u vezi

pogrešno se smatra posljedicom prositucije te postoji česta pretpostavka kako transrodne žene jesu – ili mogu jedino biti– prostitutke.

Neke su se ispitanice osvrnule na epizode nasilja protiv transrodnih žena u kojima su počiniteljice bile partnerice. Jedna je ispitanica rekla: "Supruga me verbalno i psihički zlostavljala...željela je da se osjećam krivom jer sam transrodna."

Budući da transrodne žene često imaju samo osobne dokumente u kojima je upisan spol dodijeljen im pri rođenju (muški), nisu prepoznate kao žene i stoga se nasilje nad njima ne smatra rodno uvjetovanim nasiljem. Ironično je da su dvije ispitanice, za boravka u bolnici nakon fizičkog napada na ulici, bile prijavljene policiji za davanje obmanjujuće informacije jer su se izjasnile kao žene.

Transrodne žene koje rade kao seksualne radnice⁵⁸ često su žrtve trgovine ljudima i prisilne prostitucije. Dok rade (na ulici ili na mjestima na kojima se susreću s klijentima), one su izgledne žrtve fizičkog nasilja, iznude i nasilne krađe. Počinitelji su klijenti ili svodnik. Često grupe ljudi organiziraju nasilne ophodnje automobilom protiv transrodnih žena koje rade na ulici, što uključuje vrijeđanje, premlaćivanje, gađanje predmetima i pokušaje gaženja transžena automobilom. Ekonomsko nasilja protiv transžena čine stanodavci koji im iznajmljuju stanove po višim cijenama nego drugim stanarima/kama.

Transrodne žene rijetko prijavljuju probleme i zlostavljanje javnim vlastima. Kao što je tijekom intervjua izjavila transrodna žena:

U našem svijetu nije uobičajeno prijavljivati nasilne epizode policiji. Nekoliko je razloga: 1) nema dovoljno povjerenja u policiju i općenito u državu; 2) postoji strah od klijentove/počiniteljeve odmazde... jer smo svake noći ponovno na ulici; 3) često, čak i kada je nasilje prijavljeno policiji, rezultati nisu učinkoviti!

Druga je transrodna žena izjavila:

Teško je... neugodno je prijaviti epizode seksualnog nasilja... neka su užasna i sramimo se. Lakše je govoriti o jednostavnim batinama.

Samo se mali broj ispitanica osvrnuo na pozitivna iskustva s policijskim službenicima/ama koji/e su izrazili/e podršku i postupali/e bez predrasuda prilikom rada na slučajevima nasilja u vezama. Postoji opći nedostatak povjerenja u pravo, policiju i suce.

Što se tiče podataka o nasilju među lezbijkama, opće preporuke svih ispitanica/ka, a posebno policijskih službenica/ka, odnosile su se na pružanje edukacije za zdravstvene stručnjake/inje i policijske službenike/ce o temama i pitanjima koja se odnose na transrodne osobe. Primjerice, policijski je službenik tijekom intervjua naglasio: "Želio bih više naučiti o transrodnim ženama. Ponekad nisam siguran kako da im se obratim."

Konačno, i za nasilje među lezbijkama i za nasilje protiv transrodnih žena značajno je kako su svi/e ispitanici/e naglasili/e da bi država, zajedno s pravnim razvitkom, trebala ulagati u kampanje i projekte za podizanje znanja, svijesti i poštovanja za LGBT osobe.

58 Članak 3., br. 8 Zakona br.75, od dana 20. Veljače 1958., kriminalizira „poticanje prostitucije”.

Zaključci i preporuke

Poglavlje je pokušalo ponuditi pregled aspekata i pitanja koja se tiču obiteljskog nasilja među ženama u intimnim vezama i nasilja u vezama protiv transrodnih žena. Terenski rad je otkrio kako u intimnim vezama među ženskim partnericama može doći do nasilja – fizičkog, emocionalnog, psihičkog i ekonomskog. Međutim, taj fenomen nije priznat. Žrtve i LGBT pokret nerado govore i prijavljuju takve pojave. Osim toga, zdravstveni/e stručnjaci/kinje, policijski/e službenici/e i socijalne službe ne prolaze kroz posebnu obuku za rad s obiteljskim nasiljem u lezbijskim parovima. Kao rezultat toga, žrtve nisu zaštićene koliko bi trebale biti.

U odnosu na nasilje u vezama protiv transrodnih žena, podaci prikupljeni intervjuima potvrđuju da su transrodne žene mete nasilja dok se viđaju s nekom osobom, na poslu ili unutar obitelji. Zlostavljanje se rijetko prijavljuje jer zakon, policijske službenike/ce, suce/tkinje i zdravstvene radnike/ce smatraju nepouzdanim. Nasilje protiv transrodnih žena nerijetko je posljedica predrasuda i stereotipa o rodnom identitetu.

Zaključno, opća je preporuka koju su predložili gotovo svi/e ispitanici/e pokretanje zajedničkih kampanja i projekata usmjerenih na informiranje, podizanje svijesti i obuku onih koji će se baviti žrtvama obiteljskog nasilja i nasilja u vezama.

Literatura

Camertoni, G and Lazzari, E 2015, 'Protection against gender violence towards LBT women', in Lorenzetti A & Moscati MF (ur.), *LGBTI Persons and Access to Justice*, London: Wildy, Simmonds and Hill, str. 274-281.

Dall'Orto, G 2015, *Tutta un'altra storia. L'omosessualità dall'antichità al secondo dopoguerra*, Milano: Il Saggiatore.

Italian Institute of Statistics and Department of Equal Opportunity (2014), *La violenza contro le donne dentro e fuori la famiglia*, Roma: ISTAT.

Lorenzetti, A 2013, *Diritti in transito. La condizione giuridica delle persone transessuali*, Milano: Franco Angeli.

Lorenzetti, A and Viggiani, G 2015, 'Italy', in MF Moscati (ur.) *Same-Sex Couples and Mediation in the EU*, London: Wildy, Simmonds and Hill Publishing, str. 115-148

Moscati, MF 2014, *Pasolini's Italian Premonitions. Same-sex Union and the Law in Comparative Perspective*, London: Wildy, Simmons & Hill Publishing.

Marani, S 2014, *Reati contro la donna. Excursus normativo*, Milano: altalex Editore.

Pezzini, B 2013, 'Un paradigma incrinato: la faticosa rielaborazione di categorie concettuali tra le sentenze della Corte costituzionale e della Corte di cassazione', Available at www.forumcostituzionale.it.

Pezzini, B & Lorenzetti, A 2011 *Unioni e matrimoni same-sex dopo la sentenza quali prospettive?*, Napoli: Jovene.

Strazio, G & Winkler, M 2015, *Il Nostro Viaggio*, Milano and Udine: Mimesis.

Viggiani, G 2015, 'Same-Sex, Different States. The Registration of Foreign Same-Sex Marriage in Italy', Moscati MF & Lorenzetti A (ur.), *LGBTI Persons and Access to Justice*, London: Wildy, Simmonds and Hill Publishing, str. 222-237.

Pravni statuti

Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja (otvorena za potpis 11. svibnja 2011).

Codice Civile, proglašen 16. ožujka 1942. (Građanski zakon).

Codice Penale, proglašen 19. listopada 1930. (obično nazivan Rocco).

Zakon br. 107, od dana 13. srpnja 2015., "Revizija nacionalnog edukacijskog sustava" (Riforma del sistema nazionale di istruzione e formazione e delega per il riordino delle disposizioni legislative vigenti).

Zakon br. 124, od dana 7. kolovoza 2015., "Vladin mandat za reorganizaciju javne uprave" (Deleghe al Governo in materia di riorganizzazione delle amministrazioni pubbliche).

Zakonodavna Uredba br.80, od dana 15. lipnja 2015., "Mjere o radu, životu i skrbi" (Misure per la conciliazione delle esigenze di cura, di vita e di lavoro, in attuazione dell'articolo 1, commi 8 e 9, della legge 10 dicembre 2014 n.183).

Zakon br. 154, od 4. travnja 2001. godine, "Mjere protiv nasilja u obiteljskim odnosima" (Misure contro la violenza nelle relazioni familiari).

Zakonodavna Uredba br. 11, od dana 23. veljače 2009., a potom pretvorena u Zakon br. 38, od dana 23. travnja 2009., "Hitne odredbe koje se odnose na javnu sigurnost, seksualno nasilje i uhođenje"; "Misure urgenti in materia di sicurezza pubblica e di contrasto alla violenza sessuale, nonché in tema di atti persecutori."

Zakonodavna Uredba br. 93, od dana 14. kolovoza 2013., a zatim pretvorena u Zakon br.119, od dana 19. listopada 2013., "Hitne odredbe o javnoj sigurnosti s ciljem suzbijanja rodnog nasilja i na obveznu provedbu pokrajinama" (Disposizioni urgenti in materia di sicurezza e per il contrasto alla violenza di genere, nonche" in tema di protezione civile e di commissariamento delle province).

Zakon br. 184 od dana 4. svibnja 1983., "Pravilnik o usvajanju i odgajanju maloljetnika"

(Norme su adozione e affidamento dei minori).

Zakon br. 40 od 19. veljače 2004., "Pravilnik o medicinski potpomognutoj oplodnji" (Norme in materia di Procreazione assistita).

Zakon br. 164 od 14. travnja 1982., "Norme u vezi postupka prilagodbe spola" (Norme in materia di rettificazione di attribuzione di sesso).

Zakonodavna Uredba br. 286, od dana 25. srpnja 1998., "Norme koje se tiču imigracije i stanja stranaca" (Testo Unico delle disposizioni concernenti la disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione dello straniero).

Popis sudske prakse

Oliari i ostali v. Italija. Brojevi zahtjeva 18766/11 i 36030/11.

Ustavni sud, Odluka br.170, 11.6.2014.

Ustavni sud, Odluka br.221, 5.11.2015.

Ustavni sud, Odluka br.138, 14.3.2010.

Kasacijski sud, Dio III, Odluka br.1126, 22.1.2015.

Kasacijski sud, Odluka br. 15138, 20.6.2015.

Kasacijski sud, Dio VI, Odluka br.33141, 23.8.2012.

Kasacijski sud, Odluka br. 4184, 15.3.2012.

Kasacijski sud, Dio VI, Odluka br. 30780, 21.5.2012.

Kasacijski sud, Odluka br. 17698, 5.2.2010.
Kasacijski sud , Odluka br. 11945, 12.1.2010.
Kasacijski sud, Dio V, Odluka br. 24688, 17.3.2010.
Kasacijski sud, Dio V, Odluka br.24668, 3.3.2010.
Kasacijski sud, Dio V, Odluka br. 2318/2010
Kasacijski sud, Dio VI, Odluka br. 34151, 27.6.2008.
Državno vijeće, Odluka od 26.10.2015.
Prizivni sud u Bresciji, Odluka od 23.1.2015.
Tribunal u Rimu, Odluka od 30.6.2014.
Tribunal u Bergamu, Odluka od 6.8.2014.

LITVA

*Tomas Vytautas Raskevičius**

Uvod

Litva je u samom vrhu Europske unije po negativnim društvenim stavovima prema LGBT* osobama (lezbijkama, gejevima, biseksualnim i transrodnim osobama). Prema LGBT* anketi koju je provela Agencija za temeljna prava Europske unije (FRA), 61% litavskih ispitanika/ca doživjelo je diskriminaciju ili maltretiranje u posljednjih dvanaest mjeseci na temelju seksualne orijentacije.⁵⁹ 31% ispitanica, koje su se identificirale kao lezbijke, doživjele su fizičke/seksualne napade ili prijetnje nasiljem u vlastitom domu ili drugim mjestima zbog različitih razloga, dok se taj postotak penje do 60% među ispitanicima/ama koji/e se identificiraju kao transrodni/e osobe.⁶⁰ Nadalje, 71% transrodnih ispitanika/ca reklo je da izbjegavaju rodno izražavanje na određenim mjestima zbog straha od napada, prijetnji ili maltretiranja.⁶¹ Pripadnici/e lokalne LGBT* zajednice dali/e su procjenu neprijateljskog društvenog ozračja koja je u korelaciji sa stavovima članova/ica opće litavske javnosti. Prema *Posebnom Eurobarometru 437* koji je provela Europska komisija, 44% litavskih ispitanika/ca odgovorilo je kako bi osjećali/e potpuno nelagodno kada bi radili s gejem, lezbijkom ili biseksualnom osobom, a taj se postotak povećava do 49% kada se postavi pitanje rada s transrodni/om ili transpolnim/om kolegom/icom.⁶² Nadalje, 79% litavskih ispitanika/ca odgovorilo je kako bi se osjećali/e potpuno nelagodno kada bi njihova djeca bila u ljubavnoj vezi s osobom istog spola, a 82% bi ih se osjećali/e u potpunosti nelagodno ako bi se njihova djeca vidjela s transrodnom ili transpolnom osobom.⁶³ Konačno, 43% litavskih ispitanika/ca u potpunosti se ne slaže s tvrdnjom kako bi transrodne ili transpolne osobe trebale biti u mogućnosti prilagoditi osobne isprave svom unutarnjem rodnom identitetu.⁶⁴ Može se zaključiti kako društvena prihvaćenost LGBT* identiteta u Litvi ostaje vrlo niska, što pripadnike/ce te društvene skupine izlaže slučajevima diskriminacije, uznemiravanja i nasilja. Litavski pravni sustav nudi samo minimalne standarde zaštite za pripadnice/ke lokalne LGBT* zajednice, dok je uključivanje seksualne orijentacije u okviru zakonskih jamstava obično naloženo transpozicijom EU zakonodavstva. Međutim, provedba predstavlja izazov zbog nedostatka svijesti, osjetljivosti i obuke u pogledu specifičnih LGBT* potreba.

* Nacionalna organizacija za LGBT* prava LGL, Vilnius, Litva, tomas@gay.lt.

⁵⁹ EU Agencija za temeljna prava, Anketa EU o lezbijkama, gejevima, biseksualnim i transrodnim osobama. Rezultati na prvi pogled, Beč, 2013, pregledano 15. studenog 2015.

http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf, p. 15.

⁶⁰ Pretraživač podataka LGBT* ankete omogućuje razdvajanje prikupljenih podataka prema raznim identitetima unutar LGBT* spektra Dostupno na: <http://fra.europa.eu/DVS/DVT/lgbt.php>, pregledano 15. studenog 2015.

⁶¹ EU Agencija za temeljna prava, Biti trans u Europskoj uniji. Komparativna analiza podataka LGBT ankete Europske unije, Beč, 2014., 15. studenog 2015.

⁶² Europska komisija, „Izvještaj o diskriminaciji u EU u 2015.“, Posebni Eurobarometar 437, Brussels, 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/68004>, str. 54, 63.

⁶³ *ibid.*, str. 56, 65.

⁶⁴ *ibid.*, p. 67.

Pravna situacija

Opća zabrana diskriminacije na temelju seksualne orijentacije u litavskom pravnom sustavu uspostavljena je Zakonom o jednakim mogućnostima⁶⁵ koji transponira Direktivu o jednakosti pri zapošljavanju 2000/78/EC⁶⁶ u nacionalno pravo. Mora se napomenuti kako je opseg nacionalnog zakonodavstva o jednakosti mnogo širi od naloženog iz EU Direktive, odnosno diskriminacija na temelju seksualne orijentacije nije zabranjena samo u području zapošljavanja i zanimanja, već i na područjima pružanja roba i usluga, obrazovanja i u tijeku postupanja od strane svih tijela javne vlasti, čime se potencijalno obuhvaćaju područja zdravstva, stanovanja, socijalne skrbi i kaznenoga pravosuđa. Prema nacionalnom zakonodavstvu, zabrana diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ne odnosi se na privatni i obiteljski život.

Zabrana diskriminacije na temelju seksualne orijentacije također je propisana u Zakoniku o radu⁶⁷ (članak 2.1.4. i članak 129.3.4.), Zakonu o zaštiti maloljetnika od štetnog učinka javnog priopćavanja⁶⁸ (članak 4.2.12.) i Zakonu o pružanju informacija javnosti⁶⁹ (članak 19.1.3.). Članak 170. Kaznenog zakonika⁷⁰ zabranjuje poticanje mržnje na temelju seksualne orijentacije (odnosno zabranu govora mržnje), dok članak 60.12.1. kvalificira djela počinjena u cilju izražavanja mržnje na temelju seksualne orijentacije kao otegotnu okolnost u okviru kaznenog postupka (odnosno zabrana zločina iz mržnje).

Unatoč činjenici da litavsko zakonodavstvo u teoriji predviđa prilično opsežne pravne garancije protiv diskriminacije i nasilja na temelju seksualne orijentacije, provedba u praksi se u najboljem slučaju opisuje kao neučinkovita. Prije svega, slučajevi diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ostaju uglavnom neprijavljeni. Ured pravobraniteljice za jednake mogućnosti, odnosno javno tijelo odgovorno za provedbu Zakona o jednakim mogućnostima, zaprimilo je četiri (4) prigovora u vezi s navodnim slučajevima diskriminacije na temelju seksualne orijentacije u 2009. godini, tri (3) u 2010. godini, četiri (4) u 2011. godini, dva (2) u 2012. godini, nijedan (0) u 2013. godini i četiri (4) u 2014. godini.⁷¹ Uzimajući u obzir raširenu pojavu diskriminacije na temelju seksualne orijentacije naznačenu međunarodnim istraživanjima i anketama, može se zaključiti da se nacionalno tijelo za jednakost ne percipira kao učinkovito pravno sredstvo za rješavanje nepravdi koje su doživjeli/e pripadnici/e lokalne LGBT* zajednice. Drugo, policijski/e službenici/e u Litvi nastoje umanjiti pojavu govora mržnje na temelju seksualne orijentacije odbijanjem provođenja učinkovite istrage podnesenih

⁶⁵ Zakon o jednakim mogućnostima Republike Litve, br. IX-1826, 18. studenog 2003., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454179

⁶⁶ Direktiva Vijeća 2000/78/EC od 27. studenog 2000. kojom se uspostavlja opći okvir za jednako postupanje pri zapošljavanju i zanimanju, Službeni list L 303, 2. prosinca 2000., str.0016-0022, pregledano 15. studenog 2015, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>.

⁶⁷ Zakonik o radu Republike Litve, br. IX-926., 4. lipnja 2002., pregledano 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494159.

⁶⁸ Zakonu o zaštiti maloljetnika od štetnog učinka javnog priopćavanja Republike Litve, br.IX-1607, 21. listopada 2011., pregledano 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=410974.

⁶⁹ Zakonu o pružanju informacija javnosti Republike Litve, br.I-1418, 6. studenog 2012., pregledano 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=458157.

⁷⁰ Kazneni zakonik Republike Litve, br. VIII-1968, 11. veljače 2010., 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=366707.

⁷¹ Godišnje izvješće Ureda pravobraniteljice za jednake mogućnosti, Vilnius, 2014., 15. studenog 2015, <http://www.lygybe.lt/download/482/lygi%C5%B3%20galimyb%C5%B3%20kontrolieriaus%20tarnybos%202014%20m.%20ataskaita.pdf>, str. 94.

prigovora. Na primjer, u razdoblju između 2013. i 2015. godine, Nacionalna udruga za LGBT* prava podnijela je zakonodavnim strukturama dvadeset i četiri (24) pritužbe na temelju dvije stotine i šest (206) slučajeva navodnog *online* govora mržnje. Na temelju tih pritužbi, pokrenuto je dvadeset i osam (28) predraspravnih istraga u 2013. godini, trinaest (13) u 2014. godini i osam (8) u 2015. godini. Zanimljivo je da su sve ove predraspravne istrage ili zaustavljene ili okončane, stoga ne vode do stvarne identifikacije ili kažnjavanja navodnih počinitelja/ica. Može se zaključiti kako litavske vlasti sustavno ne uspijevaju osigurati učinkovita pravna sredstva za navodne žrtve homofobnog govora mržnje jer postojeći sustav pravne zaštite nije učinkovit u praksi. Konačno, valja istaknuti kako otegotna okolnost propisana člankom 60.12.1. Kaznenog zakonika nikada nije bila primijenjena u praksi u smislu kvalificiranja određenoga kazneno kažnjivog djela kao zločina iz mržnje na temelju seksualne orijentacije. Dakle, može se zaključiti kako je zaštita od zločina iz mržnje na temelju seksualne orijentacije koju nudi litavski pravni sustav teoretska i iluzorna, a ne praktična i djelotvorna.

Priznavanje istospolnih veza

Litavski pravni sustav ne predviđa nikakve mogućnosti za zakonsko priznavanje istospolnih veza. Članak 38. Ustava Republike Litve⁷² propisuje da će "brak biti sklopljen uz slobodnu uzajamnu suglasnost muškarca i žene". Unatoč činjenici kako je članak 3.229 Građanskoga zakonika⁷³ predvidio da muškarac i žena imaju pravo registrirati obiteljsko partnerstvo u skladu s postupkom utvrđenim zakonom, provedbeno zakonodavstvo nikada nije usvojeno. U 2011. godini Ustavni sud donio je progresivnu presudu kojom je ukazao kako se ustavni pojam "obiteljskog života" proteže i izvan bračnih odnosa između muškarca i žene, čime se potencijalno obuhvaćaju i istospolni parovi.⁷⁴ Kao odgovor na to, litavski Parlament tražio je izmjenu Ustava kojom bi definirali kako obiteljski život proizlazi iz braka između muškarca i žene. Prvi pokušaj izmjene Ustava u 2012. godini propao je zbog manjka jednoga glasa (tj. "za" je glasalo 93, umjesto potrebne većine od 94)⁷⁵, dok je odgovarajući amandman u 2013. godini nekoliko puta ponavljan od strane 108 zastupnika.⁷⁶ U ožujku 2015. godine devet (9) zastupnika iz Liberalnog pokreta i Socijaldemokratske stranke registrirala su Nacrt zakona o uspostavi rodno neutralne sheme za registrirana partnerstva.⁷⁷ Nakon prolaska testa ustavnosti u parlamentarnim odborima, nacrt zakona, koji obuhvaća mogućnost da istospolni parovi legalno

⁷² Ustav Republike Litve, 25. listopada 1992., pregledano 15. studenog 2015., <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>.

⁷³ Građanski zakonik Republike Litve, br. VIII-1864, usvojen 18. lipnja 2000, posljednja izmjena 21. lipnja 2011., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404614.

⁷⁴ Ustavni sud Republike Litve, slučaj br. 21/2008, 28. rujna 2011, pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.

⁷⁵ „Litavskom Parlamentu nedostajao jedan glas za potvrđivanje ustavnog amandmana o definiciji obitelji", *15min.lt*, 19. lipnja 2012., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.15min.lt/en/article/politics/lithuanian-parliament-one-vote-short-from-improving-constitutional-amendment-on-family-definition-526-227415>.

⁷⁶ „108 litavskih zastupnika još jednom pokušava svezati definiciju obitelji uz brak kroz ustavni amandman", *lgl.lt*, 29. studeni 2013., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=4406>.

⁷⁷ „Litavski zastupnici registrirali nacrt zakona kako bi dopustili istospolna partnerstva", *lgl.lt*, 25. ožujak 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=8936>.

registriraju svoje veze, razmatrat će Parlament po prvi puta u povijesti zemlje. Unatoč činjenici da članak 3.210.2. Građanskog zakonika⁷⁸ predviđa da samo bračni parovi mogu usvajati djecu, u listopadu 2015. godine litavski Parlament pristao je razmotriti zakonski prijedlog, izričito zabranjujući istospolnim parovima usvajanje djece.⁷⁹ U Litvi ne postoji zakon o umjetnoj oplodnji te se odgovarajući postupci provode samo u privatnim zdravstvenim ustanovama koje rade po izvršnoj odredbi Ministra zdravlja.⁸⁰ Prema tom dokumentu, usluge potpomognute oplodnje mogu dobiti samo udane žene na pisani pristanak njihovog muškog supružnika.

Procedura prilagodbe spola

Litva ostaje jedno od rijetkih europskih zakonodavstava u kojem nema nikakve mogućnosti za zakonsko priznanje roda i odgovarajućega tretmana prilagodbe spola. Unatoč činjenici da članak 2.27. Građanskog zakonika⁸¹ daje pravo punoljetnim fizičkim osobama koje nisu u braku da promjene spolne oznake u slučajevima u kojima je to s medicinskoga stajališta moguće, provedbeno zakonodavstvo nikada nije usvojeno. U 2007. godini Europski sud za ljudska prava (ESLJP) u slučaju *L. v. Litva*⁸² zaključio je da nepostojeći postupak prilagodbe spola nije u skladu s međunarodnim obvezama iz Europske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Međutim, litavske vlasti se još uvijek neprikriveno opiru uvesti postupak. Trenutno, transrodne osobe mogu primiti samo deset (10) sesija psihološkog savjetovanja u okviru litavskoga zdravstvenog sustava; nikakav drugi tretman, uključujući i hormonske terapije ili operaciju prilagodbe spola, nije dostupan. Po završetku potpune prilagodbe spola u inozemstvu, transrodne osobe prisiljene su prijaviti se pred nacionalnim sudovima kako bi promijenile svoje osobne dokumente jer ne postoji pravni temelj u litavskom pravnom sustavu za izmjenu rodnog identifikacijskog broja. Nacionalni sudovi dozvoljavaju zakonsko priznanje roda tek nakon primitka liječničke potvrde izdane od strane lokalnih zdravstvenih službi da je osoba prošla potpunu operaciju prilagodbe spola. Kao rezultat toga, transrodne osobe često su podvrgnute ponižavajućem postupanju time što su prisiljene potvrđivati svoju tranziciju unutar nacionalnoga zdravstvenog sustava. Nadalje, u litavskom pravnom sustavu ne postoje pravne kategorije "rodnog identiteta" i/ili "rodnog izražavanja". Drugim riječima, diskriminacija, govor mržnje i zločini iz mržnje protiv transrodnih osoba prema nacionalnom zakonu tehnički nisu kažnjivi. Uzimajući u obzir te okolnosti, može se zaključiti kako je transrodna zajednica najranjivija skupina unutar LGBT* spektra u Litvi.

Gore izneseni pregled LGBT* problema u Litvi jasno pokazuje da će pod litavskim okolnostima osnovna građanska i politička prava za pripadnike/ce lokalne zajednice i dalje biti propitkivana. Unatoč činjenici da pravo na slobodu izražavanja, pravo na poštivanje privatnoga i obiteljskoga života te pravo da ne budu podvrgnuti/e nečovječnom i ponižavajućem

⁷⁸ *Supra* 15.

⁷⁹ „Litavski će Parlament zabraniti zajedničko posvajanje istospolnim parovima“, *lgl.lt*, 15. rujna 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=11039>.

⁸⁰ Odredba Ministra zdravlja, „O potvrđivanju procedure umjetne oplodnje“, br.248, 24. svibnja 1999., pregledano 15. studenog 2015., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9E9A315DA44E>,

⁸¹ *Supra* 15.

⁸² Europski sud za ljudska prava (ESLJP), *L. v. Litve*, zahtjev br. 27527/03, 11. rujna 2007., pregledano 15. studenog 2015., [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243#{%22itemid%22:\[%22001-82243%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243#{%22itemid%22:[%22001-82243%22]}).

postupanju ostaju prioritetna područja u okviru LGBT* pokreta u Litvi, pitanja u vezi društvene integracije i inkluzije također su od presudne važnosti.

Obiteljsko i nasilje u vezama

Službenici/e za provedbu zakona dugo nisu smatrali/e da je prevencija obiteljskog nasilja u Litvi stvar od javnog interesa. Drugim riječima, žrtve nasilja bile su u mogućnosti riješiti pretrpljenu nepravdu samo ispunjavanjem privatne kaznene prijave protiv navodnih počinitelja. Situacija se promijenila 2011. godine kada je na snagu stupio Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji.⁸³ On definira "obiteljsko okruženje" kao "osobe trenutno ili prethodno povezane brakom, partnerstvom, srodstvom ili drugim bliskim odnosima te također i osobe koje imaju zajedničko stalno mjesto boravka i zajedničko kućanstvo". "Nasilje" je definirano kao "namjerno fizičko, mentalno, seksualno, ekonomsko ili drugo djelovanje radnjom ili propustom koji za posljedicu imaju fizičku, imovinsku ili nematerijalnu štetu po drugu osobu". Zakon utvrđuje da obiteljsko nasilje predstavlja kršenje ljudskih prava i kažnjivo je kaznenom sankcijom. Nakon identificiranja slučaja obiteljskog nasilja, policijski/a službenik/ca poduzima hitnu akciju kako bi zaštitio/la žrtvu. Zabrana približavanja mora biti izdana od strane nacionalnih sudova najkasnije četrdeset osam (48) sati nakon incidenta. Zakon također sadrži pozitivnu obvezu države da osigura usluge pružanja podrške svim žrtvama obiteljskog nasilja. Ministarstvo socijalne sigurnosti i rada zaduženo je za razvoj modela Specijaliziranih centara za potporu (lit. "specializuoti pagalbos centrai"). Glavna svrha ovih Centara je pružanje podrške žrtvama nakon obavijesti o slučaju obiteljskog nasilja. U ovom trenutku diljem zemlje postoji 17 takvih Centara.⁸⁴ Svi oni funkcioniraju u okviru neprofitnih organizacija, a većina njih ne dobiva dovoljnu institucionalnu podršku od Vlade. Može se zaključiti kako učinkovit sustav usluga podrške žrtvama ne postoji prvenstveno zbog nedostatka pokroviteljstva od strane državnog financiranja. Osim toga, policajci/ke često nerado obavještavaju pružatelje usluga podrške žrtvama o identificiranim slučajevima obiteljskog nasilja. "Nedostatak žrtvinog interesa" obično se navodi kao razlog za izostanak pružanja točne informacije.⁸⁵

Tijekom prvih šest mjeseci od stupanja na snagu Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, nacionalni/e policijski/e službenici/e primili/e su 12 970 obavijesti o mogućim slučajevima obiteljskog nasilja.⁸⁶ Nakon provjere tih obavijesti, započeto je 4 335 predraspravnih istraga. Većina žrtava (tj. 3 669 osoba) bile su žene, 423 žrtve bili su muškarci, a 378 žrtava bila su djeca. Većina počinitelja/ica (tj. 3 761 osoba) bili su muškarci, 145 su bile žene, a 15 su bila djeca. Nisu prikupljeni službeni podaci o tome koliko se zabilježenih slučajeva obiteljskog nasilja odnosilo na istospolne parove. Razlike u brojevima kod žena i muškaraca kao žrtava i

⁸³ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, br. XI-1425, 26. svibnja 2011., pregledano 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=410975.

⁸⁴ Popisu specijaliziranih centara za podršku žrtvama može se pristupiti preko web stranice Ministarstva socijalnog osiguranja i zdravlja Republike Litve, <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/seimospolitika/specializuotos-pagalbos-centrai.html>, pregledano 15. studenog 2015.

⁸⁵ Institut za nadzor ljudskih prava, *Implementacija ljudskih prava u Litvi u 2012-2013. Pregled*, Vilnius, 2013, pregledano 15. studenog 2015, http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Zmogaus%20teisui%20igyvendinimas%20Lietuvoje%202011-2012_Apzvalga_ZTSI.pdf, str. 20-23.

⁸⁶ *Ibid.*

počinitelja/ica obiteljskoga nasilja uzrokovane su činjenicom da zakon proširuje definiciju obiteljskog nasilja ne samo na osobe u intimnim vezama, već i na rođake/inje i druge članove/ice istoga kućanstva.

Što se tiče primjenjivosti Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji na istospolne parove, postoje dva glavna problema. Prije svega, s obzirom da istospolni parovi ne mogu legalno registrirati svoje veze u Litvi, zakon se može tumačiti kao primjenjiv samo na one parove koji žive zajedno. Uzimajući u obzir "neprijavljeni" status istospolnih parova u Litvi, rodno neutralne odredbe gore navedenog zakona očigledno su previše neodređene da bi mogle uzeti u obzir specifične potrebe lokalne LGBT* zajednice. Drugim riječima, primjenjivost zakona podliježe neposrednom tumačenju policijskih službenika/ca kada su suočeni/e sa slučajevima obiteljskog nasilja u gej ili lezbijskim parovima. Zbog prevladavajućeg društvenog neprijateljstva protiv istospolnih parova u zemlji, može se zaključiti da zakonske odredbe ne pokrivaju u potpunosti slučajeve obiteljskog nasilja kod istospolnih veza. Drugo, nijedan od sedamnaest objekata u zemlji za pomoć žrtvama ne izražava spremnost za rješavanje specifičnih potreba pripadnica/ka lokalne LGBT* zajednice. Stoga se može zaključiti da bi sustav usluga za pomoć žrtvama mogao biti nesklon rješavanju potreba, među ostalima, LBT* žena. U 2014. godini nezavisna istraživačica osnovala je neprofitnu organizaciju "Frida" za pružanje podrške žrtvama te je provela preliminarno istraživanje o rasprostranjenosti obiteljskoga nasilja među pripadnicama/ima lokalne LGBT* zajednice. 25% ispitanika/ca prijavilo je iskustva obiteljskog nasilja u svojim istospolnim vezama. Većina onih koji/e su doživjeli/e obiteljsko nasilje, izvijestili/e su o nedostatnosti usluga za pomoć žrtvama i izostanka odgovora na specifične potrebe LBT* žena.

Situacija s nasiljem u vezama (tj. počinjenje ili prijetnja nasiljem od strane klijenata u toku seksualnog rada) i dalje je vrlo slabo istražena. Članak 182.(1) Zakona o administrativnim prekršajima⁸⁷ predviđa administrativne sankcije za seksualne radnike/ce, u rasponu od 86 eura do trideset (30) dana u pritvoru. Ilegalni status seksualnih radnika/ca sprječava ih da prijave nasilne klijente nacionalnim policijskim službama. Mora se napomenuti da se administrativne sankcije ne primjenjuju protiv seksualnih radnika/ca koji/e su bili/e žrtve trgovanja ljudima ili su ih na seksuani rad prisilili/e treće osobe. Nema službeno dokumentiranih slučajeva nasilja u vezama koji se odnose na transrodne žene. Općenito ne postoje dostupni službeni ili neslužbeni podaci o nasilju na štetu transrodnih i rodno nenormativnih pojedinaca/ki u zemlji. Međutim, sekundarni izvori daju alarmantne podatke o rasprostranjenosti transfobnog nasilja i maltretiranja u Litvi. Na primjer, rezultati LGBT* istraživanja koje je provela Agenciju za temeljna prava EU (FRA) pokazuju da je 60% transrodnih ispitanika/ca u Litvi bilo fizički/seksualno napadnuto ili im se prijetilo nasiljem kod kuće ili negdje drugdje u posljednjih pet godina.⁸⁸ 15% transrodnih ispitanika/ca u Litvi bilo je fizički/seksualno napadnuto ili im se prijetilo nasiljem u posljednjih 12 mjeseci u više od deset prigoda.⁸⁹ Moglo bi se nagađati kako su se barem neki od tih slučajeva dogodili u tijeku seksualnog rada te bi se mogli kvalificirati kao nasilje u vezama. Izvješće o praćenju homofobnog i transfobnog nasilja u Litvi iz 2013.

⁸⁷ Zakon o administrativnim prekršajima Republike Litve, br. ADM, 10. srpnja 2015, pregledano 15. studenog 2015, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494460.

⁸⁸ *Supra* 2.

⁸⁹ *Ibid*.

godine dokumentiralo je nekoliko slučajeva transfobnog nasilja koji nisu bili prijavljeni nadležnim tijelima.⁹⁰

Zbog društvene stigmatizacije LGBT* identiteta u Litvi, nacionalni izvori ne pružaju nikakvu informaciju o učestalosti i karakteristikama obiteljskog i nasilja u vezama među LBT* ženama. Polustrukturirani intervjui s pripadnicama lokalne LBT* zajednice, stručnjacima/kinjama i službenicima/ama koji/e provode zakon, pružaju jedinstvenu priliku za istraživanje stavova prema negativnom fenomenu obiteljskog nasilja i nasilja u vezama protiv LBT* žena u Litvi.

Rezultati intervjua i rada na terenu

U sklopu istraživanja fenomena obiteljskog i nasilja u vezama protiv LBT* žena u Litvi, u razdoblju od svibnja do rujna 2015. godine provedeno je ukupno sedamnaest (17) polustrukturiranih intervjua. Obavljeno je jedanaest (11) intervjua s članicama lokalne LBT* zajednice, tri (3) intervjua s nacionalnim stručnjacima/kinjama (tj. stručnjacima/kinjama za rodna pitanja, pružateljima/cama usluga za pomoć žrtvama i psiholozima/ginjama) i tri (3) intervjua sa službenicima/ama koji/e provode zakon u sklopu regionalne policijske uprave zadužene za rješavanje slučajeva obiteljskog nasilja. Među anketiranim članicama LBT* zajednice, pet se (5) identificiralo kao lezbijke, dvije (2) kao queer osobe, jedna (1) kao transrodna žena, jedna (1) kao biseksualna žena, jedna (1) kao panseksualna/demiseksualna žena i jedna (1) kao aseksualna žena. Većina LBT* ispitanica pripadala je dobnoj skupini od 18 do 29 godina (73%), a sve one živjele su u jednom od tri najveća grada u Litvi. Tri (3) od jedanaest (11) LBT* ispitanica bile su strankinje, stalno nastanjene u Litvi, s lokalnim iskustvom u rasponu od dvije (2) do pet (5) godina. Unatoč činjenici kako osobno iskustvo obiteljskog nasilja ili nasilja u vezama nije identificirano kao preduvjet sudjelovanja u istraživanju, šest (6) od jedanaest (11) LBT* ispitanica identificiralo se kao izravne žrtve obiteljskog ili nasilja u vezama.

Pojmovno razumijevanje obiteljskog nasilja

Prikupljeni intervjui trebali su testirati prosječno razumijevanje negativnog fenomena obiteljskog nasilja unutar litavske LBT* zajednice. Sve LBT* ispitanice identificirale su fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje kao oblike obiteljskog nasilja. S druge strane, neke od sudionica istraživanja izrazile su određene sumnje u težinu određenog incidenta da bi se isti kvalificirao kao primjer obiteljskog nasilja. Na primjer, neke ispitanice prepoznale su "povrijeđenost" kao neizbježan element romantične veze:

[...] teško je reći vezano uz psihičko nasilje. [...] u vezi je dosta komplicirano izbjeći povrijeđenost, na ovaj ili onaj način. Možda kad verbalno i psihičko nasilje postane namjerno, kada se nastoji namjerno povrijediti drugu osobu, tek onda bismo to trebali kvalificirati kao

⁹⁰ Nacionalna organizacija za LGBT* prava LGL, *Homofobni i transfobni zločini iz mržnje u Litvi, Izvješće o napredovanju*, Vilnius, 2013., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/files/Stebesenosataiskaita-EN-internet.pdf>.

emocionalno zlostavljanje. To je zeznuto pitanje. Ja bih se i dalje držala definicije obiteljskog nasilja kao fizičkog nasilja. Što se tiče psihičkog nasilja, ponekad je vrlo teško reći tko manipulira koga, tko je povrijeđen, ne bih se usudila odlučivati. (Lezbijka, 27 godina.)

U drugom slučaju, biseksualna žena detaljno je opisala dvije epizode nasilnog ponašanja za koje je smatrala da predstavljaju slučajeve obiteljskog nasilja. Prva epizoda vezana je uz neželjene seksualne nasrtaje od strane njenog bivšeg supruga, a druga je povezana s emocionalnom "potrebitosti" njezine bivše djevojke ("nije shvaćala što znači 'ne'"). Unatoč jasnom razumijevanju prirode tih incidenata, ispitanica nije bila sigurna jesu li bili dovoljno ozbiljni da ih se u očima javnosti kvalificira kao slučajeve obiteljskog nasilja:

[...] ponekad osjećam kao da je to nešto o čemu ne bih trebala govoriti jer je toliko beznačajno. To nije nasilje, seksualno zlostavljanje ili bilo što slično. Osjećala sam se stvarno usrano jer su mi te stvari učinjene mimo moje volje. Međutim, općenito, ne mislim da će društvo ove epizode shvatiti kao zlostavljanje. Vjerojatno neće. (Biseksualna žena, 26 godina.)

Ostale sudionice u istraživanju opisuju složene obrasce emocionalnog zlostavljanja, koji bi se potencijalno mogli kvalificirati kao "egzemplarni" slučajevi takve vrste obiteljskog nasilja. Na temelju osobnog iskustva u vezi s nasilnom partnericom, queer žena zaključila je da se u ženskim vezama nasilje manifestira više na emocionalne nego fizičke načine:

Bila je ekstremno negativna osoba [...] Mislila sam da se, ako želim ostati s njom, moram s time pomiriti. U osnovi je to bilo povezano s uništenjem mog samopouzdanja. Na kraju sam postala potpuno ovisna o njoj, kao što često biva u takvim vezama. Završite bez vrijednosti i samopouzdanja. Čini vam se da se možete pouzdati samo u tu osobu. To je još jedna stvar koju rade nasilni ljudi: unište vaš društveni krug i pokušaju se pobrinuti da ste samo s njima povezani. Tako sam se i ja našla u toj situaciji. [...] Brzo sam shvatila da se moj društveni krug počinje osipati. [...] Govorila je da su moji kontakti glupi, nesposobni, loši prijatelji. Budući da se to stalno ponavljalo, u jednom trenutku sam ih i sama počela takvima doživljavati, govoriti o njima iste stvari. Kad god bih nekoga upoznala, bez njenoga odobrenja ta je osoba morala nestati iz mog života. Dakle, moj društveni život u osnovi je bio hrpa njezinih prijatelja, njoj bliskih ljudi. Bila sam povezana s njima preko nje. U osnovi, nisam imala nikoga na svojoj strani. (Queer žena, 28 godina.)

Većina LBT* ispitanica nije bila voljna identificirati konkretne osobne karakteristike zlostavljačica i žrtava obiteljskog nasilja. Ispitanice su uglavnom vjerovale da gotovo ne postoje zajedničke osobine koje stoje iza obiteljskog nasilja te da je u velikoj mjeri povezano s pojedinačnim okolnostima, odnosno s onim za koga se smatrate, kako se doživljavate i kako vidite druge u odnosu na sebe. Ipak, neke od ispitanica navode "kontrolirajuće", "dominirajuće" i "ljubomorno" ponašanje kao ključne elemente nasilne osobnosti. Tijekom nekih intervjua, do izražaja je došao obrazac "kontrole moći":

[...] sve je u emocijama i kontroli moći. Obiteljsko nasilje sastoji se od tih elemenata. [...] U mnogim slučajevima, parovi nisu autani ili možda jesu, ali samo u sigurnim krugovima poput LGBT* zajednice. Vidjela sam da neke partnerice kontroliraju novac druge partnerice. Partnerice imaju agresivan stav, naljute se, zastrašuje ljubimce, bacaju stvari jedna na drugu. Ili

partnerica kontrolira koga viđaš, manipulira. Previše se miješaju jedna drugoj u život, nema autonomije. To je gotovo kao da jedna partnerica ima povodac na vratu druge. Ako netko s kim bi trebala živjeti i kome vjeruješ i do koga ti je stalo manipulira tobom, s vremenom nasjedneš na manipulacije. Snuždiš se, više ne rasteš. U vezi biste trebali rasti. Nasilje nije ljubav. Nasilje ne može biti dalje od ljubavi, zbilja. (Queer žena, 56 godina.)

Sve intervjuirane LBT* žene bile su svjesne Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i njegovoj potencijalnoj primjenjivosti na istospolne parove u Litvi. Međutim, uzimajući u obzir neprijateljstvo društva prema LGBT* osobama u državi, nijedna od njih nije identificirala zakonske odredbe kao uspješno pravno sredstvo u cilju rješavanja negativnog fenomena obiteljskog nasilja među LBT* ženama:

Krajem 2012. godine, Parlament je donio zakon o obiteljskom nasilju. Tim je zakonom utvrđeno da možete nazvati policiju i zamoliti za pomoć ako vas ljubavnik ili partner zlostavlja.[...] Ne znam koliko je koristio LGBT* osobama. Pretpostavljam da možeš pozvati policiju i reći "Moja partnerica vrši obiteljsko nasilje protiv mene!" i tada bi oni trebali reagirati i ponašati se u skladu sa zakonima. Međutim, nisam sigurna da se to događa. Mislim da bi prijavu trebali uzeti u obzir, ali će se možda s cijelim slučajem postupati kao s nečim egzotičnim i skandaloznim. (Lezbijka, 28 godina.)

Sažeto rečeno, litavske LBT* žene svjesne su različitih oblika obiteljskog nasilja, uključujući fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje. Međutim, pokazalo se da misle kako počinjene povrede moraju postići određeni stupanj težine kako bi se kvalificirale kao slučajevi nasilja u obitelji. Stoga više "manjih" incidenata može biti zanemareno kao "nedovoljno ozbiljni", čime se pridonosi legitimaciji obiteljskog nasilja među LBT* ženama u Litvi. Nadalje, unatoč raširenoj svijesti o primjenjivom nacionalnom zakonodavstvu, intervjuirane LBT* žene su nerado identificirale te mjere kao djelotvorna pravna sredstva s obzirom na raširenost homo-, bi- i transfobnih stavova u litavskom društvu.

Raširenost i uzroci obiteljskog nasilja

Unatoč činjenici kako osobno iskustvo obiteljskog nasilja ili nasilja u vezama nije zadano kao preduvjet za sudjelovanje u istraživanju, šest (6) od jedanaest (11) LBT* ispitanica izjasnilo se izravnim žrtvama obiteljskog ili nasilja u vezama. S druge strane, nitko od troje (3) intervjuiranih službenika/ca koji/e provode zakon nije prijavio/la nikakve susrete sa slučajevima obiteljskog ili nasilja u vezama među LBT* ženama tijekom obavljanja svojih dužnosti. Čini se da je u Litvi glavna značajka nasilja među LBT* ženama njegova nevidljivost. Većina LBT* ispitanica u istraživanju naznačila je da su svjedočile ili čule glasine o slučajevima obiteljskog nasilja u svojoj zajednici:

[...] ima dosta nasilja u lezbijskim vezama. I nitko o tome zapravo ne govori jer živimo u ovoj progresivnoj [LGBT*] zajednici koja je protiv nasilja, a uvijek je pod kontrolom heteroseksističkog društva. [...] Vjerujem da je emocionalno nasilje poprilično rašireno. Nisam sigurna za fizičko nasilje. (Queer žena, 28 godina.)

Ispitanice su citirale niz razloga kako bi objasnile učestalost ovog negativnog fenomena u lokalnoj LBT* zajednici. Najviše se ističe stigmatizacija ne-heteronormativnih identiteta. Analizirajući pod kojim bi okolnostima LBT* partnerice mogle međusobno postati nasilne, ispitanice navode "pritisak", "društveno neprijateljstvo", "frustraciju" i "nesigurnost". Druge su naglasile nedostatak "dostojanstva" i "samopoštovanja" među LBT* ženama u Litvi, uvjetovan prevladavajućom negativnom percepcijom ne-heteronormativnih identiteta u javnosti. Može se zaključiti da su pripadnice lokalne LBT* zajednice prepoznale jasnu vezu između kvalitete LBT* veze i stupnja društvenog prihvatanja:

90% veza između žena koje sam vidjela u Litvi mogu biti klasificirane kao disfunkcionalne. Mislim da puno toga proizlazi iz nedostatka potpore društva kao cjeline. Ipak, mislim da u Litvi lezbijke i žene općenito pate od nedostatka dostojanstva, samopoštovanja. [...] Obiteljsko nasilje proizlazi iz vlastite disfunkcionalnosti, iz manjka ljubavi prema sebi, jer niste ponosni na ono što jeste. Kad ste u vezi koja je skrivena, koju ne podržava kultura, ne podržava vaša obitelj, nije priznata od strane ljudi s kojima radite... Tada se osjećate krivom, posramljenom i počinje vam nedostajati samopoštovanja. Kada živite skriveni, kako uopće možete voljeti sebe? Vidim puno srama, a ne vidim puno dostojanstva. (Queer žena, 56 godina.)

[...] život u neprijateljskom društvu, kao što je litavsko, znači da parovi također doživljavaju znatnu količinu frustracija i nesigurnosti te je u mnogim slučajevima homofobija internalizirana. Stalan osjećaj nesigurnosti i frustriranosti može uzrokovati da se netko ponaša nasilnije nego obično i zbog toga što društvo ne prihvaća istospolne veze, istospolni parovi znaju da su njihove veze u opasnosti od autanja, da mogu postati predmet diskriminacije, čak i ucjene. [...] Očito je da moramo uzeti u obzir kako je Litva jedna od najhomofobnijih zemalja Europske unije. [...] Daljnji pritisci da prijatelji, poznanici i zaposlenici sve saznaju može od poznatog okruženja napraviti nesigurno mjesto za lezbijke i transžene jer se mogućnost obiteljskog nasilja može drastično povećati. (Lezbijka, 30 godina.)

Drugo, u brojnim intervjuima spominjali su se psihičko zdravlje i skrb o njemu. Zbog nedostatka raspoloživih službi za mentalno zdravlje, sposobnih za rješavanje specifičnih potreba članica lokalne LBT* zajednice, mnoge sudionice istraživanja istaknule su kako ne postoji mogućnost rješavanja osobnih strahova prije nego li se prenesu u vezu. Pomirenost s vlastitom seksualnom orijentacijom obično se spominje kao najvažnija stvar za zaustavljanje obiteljskog nasilja u LBT* zajednici:

U lezbijskoj zajednici postoje problemi s psihičkim zdravljem i skrbi o njemu. [...] Bojimo se potražiti psihološku pomoć, a kada imaš nekakve probleme, ne znaš kome se obratiti. Moraš zadržati svoje probleme za sebe i nikome o njima ne govoriti. Mislim da je ljutnja uglavnom česta reakcija, ona se prenosi u vezu.[...] To je definitivno problem jer lezbijke ne mogu lako pristupiti psihološkoj pomoći. [...] Budući da ne znaju kako riješiti svoje probleme, gutaju svoj bijes, a onda ga usmjere prema svojim partnericama. (Lezbijka, 26 godina.)

Konačno, prilično značajan broj intervjuiranih LBT* žena svrnuo je pozornost na utjecaj ovisnosti na rasprostranjenost obiteljskog nasilja među LBT* ženama. Prema statističkim podacima iz Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), prosječni/a Litavac/ka konzumira 14,3 litara čistog alkohola godišnje, čime se Litva, između 44 ispitane zemlje,

svrstala na prvo mjesto po količini konzumiranog alkohola.⁹¹ Ispitanice su naglasile kako alkohol "komplicira" situaciju, čineći jednu od partnerica "agresivnijom":

[...] ovdje u Litvi zlorporaba alkohola je stvarno alarmantna. Mislim kako je to neizmjereno pridonijelo obiteljskom nasilju. Jer kad si pijana, kad ste pijane, alkohol je depresiv. On je gorivo za obiteljsko nasilje. Mnoge žene u ovoj zajednici se umrtve alkoholom. To se događa jer se osjećaju posramljenima zbog toga tko su, jer nisu aut. Stoga su problemi zlorporaba alkohola i nedostatak podrške. Stvari se kreću u okrutnom krugu. (Queer žena, 56 godina.)

Može se sažeti kako se negativni fenomen obiteljskog nasilja pokazao relevantnim među članicama lokalne LBT* zajednice. Više od polovice intervjuiranih LBT* žena identificirale su se kao izravne žrtve obiteljskog nasilja, dok su sve spomenule i glasine o raznim aspektima obiteljskog nasilja u okviru svojih društvenih krugova. Kao ključne razloge za raširenost ovog fenomena navele su društveni pritisak na ne-heteronormativne identitete, nedostatak službi za mentalno zdravlje i zlorporabu tvari.

Prijavljivanje tijelima javne vlasti

Podaci prikupljeni intervjuima pokazuju da nijedna ispitanica nije pokazala ikakvo povjerenje prema kompetencijama tijela javne vlasti u kontekstu obiteljskog nasilja. Drugim riječima, prijavljivanje epizode obiteljskog nasilja ne čini se realnom opcijom za litavske LBT* žene. Prema ispitanicama, nevidljivost problema obiteljskog nasilja protiv LBT* žena često je povezana sa širim pitanjima seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta u litavskom kontekstu. U društvu koje se još uvijek bori s prepoznavanjem i prihvaćanjem osoba s nekonvencionalnim (primjerice, ne-heteronormativnim) seksualnim orijentacijama i/ili rodnim identitetima, obiteljsko nasilje koje pogađa ove skupine obično se tumači kao fenomen od sekundarnoga značaja. Ukratko, glavni problem ovih zajednica njihov je L(G)BT* status kao takav. Pojedine situacije iza slojeva seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta ostaju nevidljive i donekle zastrašujuće, zbog nedostatka znanja o njima u široj javnosti.

[...] teže je za vidjeti jer nema toliko ljudi koji su otvoreno homoseksualni ili biseksualni u [našem] društvu.[...] to je također i stvar nataloženih slojeva. Nitko se ne usredotočuje na to pitanje jer je fokus na činjenici da smo homoseksualne [...] Prijavljivanje obiteljskog zlostavljanja još je kompliciranije za istospolne parove jer postoji strah da policija neće pomoći. (Lezbijka, 28 godina.)

Razlozi za neprijavljivanje obiteljskoga nasilja službenicima za provedbu zakona uglavnom leže u percepciji da se problem neće shvatiti ozbiljno. Najraširenije je mišljenje da će policijski/e službenici/e zanemariti, umanjiti, a možda čak i ismijati epizode psihičkog, verbalnog i fizičkog zlostavljanja. Intervjuirane LBT* žene naglasile su kako se to može dogoditi iz nekoliko razloga kao što su: nedostatak svijesti o problemu, loše razumijevanje teme, nedostatak obuke o tome kako se ponašati prema LBT* žrtvama zlostavljanja, kao i

⁹¹ Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Zdravstvene statistike 2015, pregledano 15. studenog 2015, http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=HEALTH_STAT#.

homo-, bi- i transfobni stavovi koji snažno utječu na stručne sposobnosti policijskih službenika/ca. Nekoliko je ispitanica naglasilo da bi strah od autanja mogao značajno pridonijeti nevoljkosti LBT* žrtava obiteljskog nasilja da prijave doživljeno zlostavljanje službenicima/ama za provedbu zakona.

[...] prijavljivanje zlostavljanja mnogo je teže za žrtve u istospolnoj vezi. [...] Moraš se autati policiji, što je već ponižavajuće za većinu ne-autanih članica [naše] zajednice. Onda moraš priznati da trpiš zlostavljanje od svoje partnerice. To je nešto što je vrlo teško priznati. [...] Također, nekako strahuješ da policija uopće neće reagirati te da će jednostavno misliti nešto kao "te bi se lezbe trebale nastaviti svađati, tako da ih bude što manje". (Lezbijka, 26 godina.)

Konačno, sve su ispitanice pitanje obiteljskog nasilja protiv LBT* žena i njihove nevoljkosti da prijave doživljeno zlostavljanje nadležnim tijelima javne vlasti, smjestile u širi okvir situacije LGBT* ljudskih prava u Litvi. Čini se da bihevioralni pritisak igra značajnu ulogu u obeshrabrivanju prijava među članicama lokalne LBT* zajednice. Strategija skrivanja stvarnosti obiteljskog nasilja tumači se kao pokušaj "spašavanja obraza" ili zadržavanja teme LGBT* ljudskih prava izvan diskursa o nasilju u zajednici kako se ne bi negativno utjecalo na opću neprijateljsku percepciju članova/ica šire javnosti. Ispitanice su ovaj fenomen opisale kao izraz "solidarnosti" među članicama LBT* zajednice.

[...] svi znaju da te stvari postoje. Međutim, ljudima izvana vjerojatno nije dopušteno vidjeti te stvari jer trenutno vodimo druge bitke. Ovdje, u Litvi, još uvijek nemamo odgovarajuće standarde ljudskih prava, pa naravno da nasilje između istospolnih partnerica nije nešto što želimo pokazati široj javnosti. S druge strane, ovaj problem treba postati vidljiv jer u protivnom se čini kao da se ništa ne događa. (Biseksualna žena, 26 godina.)

Može se zaključiti kako se prijavljivanje slučajeva obiteljskog nasilja službenicima/ama za provedbu zakona ne smatra opcijom za LBT* žene zbog: (1) općenitog nepovjerenja u tijela javne vlasti kao nekompetentnih za rješavanje L(G)BT* pitanja; (2) straha od autanja i (3) implicirane "solidarnosti" s pogledom na "spašavanje obraza" lokalne zajednice. Intervjuirane žene uglavnom nisu bile u mogućnosti komentirati iskustva s državno financiranim uslugama za pomoć žrtvama jer nisu imale izravnog iskustva ili nisu primile nikakvu povratnu informaciju od drugih članica zajednice. Međutim, jedna je ispitanica imala izravno iskustvo te je kvalitetu primljenih usluga opisala kao "vrlo profesionalnu" i "pozitivnu". Usluge podrške žrtvama od ženskih organizacija, LGBT* organizacija i telefonskih linija koje pružaju psihološku i emocionalnu podršku također su pozitivno ocijenjene. Nijedna od intervjuiranih žena nije komentirala kvalitetu usluge pružatelja zdravstvene skrbi.

Gledište nacionalnih stručnjaka/inja

Tijekom istraživanja obiteljskog i nasilja u vezama među LBT* ženama u Litvi, provedena su tri (3) intervjua s nacionalnim stručnjacima/kinjama (tj. stručnjakom/injom za rodna pitanja, pružateljem/icom usluga za pomoć žrtvama i psihologom/injom). Ovi su intervjui nastojali pozicionirati fenomen obiteljskog i nasilja u vezama između LBT* žena unutar šireg okvira rodni pitanja. Zanimljivo je napomenuti kako, unatoč javno poznatoj opredijeljenosti ovih

ispitanika kao stručnjaka/inja koji podržavaju LGBT* osobe, nitko od njih nije prijavio izravan susret sa žrtvama obiteljskog nasilja među LBT* ženama tijekom svog profesionalnog iskustva.

Intervju sa stručnjakinjom za rodna pitanja, koja radi na području rodne ravnopravnosti već više od dva desetljeća, otkrio je kako negativan fenomen obiteljskog i nasilja u vezama među LBT* ženama može naići na odobrenje u općem okviru rodne nejednakosti i ukorijenjenih stereotipnih o rodnim ulogama u litavskome društvu. Stručnjakinja je skrenula pozornost na činjenicu da jedna (1) od tri (3) žene u Litvi postaje žrtvom obiteljskog nasilja barem jednom za svoga života. Naglasila je da su LBT* žene socijalizirane u istom kulturnom okruženju kao i ostatak društva, zbog čega je obiteljsko nasilje opće raširena praksa, bez obzira na spol osoba uključenih u romantične veze:

Ako živite u kulturi u kojoj su rodne uloge muškaraca i žena vrlo polarizirane i u kojoj su muški atributi strogo povezani s javnom sferom (npr. zarađivanje dohotka), a ženski atributi s privatnom sferom (npr. odgoj djece), konsolidira se određeni modus odnosa. [...] Taj preferirani model potom se vrlo lako prenosi i u istospolne veze. Drugim riječima, istospolni bi parovi mogli podsvjesno nastojati ispuniti društveno poželjne modele odnosa, uključujući i različite oblike zlostavljanja "muškog" partnera protiv "ženske" partnerice. (Stručnjakinja za rodna pitanja, 50 godina.)

Intervjuirana psihologinja naglasila je kako mnogim litavskim psiholozima/ginjama, specijaliziranim za pitanja obiteljskog i nasilja u vezama, nedostaje čak i osnovno poznavanje LGBT* tematike. Kao rezultat toga, LBT* žrtve obiteljskog ili nasilja u vezama mogu biti podvrgnute autocenzuri prilikom interakcije s odabranim/om psihologom/injom, te na taj način seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet potpuno izostaviti iz slagalice pretrpljenoga zlostavljanja. Intervjuirana psihologinja slaže se s članicama lokalne LBT* zajednice kako su službe za mentalno zdravlje jedva dostupne LBT* ženama:

[...] stvarno je teško pronaći psihologa/inju koji/a podržava LGBT* osobe. Često me to pitaju, mogu li preporučiti nekog psihologa/inju koji/a je LGBT* *friendly*.[...] o tome nema javno dostupnih informacija. [...] Studenti/ce psihologije koji/e studiraju na Sveučilištu u Litvi nemaju pristup nijednom kolegiju povezanom s LGBT* temama. Ponekad postoje neki LGBT* *friendly* profesori/ce koji/e mogu govoriti o tim temama na svojim predavanjima. Međutim, kada bolje pogledate nastavni plan i program Fakulteta psihologije, uopće ne postoje reference na LGBT* teme. Dakle, čak i ako psiholog/inja ima dobru reputaciju, nikada ne možete znati je li ta osoba homofobna ili ne. Čula sam puno priča o homofobnim psiholozima/ginjama i znam kako je teško pronaći dobrog/u stručnjaka/inju. (Psihologinja, 26 godina.)

Konačno, pružateljica podrške žrtvama otkriva da su državne službe podrške žrtvama nedovoljno vješte u rješavanju specifičnih potreba LBT* žrtava obiteljskog ili nasilja u vezama. Unatoč nekolicini progresivnih glasova, čini se kako među pružateljima/cama usluga postoji opće neodobravanje ne-heteronormativnih identiteta. Ispitanica je naglasila da bi usluga bila pružena bez obzira na seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, ali neki/e stručnjaci/kinje u tom području morali/e bi pritom "stisnuti zube". Psihologinja ipak ne vidi puno koristi u osnivanju zasebnih centara za potporu isključivo LGBT* žrtvama. Smatra da LGBT* problemi trebaju biti usmjeravani u već postojeću infrastrukturu centara za pomoć žrtvama:

U suštini se osnovne usluge podrške žrtvama ne razlikuju u svojim ključnim elementima za strejt i LBT* žene. Međutim, ako lezbijka nema sreće pa živi u području koje je pokriveno centrom za potporu žrtvama u kojem rade homofobni zaposlenici/e, stvarno ne znam kako bi to trebalo funkcionirati. [...] Neki od mojih kolega/ica imaju vrlo negativne stavove prema ne-heteronormativnim identitetima. Čula sam jednog savjetnika kako homoseksualnost naziva bolešću. [...] Vjerujem da bi LGBT* žrtve preferirale specijalizirane centre koji bi radili samo za njih. Međutim, državi bi to moglo biti preskupo. Nadalje, bilo bi vrlo teško omogućiti ljudima iz različitih krajeva zemlje korištenje usluge tog jednog specifičnog centra. [...] više bi smisla imalo usmjeravati LGBT* probleme u već postojeću strukturu kroz treninge za senzibilizaciju i usklađivanje prakse. (Pružateljica usluge podrške žrtvama, 51 godina.)

Iz razgovora s nacionalnim stručnjacima/kinjama može se zaključiti kako relevantni dionici, kao što su psiholozi/ginje i pružatelji/ce usluga za pomoć žrtvama, ne posjeduju potrebna znanja za cjelovito rješavanje negativnog fenomena obiteljskog ili nasilja u vezama protiv LBT* žena. Čini se kako su glavna prepreka za razvoj sveobuhvatnog sustava službi podrške žrtvama, homo-, bi- i transfobni osobni stavovi.

Gledište službenika/ca za provedbu zakona

Svi/e intervjuirani/e službenici/e za provedbu zakona unutar regionalne policijske uprave nadležne za bavljenje slučajevima obiteljskog nasilja ističu da se zakonske mjere, dostupne prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, primjenjuju na istospolne parove koji borave zajedno "pod istim krovom" (tj. rodno neutralne odredbe). Međutim, nijedan/na od njih nije izvijestio/la o ijednom izravnom susretu s LBT* žrtvama obiteljskog ili nasilja u vezama. Nadalje, nitko se ne sjeća da su litavska tijela za provedbu zakona ikad održala ijednu edukaciju o specifičnim LGBT* problematikama. Iako su svi/e ispitanici/e potvrdili/e učestalost rodno uvjetovanog nasilja u Litvi te ga prepoznaju kao strukturni problem, ideja obiteljskog nasilja među LBT* ženama činila im se nekako nerealnom. Činilo se da vjeruju kako je počinitelj uvijek muškarac, bez mogućnosti kršenja takvog obrasca u LBT* vezama.

Kad stignemo na mjesto događaja, vrlo je teško reći na koji način su uključeni pojedinci međusobno povezani. Tu su uvijek žrtva i počinitelj. [...] ne tražimo njihov vjenčani list. Zakon je po tom pitanju vrlo jasan - nasilje u neposrednom okruženju kvalificira se kao obiteljsko nasilje, ne samo između muža i žene, već i između ujaka, djece i drugih članova šire obitelji. [...] Trebam li pitati "Jeste li lezbijke?" To se nikada ne događa. [...] Ako vidimo znakove nasilja, zabilježimo incident i sukladno zakonu nastavljamo s daljnjim postupcima. Rod uključenih osoba nije toliko važan. [...] Niti odobravam niti ne odobravam te stvari. [...] mi jednostavno radimo svoj posao. Međutim, ne mogu zamisliti da žene jedna prema drugoj budu nasilne u obiteljskom okruženju, možda samo u iznimnim slučajevima. Muškarac je obično problem. (Policaјka, 38 godina.)

Svi/e ispitanici/e negirali/e su ili se nisu osvrnuli/e na tvrdnju kako homo-, bi- ili transfobni stavovi službenika/ca za provedbu zakona mogu spriječiti LBT* žrtve obiteljskog zlostavljanja od prijavljivanja incidenata izravno nadležnim tijelima:

Policajska služba ne bavi se osuđivanjem ljudi, mi služimo ljudima, bez obzira na njihov rod, rasu ili ekonomski status. [...] Što se tiče seksualnih manjina, ponekad moramo raditi svoj posao, a nitko nas ne pita što mislimo o tome. Na primjer, štitimo povorku Baltic Pride jer je to nešto što smo prema zakonu dužni učiniti. [...] Ako smo obaviješteni o incidentu, policija će riješiti problem. Ne razumijem zašto se lezbijke ne bi obratile policiji ako im je potrebna pomoć. (Policajka, 47 godina.)

Iz intervjua sa službenicima/ama za provedbu zakona može se zaključiti kako nema jasno shvaćene potrebe za prepoznavanjem, priznavanjem i rješavanjem specifičnih potreba lokalne LBT* zajednice u pogledu negativnoga fenomena obiteljskog ili nasilja u vezama. Činjenica da nitko od intervjuiranih službenika/ca za provedbu zakona nikada nije čuo/la o slučajevima obiteljskog nasilja među LBT* ženama jasno pokazuje kako su ti incidenti u velikom broju neprijavljivani. Mogući utjecaj društveno neprijateljskog okruženja na štetu LGBT* pojedina/ki u zemlji nije priznat kao strukturni izazov u učinkovitom rješavanju obiteljskog ili nasilja u vezama među LBT* ženama u Litvi.

Nasilje u vezama

Važno je napomenuti da se intervjui provedeni u sklopu litavskog segmenta ovog istraživačkog projekta nisu odnosili na pitanje nasilja u vezama, kao što je to bilo definirano metodološkim smjernicama, odnosno kao "počinjenje ili prijetnja nasiljem od strane klijenata u toku seksualnoga rada". Međutim, u tijeku intervjua s transrodnom ženom, labavije definirani koncept nasilja u vezama pojavio se kao teška stvarnost članova/ica lokalne trans* zajednice. U Litvi se transžene, dok traže romantične i seksualne odnose s navodno "strejt" partnerima, susreću s visokim rizikom od nasilja.

Pobliže ispitujući problem, za poteškoće transžena s viđanjem i kratkoročnim vezama može se navesti nekoliko razloga. Prvi izazov odnosi se na činjenicu kako je izostanak svijesti o mogućim agresivnim reakcijama potencijalnoga partnera glavni čimbenik rizika, koji čak može obeshrabriti transrodne žene od izlazaka:

[...] oni misle da se viđaju ili izlaze s heteroseksualnom ženom i prema njoj osjećaju privlačnost. Zatim shvate da je ova žena nekada bila muškarac i odmah reagiraju govoreći stvari poput: "Znaš, ja nisam gej!" Jer je gej u njihovoj svijesti nešto jako, jako negativno, [...] kao da će se razboljeti ili nešto slično samo zato što su se viđali s osobom koja je bila muškarac. [...] Ako negdje upoznam tipa, mogu se naći u situaciji iz koje neću moći pobjeći. Ako sam mu privlačna, znam da se u većini slučajeva neću moći otvoriti i da ne bi bilo u redu kada bih rekla "Ja sam trans". Prvenstveno zato što on misli da sam ja cisrodna žena.[...] Drugo, čak i kada bi sve bilo u redu, ako bi mi on dao puno komplimenata i ako bismo se zagrlili i poljubili, ja bih uvijek bila zabrinuta. [...] Razumijem da u mnogim slučajevima možeš završiti pretučena ili čak ubijena. Nije sigurno. Ti si uvijek ta koja riskira. Izvan kuće uvijek si suočena s rizikom. (Transrodna žena, 21 godina.)

Drugo, kad su se već upustile u izlaske i viđanje s drugim ljudima, transžene teško određuju koju bi strategiju trebale primijeniti, odnosno trebaju li "neutralizirati" problem autanjem na prvom spoju ili trebaju izgraditi povjerenje s potencijalnim partnerom i razgovor ostaviti za

neku kasniju fazu veze. Iako prva opcija može značajno ograničiti broj osoba koje će biti spremne s njima se viđati, druga opcija transženu izlaže riziku od emocionalne povrijeđenosti ili čak nasilja i zlostavljanja:

Svaki put iznova shvatim da ne znam kako se ispravno ponijeti u takvim situacijama. Ne znam kako bih trebala postupiti s potencijalnim partnerom. [...] ako kažem drugoj osobi [da sam transrodna žena] u početku, to je samo loše za mene - osoba vjerojatno neće biti bez predrasuda. Ako kažem kasnije, jednako je opasno, pogotovo kada se uzme u obzir da sam već uložila neko vrijeme u tu osobu. [...]. Svjesna sam da me ta osoba može povrijediti. (Transrodna žena, 21 godina.)

Konačno, transrodna je ispitanica izvijestila o stvarnom slučaju nasilja koji je doživjela na spoju, ukazujući pritom na ranjivost ove podskupine lokalne LGBT zajednice* za slučajeve nasilja i/ili zlostavljanja:

[...] Prije tri-četiri godine, nešto se dogodilo kad sam upoznala tipa. Upoznala sam ga preko Interneta i samo smo se htjeli družiti. Družili smo se i u jednom trenutku me odvuкао na jedno mračno mjesto i zapravo me silovao. Imao je nož, prijetio mi je... Je li to uobičajeno? Vjerojatno jest; teško je reći. Ponekad se osjećam kao strankinja u ovom svijetu. (Transrodna žena, 21 godina.)

Unatoč činjenici kako navedeni uvidi proizlaze iz jednog intervjua s transrodnom ženom iz Litve, oni predstavljaju ilustrativni obrazac iskustava transžena prilikom viđanja s drugim osobama. Dok traže potencijalne romantične i/ili seksualne partnere, transžene mogu naići na otvoreno odbijanje i neprijateljstvo, čime se potencijalno suočavaju s vrlo opasnim situacijama, a možda i riskiraju vlastite živote. Vrlo je vjerojatno da većina transžena u litavskom društvu oklijeva pri upuštanju u viđanje s drugim ljudima.

Zaključci i preporuke

Analiza podataka prikupljenih tijekom polu-strukturiranih intervjua s LTB* ženama, nacionalnim stručnjacima/kinjama i službenicima/ama za provedbu zakona, otkrila je da obiteljsko i nasilje u vezama protiv LBT* žena ostaje nevidljivi i vrlo zanemareni fenomen u kontekstu litavskih nacionalnih okolnosti. Unatoč činjenici da su intervjuirane LBT* žene izvijestile o visokoj učestalosti ovoga negativnog fenomena unutar lokalne zajednice, ispitanice ipak ne vidu prijavljivanje zlostavljanja nadležnim tijelima javne vlasti kao realnu mogućnost za žrtve. Glavni razlozi tome su: opće nepovjerenje u tijela javne vlasti po pitanju rješavanja L(G)BT* problema, strah od autanja i implicirana "solidarnost" sa "spašavanjem obraza" lokalne L(G)BT* zajednice. Intervjui s nacionalnim stručnjacima/kinjama ukazuju kako relevantni dionici, kao što su psiholozi/ginje i pružatelji/ce usluga za pomoć žrtvama, ne posjeduju potrebna znanja za cjelovito rješavanje negativnog fenomena obiteljskog ili nasilja u vezama među LBT* ženama.

Konačno, intervjui sa službenicima/ama za provedbu zakona otkrili su kako nema jasnog shvaćanja potrebe za prepoznavanjem, priznavanjem i rješavanjem specifičnih potreba lokalne

LBT* zajednice u odnosu na negativni fenomen obiteljskog ili nasilja u vezama. Na temelju tih zaključaka, formulirane su sljedeće preporuke nacionalnim dionicima:

1. osigurati sveobuhvatnu obuku za pružatelje/ice usluga podrške žrtvama i službenike/ce za provedbu zakona radi senzibilizacije na L(G)BT* probleme;
2. integracija LBT* aspekta u nacionalne kampanje Ministarstva za socijalnu sigurnost i rad i Ureda pravobranitelja/ice za jednake mogućnosti s ciljem podizanja svijesti protiv obiteljskog nasilja i nasilja u vezama;
3. sastavljanje i dijeljenje popisa LGBT* *friendly* psihologa/inja koji će poslužiti kao koristan izvor informacija za članove/članice lokalne LBT* zajednice;
4. daljnji rad na podizanju svijesti o problemu obiteljskog nasilja i nasilja u vezama među članovima/članicama lokalne L(G)BT* zajednice putem društvenih medija, audiovizualnih materijala, publikacija i drugih izvora lako shvatljivih informacija.

Na kraju treba naglasiti da se pitanje obiteljskog i nasilja u vezama među LBT* ženama u Litvi i dalje karakterizira kao fenomen "dvostrukih slojeva". Drugim riječima, stigmatizacija ne-heteronormativnih identiteta priječi rješavanje određenih društvenih pitanja s kojima se na individualnoj razini suočavaju članovi/članice lokalne LGBT* zajednice. S obzirom na prevladavajuću homo-, bi- i transfobiju u litavskom društvu, LGBT* osobe najčešće u javnosti izostavljaju aspekt seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Dakle, za obuhvatno rješavanje fenomena obiteljskoga i nasilja u vezama protiv LBT* žena u Litvi, prvo se treba povećati opća društvena prihvaćenost ne-heteronormativnih identiteta.

Literatura

Godišnje izvješće Ureda pravobraniteljice za jednake mogućnosti, Vilnius, 2014., pregledano 15. studenog 2015.,

<http://www.lygybe.lt/download/482/lygi%C5%B3%20galimybi%C5%B3%20kontrolieriaus%20tarnybos%202014%20m.%20ataskaita.pdf>.

Građanski zakonik Republike Litve, br. VIII-1864, usvojen 18. lipnja 2000., posljednja izmjena 21. lipnja 2011., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404614.

Zakon o administrativnim prekršajima Republike Litve, br. ADM, 10. srpnja 2015., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494460.

Ustav Republike Litve, 25. listopada 1992., pregledano 15. studenog 2015.,

<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>.

Ustavni sud Republike Litve, slučaj br. 21/2008, 28. rujna 2011., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.

Direktiva Vijeća 2000/78/EC od 27. studenog 2000. kojom se uspostavlja opći okvir za jednako postupanje pri zapošljavanju i zanimanju, Službeni list L 303, 2. prosinca 2000., str.0016-0022, pregledano 15. studenog 2015., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>.

Kazneni zakonik Republike Litve, br. VIII-1968, 11. veljače 2010., 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=366707.

Europska komisija, „Izvještaj o diskriminaciji u EU u 2015.“, Posebni Eurobarometar 437, Brussels, 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/68004>.

Europski sud za ljudska prava (ESLJP), L. v. Litve, zahtjev br. 27527/03, 11. rujna 2007., pregledano 15. studenog 2015., [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243#{%22itemid%22:\[%22001-82243%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243#{%22itemid%22:[%22001-82243%22]}).

EU Agencija za temeljna prava, Anketa EU o lezbijkama, gejevima, biseksualnim i trans rodnim osobama. Rezultati na prvi pogled, Beč, 2013., pregledano 15. studenog 2015. http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf.

EU Agencija za temeljna prava, Biti trans u Europskoj uniji. Komparativna analiza podataka LGBT ankete Europske unije, Beč, 2014., 15. studenog 2015., http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-being-trans-eu-comparative-0_en.pdf.

Institut za nadzor ljudskih prava, Implementacija ljudskih prava u Litvi u 2012-2013. Pregled, Vilnius, 2013., pregledano 15. studenog 2015., http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Zmogaus%20teisiu%20igyvendinimas%20Lietuvoje%202011-2012_Apzvalga_ZTSI.pdf.

Zakonik o radu Republike Litve, br. IX-926., 4. lipnja 2002., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494159.

Zakon o jednakim mogućnostima Republike Litve, br. IX-1826, 18. studenog 2003., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454179.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, br. XI-1425, 26. svibnja 2011., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=410975.

Zakon o zaštiti maloljetnika od štetnog učinka javnog priopćavanja Republike Litve, br. IX-1607, 21. listopada 2011., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=410974.

Zakon o pružanju informacija javnosti Republike Litve, br. I-1418, 6. studenog 2012., pregledano 15. studenog 2015., http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=458157.

Litavski zastupnici registrirali nacrt zakona kako bi dopustili istospolna partnerstva“, lgl.lt, 25. ožujak 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=8936>.

Litavskom Parlamentu nedostajao jedan glas za potvrđivanje ustavnog amandmana o definiciji obitelji, 15min.lt, 19. lipnja 2012., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.15min.lt/en/article/politics/lithuanian-parliament-one-vote-short-from-approving-constitutional-amendment-on-family-definition-526-227415>.

Litavski će Parlament zabraniti zajedničko posvajanje istospolnim parovima, lgl.lt, 15. rujna 2015., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=11039>.

Odredba Ministra zdravlja, „O potvrđivanju procedure umjetne oplodnje“, br. 248, 24. svibnja 1999., pregledano 15. studenog 2015., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9E9A315DA44E>.

Nacionalna organizacija za LGBT* prava LGL, Homofobni i transfobni zločini iz mržnje u Litvi, Izvješće o napredovanju, Vilnius, 2013., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/files/Stebesenosataskaita-EN-internet.pdf>.

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Zdravstvene statistike 2015., pregledano 15. studenog 2015., http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=HEALTH_STAT#.

108 litavskih zastupnika još jednom pokušava svezati definiciju obitelji uz brak kroz ustavni amandman, lgl.lt, 29. studeni 2013., pregledano 15. studenog 2015., <http://www.lgl.lt/en/?p=4406>.

MAĐARSKA

Bea Sándor⁹² i Katalin Ráhel Turai⁹³

Uvod

Homofobni i transfobni stavovi u Mađarskoj koegzistiraju s relativno progresivnim zakonodavstvom, kao i procvatom LGBTQI scene u Budimpešti. Transrodne osobe doživljavaju diskriminaciju u 30-50% svih područja njihovih života (Hidasi 2012), uključujući partnerske veze, pa čak i LGBTQI krugove. Prema Eurobarometru iz 2008. godine, na pitanju bi li se osjećali ugodno da su vam susjedi gejevi ili lezbijke, Mađarska je ostvarila vrijednost 6.2 (FRA Izvješće 2009, str. 4). Osobe iz reprezentativnog uzorka većinom su se složile da je nečija homoseksualnost njegova ili njezina privatna stvar (Takács 2011, str. 17). S jedne strane izjava se može tumačiti kao izraz tolerancije i zagovor zaštite od državne intervencije, a s druge strane kao ograničenje javnog izlaganja. Spornost javnoga izlaganja homoseksualnosti i općenito LGBTQI pitanja, najviše do izražaja dolazi u vrijeme godišnje budimpeštanske povorke ponosa koja je masovna, ali istovremeno izložena napadima te održavana pod policijskom zaštitom. Što se tiče različitih modela devijacija/bolest/grijeha, u mađarskom društvu najrašireniji je model devijacije, dok je poistovjećivanje homoseksualnosti s grijehom (protiv Boga ili društva) najrjeđe, s podrškom 21% nacionalnog uzorka. 35,5% osoba u potpunosti se slaže s tvrdnjom da je "odabir istospolnog/e partnera/ice osnovno ljudsko pravo" (Takács 2011., str. 17-21).

Zapošljavanje i ekonomija

Iako *Zakon CXXV. o jednakom postupanju i promicanju jednakih mogućnosti* iz 2003. godine zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Mađarskoj, iznimno malo žrtava diskriminacije pri zapošljavanju ulaže pravne lijekove pri sudu ili Tijelu za jednako postupanje. Osim diskriminacije, mnoge LGBTQI osobe moraju se svakodnevno nositi s homofobnom i transfobnom radnom atmosferom: hetero- i cisnormativna atmosfera na radnim mjestima obilježena je homofobnim ili transfobnim verbalnim uvredama, maltretiranjem, izopćenjem i glasinama. Prijave za posao često se odbijaju zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ljudi su izloženi diskriminaciji kod napredovanja na poslu ili im se uruče otkazi. U takvoj okolini, većina LGBTQI osoba se ne auta. Iako se u istraživanju Društva Háttér i Mađarske akademije znanosti iz 2010. godine velika većina ispitanika/ca (85%) složila kako pojedinac/ka svoj život može u punini živjeti tek kad je otvoren/a o svojoj seksualnoj orijentaciji, samo je 17% njih reklo kako su u potpunosti aut pred kolegama/icama, dok je dodatnih 32% bilo selektivno autano pred nekolicinom svojih kolega/ica. Još i manje (35%) je u cijelosti ili djelomično autano svojim šefovima, iz čega se može zaključiti kako su se ispitanici/e radije autali/e kolegama/icama nego nadređenima (Karsay 2015b, str. 20).

92 Mađarska pravna stručnjakinja.

93 Doktorandica rodni studija.

Prema nalazima istog istraživanja, transrodne osobe teško su pogođene nezaposlenošću (12% ispitanika/ca prema Karsay 2015a), što je više nego kod LGB ispitanika/ca (6%). Trajna nezaposlenost, odnosno, nezaposlenost duža od tri mjeseca, utjecala je na 62% transrodnih osoba (dok je udio među LGB ispitanicima/ama 39%).

Osim pravnih sankcija i lijekova, više pažnje treba usmjeriti na sprječavanje diskriminacije na tržištu rada i promicanje dobrih praksi u vezi raznolikosti radnog mjesta. Iako planovi jednakih mogućnosti otvaraju vrata za realizaciju tih programa, poslodavci, s jedne strane, nisu motivirani prihvatiti planove jednakih mogućnosti koji bi mogli dovesti do stvarne promjene, a s druge strane, ne mogu se osloniti na ikakvu profesionalnu podršku. Nadalje, obveza prihvaćanja plana jednakih mogućnosti tiče se samo ograničenog broja poslodavaca (javnih institucija i državnih tvrtki).

Priznavanje obitelji istospolnih parova, usvajanje, pristup braku i novim reproduktivnim tehnologijama

Zakoni, uključujući *Zakon XXIX o registriranom partnerstvu* iz 2009. i *Zakon CLIV o zdravstvenim uslugama* iz 1997. godine, i dalje zadržavaju diskriminaciju istospolnih parova u Mađarskoj. Uvođenje instituta registriranoga partnerstva 2009. godine bio je veliki korak naprijed, ali to ne znači kako je diskriminacija utemeljena u seksualnoj orijentaciji eliminirana. Istospolni parovi ne mogu posvajati djecu niti imaju mogućnost podnošenja zahtjeva za umjetnu oplodnju. Pojedinci/ke, međutim, imaju pravo na usvajanje djece, bez obzira na njihov bračni status ili registrirano partnerstvo, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet te će u tom slučaju usvojena djeca imati samo jednog zakonom priznatoga roditelja. Politika koja naglašava "obranu braka" također diskriminira trans osobe: one su prisiljene na razvod ukoliko žele da se njihov rod zakonski prizna.

Od 2010. godine mađarska vlada usvojila je nekoliko odredbi koje ozbiljno ugrožavaju prava istospolnih parova i njihove djece. Činjenica da novi Ustav definira brak kao heteroseksualnu instituciju značajno je unazadila jednakost istospolnih parova i njihove djece jer podržava postojeće društvene predrasude prema takvim obiteljima. Osim međunarodnih organizacija za ljudska prava, stručnjaci/kinje za ustavno pravo, koje je Vlada pitala da ocijene Ustav kada je njegova 4. modifikacija bila u tijeku, kao i Venecijanska komisija, neizravno su kritizirali/e takvu usku definiciju obitelji. Također su naglasili/e da sudska praksa Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) priznaje da istospolni parovi tvore obitelj (Schalk i Kopf v. Austrija, 30141/04).

Za razliku od prethodno prihvaćene verzije Građanskog zakonika, *Građanski zakonik* V. iz 2013. godine ne dopušta usvajanje od strane drugog/e roditelja/ice (odnosno, ne dopušta partnerima/cama usvajanje djece njihovih partnera/ica), održavajući time nesiguran pravni položaj istospolnih parova i njihove djece. Čak i ako su dijete više od deset godina odgajala/e dvojica/dvije roditelja/ica, dijete nije nasljednik/ca ne-biološkog/e roditelja/ice, ne ostvaruje pravo na uzdržavanje u slučaju prekida veze, a ne-biološkom/j roditelju/ici izuzetno je teško ili nemoguće djelovati u djetetovo ime u slučajevima kada je biološki roditelj u tome spriječen. Navedeni propisi krše interese djece odgajane u obiteljima istospolnih partnera/ica. Važno je napomenuti da ESLJP ne samo što zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije tijekom individualnog usvajanja (E.B. v. Francuske, 43546/02), već također diskriminatornim

drži i isključenje istospolnih parova iz usvajanja od strane drugog roditelja (X. i drugi v. Austrije, 19010/07).

Pristup umjetnoj oplodnji u Mađarskoj reguliran je strogim (i diskriminatornim) mjerama. Prema zakonu (*Zakon CLIV o zdravstvenim uslugama* iz 1997), samo se supružnici, heteroseksualni partneri te žene koje su neplodne ili bi uskoro mogle postati neplodne zbog svoje dobi, mogu prijaviti za umjetnu oplodnju. Umjetna oplodnja nije dostupna ni lezbijskim partnericama ili registriranim partnerima ni ženama koje nisu neplodne. Međutim, nekoliko lezbijskih parova ostvarilo je pristup umjetnoj oplodnji tijekom posljednjih godina zaobišavši pravila, odnosno navevši da je podnositeljica zahtjeva sama. (Naravno, skrivanje veze ili registriranoga partnerstva može se u pojedinim slučajevima smatrati krivotvorenjem dokumenata.) Transrodni muškarci koji promijene svoj zakonski rod mogu službeno podnijeti zahtjev za umjetnom oplodnjom sa svojom ženskom partnericom.

Gdje god da se umjetna oplodnja obavlja, u inozemnoj zdravstvenoj ustanovi ili u zemlji rođenja, problem ostaje isti, a taj je da će dijete imati samo jednog roditelja, biološku majku. Stvar je drukčija kada heteroseksualni parovi koriste umjetnu oplodnju. U tom slučaju, pod uvjetom da predaju zajednički zahtjev, muškarac će postati otac djeteta (bez obzira na to radi li se o njegovom vlastitom spermiju ili spermiju anonimnoga donatora). Nedostatak pravnog odnosa između jednog roditelja i djeteta može dovesti do ozbiljnih problema u svakodnevnom životu članova/ica obitelji.

Zdravlje

U zdravstvu je zabranjena diskriminacija na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i uskraćivanje usluga HIV-pozitivnim pacijentima. Pružatelji zdravstvenih usluga na to su obvezni po *Zakonu CXXV o jednakom postupanju i promicanju jednakih mogućnosti* iz 2003. godine. Unatoč tome, nedavno provedena Háttérova kvalitativna istraživačka studija o iskustvima lezbijki, gejeva i biseksualnih osoba u mađarskom zdravstvu (Faix-Prukner i Rózsa 2015) pokazala je kako je autanje u tom sektoru rizično. Na HIV-pozitivni/e pacijenti/ice vrši se pritisak da se autaju, a zatim su izloženi/e dvostrukoj diskriminaciji kako na temelju njihovog HIV-statusa tako i seksualnog (ili rodnog) identiteta, pri čemu se žrtvu okrivljuje za njegovo ili njezino zdravstveno stanje. Svaki/a drugi/a LGBT ispitanik/ca suočio/la se s neprikladnim pitanjima ili komentarima, a 29% njih bilo je maltretirano. Istraživači/ce su također opisali/e slučajeve u kojima je zanemaren partnerski status pacijenta/ice i pratitelja/ice, kao i one u kojima su liječnici teško povrijedili svoju obvezu čuvanja liječničke tajne. Izvještaj o rezultatima istraživanja također pokazuje kako pacijenti/ce rijetko prijavljuju diskriminaciju. Svega je 6,3% diskriminiranih (6 od 95 osoba) podnijelo pritužbu, od čega su 4 osobe izvijestile da se njihovom pritužbom nitko nije bavio, a u samo jednom slučaju je zaposlenik zdravstvene zaštite počinitelj diskriminacije odgovarao za svoje postupke.

Kad je riječ o zakonskom priznavanju roda (i promjene imena), transpolne osobe podnose zahtjev Uredu za imigraciju i državljanstvo u Ministarstvu unutarnjih poslova koje ga proslijeđuje Ministarstvu ljudskih resursa. Također su potrebna i medicinska mišljenja dvoje psihijatarice (ili psihijatra/ice i kliničkog/e psihologa/inje) te ginekologa/inje ili urologa/inje. Za promjenu imena i zakonskog roda nije preduvjet nikakva prethodna kirurška intervencija ili hormonska terapija. Kad je zahtjev dobro utemeljen, ministarstva će izdati potrebne dozvole, a

promjenu imena izvodi i dokumentira matičar. Jednom kad se rodni list modificira, ostali dokumenti (osobne iskaznice, putovnice, vozačke dozvole i školska izvješća, diplome, itd.) također se mogu mijenjati. Ne postoji zakon koji regulira tko ima pravo podnijeti zahtjev za kirurški ili drugi medicinski zahvat. Zdravstveno osiguranje, međutim, pokriva samo 10% troškova kirurške intervencije, dok 90% troškova snose sami/e klijenti/ce.

Prema anketi nevladine udruge Transvanilla o iskustvima trans osoba u mađarskom zdravstvu, mnoge trans osobe izbjegavaju odlaziti liječniku zbog straha od diskriminacije. 26% ispitanika/ca doživjelo je diskriminaciju zbog rodnog identiteta (Hidasi 2015). Više od trećine njih izvijestilo je kako su njihove posebne potrebe bile zanemarivane te su se morali nositi s nepotrebnim intimnim upitima zdravstvenog osoblja. Doživljena diskriminacija u zdravstvenom sustavu posebno je problematična za transpolne osobe koje se moraju oslanjati na zdravstvene preglede, dijagnostiku i potvrde kako bi dobile zakonsku potvrdu rodne tranzicije.

Obiteljsko nasilje i nasilje u vezama

Mađarski Kazneni zakon (Zakon C iz 2012. godine) sankcionira "partnersko nasilje". Definicija ove fraze podrazumijeva redovito vrijeđanje ljudskog dostojanstva partnera/ice, ponižavanje, nasilno ponašanje ili ekonomsko zlostavljanje koje dovodi žrtvu u tešku neimaštinu. Partneri/ce uključuju: sadašnje ili bivše supružnike/ce, izvanbračne partnere/ice ili registrirane partnere/ice koji/e žive ili su živjeli/e zajedno s počiniteljem/icom prije ili u vrijeme počinjenja djela. Napad i kleveta pod istim okolnostima su kaznena djela koja se kažnjavaju teže od napada i klevete među strancima. Međutim, iako je navedena definicija partnera rodno neutralna, u nju nisu uključeni/e partneri/ce koji/e nisu živjeli/e zajedno.

Zakon LXXII iz 2009. godine regulira takozvanu preventivnu zabranu koja također ne specificira rod. Privremene mjere zabrane približavanja može izreći policija ako je netko podvrgnut bilo kakvoj aktivnosti koja ugrožava njezino ili njegovo dostojanstvo, život, seksualnu autonomiju ili fizičku i/ili psihičku dobrobit. Privremena mjera zabrane približavanja koju izdaje policija vrijedi 72 sata. Policija automatski započinje njeno produživanje od strane suda. Sud tada odlučuje hoće li izdati zabranu do maksimalno 60 dana. Žrtve obiteljskog nasilja također se mogu izravno obratiti sudu i zatražiti zabranu približavanja. Dok je takav nalog na snazi, počinitelji/ce nasilja ne mogu kontaktirati osobu pod zaštitom ni na koji način, ni izravno ni neizravno. *Zakon XIX o kaznenom postupku* iz 1998. godine propisuje mjere zabrane približavanja u slučaju dok je kazneni postupak u tijeku, a taj je propis također rodno neutralan.

Međutim, na temelju procjene dviju organizacija za ženska prava iz 2011. godine, policija vrlo oprezno izdaje mjeru preventivne zabrane približavanja. Nadalje, čini se kako postoji još ozbiljniji problem sa sudovima: 2010. godine u Budimpešti su sudovi, primjerice, ukinuli 60 od ukupno 95 mjera privremenih zabrana približavanja koje je izdala policija (NANE i PATENT, 2011).

Dakle, čini se da postojeći zakonski propisi, a pogotovo njihova stvarna primjena, nisu u stanju žrtvi obiteljskog nasilja uistinu omogućiti priliku da napusti zlostavljачku vezu uz pomoć institucija. Latencija je nevjerojatno visoka u ovakvim slučajevima, a tu je i vrlo malo skloništa u Mađarskoj u kojima žrtve obiteljskog nasilja mogu pronaći utočište, barem na nekoliko mjeseci.

Mađarski zakoni ne reguliraju i ne kažnjavaju "nasilje u vezama", već je ono pokriveno propisima koji penaliziraju seksualno nasilje u njegovim različitim oblicima. Propisi u Kaznenom zakonu (*Zakon C* iz 2012.) koji se odnose na seksualni napad i zlostavljanje rodno su neutralni: i počinitelj/ica i žrtva mogu biti bilo kojeg roda.

Prema izvješću Amnesty International-a iz 2007. godine, ženama je, u pokušaju postizanja pravde za silovanja i druga kaznena djela seksualnog nasilja, ključna prepreka visoka je stopa osipanja u takvim slučajevima: veliki broj i postotak slučajeva koji otpadnu iz pravnog postupka, a da nisu ni stigli do suda niti rezultirali kaznenim presudama. Slučajevi se mogu izgubiti u raznim fazama i iz niza razloga: policija ne može identificirati napadača/icu, žrtva ili drugi/e svjedoci/kinje mogu povući izjave ili odustati od tužbe, ili slučaj može biti označen kao "lažno prijavljivanje".

U razgovorima s policijskim službenicima/ama, Amnesty International otkrio je da, čak i među stručnjacima/kinjama za istrage silovanja, mnogi/e vjeruju da žene često lažu o silovanju.

Policija, državni/e odvjetnici/e ili suci/tkinje mogu odlučiti da ne postoji dovoljno dokaza. Mnogi/e stručnjaci/kinje tvrde kako je prva i u mnogo čemu najznačajnija točka osipanja neprijavljivanje kaznenog djela. K tomu, prema stručnjacima/kinjama koji rade u ovom području (Amnesty International 2007), policija često obeshrabruje žene koje žele prijaviti seksualna kaznena djela, govoreći im kako neće biti u mogućnosti dokazati svoj slučaj, kako će se suočiti s vrlo teškim i napornim procesom i da se ne bi trebale izlagati sudskom postupku. Júlia Spronz, ravnateljica jedne nevladine udruge, rekla je Amnesty International-u kako "postoje slučajevi kada žene podnesu prijavu, ali ništa ne ostane zabilježeno. Zato im sugeriramo da trebaju podnijeti pisanu prijavu."

Policijski stručnjak za problematiku silovanja pozdravio je 2006. godine predstavnika *Amnesty International-a* riječima: "Ti si taj koji hoće razgovarati o komadima koje su mi poslali jer kažu da su silovane?... Barem 85 posto njih su kurve. Htjele bi se seksati, ali se ne uspiju dogovoriti. One su prostitutke, javno ili tajno. Stručnjak to može vidjeti."

Nemamo nikakvih razloga za pretpostaviti da su se takvi stavovi u značajnoj mjeri promijenili zadnjih godina. Nedavna izvješća i izjave nevladinih organizacije koje rade sa žrtvama obiteljskog i/ili seksualnog nasilja također pokazuju da ovo područje karakterizira vrlo visoka latencija te da nadležne institucije nisu pravilno, ili točnije, nisu uopće obučene za rješavanje ovih problemima.

Terenski rad i upitnici

Nakon savjetovanja s organizacijama koje se bore protiv rodno uvjetovanog nasilja, poput NANE, te lezbijskim i transrodnim organizacijama Transvanilla i Transzpont, napravile smo dva upitnika kako bismo mapirale najčešće oblike zlostavljanja u ženskim istospolnim parovima te protiv transžena. Upitnike smo dijelile preko Interneta i tijekom tematske radionice na povorci ponosa u Budimpešti. Rezultati nisu reprezentativni, a upitnike su popunile uglavnom žrtve zlostavljanja. 61 upitnik u cijelosti su ispunile žene u istospolnim vezama (od čega 2% transrodne žene) te 10 upitnika koje su ispunile transžene⁹⁴. Uz izjašnjavanje o popisu

⁹⁴ Kao što je slučaj s *online* upitnicima, mnogo više osoba ih počne ispunjavati od onih koji ih zapravo završe. Broj nedovršenih upitnika o istospolnim parovima je 108, a broj nedovršenih upitnika za transrodne žene je 27.

različitih oblika zlostavljanja koje su možda pretrpjele, ispitanice su imale priliku u pisanom obliku ispričati svoje priče i ostaviti nam podatke za kontakt (neke smo naknadno kontaktirali i za intervju).

Među ispitanicama koje su započele upitnik o istospolnim parovima, 56% se identificiralo kao lezbijke ili gej, 10 % kao biseksualke, drugih 10% kao ostale ne-heteroseksualke (*queer*, panseksualke itd.), a 4 žene izjasnile su se kao heteroseksualke (ostale se nisu željele izjasniti). To pokazuje kako su mnoge žene koje se ne identificiraju kao lezbijke zabrinute zbog partnerskog nasilja u istospolnim vezama, što je čimbenik koji treba uzeti u obzir prilikom jačanja razine svijesti i pružanja podrške. Polovica ispitanica bila je stara između 25 i 44 godine, a samo je 8 osoba bilo starije. U njihovim odgovorima identificirane su sve vrste zlostavljanja, uključujući i premlaćivanje. Više od trećine iskusilo je strah i tjeskobu te prepoznalo znakove ekstremne ljubomore kod partnerice. U odnosu na raznospolne veze, u istospolnima su manje izgledni ekonomsko nasilje i zlostavljanje djece, vjerojatno jer bi moglo biti manje djece u lezbijskim domaćinstvima, a partnerice manje financijski ovise jedna o drugoj. 12% ispitanica doživjelo je neki oblik seksualnoga zlostavljanja. U posljednjem dijelu upitnika pokušale smo ustanoviti koliko žene s drugima dijele osobne priče o zlostavljanju, međutim preko 40% ispitanica nije odgovorilo na to pitanje. Četvrtina ispitanica rekla je kako pretpostavlja da nijedna od njima poznatih žena ne živi u zlostavljačkoj vezi, ali je druga četvrtina izjavila kako sumnjaju da u takvim vezama živi između 2 i 5 osoba koje poznaju. 18% ispitanica čulo je priče o nasilnim lezbijskim vezama od samih žrtava (od 2-5 žena), a sličan omjer ispitanica nikad nije čuo o takvim problemima.

Od 20 transžena⁹⁵ koje su odgovorile na pitanje o seksualnoj orijentaciji, 7 (četvrtina) se identificiralo kao heteroseksualne te su mnoge podijelile svoje priče o muškim zlostavljačima. Drugih 6 se identificiralo kao lezbijke ili gej, 5 kao biseksualke, queer ili neizjašnjene, a 2 kao aseksualne. Dvanaest žena je odgovorilo na pitanje o rodu zlostavljača/ice, navodeći kako su u pola slučajeva (6) zlostavljači bili muškarci, u trećini (4) žene, a preostale dvije žene navele su i muškarce i žene kao zlostavljače/ice u nekom trenutku svoga života. Transrodne žene doživjele su više zlostavljanja u svakoj kategoriji od žena u istospolnim vezama. Upada u oko kako je fizičko nasilje (udaranje, cipelarenje, gađanje predmetima) češće počinjeno protiv transžena. Isto vrijedi i za ekonomsko nasilje: 42% ispitanica reklo je kako je partner/ica kontrolirao/la ili ograničavao/la njihov pristup zajedničkom bankovnom računu, a 23% je odgovorilo kako su kućanske poslove obavljale uglavnom one. Što se tiče oblika zlostavljanja specifično počinjenih protiv trans osoba, više od trećine ispitanica spominje kako su im se obraćali/e kao muškarcu te sramotno rugali njihovim tijelima – ovo je isti omjer kao i nedavno objavljenim rezultatima istraživanja u Škotskoj (*Scottish Transgender Alliance*, 2010). Učestalost seksualnog zlostavljanja je također bila veća među transženama nego među onima koje su popunile upitnik o istospolnim parovima. Često iskustvo je i izolacija. Izoliranost je čest problem seksualnih manjina općenito, a posebice škodi transrodnim osobama.

Općenito govoreći, LGBTQI zajednica dočekala je projekt *Bleeding Love* otvoreno i sa zanimanjem. NANE, nevladina organizacija koja se bori protiv rodno uvjetovanog nasilja, surađuje s organizacijom *Háttér*. Operateri/ke *Háttér*-ove telefonske linije za informacije,

95 Jedna od njih je interseksualna osoba, a druga se identificirala kao heteroseksualni muškarac.

savjete i pomoć prošli/e su s *NANE*-inim stručnjacima/kinjama edukaciju za osvješćivanje i senzibilizaciju na partnersko nasilje. U statističkim bazama podataka *Háttér*-ove linije, pozivi zbog partnerskog nasilja bilježe se u zasebnu kategoriju. *NANE* je 2014. godine održala radionicu tijekom Festivala lezbijskih identiteta (LIFT) u Budimpešti. Također objavljuje publikacije o fenomenu fizičkog nasilja u istospolnim, ali i raznospolnim vezama.

Operateri/ke *NANE*-ine linije za pomoć ženama žrtvama nasilja rekli su nam kako ponekad sumnjaju da pozivateljica zapravo živi s drugom ženom. Neke to odmah kažu, ali ima i onih koje se ne izjasne. Operateri/ke koriste neutralne izraze poput "partner" kako bi pozivateljica uvidjela da može slobodno govoriti o svom odnosu s drugom ženom. Pozivateljice traže psihološku pomoć i podršku. Operateri/ke ne znaju ni za jedan slučaj da je žrtva obiteljskog nasilja u istospolnom partnerstvu kontaktirala neku instituciju ili tijelo vlasti. "Vjerojatno misle da službe za pružanje potpore nisu spremne raditi s njima. Njima je dakle još teže razgovarati o tome."⁹⁶ Državnim službama za podršku žrtvama uglavnom manjka sredstava, pa čak i ako skloništa u teoriji ne prihvaćaju isključivo cisrodne heteroseksualne žene (npr. u odvojenim spavaonicama), u praksi su potpuno neosjetljiva po pitanju zlostavljačkih veza između osoba istoga spola i rodno uvjetovanog nasilja protiv transžena.

Iako prevladavajući diskurs o partnerskom nasilju u potpunosti izostavlja LGBTQI iskustva, postoji nekoliko LGBTQI *friendly* psiholoških savjetnika/ca koji/e su upoznati/e s problemom nasilnih veza i znaju s njime postupati. Lezbijke žrtve zlostavljanja, uključujući i naše ispitanice, obraćaju se kako državnim tako i privatnim savjetovalištim. Često to čine u trenutku kada ih zlostavljačica kontrolira ili ucjenjuje i brani im stupanje u kontakt s nebiološkom djecom. Žrtvama uvelike pomažu osobno savjetovanje i grupna terapija koji se temelje na feminističkom pristupu i senzibilizirani su na LGBTQI probleme. Transžene, posebno ako su siromašne i ne mogu platiti privatne usluge, uglavnom se "liječe" u psihijatrijskim ustanovama, bez dostatne podrške.

Tijekom istraživanja intervjuirale smo devet stručnjaka/inja: dvoje suradnika/ca *NANE*, dvoje trans aktivista/kinja (iz nevladinih udruga Transvanilla i Transzpont), LGBTQI psihološkog savjetnika, policijskog službenika i tri socijalna/e radnika/ce (jedan/na iz državne službe za pomoć žrtvama, drugi/a je s ženskog maloljetničkog instituta, a treći/a iz nevladine udruge koja se bavi prevencijom ovisnosti o drogama među seksualnim radnicima/ama na ulici). S organizacijama seksualnih radnika/ca održale smo neformalne ili vrlo kratke razgovore.

Intervjui sa žrtvama koje su preživjele nasilje

Intervjue smo provodile od početka veljače 2015. godine, obavivši pet dužih, polustrukturiranih intervjua uživo sa žrtvama partnerskog nasilja u lezbijskim vezama. Dob ispitanica se kretala od 23 do 49 godina (najmlađa je u vrijeme zlostavljačke veze imala 16), a njihovo obrazovanje i profesionalno iskustvo kretali su se od više radničke klase do više srednje klase, od strukovnog osposobljavanja do doktorata. Dodatna četiri kraća razgovora obavljena su telefonom ili *Skype*-om s osobama iz starije generacije lezbijske zajednice kojih se tema

96 Intervju s operater/kom linije za pomoć proveden 6. ožujka 2015. godine.

istraživanja potencijalno ili djelomično tiče. Provele smo duže, polu-strukturirane intervjuje (jedan uživo, drugi *Skype*-om) s dvije transžene, obje uključene u aktivizam, zatim (telefonom i preko Interneta) s jednom transženom koja je preživjela intimno partnersko nasilje te s još tri transžene seksualne radnice. Ostvarile smo kontakt s dvije starije drag queen osobe (telefonom i preko Interneta).⁹⁷

Pri terenskom radu oslonile smo se na priče iz upitnika, opservacije s LGBTQI grupa i događaja (*online* i *offline*) u Budimpešti, uključujući i radionicu koju smo održale u sklopu budimpeštanske povorke ponosa. Informativni su bili i neslužbeni razgovori s osobama izvan budimpeštanske LGBTQI scene (primjerice, razgovori sa ženskim istospolnim parovima koje su beskućnice, seksualnim radnicima/ama na ulici, sudionicima/ama *drag show*-a u Szegedu). Količina prikupljenih podataka možda će narasti u daljnjem toku istraživanja, do njegova završetka.

Lezbijske veze

Prema prikupljenim podacima, u lezbijskim vezama događaju se različiti oblici nasilja: kontrolirajuće ponašanje, uključujući provjere telefonskih, *e-mail* i *Facebook* poruka, izolacija od prijatelja/ica, obitelji i zajednice (čak i zabrane telefonskih poziva). Verbalni oblici nasilja o kojima su ispitanice izvijestile uključuju ljubomorne scene, ispade bijesa, ponižavanje ili rečenice poput "Treba da si nestala kao svoja mater", te fizičko zlostavljanje.

Kao što Adél (42) objašnjava, kada je fizičko zlostavljanje počelo, ona je već bila psihički oslabjela:

Čitavo vrijeme, čak i nakon fizičkog [nasilja], uvijek je bilo verbalnog nasilja. Znala me toliko psihički, emocionalno baciti u ponor. Tad sam postala slaba, toliko sam se emocionalno slomila (..) da nakon nekog vremena čovjek sam povjeruje... O moj Bože. Ako nekome dugo vremena govorite "ti si glupa", ona povjeruje da je glupa. To je psihologija. I ona je moju poziciju učinila toliko neodrživom da se više nisam osjećala kao osoba. Kao da je to moja sudbina i kao da je ona uzela zadnju nit od mene za koju sam se mogla držati. Sve je radila da bi me natjerala da postanem njena imovina, da postanem sve što zaželi. (Adél, 42.)

Adél je imala dvoje djece iz svoje prethodne heteroseksualne veze. Djeca nisu bila izravno pod utjecajem nasilja, međutim zbog njih joj je bilo teže pobjeći.

Nije dozvoljavala da nazovem svoje roditelje ili od bilo koga zatražim pomoć. Kada smo bile u Székesfehérváru, saznala je da sam nazvala svog tatu - jer sam planirala poslati svoju djecu k njemu na ljetni odmor, a onda kad su djeca tamo, i ja bih nekako otišla za njima. Onda je ona saznala da sam nazvala svog tatu. Bile smo na ulici, već je bilo mračno, nije bilo nikoga osim nas, a ona me je gurnula uza zid. Htjela sam otići, ali me nije puštala. Čvrsto me je držala, gurnula me uza zid trgovine, i potpuno me prepala, hvatala je moje dijelove tijela, nisam znala kako pobjeći. Držala me u takvom strahu (..) da sam se pomokрила, prvi i posljednji put u svom životu. (Adél, 42.)

97 Predstavljamo sve izvatke iz intervjua prevedene s mađarskog na engleski, s korištenjem pseudonima te sa izmijenjenim svim podacima kako bi izbjegli moguću identifikaciju osoba i događaja.

Naše ispitanice izvijestile su o sljedećim oblicima fizičkoga nasilja: "dvaput mi je razbila nos", "cipelarila me čizmama sa željeznom kapicom", "kada sam joj probala odbrusiti, držala je škare i lakše mi ozlijedila usta".

Silovanje prilikom izlaska s nekom osobom, kao specifični oblik seksualnog nasilja, često je teško kategorizirati, čak i samim žrtvama, tim više ukoliko se dogodi između žena (vidi Girschick, 2002). Ali seksualno nasilje događa se i među ženama. (Imajte na umu kako je 12% ispitanica u našoj anketi izvijestilo o neželjenom seksualnom kontaktu.) Eriku (30) je u djetinjstvu seksualno zlostavljao stariji muškarac, a tek je nedavno shvatila da joj je prvo seksualno iskustvo kao odrasloj osobi također bilo nasilno. Na trećem spoju sa ženom koja je od Erike bila starija 10 godina i bila upućena u njezinu prošlost kao žrtve seksualnoga zlostavljanja, otišle su u njen stan pogledati film.

Dobro smo se provodile, ali ona je bila jako nasrtljiva, a ja sam bila slaba i nisam imala ni prilike ni vremena razmisliti što želim. (..) Samo sam razmišljala o tome što ako prvi poljubac ne bude dobar ... Zaglavila sam tamo. Sve drugo samo mi se dogodilo. Nisam imala nikakav utjecaj na ono što se događa. Ja nisam bila ta koja je odlučivala koliko odjeće će se skinuti i kako brzo će stvari ići. (..) Nisam željela biti gola, no ona me je na to nagovorila. (Erika, 30)

Osim brojnih sličnosti između istospolnih i raznospolnih zlostavljačkih veza, postoje specifičnosti vezane uz društvene stavove o homoseksualnosti. Živjeti u istospolnoj vezi može ozbiljno ograničiti nečiju mogućnost da potraži pomoć od obitelji, prijatelja/ica i institucija. Homofobija tako postaje oslonac za zlostavljača/icu sklonog/u kontroli.

Autanje kao sredstvo kontrole specifično je za LGBTQI osobe (vidi Elliott, 1996, str. 5). Primjerice, Lizina (23) partnerica Gabi vršila je kontrolu tako što im je zabranila da se autaju kao par pred poznanicima/ama, što je za Lizi bilo bolno. Lizi se čak i nakon prekida, kada se prijavila na posao učiteljice, bojala se da će je Gabi ucjenjivati s njihovom vezom.

Norma života u paru i popratni društveni pritisak mogu biti opasni za žene, posebno za mlade žene koje ulaze u svoju prvu (lezbijску) vezu. Većina naših ispitanica pretrpjela je nasilje u svojim prvim vezama s drugom ženom. Renzetti (1992) napominje kako se, u odgovoru na negativizam i neprijateljstvo heteroseksualnog društva, lezbijски parovi mogu pokušati izolirati njegujući svoje veze kao relativno "zatvorene sustave". To potiče emocionalni intenzitet i bliskost u vezi, ali istovremeno može stvarati i nesigurnost onemogućavanjem razdvojenosti partnerica ili njihove osobne autonomije (Renzetti, 1992., str.29-30).

Bila je moja prva velika ljubav, divila sam joj se. (..) Bila sam nevjerojatno naivna i vrlo dobronamjerna. Kao u *50 nijansi sive*, zar ne? Zato mrzim tu knjigu. Srećom, još uvijek smo bile klinke, živjele daleko jedna od druge i držale našu vezu u tajnosti. (..) Sve do tada nisam ni znala da sam lezbijka. (Lizi, 23.)

Upoznale smo se *online*. Jako rano smo počele zajedno živjeti. Mislim da je to bilo jako problematično. Sastale smo se četiri puta vikendima, a četvrti je put ona zapela u Zalaegerszegu te smo otad počele živjeti zajedno. Početak je bio lijep. Imala sam oko 28-29 godina, ona je 8 godina mlađa od mene, znači da je ono vrijeme imala oko 21-22 godine. Bila je to moja prva [lezbijска] veza, a isto tako i njena prva veza. (Adél, 42.)

Kao što Hester naglašava (Donovan i Hester, 2014), "mladost, niski prihodi i nizak stupanj obrazovanja predstavljaju rizične faktore za obiteljsko nasilje i zlostavljanje u istospolnim vezama, a nedavno 'autanje' može nekoga pozicionirati kao mlađeg i ranjivijeg za zlostavljanje, bez obzira na biološku dob."

Bila sam svježa, odjednom napaljena lezbijka koja se oslobađa, više-manje spremna za viđanje s drugim ženama. Započela sam s projektom pronalaska djevojke. Trebala sam pažljivije birati. Bila sam pod silnim pritiskom da nađem djevojku. Moje prijateljice, zapravo svi su me htjeli vidjeti sretnu i mislili su da mi je potrebna djevojka. (..) Okolina me na to tjerala. (..) Bila sam strašno zaljubljena i svi su bili tako sretni što "Erika ima djevojku". Moj najbolja prijateljica također je bila tako oduševljena našom vezom, iako je možda imala zadržke. (Erika, 30)

Bila sam sretna što sam napokon u vezi. (...) Ona je brzo počela očekivati da joj se obvežem do smrti, zauvijek. Ali ja tako ne funkcioniram. A ni ona sama se nije htjela obvezati. (Flóra, 49).

Homofobija i bifobija ne samo da mogu otežati ženi da napusti zlostavljачku vezu s drugom ženom, već se mogu pojaviti i unutar veze. Lizi (23) je imala 16 godina i bila je seksualno neiskusna kada je započela svoju prvu vezu s drugom mladom ženom, Gabi. Gabi očito nije vjerovala Lizinom novom lezbijskom identitetu pa joj se rugala, testirala ju i ponižavala.

Mjesecima mi je govorila da ne vjeruje da sam lezbijka i pitala me kako to mogu znati ako nisam poljubila muškarca. Rekla je da je zabrinuta da ću je ostaviti ako eventualno shvatim da sam zainteresirana za muškarce. Na zabavi me je prisilila da se poljubim s muškarcem. Bilo je grozno. A onda je poludjela i rekla kako nije mislila ozbiljno i da zašto sam to učinila i da kakva sam ja to kurva. (..) Nakon otprilike godinu i pol natjerala me da s njom spavam. Kupila je mnogo pića i to se dogodilo. Neposredno nakon toga rekla mi je da nije mislila da ću si dopustiti da me zavede, ja sam kuja, ja sam kurva, i kakav sam ja to invalid kad sam imala svoje prvo iskustvo s djevojkom. (Lizi, 23.)

Hraneći se seksističkim i nejasnim "djevica-ili-kurva" očekivanjima i procjenama s kojima se sve žene suočavaju, Gabi, mada i sama lezbijka, umanjila je lezbijstvo kao sekundarno u odnosu na heteroseksualnost (i tako povezala nevjeru s bilo kakvim zanimanjem za muškarce, što je česta bifobična strategija). U toj složenoj vezi, pogođenoj emocionalnim i seksualnim zlostavljanjem, Lizi je trpjela nasilje temeljeno na svom rodu, dobi, zbog što je lezbijka i nije lezbijka.

Lezbijske zajednice imaju obvezu prevenirati zlostavljanje i pomoći žrtvama jer ako propuste to učiniti, žrtve će lako postati izolirane i izuzetno ranjive. Ženama koje pokušavaju pobjeći, lezbijske zajednice također znače puno kao mreže podrške koje prihvataju lezbijske veze, a često su feministički osviještene. Čak i ako je osoba starija, visoko obrazovana i ima nekoliko veza iza sebe, ona još uvijek može postati žrtvom zlostavljanja. To se dogodilo Flóri (47). Njena partnerica postigla je da se Flora u zajedničkim lezbijskim krugovima osjeća neugodno, izolirala ju je od njih, izuzetno joj otežavši traženje pomoći. Kada je 2014. godine lezbijska grupa imala priliku govoriti na forumu o nasilju protiv žena, njezine predstavnice odlučile su zaobići obiteljsko nasilje u istospolnim vezama te govoriti jedino o homofobiji i njenom utjecaju na živote lezbijki i biseksualnih žena. Što je još gore, kada je Flóra, zapanjena tom tišinom, pokušala partnersko nasilje staviti na dnevni red, sudionicama lezbijkama nije palo

na pamet da bi i ona sama mogla biti žrtva te su odbacile ideju razgovora o tim "vrlo marginalnim" pitanjima.

Diskurs o fizičkom nasilju i zlostavljačkim vezama među ženama mogao bi pomoći onima na koje se odnosi da shvate što to kontrola nad drugom osobom uistinu jest. Mnoge ispitanice spominju materijale za podizanje svijesti i posebice događaje u organizaciji *NANE* koji su im pomogli da shvate kako su žrtve te, istovremeno, da se mogu osloboditi. Već i sama spoznaja da postoje službe za podršku ulijeva ljudima sigurnost.

Kad sam sudjelovala na treninzima o zlostavljanju, trebalo mi je neko vrijeme dok nisam počela shvaćati kako su se te stvari odvijale u mom životu. Emocionalno ucjenjivanje ... stalno ponižavanje. (..) Te stvari se samo ušuljaju u vezu. Trebalo mi je neko vrijeme da prepoznam te obrasce u svojim prethodnim vezama. (Kata, 60.)

Uhodila me putem *e-mailova* poslije [prekida]. Kad joj ne bih odgovorila, pisala mi je jer joj nisam odgovorila; kad bih odgovorila, pisala mi je jer sam joj odgovorila, unatoč tome što sam joj rekla da hoću da s tim prestane. Na kraju sam joj rekla da ću se obratiti *Háttér-u* zbog pravne pomoći ako ne prestane - i tada je prestala. (Flóra, 49)

Mnoge ispitanice spomenule su važnost prijateljstva: "One su me zapravo upozoravale! Rekle su mi da me ponižava, ali ja to u ono vrijeme nisam uopće primijetila." (Lea, 59) Naši podaci potvrđuju ogromnu važnost koju prijatelji/ice mogu imati u pomaganju žrtvama nasilja, posebice u slučaju žena koje imaju ograničenu potporu izvan lezbijskih zajednica (Renzetti, 1992, str. 130). Lizi (23) izričito savjetuje druge žrtve da govore o zlostavljanju ljudima kojima vjeruju:

To nije samo ono što oni kažu. Kad su pročitali što mi je Gabi pisala vidjela sam da su šokirani, jer je već pisala stvari kao, naprimjer, da će mi prerezati vrat ... Kad sam ih vidjela kako to čitaju, to je bilo zapanjujuće. (..) Moraš im reći ako ćeš prekinuti s nekim. Već sama činjenica da ti prijateljice znaju za plan čini ga lakšim za provesti, lakše je ne odustati. Čak ih možemo i eksplicitno zamoliti da nas spriječe ako se poželimo javiti zlostavljačici. (Lizi, 23.)

Kad si tako iscrpljena i osjećaš se usrano, a ne znaš zašto; a zatim te nazove tvoja najbolja prijateljica i kaže da to ne moraš trpjeti i da zaslužuješ biti sretna... (...) Ona me potakla da poduzmem ovaj korak. (Erika, 30.)

Transžene

Transžene su podložnije izolaciji što znači da često ovise jedino o svojim partnerima i imaju još manje mogućnosti potražiti pomoć. Prema istraživanju udruge Transvanilla, 32% transrodnih ispitanika/ca doživjelo je diskriminaciju od strane svog partnera/ice (Hidasi, 2012). Transrodne žene podložne su istim vrstama nasilja kao i bilo koja druga žena, no pate i od oblika specifičnih oblika nasilja kojima su izložene trans osobe. Jedna naša ispitanica spomenula je opstrukcije tranzicije, kao i nepoštivanje određenih dijelova tijela.

Oduzeo mi je hormone (...) Tijekom 2 godine [koje smo proveli zajedno] dozvolila sam mu da oralno dodiruje moje genitalije samo jednom. Nastavio je moliti pa sam mu na kraju dozvolila, bio je znatiželjan ili što već, ali ja se nisam dobro osjećala. (Szabina, 35.)

Transžene su posebno ranjive u fazi viđanja i na početku veze, u vrijeme kada otkrivaju svoj trans status cisrodnom muškarcu. Međutim, razgovarali smo s transženama koje su imale veze bez zlostavljanja s cisrodnim heteroseksualnim muškarcima. S druge strane transfobija često, mada ne nužno, utječe na partnersko nasilje. Zlostavljači/ce transžena mogu biti i cisžene, kao i transmuškarci. Kao što nam je jedna od naših ispitanica ispričala, transmuškarac je nakon prekida uhodio svoju bivšu partnericu, slijedio je, prijetio samoubojstvom i ošteti njen automobil što je, zanimljivo je, pokušao prikriti kao homofobni napad kako bi skrenuo sumnju sa sebe.

Kao što nam je trans aktivistkinja iz nevladine udruge izjavila, transženama je često jako teško tražiti pomoć:

One ne traže pomoć. One misle da ne mogu nazvati liniju za pomoć jer su zlostavljane transžene. Misle da im glas ne zvuči dovoljno ženski... Ili liniju za pomoć ženama samo mogu nazvati tek kad završe tranzicije... Linije za pružanje pomoći trebale bi ovo iznijeti u javnost. Zlostavljački partner kontrolira drugoga, tako da ona ne može donositi odluke o vlastitim iskustvima, odnosno što je za nju dobro, a što loše. Transženama se godinama poručuje, od njihovoga djetinjstva, da su ružne, da nisu OK, da ih nitko neće voljeti... Sve to ostavlja trag. (Aktivistkinja iz nevladine udruge.)

Transrodne seksualne radnice

Povrh svih gore navedenih ranjivosti, bavljenje seksualnim radom suočava žene s dodatnim teškoćama. U prvom redu riječ o financijskim teškoćama, osobito ako žena pripada siromašnoj i diskriminiranoj romskoj nacionalnoj manjini. To također znači da su naše ispitanice seksualne radnice govorile kako o komercijalnim tako i o nekomercijalnim vezama. Razgovarale smo sa ženama koje se oglašavaju *online*, bez svodnika, što znači da su relativno sigurne. Iz njihovih priča čini se da mnoge njihovi klijenti nikad nisu napali, a one to pripisuju svojoj (percipiranoj) fizičkoj snazi. Ipak, bez obzira na njihov rod dodijeljen rođenjem ili percipirani rod, transžene doživljavaju nasilje kao i mnoge druge žene, posebice seksualne radnice. Jedna od naših ispitanica spomenula je slučaj kada je klijent pod utjecajem droga vikao i trčao uokolo gol pred susjedima. Drugom prilikom, klijent je, prijeteci joj nožem, ženi oduzeo telefon i druge dragocjenosti. Szabinu (35) je njen partner podvrgnuo ekonomskom nasilju. Oduzimao joj je njenu zaradu od barova i seksualnoga rada jer je želio tim novcem pokrenuti vlastiti posao. Ona je hospitalizirana u psihijatrijskoj instituciji te ju je ispitala policija, međutim nitko se njenim brigama nije bavio na odgovarajući način. S obzirom na uobičajeni policijski pristup ženama žrtvama partnerskog nasilja, a kamoli seksualnim radnicama (kao što smo upravo vidjele/i), nije ni čudo da žrtve gotovo nikad ne traže pravnu pomoć.

Neki klijenti kažu da su nasilni jer nisu zadovoljni s rodom i/ili seksualnom izvedbom transžene seksualne radnice. (Od transrodnih seksualnih radnica često se traži da održavaju ženski izgled i funkcionalni penis, što je teško zbog hormona koji se uzimaju u sklopu procesa tranzicije.) Neke su se transžene okrenule seksualnom radu jer su osjetile da nemaju nikakvu

drugu priliku zaraditi za život, a druge su bile seksualne radnice samo godinu ili dvije dok nisu uštedjele dovoljno novca za operacije prilagodbe spola. *Drag queens* (na mađarskom češće nazivane *transzvesztiták*, *travesztik* ili *travik*) su bile više poštovane i dobro plaćene tijekom devedesetih i ranih dvijetisućitih, u vrijeme otvaranja seksualne i *QI* scene nakon sloma državnoga socijalizma, posebno u Budimpešti. Neke od seksualnih radnica s kojima smo razgovarale nekada su bile *drag queens* i mogle bi čak povezivati ta dva područja kao, riječima ispitanice Mimi (33), "umjetnička djela iluzije".

Zaključci i preporuke

Kao i heteroseksualni/e zlostavljači/ce, homoseksualni/e zlostavljači/ce nauče kako zlostavljati: zlostavljanje je naučeno ponašanje koje se uglavnom nastavlja jer prolazi nekažnjeno. Homofobija i transfobija pomažu stvoriti priliku za zlostavljanje bez posljedica, izoliranjem i spriječavanjem žrtava u ostvarivanju pristupa izvorima podrške poput obitelji, nadležnih socijalnih službi, kaznenoga pravosuđa i pravnoga sustava. Zlostavljane lezbijke i transžene posljedično vjerojatno neće tražiti pomoć, a čak i ako je traže, nije vjerojatno da će je dobiti.

Tu je i nespremnost lezbijske zajednice da prepozna problem partnerskoga zlostavljanja u lezbijskim vezama, dijelom zato što bi javno priznanje problema moglo ići u korist homofobnim stereotipima, a dijelom zbog raširenog vjerovanja da je intimno nasilje heteroseksualni problem te da žene ne mogu biti zlostavljačice (vidi Renzetti, 1992, str. 105). Ako do nasilja dođe, mnoge žene (čak i među našim ispitanicama) pripisuju nasilje maskulinim karakteristikama, alkoholu ili odrastanju u nasilnoj obitelji: o svemu tome može se raspravljati, međutim takve stvari nikada ne mogu opravdati ponašanje zlostavljača/ice ili umanjiti njegovu/njenu odgovornost.

Rodni stereotipi često još jače utječu na transžene jer one mogu iskusiti okrivljavanje žrtve, kako unutar tako i izvan LGBTQI sredine. Zlostavljačke veze mogu se osloboditi samo ako njihovi izbori po pitanju veze i rodnoga izričaja nailaze na podršku.

Iskustva žrtava pokazuju kako su se oslobodile zlostavljačkih veza zahvaljujući svijesti o fenomenu i, što je najvažnije, emocionalnoj podršci osoba od povjerenja. Stoga smo uvjerene u značaj podizanja svijesti u LGBTQI zajednici kako bi nevladine udruge mogle raditi na stvaranju zajednice u kojoj je intimno nasilje svedeno na minimum, u kojoj se poštuju vrijednosti uzajamnosti i partnerstva, gdje je zahtjev za prestankom nasilja univerzalan i u kojoj ljudi nastoje zaštititi i poduprijeti žrtve zlostavljanja. Kao preporuke:

- LGBTQI nevladine udruge trebale bi obučiti svoje članove/ice i javnost o intimnom nasilju u istospolnim vezama i uvrstiti ovaj problem u zadatke svojih službi za podršku;
- nevladine udruge za ženska prava koje rade na problemu obiteljskoga nasilja eksplicitno trebaju uključiti lezbijke i transžene u svoje članstvo i uvrstiti ih među svoje korisnice;
- državna tijela i pravosudni sustav trebali bi sa svim žrtvama nasilja (obiteljskoga ili drugog nasilje) postupati jednako, poštujući njihovu stvarnost i ispunjavajući i štiteći njihova prava. U tu svrhu, potrebni su treninzi za LGBTQI-senzibiliziranost
- Socijalni/e radnici/e trebali/e bi biti osposobljeni/e za rad sa žrtvama obiteljskoga nasilja, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

Literatura

Amnesty International 2006, *Hungary. Cries Unheard: The failure to protect women from rape and sexual violence in the home*.

Donovan, C i Hester, M 2014, *Domestic Violence and Sexuality – What's Love got To Do With It?*, Policy Press, Bristol.

Elliott, P 1996, 'Shattering Illusions: Same-Sex Domestic Violence', u CM Renzetti and CH Miley (ur.), *Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships*, Harrington Park Press, New York, London.

Faix-Prukner, Cs i Rózsa, K 2015, *A leszbikus, meleg és biszexuális emberek tapasztalatai az egészségügyben Magyarországon* [Iskustva lezbijki, gejeva i biseksualnih osoba u sustavu zdravstvene zaštite u Mađarskoj], Izvještaj o istraživanju, Háttér Társaság, Budimpešta.

FRA – Agencija za temeljna prava Europske unije 2009, *The social situation concerning homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation in Hungary*, pregledano 15. studenoga 2015, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/377-FRA-hdgso-part2-NR_HU.pdf

Girshick, LB 2002, *Woman-to-woman sexual violence*, North eastern Series on Gender, Crime, and Law.

Hidasi, B 2012, *Transzszexuálisok helyzete Magyarországon 2012* [The situation of transsexuals in Hungary 2012], Izvještaj o istraživanju, Transvanilla Transznemű Egyesület, Budimpešta.

Hidasi, B 2015, *A transz* embereket az egészségügyben érő diszkrimináció dokumentálása Magyarországon* [Dokumentiranje diskriminacije protiv trans* osoba u sustavu zdravstvene zaštite u Mađarskoj], Izvještaj o istraživanju, Transvanilla Transznemű Egyesület, Budimpešta.

Karsay, D 2015a, *A leszbikus, meleg és biszexuális emberek munkahelyi tapasztalatai Magyarországon* [Iskustva lezbijki, gejeva i biseksualnih osoba na tržištu rada u Mađarskoj], Izvještaj o istraživanju, Háttér Társaság, Budimpešta.

Karsay, D 2015b, *The Social Exclusion of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People in Hungary*. Rezultati LGBT ankete, 2010, Háttér Társaság, Budimpešta.

Lobel, K (ur.), 1986, *Naming the Violence: Speaking Out About Lesbian Battering*, Seal Press, Seattle, Washington.

NANE and PATENT 2011, *Advocating for the Rights of Domestic Abuse Victims*, pregledano 15. studenoga 2015, <http://nokjoga.hu/sites/default/files/filefield/advocating-for-the-rightsof-dv-victims-nane-patent-report-2011.pdf>

Renzetti, CM 1992, *Violent Betrayal: Partner Abuse in Lesbian Relationships*, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi.

Renzetti, CM i Miley CH (ur.), 1996, *Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships*, Harrington Park Press, New York, London.

Scottish Transgender Alliance 2010, *Out of Sight, Out of Mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse*.

Takács, J (ur.), 2011. *Homofóbia Magyarországon*. [Homophobia in Hungary] L'Harmattan, Budimpešta.

PORTUGAL

Telmo Fernandes⁹⁸ i Marta Ramos⁹⁹

Pregled LGBT problematike

Jedna od najznačajnijih prekretnica u ostvarenju LGBT prava u Portugalu bila je dekriminalizacija homoseksualnosti 1982. godine. Više od dva desetljeća kasnije, 2004. godine, seksualna orijentacije uključena je u načelo jednakosti (članak 13) portugalskog Ustava, kao temelj na kojem je zabranjena diskriminacija, nakon više od 5 godina snažne kampanje organizacija civilnoga društva poput ILGA-e Portugal. Bila je to odskočna daska za LGBT vidljivost i priznavanje prava koja je otvorila vrata nizu naknadnih zakonskih promjena. U međuvremenu je načelo zabrane diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta uključeno u nekoliko zakona.

Od 2003. godine Zakon o radu zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije. U 2015. godini Zakon br.28/2015 od 14. travnja uključio je rodni identitet u pravo jednakosti u pristupu zapošljavanju i radu, što predstavlja važnu odluku u priznavanju trans osoba na tržištu rada. U 2007. godini revidiran je Kazneni zakon kako bi se uklonila razlika u dobi pristanka za istospolne seksualne odnose, uključila seksualna orijentacija kao predrasudna motivacija za određena kaznena djela (kvalificirano ubojstvo, kvalificirana djela vezana uz fizički integritet i rasnu, vjersku i seksualnu diskriminaciju) te uključili istospolni odnosi i parovi u kazneni okvir vezan uz obiteljsko nasilje. Od 2013. godine rodni identitet također ima zaštićeni status u okviru zločina iz mržnje. Stoga, iako portugalski Kazneni zakon ne uključuje definiciju zločina iz mržnje ili incidenata iz mržnje, i seksualna orijentacija i rodni identitet eksplicitno su uključeni u predrasudne motive koji predstavljaju otežavajuće čimbenike. Zakon o spolnom odgoju iz 2009. godine te Učenički i školski etički statut odobren 2012. godine u svojim smjernicama izričito uključuju seksualnu orijentaciju čime osiguravaju okvir za rješavanje diskriminacije, a posebno homofobnog i transfobnog nasilničkog ponašanja u školama.¹⁰⁰ U 2008. godini Povjerenstvo za građanstvo i rodnu ravnopravnost (CIG – tijelo portugalske vlade za rodnu ravnopravnost) u svojim je političkim smjernicama počelo spominjati diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta. CIG-ova prva nacionalna kampanja pokrenuta iz 2013. godine bila je usmjerena na nasilničko ponašanje. Istospolni parovi mogu se vjenčati od 2010. godine (istospolne *de facto* registrirane zajednice bile su moguće od 2001. godine). Međutim, unatoč reakcijama Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe i portugalskih stručnih organizacija u području roditeljstva i skrbi o djeci, roditeljska prava istospolnih parova i dalje su zanemarena u portugalskom pravu. To uključuje mogućnost usvajanja, mogućnost posvajanja partnerovog/ičinog djeteta u obiteljima u kojima

98 Istraživač, ILGA Portugal.

99 Istraživačica, ILGA Portugal.

100 Važno je međutim napomenuti da postoji zabrinutost u pogledu provedbe Zakona o spolnom odgoju. Zapravo, većina škola ne uključuje seksualnu orijentaciju ili rodni identitet u svoje nastavne planove i programe.

djecu već odgajaju istospolni parovi te pristup surogatskom majčinstvu i drugim tehnikama medicinski potpomognute oplodnje koje su dostupne samo neplodnim ženama braku ili *de facto* registriranoj zajednici s muškarcem, izostavljajući tako ženske isospolne parove i neudane žene.

Nakon nacionalnih izbora za portugalski Parlament u listopadu 2015, u trenutnom sastavu većina članova/ca dolazi iz lijevih političkih stranaka koje su prethodno već iskazale podršku priznavanju tzv. duginih obitelji, čime je vraćena nada kako će se situacija uskoro promijeniti. ILGA Portugal, u suradnji s NELFA-om (Mreža europskih LGBT obiteljskih udruga), organizirala je u Lisabonu u razdoblju od 15. do 18. listopada 4. Europski sastanak duginih obitelji, povećavši vidljivost situacije u kojima se nalaze takvi obitelji i njihova djeca.

2011. godine prvi zakon o rodnom identitetu omogućio je punoljetnim trans osobama u Portugalu da promijene svoje zakonsko ime i spol u matičnim knjigama, čime je okončana duga povijest ponižavanja i nasilja protiv trans građanki i građana. Taj se zakon svojevremeno smatrao najnaprednijim na svijetu jer je od punoljetnih trans osoba zahtijevao jedino predočenje dijagnostičkog izvješća o poremećaju rodnog identiteta (odnosno rodne disforije, kako se danas zove) koji je potpisalo dvoje stručnjaka/inja za mentalno zdravlje. Nedavno istraživanje ILGA-e Portugal o LGBT osobama i njihovim iskustvima s uslugama zdravstvene zaštite¹⁰¹ otkrilo je da trenutna medicinska praksa odstupa od međunarodnih smjernica, ponajviše od Standarda skrbi svjetske strukovne organizacije za transrodno zdravlje: zahtijeva se veći broj evaluacija veći preporučenog, a trans ispitanici/e (ukupno njih 29) izvijestili/e su kako se u svrhu dijagnoze procjenjuju njihov identitet i rodno izražavanje. ILGA Portugal, zajedno s ISCTE – Sveučilišnim institutom Lisabona, trenutno sudjeluje u prvom istraživačkom projektu o implementaciji Zakona o rodnom identitetu. ILGA Portugal također zagovara reviziju zakona koja bi otklonila traženje dijagnoza i poštivala pravo na samoodređenje trans osoba. Prijedlog revizije predstavljen je na parlamentarnoj javnoj raspravi na zahtjev ljevičarske strance *Bloco de Esquerda*.

Trenutno postoje ozbiljni razlozi za brigu oko operacije prilagodbe spola. Naime, nacionalni zdravstveni sustav dosad nije uspio zajamčiti ispunjenje zahtjeva mnogih pojedinaca/ki da se potrebne usluge obavljaju u sklopu javnoga sustava zdravstvene zaštite, unatoč nedavnoj objavi o formiranju tima stručnjaka/inja iz različitih područja na *Hospitais Universitários de Coimbra*. Problem je nastao nakon umirovljenja dr. Décia Ferreira, ranije jedinoga poznatog stručnjaka za operaciju prilagodbe spola u državi, koji sada radi u privatnoj klinici. Budući da sustav javne zdravstvene zaštite nije pružio nikakav odgovor, mnoge trans osobe podvrgavaju se rizičnim postupcima i uzimaju medicinske preparate bez nadzora.

Prema Europskom LGBT istraživanju Agencije za temeljna prava Europske unije iz 2013. godine, 55% portugalskih ispitanika/ca smatra kako je diskriminacija prema lezbijkama relativno raširena, a 71% kako je diskriminacija prema trans osobama vrlo raširena.¹⁰²

101 Saúde em Igualdade. Pelo acesso a cuidados de saúde adequados e competentes para pessoas lésbicas, gays, bissexuais e transgénero, pregledano 15. studenoga 2015, <http://ilgaportugal.pt/ficheiros/pdfs/igualdadenasaude.pdf>.

102 Izvješće se može pogledati na http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-glance_en.pdf, pregledano 15. studenog 2015.

Pregled u vezi obiteljskog i nasilja u vezama

Portugalski Kazneni zakonik od 2007. godine klasificira obiteljsko nasilje kao javno kazneno djelo, uključujući i nasilje u istospolnim parovima i vezama. Prema zakonu, Ured državnog odvjetništva (Ministério Público) dužan je istražiti svaki slučaj prijavljen od strane žrtava ili svjedoka, čak i kada se tome žrtva protivi. Pritužba se može podnijeti bilo kojoj sigurnosnoj službi (Polícia de Segurança Pública - PSP, Guarda Nacional Republicana - GNR ili Polícia Judiciária - PJ) ili izravno Uredu državnog odvjetništva. Žrtva ima pravo zatražiti dokaz o zaprimanju pritužbe. U slučaju fizičkog nasilja, žrtva može izravno u bolnici zatražiti pravno-medicinski pregled forenzičkih stručnjaka. U slučaju nužde, žrtve mogu nazvati 112 (nacionalna linija za hitne slučajeve), 144 (linija za socijalne hitne slučajeve) ili kao alternativu, CIG-ovu zelenu liniju (800 202 148) i *Teleassistance* (na www.cig.gov.pt). Žrtve obiteljskog nasilja imaju prava bez obzira na nacionalnost. Članak 152. Kaznenog zakonika sada glasi: osoba koja podvrgava supružnika/cu ili intimnog/u partnera/icu, izvanbračnu ili ne, fizičkoj kazni, oduzimanju slobode ili kaznenim djelima protiv spolne slobode, može biti kažnjena kaznom zatvora od jedne do pet godina.

Peti Nacionalni plan za ravnopravnost državljanstva, rodnu jednakost i nediskriminaciju 2014-2017 i Peti Nacionalni plan za sprječavanje i suzbijanje obiteljskog i rodno uvjetovanog nasilja 2014-2017 uključuju posebne mjere u vezi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, slijedeći načela Istanbulske konvencije Vijeća Europe kroz pet strateških područja: 1) prevencija, podizanje svijesti i obrazovanje (uključujući mjere djelovanja u vezi nasilja u LGBT intimnim vezama); 2) zaštita žrtava i društveno uključivanje; 3) intervencije sa zlostavljačima/cama; 4) educiranje i kvalificiranje stručnjaka/inja (među ostalim, za obavljanje intervencije s LGBT osobama); 5) istraživanje i procjena.¹⁰³ Povjerenstvo za državljanstva i rodnu jednakost postupno je u svom mandatu uvrstilo LGBT pitanja. 2010. godine Povjerenstvo je u zborniku o diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta (RODRIGUES, 2010) objavilo istraživanje o obiteljskom nasilju kod istospolnih parova, iznijevši nove uvide na tu temu. U 2015. ovlastilo je ISCTE-IUL za provođenje programa edukacije o obiteljskom nasilju kod istospolnih parova za stručnjake/inje koji pružaju pomoć žrtvama te pokrenulo kampanju o obiteljskom nasilju nad LGBT mladima: "Não lhes feche a Porta" ("Ne zatvarajte im vrata").¹⁰⁴

Portugal je također potpisao nekoliko međunarodnih ugovora s određenim mjerama vezanim općenito uz LGBT osobe te posebice LBT žene, odnosno već spomenutu Istanbulsku konvenciju o sprječavanju i borbi protiv nasilja protiv žena i obiteljskog nasilja koja namjerava ukloniti sve oblike diskriminacije protiv žena i zaštititi prava žrtava, bez obzira na njihov "spol, rod, rasu, boju kože, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinu, mjesto rođenja, seksualnu orijentaciju,

103 http://www.cig.gov.pt/wp-content/uploads/2014/06/CIG-VPNI_2014-2017_ENG.pdfand, pregledano 15. studenog 2015; http://www.cig.gov.pt/wp-content/uploads/2014/06/CIG-VPNPCVDG_2014-2017_ENG.pdf, pregledano 15. studenoga 2015.

104 www.naolhesfecheaporta.pt, pregledano 15. studenoga 2015.

rodni identitet, dob, zdravstveno stanje, invaliditet, bračni status, migrantski ili status izbjeglice ili drugi status" (članak 4. - Temeljna prava, jednakost i nediskriminacija).

Kad je riječ o nasilju protiv seksualnih radnika/ca, portugalsko pravo prešlo je put od kriminalizacije (u razdoblju između 1962. i 1982. godine) do dekriminalizacije seksualnoga rada, uz istovremenu kriminalizaciju ekonomskog izrabljivanja seksualnih radnika/ca pod definicijom podvođenja (članak 169. Kaznenog zakonika). Kao rezultat toga, trenutno ne postoji nikakav specifični samostalni pravni okvir o seksualnom radu.

Osim toga, Treći nacionalni akcijski plan za sprječavanje i suzbijanje trgovine ljudima 2014-2017,¹⁰⁵ iako s ciljem zaštite žrtava seksualnog izrabljivanja, pridonio je progonu neregistriranih imigranata/kinja seksualnih radnika/ca. Drugim riječima, pri uhićenju ili policijskoj raciji, snage sigurnosti mogu zanemariti eventualni problem eksploatacije i usredotočiti se na migracijski problem.

U 2011. godini novostvorena Rede sobre Trabalho Sexual¹⁰⁶ (mreža seksualnih radnika/ca) počela je zagovarati pravni okvir koji istodobno može spriječiti i boriti se protiv izrabljivanja, ali i prepoznati seksualni rad kao profesionalnu kategoriju te promicati prava seksualnih radnika/ca i pristup uslugama kao što su zdravstvo, obrazovanje, sigurnost i pravda.

Rezultati intervjuja i rada na terenu

U sklopu istraživanja intervjuirali/e smo četiri žrtve obiteljskog nasilja u istospolnim vezama, tri transžene žrtve nasilja u kontekstu seksualnoga rada te četrnaest stručnjaka/inja: od pripadnika/ca sigurnosnih snaga, psihologa/inje koji/a radi u zdravstvu, stručnjaka/inje koji/a radi na liniji za pomoć žrtvama obiteljskog nasilja, pravnika/ce koji/a radi u organizaciji za podršku ženama, socijalnog/e radnika/ce iz strukture privremenog skloništa, terapeuta/kinje i medicinskoga tehničara koji rade na zdravstvenom projektu, istraživača/ice i koordinatore/ice projekta o seksualnom radu. Uz 21 intervju, značajni podaci pronađeni su u dostupnoj literaturi, izvješćima, preko kontakta s institucijama te kroz medije. Održane su i dvije rasprave otvorene za javnost, jedna u LGBT Centru u Lisabonu, a druga u lezbijskoj čitalačkoj zajednici u Portu. Sudionici/e su pridonijeli svojim mišljenjima o percepciji i utišavanju ovih tema u LGBT zajednici, a podijelili/e su i svoja vlastita iskustva. Projektni tim je 2015. godine sudjelovao na Prajd događajima u Lisabonu (povorci ponosa te Arraial Lisboa Pride, najvećoj LGBT zabavi u zemlji) i prikupljao priče u neslužbenom kontekstu te podizao svijesti o temi.

Obiteljsko nasilje

U skladu s akademskim istraživanjima iz drugih zemalja, i naš pregled literature te drugih neakademskih dijagnoza i izvora informacija pokazuje kako je u našoj zemlji nasilje kod ženskih parova gotovo nevidljiva tema (MACHADO, 2005) o kojoj postoji vrlo malo informacija. Iako su u nekoliko posljednjih godina određene situacije dospjele u javne medije, posrijedi je još uvijek zanemarena tema.

105 http://www.cig.gov.pt/wp-content/uploads/2014/06/CIG-IIIPNPCTSH_2014-2017_ENG.pdf, pregledano 15. studenog 2015.

106 <http://www.apdes.pt/advocacy/políticas/rede-sobre-trabalho-sexual.html>, pregledano 15. studenog 2015.

To je posljedica manjka kampanji za podizanje svijesti i aktivnosti javnih tijela ili usluga za pomoć žrtvama, zatim činjenice da žrtve, svjedoci/kinje i ostali/e osobe ne prijavljuju slučajeve, te uvriježenog stajališta kako se ne radi o istinskom problemu (TOPA, 2009), čak i u slučajevima za koje smo ustanovili/e kako je ostvaren nedovoljan kontakt sa sigurnosnim snagama, pravosudnom podrškom ili drugim organizacijama, uključujući i LGBTI nevladine udruge.

Od početka projekta, ostvareni su brojni kontakti radi prikupljanja podataka o obiteljskom nasilju protiv lezbijki, biseksualnih i transžena te nasilja u vezama protiv transžena seksualnih radnica. Kontakt je ostvaren s nevladinim organizacijama koje pružaju podršku žrtvama, kao što su União de Mulheres Alternativa e Resposta (UMAR) ili Associação de Apoio à Vítima (APAV), ali i s organizacijama koje promiču specifične usluge za lezbijke, biseksualne i transžene, primjerice Agência Piaget para o Desenvolvimento (APDES) ili Associação para o Planeamento da Família (APF) te provode projekte smanjenja rizika kod seksualnih radnika/ca.

Prema ravnatelju odjela sigurnosne službe za obiteljsko nasilje u Portu (Gabinete de Acompanhamento e Informação a Vítimas - GAIV), u prve dvije godine rada te službe (2013-2014) prijavljeno je između 10 do 12 slučajeva nasilja u istospolnim parovima. U osam slučajeva radilo se o ženskim istospolnim parovima. Sastali/e smo se sa službenikom lisabonske policijske uprave i njegovim timom. Kasnije smo uspjeli/e razgovarati s policijskim službenicima/ama koji/e rade sa žrtvama obiteljskog nasilja te imaju iskustva sa situacijama obiteljskog nasilja kod istospolnih parova, kako muških tako i ženskih. U svim su slučajevima zlostavljanje prijavile žrtve.

Policijski/e službenici/e uglavnom misle kako se ženskim parovima većinom vrši psihičko i emocionalno nasilje te da su žene manje sklone fizičkom nasilju od muškaraca.

Na pitanje o posebnostima vezanim uz ovu vrstu nasilja isprva su odgovarali/e kako ih nema. U nastavku razgovora otkrilo se da su žrtve s kojima su bili/e u kontaktu često bile izoliranije na društvenoj i obiteljskoj razini, što zlostavljači često koriste kao oblik emocionalne manipulacije.

Morao sam raditi na nekoliko slučajeva nasilja kod ženskih parova. Češće posežu za psihičkim nasiljem, primjerice prijetnjama i uvredama, ali ne i fizičkim nasiljem. Ovi su slučajevi malo drugačiji. Imao sam neke situacije s fizičkom agresijom, no bile su manjeg intenziteta, s obzirom na krhkost žene u odnosu na muškarca. Nisu jednako snažne, tako da je to više emocionalno, a i opasnije je otkriti osobne informacije kad drugi ljudi ne znaju za vezu. No nema fizičkog nasilja. (Intervju #9, policijski službenik.)

Muškarci se u pravilu služe fizičkim nasiljem, a žene psihičkim i emocionalnim nasilje. Ali ima iznimaka. (Intervju #11, policijski službenik.)

Možda je ta stvarnost skrivenija jer je nekim ljudima teže podnijeti prijaviti. Stide se, barem ja to tako vidim. (Intervju #13, policijski službenik.)

Zbog toga što su te žene (i ponekad muškarci) izolirane i nemaju podršku obitelji i prijatelja, one su ranjivije jer obitelj i prijatelji ne dolazi u obzir kad zatrebaju zaklon. Stvar je ista kao s

imigrantima koji su tek došli u našu zemlju. Kudikamo više ovise o institucijama. (Intervju #4, socijalni radnik.)

Pripadnici/e žandarmerije (Guarda Nacional Republicana - GNR) dodatno su podcrtali/e takve izjave:

Tim je ženama puno teže izaći iz veze. Obično su to veze koje su se suočile s velikim preprekama da bi pronašle svoje mjesto u društvu. Neke od tih žena su se zbog svojih veza borile s obitelji, prijateljima i kojekakvim društvenim stereotipima. Nama se obrate kad je situacija već u ozbiljnoj fazi. Većina nasilja je psihička i mnogo agresivnija od one koju koristi većina muških zlostavljača. Žene mogu biti puno okrutnije u psihičkom zlostavljanju. Koriste emocionalno nasilje, udaraju tamo gdje boli, od toga kako žive svoju seksualnost do skrbi o djeci. Obično su to situacije akutnoga nasilja. (..) Kad u istospolnim parovima zlostavljačica pokuša društveno izolirati partnericu, žrtvine veze s drugim osobama radikalno su prerezane. Žrtve nam se obraćaju iz vlastite izolacije, nerijetko pune srdžbe. Često dolaze iz malih sredina u kojima je homoseksualnost još uvijek jako stigmatizirana. (Intervju #14, GNR.)

Čini se da određeni elementi sigurnosnih snaga smatraju da se percepcija LGBT pitanja promijenila, što je možda pokazatelj promjene njihovog stajališta o edukaciji i podizanju svijesti.¹⁰⁷

Nisam imao nikakvih problema. To je nešto o čemu ljudi danas govore. I sâm imam neke gej kolege, stid je nestao (Intervju #9, policijski službenik.)

Vjerujem da današnji agenti imaju razumijevanja kada se suočavaju s tim novim situacijama. I ovaj razgovor s vama je dokaz toga. Mi smo mnogo bliže građanima, a policija je promijenila svoj javni imidž, više se ne doživljava kao zatvorena, već otvorena institucija. Tu je i Ured za odnose s javnošću, a to je vrlo važno. U našim postajama, imamo agente koji žive s istospolnim partnerima. To nije važno, važno je samo da ste dobar policijski službenik. Međutim, nisu svi jednako otvoreni. (Intervju #12)

Ipak, stručnjake/inje treba još pripremati u pogledu informiranosti i svijesti o pojedinim obilježjima diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Također, sigurnosne snage trebaju se boriti protiv dvostruke diskriminacije protiv LGBT žrtava, izričito se zalažući za uključivost (PINTO, 2012).

Da bi ljudi stekli svijest o promjenama u policiji, prvo tu promjenu moraju vidjeti. Ali ljudi su jako nepovjerljivi prema sustavu, a mi također trebamo biti osviješteniji. (Intervju #12.)

Neki/e od psihologa/inja i socijalnih radnika/ca kojima smo se obratili/e također su s nama podijelili/e svoja iskustva i razmišljanja o obiteljskom nasilju kod istospolnih parova, vlastite

107 ILGA Portugal od 2010. godine osigurava redovitu edukaciju za snage sigurnosti o diskriminaciji, obiteljskom nasilju i zločinima iz mržnje protiv LGBT osoba.

izazove u suočavanju s takvim situacijama te načine kojima su stekli bolji uvid u njihovu specifičnost:

Pitanje prijave obiteljskoga nasilja uvijek je složeno. U ovakvim situacijama, kada je veza prikrivena, to je još teže. (Intervju #1, psiholog/inja)

U istospolnim vezama postoji strah od dvostruke predrasude, veća izolacija, sram od priznavanja tko ste, postoji nepovjerenje u institucije. (..) Nisam bila ravnodušna, bila sam nervozna, bojala sam se da ću nešto krivo napraviti ili da će se u mom načinu izražavanja vidjeti moja nesigurnost... Nisam htjela učini išta što bi se moglo shvatiti kao predrasuda, nešto što bi osoba mogla doživjeti kao "to radite zato što sam gej". Sjećam se da sam temi pristupila s nemalo tjeskobe jer sam bila svjesna da nemam iskustva. (Intervju #2, psihologinja).

Nakon početne faze projekta i prvoga kruga diseminacije preko Interneta, intervjuirali/e smo 4 žrtve obiteljskoga nasilja. Opisale su različite situacije nasilja u intimnim vezama, ponekad se suprotstavljajući ideji kako žene nisu sposobne za fizičko ili druge vrste nasilja, ali i potvrđujući neke od prepoznatljivih obilježja obiteljskog nasilja kod istospolnih parova: ucjenjivanje autanjem, poveznica između seksualnog identiteta i nasilja (žrtve ponekad sebe krive što su LGB), izolacija i povjerljivost LGBT zajednice, negativna iskustva prilikom traženja pomoći. Imena u primjerima koji slijede su izmišljena.

Isadora ima 31 godinu i identificira se kao biseksualna žena. Njena najvažnija veza bila je sa ženom s kojom je počela izlaziti kad su obje bile na fakultetu. To je trajalo šest godina, a zajedno su živjele posljednjih dvije. U tom razdoblju *Isadora* je primjećivala znakove koji su joj govorili da nešto s njihovom vezom nije u redu, primjetila je ljubomoru prema njenoj obitelji i prijateljicama (s kojima je drastično prorijedila kontakt), okrivljavanje i nepovjerenje. Nakon manjeg operativnog zahvata, jedna od svađa završila je tek kada su obje primijetile da *Isadora* krvari te da je pločnik prekriven krvlju. Njena partnerica često je mijenjala raspoloženja. Koristila je činjenicu da zarađuje više novca kako bi umanjila *Isadorino* samopouzdanje, njene planove o majčinstvu nije shvaćala ozbiljno niti joj je dala do znala slaže li se s njima ili ne. Nakon prekida, *Isadori* je bilo teško iznova uspostaviti kontakt s bivšim prijateljima/cama. Oni/e su povjerovali/e njenoj bivšoj partnerici i lažno je optuživali za promiskuitet. Neko vrijeme je odlazila na sastanke grupe za LGBT mlade, ali na kraju je potporu pronašla u drugoj organizaciji u koju još uvijek odlazi na psihološko savjetovanje.

Deolinda ima 43 godine i trenutno je u vezi. Pred svojim prijateljima/cama se autala kao lezbijka prije nekog vremena. Doživjela je dvije situacije zlostavljanja u intimnim vezama prije sadašnje situacije. U prvoj je s partnericom živjela šest godina, ali njena partnerica se i dalje nije autala. Na emocionalnoj razini bilo je to vrlo složeno iskustvo, postala je ovisna o svojoj partnerici na različite načine, a stvar se dodatno pogoršala kada je s partnericom preselila u drugi grad, daleko od svoje obitelji i prijatelja/ica. Prekid veze bio je obilježen nasiljem, pa tako i verbalnim zlostavljanjem *Deolinde* neželjenim telefonskim pozivima. Osjećala se vrlo ranjivo, a tada je započela novu vezu s drugom ženom. Ovoga je puta odmah vidjela prijeteće znakove, ali osjećala se previše krhkom da bi djelovala. Svaki pokušaj prekida veze partnerica je

blokirala emocionalnim manipulacijama. Jednom prilikom partnerica joj je čak prijetila pištoljem koji je vjerojatno zaboravila ostaviti na svom radnom mjestu (imala ga je zbog profesionalnih razloga). Pretraživala je *Deolindine* osobne stvari i čitala njen dnevnik bez dopuštenja. Bilo je i fizičkog zlostavljanja, od bacanja na krevet i blokiranja ruku, hvatanja od kojeg ostaju masnice, do takvog šamaranja da bi privremeno ostajala slijepa na jedno oko ili krvarila iz usta. Ponekad je bila zaključana u kući, pa čak i sprječavana od odlaska u kupaonicu i plakanja. Doživjela je i seksualno zlostavljanje, osobito kada je partnerica koristila seks kao oblik pomirenja. Bila je ponižavana pred svojim prijateljicama, a njena partnerica bila je ljubomorna na svaki kontakt koji bi ostvarila. Na kraju je *Deolinda* odlučila zauzeti stav i potražiti savjet na telefonskoj liniji za pomoć. Iako su u početku pretpostavljali/e kako njen partner muškarac, razgovor joj se učinio korisnim. Samo je jednom kontaktirala policiju, nakon što ju je partnerica natjeravala automobilom. I policijski/e službenici/e pretpostavili/e su da je u heteroseksualnoj vezi. Na kraju je odustala.

Aurora ima 58 godina i živi sa svojom suprugom. Skrbi za svoja dva rođaka ovisna o tuđoj njezi i prije nego je srela svoju suprugu, živjela je sa ženom koja ju je dugo vremena zlostavljala. Kada su se susrele, *Aurora* je imala 22 godine, a njena partnerica bila je od nje starija 15 godina. Zajedno su bile 10 godina i, mada su obje imale svoje kuće, uglavnom su živjele zajedno. Bila je nezaposlena pa je većinu vremena boravila kod kuće, radeći kućanske poslove i brinući se o partneričino dvoje djece, sinu i kćeri. Njena partnerica patila je od povratne depresije i promjena raspoloženja, a kad je pila, što je bilo često, stvari su se pogoršavale. Natjeravala ju je, grebala i tukla. Često su znale izlaziti van u kasino i kockati, a ona je zbog toga vrlo malo spavala. Na kraju je čak počela krasti po dućanima, u maloj količini, kako bi ugodila partneričinoj ovisnosti o alkoholu. *Aurora* se mogla povjeriti samo sestri, ali s njom se morala nalaziti bez partneričinog znanja. Nitko drugi nije znao da su u vezi, a njoj nikada nije palo na pamet da ode na policiju jer je mislila kako se "njima ne bi dalo postupati" zbog njene situacije. Krivila je samu sebe jer se našla u takvoj situaciji, a istovremeno se osjećala ranjivom i emocionalno ovisnom. U ono vrijeme nije za sebe mislila da je žrtva. Prema njenom mišljenju, LGBT organizacije mogu igrati ulogu u takvim situacijama, osobito u probijanju izolacije i osnaživanju žrtava da krenu naprijed.

Bárbara sada ima 30 godina i identificira se kao biseksualna žena. Ima glazbeno i kazališno obrazovanje. U dobi od 22 godine bila je u zlostavljачkoj vezi s drugom ženom, 9 godina starijom od nje. Obje su bile uključene u LGBT aktivizam te su se tako i upoznale. Njena partnerica bila je iskusna aktivistkinja i postala joj je uzor. Na početku se sve činilo u redu i ona se zaljubila u nju i njenu šarmantnu osobnost. No uskoro, nakon što su počele izlaziti, njeno se ponašanje promijenilo. Partnerica je verbalno zlostavljala i ponižavala *Bárbaru*, tjerala ju je da se auta svojoj obitelji u vrijeme kada *Bárbara* za to nije bila spremna. Također ju je emocionalnim ucjenama natjerala da prekine veze s prijateljima i obitelji. Osjećala se izoliranom i nikada nije prikupila snage otići na policiju jer je mislila kako je zbog njene seksualne orijentacije neće primiti. Njena je partnerica htjela da je da *Bárbara* napusti posao i boravi kod kuće, no uspjela se oduprijeti i nastaviti raditi, unatoč neispavanosti zbog stalnih rasprava i epizoda nasilja. Nakon prekida veze, pokušala je razgovarati o toj situaciji s drugim LGBT aktivistima/kinjama no osjetila je da oni/e o tome nisu željeli/e raspravljati. Na kraju je

kontaktirala dva terapeuta, ali joj se činilo kako nijedan nije bio spreman nositi se s njenom biseksualnošću. Nedavno ju je kontaktirala žena koja je također preživjela zlostavljanje u vezi s *Bárbarinom* bivšom partnericom. Zamolila je *Bárbaru* da svjedoči u parnici protiv bivše partnerice. Obje su potražile pomoć u organizaciji za podršku žena, a *Bárbara* je dobila i pristup psihološkom savjetovanju. Napokon je osjetila da je netko cijeni i razumije te bi željela da LGBT pokret prepozna ovaj problem u zajednici te uvidi kako ga valja rješavati bez straha, promovirajući sigurne prostore u kojima žrtve progovoriti o svojim iskustvima.

U travnju 2015. godine dvije mlade žene na društvenim su mrežama objavile javnu izjavu u kojoj su tvrdile kako su obje bile žrtve obiteljskog nasilja počinjenog od strane iste žene poznate po svojoj povezanosti s LGBT pokretom. U studenom 2015. godine novine su izvijestile kako je 52-godišnjakinju pištoljem pokušao ubiti njezin suprug, vjerojatno jer je saznao za njenu ljubavnu vezu s drugom ženom.¹⁰⁸ Ovo su samo dva primjera iz ove godine, a mnogi drugi možda su ostali utišani i nevidljivi.

Opis najboljih prikupljenih praksi

U 2010. godini, APAV je, u suradnji s ILGA-om Portugal, pokrenuo prvu javnu kampanju koja se eksplicitno bavi nasiljem u istospolnim vezama. Sastojala se od brošure s informacijama i kontaktima, postera i internetske stranice s izvorima.¹⁰⁹

Tijekom 2015. godine CIG je, u sklopu Nacionalnog akcijskog plana, promovirao nekoliko edukacijskih aktivnosti: ILGA-i Portugal povjerena je provedba 5 edukacijskih aktivnosti o diskriminaciji, obiteljskom nasilju i zločinima iz mržnje protiv LGBT osoba, a četiri ostale povjerene su akademskom istraživačkom centru (ISCTE-IUL) s ciljem da se o obiteljskom nasilju u istospolnim zajednicama educira stručnjake/inje koji/e pružaju podršku žrtvama na različitim poljima kao što su zdravlje, sigurnost, socijalni rad, nevladine organizacije i pravnici/e. Stopa sudjelovanja bila je vrlo visoka, a za 2015. godinu planirano je bilo izdavanje priručnika o toj temi. Posrijedi su pionirske inicijative koje mogu pozitivno utjecati na prepoznavanje, intervenciju i prevenciju obiteljskog nasilja kod istospolnih parova.

Tijekom trajanja istraživačkog dijela projekta, a u kontaktu s članovima sigurnosnih snaga, ukazala se prilika za uspostavom kontakta s dvije specijalizirane službe za pružanje informacija i potpore žrtvama (GAIV – Gabinete de Atendimento e Informação à Vítima u Portu i Espaço Júlia – Resposta Integrada de Apoio à Vítima u Lisabonu) i dobivanjem uvida u način njihova rada. Ove nove strukture rezultat su rada na uvođenju učinkovitijih intervencija u situacije obiteljskoga nasilja: one pružaju pristup posebno educiranom timu policijskih službenica/ka (a ponekad i socijalnih radnica/ka) u prostoru dizajniranom kako bi se žrtve osjećale ugodno i ohrabreno za prijavljivanje i traženje pomoći bez ograničenja izvana. Ove specijalizirane službe surađuju i s drugim organizacijama, primjerice ženskim udrugama (potencijalno i s LGBT udrugama). Osim toga, mogućnost *online* prijavljivanja nasilnih

108 <http://www.dn.pt/sociedade/interior/mulher-baleada-em-beja-fica-hospitalizada-em-estado-grave-4862107.html>, pregledano 15. studenog 2015.

109 Materijali kampanje mogu se vidjeti na www.apav.pt/lgbt, pregledano 15. studenog 2015.

incidenata, trenutno dostupna na internetskim stranicama policijskih uprava i pravosudne policije, olakšava pružanje podrške žrtvama, osobito u situacijama u kojima žrtve pri prijavljivanju nailaze na fizičke i/ili emocionalne barijere.

Nadalje, u sklopu rada na jačanju portugalske LGBT zajednice, ILGA Portugal pokrenula je nekoliko službi s ciljem pružanja podrške, dokidanja izolacije te informiranja o diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i spolnih obilježja. Te usluge uključuju telefonsku liniju za pomoć, psihološko savjetovanje, pravnu podršku i uslugu društvene integracije.¹¹⁰

Nasilje u vezama

Gisbertu Salce Júnior, brazilsku transženu seksualnu radnicu koja je živjela u Portu, 2006. godine brutalno je mučila skupina portugalskih mladića. Gisberta Salce Júnior od posljedica ozljeda je preminula. Slučaj je podigao svijest javnosti o problemu društvene transfobije i otkrio krhke i izolirane živote trans osobe u Portugalu. Dvije godine kasnije, Luna, također transžena seksualna radnica, pronađena je u kontejneru za smeće; umrla je pod nepoznatim okolnostima.

Unatoč spomenutim događajima, prevladava mišljenje kako država ne prepoznaje stvarnost nasilja protiv seksualnih radnika/ca, posebice protiv transžena, osim kada financira djelovanje nevladinih organizacija ili pojedinih projekata na prevenciji spolno prenosivih bolesti (osobito HIV-a). Incidenti o kojima su izvijestile obje transžene seksualne radnice i stručnjaci/kinje koji su se susreli s njihovom stvarnošću, zakonski su uneseni pod osobna kaznena djela. Iako postoje jaki dokazi diskriminacije protiv seksualnih radnika/ca u cjelini, a posebice transžena seksualnih radnica, ne postoji specifično zakonodavstvo koje bi obuhvatilo fenomen nasilja u tom kontekstu.

Kako bismo prepoznali vrste iskustava koje doživljavaju transžene seksualne radnice moramo prvo razlikovati seksualni rad koji se odvija na otvorenom, odnosno na ulicama, od seksualnog rada u zatvorenim prostorima, dakle u stanovima ili bordelima. Otvoreni prostor uvijek se navodi kao mnogo opasnije mjesto u kojem izolacija, nedostatak podrške, mogućnost susreta nasilne osobe, a posebno transfobnih stavova, povećava ranjivost i mogućnost incidenta (OLIVEIRA, 2012). Jedan od stručnjaka koje smo intervjuirali spomenuo je, naprimjer, da za vrijeme velikih nogometnih događaja, transžene seksualne radnice ne izlaze na ulice zbog sigurnosnih razloga.

Mnoge od tih žena nemaju obitelj ili druge oblike socijalne podrške i svaki dan se bore da bi preživjele. Kako bi ispunile osnovne potrebe, transžene zanemaruju osobne želje poput procedure prilagodbe spola. U računicu također ulazi i potreba za zadržavanjem određenih značajki (npr. penisa) zbog posla. S druge strane, stručnjaci/kinje izvještavaju i o mladim transženama koje strateški koriste seksualni rad kako bi prikupile novac za tranziciju.

Sastanak s timom PortoG, APDES-ovim specijaliziranim timom za prevenciju seksualnoga rada i podizanje svijesti, otkrio je da, unatoč tome što je nasilje između transrodnih seksualnih radnika/ca ili između njih i njihovih klijenata uobičajena pojava, ne postoji evidencija nijednog prijavljenog slučaja takvoga nasilja sigurnosnim snagama. Uz podršku

110 Sve informacije i kontakti dostupni su na ilga-portugal.pt, pregledano 15. studenog 2015.

njihovoga tima koji redovito ostvaruje kontakt sa seksualnim radnicima/ama, dijeli im informacije i materijale poput kondoma i lubrikanta, obavlja zdravstvene preglede, promiče prava i povremeno prati razvoj situacije sa zdravstvenim i socijalnim službama, uspjeli/e smo razgovarati s nekoliko transžena o njihovim iskustvima. U nastavku teksta donosimo dio njihovih svjedočanstava (i ovdje koristimo izmišljena imena).

Carla je 55-godišnja transžena koja je odrasla u malom selu u ruralnom području. Završila je samo osnovnoškolsko obrazovanje. Sjeća se da se osjećala ženom od svoje pete godine, ali mogla se odjenuti kao žena samo za karneval, dok je plesala u lokalnoj grupi za tradicionalnu glazbu i ples (tzv. "rancho"). Oca je opisala kao nasilnog čovjeka koji ju je budio tijekom noći i tjerao na rad u polju. Pobjegla je od kuće na dan portugalske demokratske revolucije 25. travnja 1974. godine, u dobi od 14 godina, s čovjekom koji je još uvijek njen životni partner. U gradu Portu radila je dvije godine u tvornici boje, a otad radi kao seksualna radnica, isprva na ulica gdje je jednom bila uhićena. Smatra da je ulica opasnija jer je i sama bila uključena u brojne nasilne situacije kao što su uvlačenje u automobil, vrijeđanje, batine, pljačke, pa čak i silovanje. Danas radi u zatvorenom prostoru u dijeljenom stanu, međutim i ondje je srela agresivne klijente koji su ju seksualno zlostavljali i vrijeđali. Nikada nije pomislila otići na policiju, čak ni kad ju je muškarac s kojim je živjela zlostavljao i tukao. *Carla* se potužila kako je mnogo puta u životu osjetila osuđivanje u ustanovama zdravstvene zaštite i socijalnoga osiguranja. Zbog toga je uvijek jako pazila na zdravlje i izbjegavala rizične prakse i droge koje se danas često mogu sresti u svijetu seksualnog rada.

Carolina ima 34 godine i dolazi iz Brazila. Ona je transžena, a seksualna je radnica od svoje 18. godine života, prvo u Brazilu, a potom u Europi gdje se osjeća mnogo sigurnije. Završila je srednju školu i trenutno pohađa tečaj za frizerke. Radi samo u zatvorenim prostorima. Misli da svoj život drži pod kontrolom. S klijentima je njena uvijek zadnja, baš kao i s njenim rasporedom, jer večeri čuva za sebe i svog partnera s kojim živi. Za nju je nasilje situacija u kojoj bi klijent odbio platiti uslugu ili se prema njoj loše odnosio, ali srećom nikada joj se to nije dogodilo. *Carolina* unaprijed određuje uvjete dogovora. Nažalost, to nije slučaj kod nekih njenih poznanika koji su joj prepričali proživljeno zlostavljanje i pljačke. *Carolina* također potvrđuje da se sve veći broj transžena bavi seksualnim radom za sve manje i manje novca, upuštajući se pritom u nezaštićene seksualne odnose. Za razliku od mnogih drugih brazilskih transžena koje se Portugalu zadržavaju kratko, a potom odlaze u druge europske zemlje, ona bi željela nastaviti živjeti u Portugalu. Ovdje vodi miran život i ima prijatelje, cis i transrodne, koji poznaju njen život. Nažalost, smatra kako je transženama jako teško dobiti posao. Uvjerena je da posjeduje brojne vještine, uključujući znanje 5 jezika, ali još nijednom nije dobila povratnu informaciju nakon javljanja na oglas za posao. Voljela bi dobiti portugalsko državljanstvo kako bi mogla promijeniti ime u dokumentima.

Cristina je 30-godišnja transžena iz Brazila. Iz Rio de Janeira, gdje je završila srednju školu i radila kao frizerka 11 godina, doselila se prije samo 3 godine. Od preseljenja je već živjela u Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj i Belgiji, kao i u nekoliko portugalskih gradova, zarađujući "brzi novac", kako ga ona zove, seksualnim radom. Nikada nije radila na ulici jer smatra da je tamo rizičnije. Umjesto toga radi u stanovima, a trenutno jedan dijeli s drugom transženom, također

seksualnom radnicom. Ona kaže kako je to način prevencije nasilnih situacija jer je netko uvijek u blizini. Ne poznaje puno ljudi i radije se ne ističe kao transžena, mada osjeća poglede dok hoda ulicom (kaže da je teško ne primijetiti gotovo 2 metra visoku ženu poput nje). Trenutno je u nepravilnoj pravnoj situaciji koju ne može promijeniti s obzirom na trenutno zanimanje. Voljela bi imati posao, ali je svjesna da bi teško preživjela i platila sve troškove s plaćom kakvu bi mogla zaraditi. Navodno nikada nije doživjela nikakve nasilne situacije, no neke njene prijateljice morale su se suprotstaviti klijentima koji im nisu htjeli platiti. Jedna je čak udarila čovjeka potpeticom u lice. Bilo bi sjajno, kaže *Cristina*, kada bi mogla dobiti pravnu podršku koja bi joj pomogla da započne s pravnim postupcima za stjecanje državljanstva.

Opis najboljih prikupljenih praksi

Od 2011. godine Rede de Trabalho Sexual, mreža koja okuplja seksualne radnike/ce, nevladine organizacije i istraživače/ice, osigurava platformu za vidljivost, umrežavanje, dijeljenje iskustava, prepoznavanje potreba, izradu metodologija i nacрта zahtjeva, kako bi ostvarila jednak pristup mogućnostima. Seksualni/e radnici/e u tu su mrežu uključeni/e od njenog početka, izražavajući vlastita mišljenja i životne situacije.

ILGA Portugal objavila je brošuru "Sabemos o que somos: Pessoas" ("Znamo što smo: ljudi")¹¹¹ s ciljem informiranja i podizanja svijesti zdravstvenih stručnjaka/inja o trans zdravlju. Korištena je, zajedno s rezultatima zdravstvenog istraživačkog projekta, kao temelj za edukaciju i podizanje svijesti na području zdravlja.

U sklopu djelovanja na prevenciji spolno prenosivih bolesti u LGBT zajednici, ILGA Portugal osnovala je "kondom brigadu", odnosno grupu volontera/ki predvođenu specifično educiranim osobama, koja posjećuje popularna noćna okupljališta u Lisabonu, primjerice barove, saune i specifična mjesta gdje većina transžena seksualnih radnica upoznaje svoje klijente, te dijeli kondome, lubrikante, brošure i informacije o zdravlju, ali i pravima, te korisne kontakte i strategije.

Još jedan primjer dobre prakse je projekt smanjivanja rizika nazvan PortoG, inicijativa organizacije APDES (*Agência Piaget para o Desenvolvimento*). Inicijativa pruža podršku seksualnim radnicima/ama koji/e rade u zatvorenim prostorima, posjećuje ih u njihovim stanovima i pruža pruža specijalizirane zdravstvene usluge i usluge socijalne zaštite. Projekt provodi tim posebno educiranih stručnjaka/inja (obično medicinskih sestara i psihologa/inja) nakon što sami seksualni/e radnici/e naprave procjenu vlastitih potreba. APDES također zagovara prava seksualnih radnica/ka, promiče umrežavanje, podizanje svijesti te specifičnu edukaciju kako za seksualne radnice/ke tako i za stručnjake.

Zaključci i preporuke

Iako se situacija polako počinje mijenjati zbog povećane vidljivosti LGBT osoba i njihovog poznavanja vlastitih prava, predstoji još rada na otvaranju problematike homofobije i transfobije u intimnim vezama. Za početak je važno da se dostupni podaci o ovoj vrsti nasilja

111 Brošura se može pogledati i preuzeti na www.ilga-portugal.pt/ficheiros/pdfs/sqs.pdf, pregledano 15. studenog 2015.

moгу prepoznati i izdvojiti iz globalnih podatkovnih izvješća o obiteljskom nasilju i zločinima iz mržnje. ILGA Portugal osnovala je Opservatorij o diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, gdje svjedoci/kinje i žrtve diskriminatorskih incidenata i/ili zločina iz mržnje i obiteljskog nasilja mogu anonimno podnijeti prijavu *online* ili u pisanom obliku. Opservatorij objavljuje godišnje izvješće temeljeno na prikupljenim podacima koji se zatim koriste za zagovaranje LGBT prava.

O tim temama nužno je podizati svijest obuhvatnim kampanjama namijenjenima općoj populaciji i LGBTI zajednici, kao i stručnjacima/kinjama koji/e stoje na prvoj liniji podrške žrtvama.

Osim toga, treba dosljedno promicati specifičnu edukaciju o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv LBT žena kako bi se povećala svijest, identificirale strategije za intervenciju, promovirala prevencija i prijavljivanje slučajeva nasilja. Slično misle i naši ispitanici/e:

Možda trebamo više aktivnosti za podizanje svijesti za stručnjake/inje koji/e su na prvoj liniji, primjerice, u društvenom kontekstu primarne zdravstvene zaštite, ili na području prava, podizanje svijesti o tome kako mi procjenjujemo i naknadno provjeravamo situacije. (Intervju #1, psiholog/inja.)

To bi trebala biti naša obveza, kao stručnjaka u različitim kontekstima, da odlazimo na seminare, edukacije ili aktivnosti za podizanje svijesti. Moramo glasnije poručiti da se ove situacije ne javljaju samo kod heteroseksualnih parova. [...] Ne znam kolike su razlike, ali trebamo raditi na tome da pošaljemo pravu sliku, trebamo dati do znanja da smo ovdje, da smo sposobni i spremni za to. (Intervju # 2, psiholog/inja.)

Odgovor leži u edukaciji. Sve je utemeljeno na predodžbi žene kao žrtve. Ali to je ljudska priroda, radi se o emocijama i samim time je posvuda, bez obzira na seksualnu orijentaciju. Vjerujem da mnoštvo kolega ustrajava na tome da nisu dovoljno sposobni za rješavanje ovakvih situacija, te pritom otkrivaju vlastite predrasude i strah. Ali upravo zato što se takve stvari događaju rijetko, nitko ne vidi potrebu za ulaganjem u dodatnu edukaciju. To je začarani krug: što vidljivijima postanu ovakve situacije, stručnjaci će se više žaliti. (Intervju #3, pravnik/ca.)

Mislim da trebamo dodatnu edukaciju. Osviještenosti nikad dovoljno. (Intervju #4, socijalni/a radnik/ca.)

Važno je također promicati stvaranje sigurnih okruženja u kojima će žrtve obiteljskoga nasilja, bez obzira proživljavaju li ga trenutno ili se nasilje dogodilo u prošlosti, moći podijeliti svoja iskustva, identificirati strategije i saveznice/ke, razbiti svoju izolaciju i vratiti samopouzdanje. Za to su idealna poznata mjesta slobodna od homofobije i transfobije, poput LGBT ili ženskih udruga.

Situacija trans* seksualnih radnika/ca u Portugalu je složena i zahtijeva pomak društvene intervencije, pravnoga okvira i politike jednakosti u pravcu eksplicitne borbe protiv diskriminacije s kojom se seksualni/e radnici/e općenito, a transžene posebno, moraju suočiti u svakodnevnom životu. Fokus na zdravlju i preventivskim strategijama spolno prenosivih bolesti također bi trebalo popratiti ulaganjem u društvenu integraciju, olakšavanje pristupa zdravstvenim uslugama, zapošljavanje, sigurnost i obrazovanje.

Kriminalizacija i nevidljivost ne postižu ništa. Borba protiv stigme najbolji je način da se smanji rizik od nasilnih situacija tijekom viđanja s drugim ljudima, a istovremeno doprinese osnaživanju seksualnih radnika/ca, posebice transžena, kako bi lakše identificirali/e vlastite potrebe i ostvarili/e pristup svojim građanskim pravima. To se može postići kroz prepoznavanje ili stvaranje kategorije seksualnog/e radnika/ce, kao što tvrde neke organizacije seksualnih radnika/ca. Također bismo preporučili/e nacionalnu kampanju za podizanje svijesti i specifičnu edukaciju namijenjene seksualnim radnicima/ama i stručnjacima/kinjama koji/e rade u službama za potporu žrtava. Konačno, izuzetno je važno zahtijevati zakonodavstvo koje će eksplicitno raditi na pristupu dobrima i uslugama, zdravlju, obrazovanju i socijalnoj zaštiti.

Literatura

Antunes, R i Machado C 2005, "Dupla invisibilidade: A violência nas relações homossexuais", *Psychologica*, 39, str. 167-187.

Oliveira, A 2012, *Andar na vida: prostituição de rua e reação social*, Coimbra, Edições Almedina.

Pinto, M 2012, "Vitimação secundária? O comportamento das forças e serviços de segurança e ao acesso efetivo das pessoas LGBT à segurança", u *Politeia: revista do Instituto Superior de Ciências Policiais e Segurança Internacoord*, Manuel Monteiro Guedes Valente, IX, Lisabon, ISCPsi.

Rodrigues, L, Conceição N, i de Oliveira JL 2010, "Violência em casais LGB: estudo preliminar" *Estudo sobre a discriminação em função da orientação sexual e da identidade de género*, http://www.igualdade.gov.pt/images/stories/documentos/documentacao/publicacoes/Estudo_OrientacaoSexual_IdentidadeGenero.pdf, pregledano 15. studenoga 2015.

Topa, H 2009, *Violência doméstica em casais homossexuais: das representações sociais dos profissionais que trabalham com vítimas à vivência das vítimas*. <http://repositorioaberto.up.pt/bitstream/10216/54976/2/72876.pdf>, pregledano 15. studenoga 2015.

Saúde em Igualdade. Pelo acesso a cuidados de saúde adequados e competentes para pessoas lésbicas, gays, bissexuais e transgénero (brochure). <http://ilga-portugal.pt/ficheiros/pdfs/igualdadenasaude.pdf>. pregledano 15. studenoga 2015.

UJEDINJENO KRALJEVSTVO (ENGLESKA)

Jasna Magić¹¹²

Zakonodavni i društveni kontekst

U posljednja dva desetljeća Ujedinjeno Kraljevstvo ostvarilo je izniman napredak u borbi protiv homofobije i transfobije, kako na institucionalnoj tako i na društvenoj razini. Progresivno zakonodavstvo o spolnoj i rodnoj ravnopravnosti i razne Vladine akcije sada svrstavaju Ujedinjeno Kraljevstvo među najnaprednije zemlje u Europi i svijetu. Literatura bilježi kako je pomak prema progresivnom zakonodavstvu počeo još u 1960-ima donošenjem Zakona seksualnim kaznenim djelima (1967) koji je uveo djelomičnu dekriminalizaciju muških istospolnih seksualnih aktivnosti. Nasuprot tome, 1980-e dovele su do onoga što se još uvijek smatra jednim od najmračnijih razdoblja za lezbijska, gej, biseksualna i/ili transrodna (LGBT i/ili T) prava u Engleskoj, Walesu i Škotskoj, kada je Vlada Margaret Thatcher donijela Zakon o lokalnoj samoupravi (1988), a s njim i kontroverzni članak 28. koji zabranjuje "promociju homoseksualnosti u školama". Članak je homoseksualnost smatrao neprihvatljivom, a postojeće istospolne kao "lažne obitelji" (Kam-Tuck Yip, 2012). Članak je prva ukinula Škotska (2000), a potom Engleska i Wales (2003). S dolaskom laburista na vlast 1997. godine, Vlada je uvela niz zakona koji izravno unaprjeđuju različite aspekte jednakosti LGBT i/ili T osoba. Naprimjer, Prijedlog zakona o seksualnim kaznenim djelima (2000) koji izjednačava dob pristanka za lezbijke, gejeve i biseksualne mlade ljude; ukidanje zabrane služenja u oružanim snagama za lezbijkama i gejevima (2000); izjednačavanje dobi pristanka na seksualni odnos kod mladih ljudi (2000); Zakon o usvajanju i djeci (2002); Odredbe o jednakosti pri zapošljavanju (seksualna orijentacija) (2003); Zakon o civilnom partnerstvu (2004); Zakon o ljudskoj oplodnji i embriologiji (2008), a nedavno i Zakon o jednakosti (2010) (Kam-Tuck Yip, 2012).

Zakon o jednakosti dalje je rezultirao Prijedlogom zakona o civilnom partnerstvu koji je u 2013. godini u Engleskoj reformiran kao Odjeljak 9. Zakona o braku (istospolnih parova) (2013) koji stavlja istospolne i raznospolne parove u ravnopravan položaj kada je u pitanju brak. Zakon o jednakosti također je zabranio pružateljima usluga diskriminaciju na temelju prilagodbe spola, a Kodeksom o uslugama iz 2011. godine utvrđeno je kako je prilagodba spola osobni, a ne medicinski proces te da se osobe koje se identificiraju kao transrodne ne treba tražiti predodjenje Certifikata o priznanju roda (CPR) (Monk, 2011; McIntyre, 2009; Fish, 2009).

Akcijski plan za jednakost lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba (ministar za jednakost 2011b) te Akcijski plan za jednakost transrodnih osoba (ministar za jednakost 2011a), objavljeni tijekom 2011. godine, dodatno su ojačali predanost Vlade prema LGBT i/ili T jednakosti te definirali niz radnji: od rješavanja homofobnog i transfobnog nasilničkog ponašanja u školama, poboljšavanja odziva i broja presuda vezanih uz zločine iz mržnje pa sve do promicanja LGBT i/ili T prava u inozemstvu. Napredak u Ujedinjenom Kraljevstvu održava se također i u društvenim stavovima, što je vidljivo iz godišnje reprezentativne Ankete o

112 Istraživačica, Broken Rainbow UK

britanskim društvenim stavovima (2013) koja izvještava o rastu tolerancije prema istospolnim vezama u protekla tri desetljeća. Primjerice, 1983. godine polovica javnosti (50%) rekla je da će "seksualni odnosi između dvije odrasle osobe istog spola" biti "uvijek pogrešni". Istovremeno, samo je 17% mislilo da homoseksualnost "uopće nije pogrešna". 2013. godine ti su se omjeri gotovo obrnuli: svega 22% ispitanih smatra kako su istospolne veze "uvijek pogrešne", dok 47% kaže kako "uopće nisu pogrešne" (Park, A., i dr., 2013).

Međutim, bez obzira na ove ohrabrujuće statistike, proživljena iskustva diskriminacije LGBT i/ili T osoba u Velikoj Britaniji i dalje pokazuju kako društvo često manifestira različite razine tolerancije i prihvaćanja koje variraju u odnosu na dob, nacionalnost, spol, zemlju porijekla, klasu i vjerska uvjerenja. Različita istraživanja iznijela su zabrinjavajuće zaključke o manifestacijama homofobije u britanskom društvu u različitim okruženjima: od obitelji do škole. Anketa provedena 2012. godine na uzorku od 1,614 LGB i/ili T mladih ljudi u dobi od 11 do 19 godina iz Engleske, Škotske i Walesa, pokazala je da ih je više od 55% bilo izloženo homofobnom nasilničkom ponašanju u britanskim školama. Devedeset i šest posto gej učenika/ca u školi je čulo homofobne primjedbe kao što su "fuj" ili "lezba", dok su gotovo svi (99%) čuli izraze poput "to je tako gej" ili "ti si tako gej" (Guasp, 2012). Povrh toga, nacionalna anketa provedena 2011. godine na uzorku od 6,861 gej, biseksualnih i/ili transrodnih muškaraca pokazuje kako je, od svoje 16 godine, 49% ispitanika iskusilo barem jedan incident obiteljskog zlostavljanja od strane člana obitelji ili partnera zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta/izražavanja (Guasp, 2011).

Obiteljsko nasilje i zlostavljanje: zakonodavstvo, politike i praksa

U mnogim zakonima Ujedinjenoga Kraljevstva pod obiteljskim nasiljem i dalje se podrazumijeva i tumači nasilje nad ženama i djevojčicama. Stoga ne čudi kako su ciljevi Vlade u tom području navedeni u "Akcijskom planu za suzbijanje nasilja nad ženama i djevojkama" (Home Office, 2011). Dokument slijedi okvir UN-a u prepoznavanju specifičnih oblika obiteljskog i seksualnog nasilja kao što su: partnersko zlostavljanje, prisilni brak, nasilje iz "časti" i genitalno sakaćenje žena te definira obiteljsko zlostavljanje kao:

Svaki čin rodno uvjetovanog nasilja koji rezultira ili je vjerojatno da će rezultirati tjelesnom, seksualnom ili psihičkom štetom ili patnjom žena, uključujući i prijetnje takvim radnjama, prisilu ili lišavanje slobode, koji se pojavljuje u javnosti ili u privatnom životu (ibid: 1).

Iako Plan priznaje kako se ovakva vrsta nasilja može dogoditi "bez obzira na rod ili spol" i potvrđuje kako muškarci i dječaci također mogu biti žrtve obiteljskog i seksualnog nasilja i zlostavljanja (ibid: 2), literatura sugerira kako se u praksi pružanja usluga to ne odražava (Harvey i sur. 2014; Hester i sur. 2012; Magic, 2015). Štoviše, dokazi pokazuju kako se obiteljsko nasilje doživljava izuzetno rodno određenim i heteronormativnim, pa se sustavi podrške vidljivo usredotočuju na potrebe cisžena s djecom i djevojke iz etničkih i manjinskih zajednica. Takva perspektiva ne priznaje da u Velikoj Britaniji svaki dan LB i/ili T žene zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta postaju žrtve različitih oblika obiteljskog nasilja.

Budući da obiteljsko nasilje i zlostavljanje može sadržavati niz različitih ponašanja i posljedica, britansko kazneno pravo ne prepoznaje takvo nasilje kao samostalno kazneno djelo. Međutim, mnogi oblici obiteljskog nasilja sastavni su dijelovi kaznenih djela, kao što su: maltretiranje, napad, šteta nastala kaznenim djelom, pokušaj ubojstva, silovanje i protupravno oduzimanje slobode (Matczak i sur., 2011). Kazneno zakonodavstvo u UK može igrati važnu ulogu u sprječavanju i borbi protiv obiteljskog nasilja u istospolnim vezama. Primjerice, Zakon o kaznenom pravosuđu i javnom redu priznaje da muškarci mogu biti silovani (od muškaraca), dok Dio IV Obiteljskog zakona i Zakona o obiteljskom nasilju, zločinu i žrtvama iz 2004. i 2010. godine u zaštitne mjere kao što su zabrana približavanja i zabrana zlostavljanja posebno uključuje žrtve koje su preživjele obiteljsko nasilje i zlostavljanje u istospolnim vezama.

Pravno priznanje donekle prati razvoj specifičnih sustava podrške kao što su specijalistička služba za LGB i/ili T žrtve obiteljskog nasilja. U Ujedinjenom Kraljevstvu, posebice diljem Engleske i Škotske, ovakvu vrstu podrške obično pružaju specifične LGBT službe i dobrotorne organizacije (npr. Broken Rainbow UK, GALOP, Stonewall Housing, PACE te Lesbian and Gay Switchboard¹¹³), dok su neke od općih službi objavile smjernice za stručnjake/inje s posebnim naglaskom na potrebe LGB i/ili T žrtava obiteljskog zlostavljanja¹¹⁴.

Intimnom partnersko zlostavljanje i iskustva lezbijki, biseksualnih i transžena: što trenutno znamo?

Unatoč različitim interpretacijama oko toga što sačinjava intimno partnersko zlostavljanje, znanstvenici/e se slažu da su nasilje i zlostavljanje u istospolnim vezama značajan problem koji je u velikoj mjeri zanemaren od strane nacionalnih vlada, međunarodnih inicijativa, agencija za borbu protiv obiteljskog nasilja, pa čak i LGBT zajednice. Ova vrsta nasilja ipak uzrokuje značajnu štetu i patnju za preživjele te literatura upućuje kako je intimno partnersko zlostavljanje u istospolnim vezama jednako učestalo kao i u raznospolnim, pojavljujući se u približno 25% do 50% veza (Serra, 2013; Henderson, 2003; Ard i Makadon, 2011). Istraživanje transrodnih zajednica dodatno ukazuje da stope rasprostranjenosti za one koji se identificiraju kao transrodne osobe i doživljavaju partnersko zlostavljanje mogu biti čak i veće nego kod bilo kojeg drugog dijela stanovništva (Roch, 2012; Seelman, 2015).

Većina relevantnih istraživanja u Ujedinjenom Kraljevstvu usmjerena je na narav i učestalost zlostavljanja, zajedno s istraživanjem popratnih praktičnih i emocionalnih potreba

113 Stonewall Housing, Galop, PACE, London Lesbian and Gay Switchboard i Broken Rainbow UK također tvore DAP (projekt o obiteljskom nasilju) koji predstavlja obuhvatno londonsko partnerstvo za pružanje različitih usluga LGBT žrtvama obiteljskog zlostavljanja u cijelom Londonu.

114 Primjerice, Koordinirana akcija za borbu protiv obiteljskog nasilja razvila je posebnu uputu o tome kako se *mainstream* službe mogu pozabaviti referentnim stopama LGB i/ili T žrtava na višeagencijskim konferencijama za procjenu rizika (CAADA, 2014); Safe Lives je razvio praktično informiranje za nezavisne savjetnike/ce za obiteljsko nasilje koji/e se bave i rade s LGB i/ili T klijentima/cama (SafeLives, 2014); Jedinica za borbu protiv prisilnih brakova proizvela je specifičnu uputu o prisilnom braku i LGBT osobama (Forced Marriage Unit, 2013), a Nacionalna zdravstvena služba podržala je razvoj nekoliko izvora s naglaskom na specifične potrebe LGB i/ili T žrtava/osoba koje su preživjele obiteljsko nasilje, a koji mogu pomoći pojedincima/kama i stručnjacima/kinjama u prepoznavanju slučajeva nasilja kod intimnih istospolnih partnera/ica i podržati žrtve (Great London Domestic Violence Project 2008b; Great London Domestic Violence Project 2009; Great London Domestic Violence Project 2008a).

žrtve (McCarry i sur., 2008; Hester i sur., 2012; Harvey i sur., 2014). Osim toga, Donovan i Hester (2010) su istraživali svijest LGBT žrtava o partnerskom zlostavljanju u istospolnim zajednicama, a nedavno su Donovan i suradnici (2014) istraživali i usporedili uzorke nasilnih ponašanja u istospolnim i raznospolnim vezama.

Podaci ukazuju na to da lezbijke i biseksualne žene prijavljuju iskustva obiteljskoga zlostavljanja slična onima cisžena. Određene studije ipak prepoznaju neke nasilne obrasce koji posebno oblikuju iskustva lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena žrtvi zlostavljanja. Primjerice, dok heteroseksualne žene općenito doživljavaju rodno uvjetovano nasilje u okviru mizoginije, LB i/ili T žene doživjet će zlostavljanje u kontekstu koji, povrh mržnje prema ženama, također može biti obilježen i homofobijom, bifobijom i/ili transfobijom (Walters, 2011; Bornstein i dr., 2006). Drugo istraživanje pokazuje da, iako iskustva obiteljskog partnerskog zlostavljanja mogu biti slična kod lezbijki i gej muškaraca, gej muškarci imaju znatno veću vjerojatnost doživjeti fizičko i osobito seksualno nasilje, dok lezbijke imaju znatno veću vjerojatnost da će biti pogođene emocionalnim i seksualnim maltretiranjem (Donovan i dr., 2006). Nadalje, postoje pokazatelji da gej muškarci zlostavljanje većinom doživljavaju od strane muških počinitelja, dok su lezbijke i biseksualne žene u jednakoj mjeri pogođene i od ženskih i od muških počinitelja/ica (Ristock, 2005; Donovan i dr., 2014).

Kad traže pomoć, postoji unaprijed stvorena pretpostavka da se LB i/ili T žene ne bi trebale suočavati s nikakvim posebnim preprekama u pristupu službama, s obzirom da bi trebale moći pristupiti svim istim službama kao i heteroseksualne cisžene (Harvey i sur., 2014; Donovan i Hester, 2010). Dok neke službe možda doista i djeluju u dobroj vjeri, pokušavajući svima pružiti isti tretman, ta pretpostavka svejedno ukazuje na propust da se razmotri način na koji iskustvo diskriminacije LB i/ili T žena može jedinstveno utjecati na njihovu sposobnost da pristupe službama. U kontekstu obiteljskog zlostavljanja u istospolnim parovima, LB i/ili T žene često se bore s predodžbom "žene počiniteljice" koju, čini se, jednako teško mogu zamisliti pružatelji/ce usluga i same žrtve (Harvey i sur., 2014). Istraživanje je također utvrdilo kako je nekim lezbijkama i biseksualnim žrtvama uskraćena pomoć jer su službe nasilje između dvije žene protumačile kao "poštenu borbu" (Whiting, 2007) ili podcijenile njegovu ozbiljnost u usporedbi s nasiljem muškarca protiv žene. Iskustva žrtava također pokazuju da pružatelji/ce usluga s teškoćom obrađuju slučajeve silovanja između dviju žena ili da lezbijke stereotipiziraju kao "mrziteljice muškaraca" ukoliko je počinitelj nasilja muškarac (Hester i sur., 2012). Roch i suradnici (2010) ukazuju da transžene mogu osjećati nerazriješenu krivnju zbog toga što su transrodne, a tada teško prihvaćaju kako trebaju i zaslužuju podršku. Također, transženama pomoć može biti uskraćena zbog predrasude kako se radi seksualno grabežljivim osobama (Todahl i sur., 2009. u Harvey i sur. 2014) koje su namjerno "obmanule" počinitelja o svom navodno "pravom" spolu (Gooch, 2012. u Harvey i sur., 2014). Pmoć im može biti odbijena zbog njihove rodne povijesti (muški spol dodijeljen rođenjem), a razna izvješća (Harvey i sur., 2014; Seelman, 2015., Roch i sur., 2010) ilustriraju nedostatak poštovanja liječnika/ca i medicinskih sestara/tehničara prema trans osobama, zbog čega žrtve trpe dodatno sramoćenje prilikom prijavljivanja obiteljskog nasilja.

Bleeding Love: ciljevi i zadaci

Glavna tema ovoga poglavlja je provedeno kvalitativno istraživanje prethodno opisanih okolnosti. Istraživanje je imalo dva glavna cilja: podići svijest stručne zajednice o intimnom partnerskom zlostavljanju protiv lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena te pridonijeti postojećim istraživanjima na tu temu. U pokušaju da se popune stanovite praznine u postojećoj literaturi, prva dva zadatka ovog istraživanja bila su istražiti težinu intimnog partnerskog zlostavljanja zajedno te proučiti njegov utjecaj na preživjele žrtve. U tu svrhu istraživanje je prikupilo svjedočanstva lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena koje su se identificirale kao žrtve, odnosno kao osobe koje su preživjele intimno partnersko zlostavljanje. Treći cilj bio je utvrditi prirodu ponašanja prilikom traženja pomoći i identificirati određene manjkavosti u uslugama podrške koje su uočile žrtve i stručnjaci/kinje koji/e izravno ili neizravno rade sa LB i/ili T žrtvama obiteljskog zlostavljanja.

Istraživački uzorak i metoda

U sklopu empirijskog segmenta istraživanja, poduzetog između svibnja i rujna 2015. godine, obavljena su 24 polu-strukturirana intervjua¹¹⁵ s osobama koje se izjašnjavaju kao lezbijke, biseksualne i transrodne žene te 22 polu-strukturirana intervjua sa stručnjacima/kinjama koji/e rade u pravnim, socijalnim i zdravstvenim djelatnostima, uključujući i policijsku službu. LB i/ili T ispitanice bile su u dobi između 25 i 53 godine te su izabrane od strane samo-odabirućeg uzorka¹¹⁶ preko Broken Rainbow mreže podrške, društvenih medija (Twitter i Facebook) i neformalnih događaja. Trinaest (13) se identificiralo kao lezbijke, šest (6) kao biseksualne i pet (5) kao MtF transrodne. Deset (10) ispitanica živi u široj okolini Londona, dok ostatak uzorka dolazi iz cijele Engleske (jedanaest (11) ispitanica) i Škotske (tri (3) ispitanice). Sedamnaest (17) osoba koje su preživjele partnersko nasilje identificirale su se kao bijele Britanke, dvije (2) kao Azijke, dvije (2) kao crne Afrikanke, a tri (3) nisu željele dati podatke o svojoj etničkoj pripadnosti. U sljedećim paragrafima koriste se citati kako bi se dao izravan glas osjećajima i mislima ispitanica o zlostavljanju koje su doživjele. Imena su promijenjena kako bi se sačuvala anonimnost.

Stručnjaci/kinje su uglavnom regrutirani/e kroz mrežu partnera i dionika s kojima je Broken Rainbow prethodno surađivao u istraživačkim ili edukacijskim projektima. Oni/e predstavljaju različite državne i volonterske organizacije/agencije koje izravno ili neizravno podupiru osobe koje su preživjele obiteljsko nasilje i uključuju 5 predstavnika/ca policije, 3 pravna/e stručnjaka/inje, 5 osoba koje rade na telefonskim linijama za pružanje pomoći LGBT organizacija, 7 osoba koje rade na telefonskim linijama za pružanje pomoći generičkih službi za obiteljsko nasilje i 2 terapeuta/savjetnika koji rade sa državnim i volonterskim *mainstream* službama. Većini je sjedište u Londonu, Liverpoolu, Manchesteru, Edinburghu i Glasgowu. Intervju sa stručnjacima/kinjama često je uključivao "edukacijski" element: stručnjaci/kinje su na kraju intervjua poticali/e da sami postave pitanja kako bi produbili/e svoje razumijevanje specifične problematike obiteljskog zlostavljanja u LGBT zajednicama.

115 Zbog osjetljive prirode istraživanja, a ponekad i zbog razloga osobne sigurnosti, neke osobe koje su preživjele nasilje nisu bile u mogućnosti sudjelovati uživo sudjelovati u istraživanju te je 11 intervjua provedeno preko *e-mail* prepiske.

116 Poziv je specifično ciljao LB i/ili T žene koje su se identificirale kao žrtve/osobe koje su preživjele intimno partnersko zlostavljanje.

Intervju s osobama koje su preživjele nasilje u prvom redu je bio osmišljen za dokumentiranje detalja iskustva preživljenog zlostavljanja (trajanje zlostavljanja, dinamika veze i mreže podrške). Na početku intervju naglasili/e smo glavna pitanja koja su često potakla žene da započnu priču koju žele podijeliti. Poticali/e smo ih da dijele onoliko malo ili mnogo koliko im odgovara. Većina ispitanica kontaktirala nas je jer su osjetile potrebu da dijeljenjem vlastitih iskustava pruže potpore drugim LB i/ili T osobama koje su preživjele nasilje, dok je manji broj tražio potvrdu kako je ono što su iskusile doista bilo zlostavljanje. Njima je intervju bio posebno važan jer su se prisjetile svojih iskustava i konceptualizirale ih, ponekad po prvi put, kao zlostavljanje ili nasilje.

Priroda i težina zlostavljanja

Zamolili/e smo ispitanice da podijele vlastito iskustvo o zlostavljačkoj vezama i opišu pretrpljeno zlostavljanje. Ukoliko su zlostavljanje pretrpjele u više od jedne veze, zamolili/e smo ih da se usredotoče samo na jednu vezu. Iz svjedočanstava smo dokumentirali/e različite i ponekad preklapajuće oblike zlostavljanja u rasponu od ekonomskog, emocionalnog do seksualnog i fizičkog, dok je većina žena izvijestila o kombinaciji verbalnog, emocionalnog i fizičkog nasilja. Žene su opširno govorile o doživljavanju niza kontrolirajućih i/ili prisilnih ponašanja, pritom otkrivši vlastite unutarnje borbe tijekom prepoznavanja obiteljskog nasilja i konačnog pomirenja s odlukom o napuštanju zlostavljačke veze.

Emocionalno zlostavljanje: Kontrolirajuća ponašanja

Ispitanice su otkrile visoke razine emocionalnog zlostavljanja. 20 je žena iz uzorka (83%) otkrilo kako su bile podvrgnute opetovanoj verbalnoj agresiji koja se najčešće sastojala od vrijeđanja, napada bijesa, zastrašivanja na privatnim mjestima i nazivanja pogrdnim imenima, što je većinu ispitanica ostavilo s osjećajima "prestrašenosti", "bespomoćnosti", "ružnoće" i/ili "neadekvatnosti". Ostali oblici kontrolirajućih ponašanja bili su financijska kontrola i ograničavanje pristupa obitelji, prijateljima/cama ili LGBT *friendly* mjestima (gej barovima, LGBT grupama i organizacijama..).

Nina je svoju prvu istospolnu vezu identificirala kao isključivo emocionalno nasilnu. Opisala ju je kao "intenzivnu vezu ljubavi/mržnje". Neprestano je bila izložena partneričinoj ljubomori, a sama se osjećala zauzdanom oko toga što smije raditi i s kim se smije vidjeti. Nasilne epizode koje su s vremenom eskalirale najčešće su se sastojale od verbalnih uvreda, kako u privatnim tako i na javnim mjestima. Nasilničko ponašanje počelo je nakon otprilike mjesec dana veze te se brzo pretvorilo iz epizodnih u česte pojave:

U početku bi se povremeno uzrujala kada sam izlazila s prijateljicama. Biti predmet te ljutnje, predmet njene ljutnje, to je bila njena kontrola. Kad bi vidjela nekoga koga nije odobravala ili joj se nije sviđao, naljutila bi se. S vremenom je ono što sam smatrala samo glasnim svađama eskaliralo do toga da je bila verbalno nasilna gotovo na tjednoj bazi. Nije bilo važno jesmo li kod kuće ili vani.

Dok je Nina bila podvrgnuta i javnom i privatnom zlostavljanju, mnoge žene komentirale su šarmantne osobnosti svojih partnerica-zlostavljačica u javnosti i oko njihovih obitelji i prijatelja/ica, zbog čega su im ljudi teško vjerovali, a one teško pronalazile potporu u vlastitim društvenim krugovima.

Bila je divna prema meni pred drugima, a tako verbalno okrutna iza zatvorenih vrata. Omalovažavala me i zbog nje sam se osjećala bezvrijedno i neurotično.

Koristila se društvenim medijima da bi javno ponizila mene/nas, pisala je statuse koji bi zabrinuli njene prijatelje/ice i obitelj da je ona uznemirena, a da sam ja, naravno, kriva zbog toga.

Šest je žena prijavilo kako je kontrola svih financija bila dio kontrolirajućih ponašanja koja su doživjele:

Htjela je sve kontrolirati, morala je sve znati, sve provjeriti. Provjeravala je moj mobitel i internetske stranice. Poklonila mi je telefon na pretplatu, a ubrzo sam saznala i zašto.

Emocionalno zlostavljanje: prijeteca ponašanja

Ispitanice su često opisivale kako su se osjećale da su "uvijek na rubu" ili "kao da hodaju po jajima" pored svojih partnerica, stalno zabrinute da će ih nešto uzrujati ili naljutiti, često u očekivanju i strahu od fizičkog nasilja:

Maltretirala me i bojala sam se. Jednom sam po radnoj površini u kuhinji prolila zdjelicu juhe, mislila sam da će poludjeti i očekivala sam da me udari. Otrčala sam u kupaonicu i zaključala se, dugo sam tamo ostala, bojala sam se izaći. Nevjerojatno je što me nikad nije udarila, ali stalno sam očekivala da hoće.

Prijeteca ponašanja nekih partnerica uključivala su "bezobzirnu vožnju", "zaključavanje partnerice izvan kuće" i "prijetnje samoubojstvom" ili "samoozljeđivanjem", a koristile su ih kako bi svoje partnerice u ečemu spriječila (npr. prekidanju veze). Sarah je ispričala kako su njenu djevojku ljubomora i različite nesigurnosti dovodile do raznih djela samoozljeđivanja. Vjerovanje kako ima odgovornost da štiti i brine se o svojoj partnerici na Saru je djelovalo kao mehanizam kontrole koji je sprečavao da napusti zlostavljačku vezu ili doživi partneričino ponašanje kao zlostavljanje ili nasilje:

Prijetila je da će "izazvati automobilski sudar" i ubiti se, da će se samoozljeđivati rezanjem zapešća. Emocionalne ucjene na mene su djelovale bez problema pa mislim da ih je koristila kao oblik kontrole.

Prisutnost prijetnji samoubojstvom ili samoozljeđivanjem posebno je privuklo našu pozornost kod transžena u uzorku, koje su govorile o tome kako su njihovo prihvaćanje vlastitog rodnog identiteta i odluka o tranziciji izazivali kod njihovih partnerica tjeskobu i navodili ih na uporabu

različitih kontrolirajućih taktika kojima su pokušale potkopati njihov rodni identitet, spriječiti ih od izražavanja njihovog rodnog identiteta ili početka tranzicije:

Bila sam iskrena prema bivšoj kad smo se upoznale. Ona je uvijek znala da se identificiram kao žena i to je prihvatila, iako nije nužno uvijek prihvaćala moje rodno izražavanje. Zbog nje sam se osjećala kao najvoljenija osoba ikad, ali onda bi me bacila na dno i govorila mi kako ću sve upropastiti, njen život i živote njene obitelji.

Iako se jasno vidi raznolikost prijavljenog emocionalnog zlostavljanja, u svim se intervjuima također jasno vidjelo koliko je ovaj oblik nasilja uspješan u stvaranju često dugotrajne emocionalne povrede te u navođenju žrtve da počne sumnjati u sebe. Prethodna istraživanja, kao i naše istraživanje, pokazala su da se kategorija "emocionalnog zlostavljanja" sastoji od mnogih nasilnih djela, a istovremeno je riječ o obliku zlostavljanja koji često kod LB i/ili T ispitanica izaziva pitanje jesu li stvarno bile zlostavljane. U ovom istraživanju to je osobito bio slučaj kad su se žene teško mirile s činjenicom kako ih je zlostavljala druga žena ili kad zlostavljanje nije eskaliralo do fizičkog zlostavljanja:

Prije ovog razgovora pretpostavljala sam da je obiteljsko zlostavljanje fizičko zlostavljanje. Sada shvaćam da zlostavljanje ne mora biti fizičko kako bi te ostavilo prestrašenom i slomljenom.

Zato što me nikada zapravo nije udarila nisam to doživjela kao obiteljsko zlostavljanje. Sjećam se da sam nekoliko puta zurila u strop spavaće sobe i razmišljala "da mi je muškarac ovo napravio...", ali ušutkala bih svoje misli jer se nisam mogla nositi s onim s čim sam bila suočena.

Fizičko nasilje

U usporedbi s literaturom koja navodi kako je zlostavljanje lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena u većini slučajeva emocionalno i psihičko (Donovan i Hester, 2010; Stonewall Housing, 2014), naši rezultati pokazuju vrlo visoke razine fizički nasilnog ponašanja. Sedamnaest je ispitanica (gotovo 71%) u našem istraživanju opisalo kako su pretrpjele teško i često fizičko nasilje. Devet je žena otkrilo kako su pretrpjele barem jednu ozbiljnu ozljedu zbog koje im je bila potrebna liječnička pomoć, a šest ih je govorilo o višestrukim ozljedama (slomljene kosti, ozljede glave, rane nanesene nožem).

Fizičko zlostavljanje opisano u intervjuima uključuje širok raspon ponašanja, a najčešće navedeni oblici bili su: guranje, udaranje ili šamaranje, ugrizi, grebanje i gađanje predmetima. Ispitanice su također opisale i neke od najtežih oblika nasilja poput uboda, gušenja i napada predmetom (staklenom bocom, nožem, itd.). Većina ispitanica spominjala je zlouporabu alkohola kao dio dinamike njihove veze, navodeći da su zlostavljačice pile i često postajale nasilne pod utjecajem alkohola. U mnogim pričama je fizičko nasilje s vremenom postajalo sve teže i učestalije.

Kate je dvije godine bila u fizički nasilnoj vezi. Njezina je djevojka često koristila Kateinu heteroseksualnu prošlost i djecu koju je dovela u vezu kao povod za ono što je na početku bilo emocionalno zlostavljanje, a kasnije preraslo u teško i opetovano fizičko zlostavljanje. Kateina intervencija često bi rezultirala pokajničkim ponašanjem njene

partnerice: "obećala bi da će prestati piti i prestala bi... na neko vrijeme". Kate nikome nije rekla što se događa i nije to prepoznala kao zlostavljanje: "Sve sam pripisivala stresu i alkoholu", sve dok njena partnerica nije bila uhićena zbog osobito brutalnog fizičkog napada, a Kate bila uvjerena da će umrijeti:

U noći kada je uhićena opetovano me šamarala po glavi, a zatim me davila do točke gušenja pa sam je ugrizla kako bih je zaustavila jer nisam mogla disati. Nakon toga me više puta udarila šakom i nogom u glavu i lice, a potom me ugrizla za obraz. Još uvijek imam ožiljak.

Dokumentirane priče pokazuju kako je učestalost fizičkoga nasilja rasla kada bi se žena pokušala oduprijeti kontroli zlostavljačice (npr. zaprijetila napuštanjem ili pokušala otići). Većina opisanih teških incidenata često je uključivala napad oružjem poput noža ili staklene boce, ili su žrtve davljene, gušene ili pretučene toliko jako da im je bila potrebna hitna medicinska pomoć.

Sarah zbog posla često boravi daleko od kuće. Kombinacija ljubomore i alkohola navela je njenu djevojku da isproba brojne kontrolirajuće taktike kako bi Saru zadržala kod kuće. Optuživala ju je za varanje i pokušavala se samoozlijediti. Kadgod bi Sarah pokušala spriječiti svoju partnericu od samoozljeđivanja, ona bi joj se osvetila fizičkim napadom: "napala bi me i udarala kadgod bih ju pokušala spriječiti da samu sebe ne ozlijedi". Nakon otprilike osam mjeseci veze, Sarah je saznala da je njena djevojka vara. Nakon pretrpljenog emocionalnog sloma i pokušaja samoubojstva, Sarah je na kraju odlučila napustiti zlostavljačku vezu, na što je njena partnerica imala najnasilniji ispad:

Jedan od najgorih fizičkih napada koji sam preživjela bio je kada me je ubola. Te sam je noći pokušala napustiti jer je stalno petljala s drugom djevojkom. Otišla je u kuhinju i vratila se s 20 centimetara dugim kuhinjskim nožem. Isprva sam pomislila da će opet pokušati ozlijediti samu sebe, ali ovaj put je mene htjela porezati. Susjedi su zvali policiju, ona je bila uhićena na licu mjesta, a mene su odveli u bolnicu. Ubola me 10 puta, 3 uboda su ostavila ožiljke na mom tijelu.

Janice je opisala kako je emocionalna i verbalna agresija njene partnerice na kraju eskalirala u nasilne prijetnje i seksualno nasilje koje je, nakon 10 godina zajedničkog života, ostavilo Janice u strahu za njenu fizičku i duševnu dobrobit:

Seks je uvijek bio pod njenim uvjetima. Pa bi nekih noći zahtijevala seks – posebice pri kraju veze, nakon otprilike 10 godina zajedničkoga života. Nisam smjela odbiti seks ili tražiti seks kad sam ja to htjela. I bila je uvijek ekstremno pijana kada je zahtijevala seks i vrlo gruba, do točke u kojoj sam se bojala za svoju sigurnost.

Dokumentirane priče o preklapanju emocionalnog i fizičkog zlostavljanja u uzorku otkrivaju niz taktika i ponašanja čija je namjera kontrolirati i ovladati partnericom. Ne može se utvrditi je li visoka razina teškog fizičkog nasilja u uzorku rezultat samo-odabirućeg uzorkovanja ili činjenice da je ovu vrstu nasilja lakše prepoznati i priznati kao zlostavljanje. Ipak, ono se nesumnjivo dogodilo. Detaljna izvješća otkrivaju da su preklapajući oblici emocionalnog i fizičkog partnerskog zlostavljanja protiv lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena često teški, a ponekad i opasni po život, stoga ih se ne može i ne smije podcjenjivati.

Utjecaj zlostavljanja

Većina žena je kao rezultat intimnog partnerskog zlostavljanja identificirala barem jedan negativan utjecaj na njihovu dobrobit, a mnoge su govorile o dugoročnim emocionalnim posljedicama. Opisi otkrivaju niz mahom psihičkih ili emocionalnih reakcija poput lošeg raspoloženja, snažnih osjećaja depresije i anksioznosti te poremećaj ritma spavanja. Žene su govorile kako su bile izolirane ili su se same izolirale od društvenih krugova ili zajednica, opisale su pretrpljeni strah, a manji broj je spomenuo kako je zlostavljanje ostavilo traga na njihovom tjelesnom izgledu, primjerice gubitak ili povećanje tjelesne težine, dovelo do samoozljeđivanja i pokušaja samoubojstva. Neke ispitanice također su govorile o nižem samopoštovanju, poteškoćama u vjerovanju ljudima te poteškoćama u drugim ili trenutnim vezama:

Kako je to sve utjecalo na mene, dobro pitanje. Još uvijek postanem hiperoprezna i predostrožna čim osjetim da sam emocionalno napadnuta. Moja sadašnja partnerica rekla je da sam vrlo osjetljiva, mislim da je u pravu, moje samopouzdanje može pasti od 10 na nulu pa se povučem u sebe kako bih se zaštitila.

Velika većina ispitanica spomenula je osjećaj srama i samookrivljavanja. Sram i osjećaj krivice žene većinom spominju zbog toga što nisu bile u mogućnosti zaustaviti nasilje ili napustiti zlostavljačicu:

Osjećala sam se posramljeno, krivom i mrzila sam se jer ju nisam mogla ostaviti ili prepoznati nadolazeće zlostavljanje. Pa sam prestala razgovarati s prijateljima/cama i obitelji, prestala sam tražiti pomoć. Osjećala sam se kao da sam izgubila sav integritet.

Transžene često, kao posljedicu zlostavljanja navode osjećaje nesigurnosti o svojim rodnim identitetima i vlastitim tijelima. Većina ih je spomenula kako se osjećala depresivno ili doživljavala "sramotu" i "krivnju" tijekom procesa tranzicije, znajući da njihove partnerice to "ne odobravaju" ili se s tim "ne osjećaju potpuno ugodno". S druge strane, sam prolazak kroz tranziciju i potpuno prihvaćanje života kao žene kod nekih je potaknulo da proživljena iskustva definiraju kao zlostavljanje. Carol je od bivše partnerice često doživjela manipulaciju, pa i prijetnje smrću. Kada je, nakon što je već napustila nasilnu vezu, shvatila da se radilo o zlostavljanju, počela se autodestruktivno ponašati:

Ispitivač/ica: U kojem trenutku ste to prepoznali kao obiteljsko nasilje?

Carol: Tek poslije tranzicije, kada sam, živeći kao žena, počela osviještavati mnoge stvari.

Ispitivač/ica: Možete li opisati kako je to na vas utjecalo?

Carol: Mislim da sam se tada potpuno izgubila. Često sam se osjećala kao u zatvoru. Bila sam na rubu živaca, skočila bih kad bi zazvonio telefon, ostala bih cijelu večer prestravljena. U postupku sam dobivanja službene dijagnoze PTSP-a [posttraumatskog stresnog poremećaja].

Dvije godine osjećala sam se potpuno praznom i nisam mogla funkcionirati kao ljudsko biće. Imala sam posao i ništa više.

Nekoliko je žena spomenulo kako su se samoozljeđivale, nanosile si porezotine u pokušaju kontroliranja emocionalne boli, a sedam ispitanica, od kojih su tri transžene, reklo je da su pokušale samoubojstvo. Linda se, primjerice, nakon osamnaest mjeseci emocionalno i fizički nasilne veze pokušala predozirati tabletama. Objasnila je da je zbog veze izgubila kontakt s prijateljima/cama i obitelji, a izgubila je i posao, a zatim je saznala da je partnerica vara. O svom pokušaju samoubojstva kaže:

Jednostavno sam odustala i nisam se s tim više htjela baviti. Mislila sam j***š ovo, dosta mi je. Uzela sam tablete i namrtvo se napila. Sada se ne mogu puno sjetiti, ali netko me je pronašao, mislim susjed, i onda su me odveli u bolnicu.

Poseban osjećaj srama prati žene koje su njihove partnerice seksualno napale. Većina njih povezivala je seksualno nasilje s određenom rodnom konstrukcijom i prezentacijom: s većim i "jačim" muškarcem koji je fizički nasilan prema manjoj i "slabijoj" ženi (Donovan i Hester, 2010). Nije im bilo lako predočiti si "žensku napadačicu" i šokiralo ih je da "druga žena može biti nasilna prema njima":

Još uvijek nisam načisto s tim, mislim na seksualno zlostavljanje. Osjećam se jako posramljenom zbog onoga što se dogodilo, a sama pomisao da sam ja dopustila da se to dogodi još uvijek me plaši. Ne mogu pojmiti činjenicu da me silovala žena... kad to naglas kažem... zvuči ludo.

Pored toga, osjećaji srama bili su povezani s činjenicom da je obiteljsko nasilje u LGBT parovima još uvijek nevidljivo u LGBT zajednici. Andrea je, primjerice, izjavila da su njene/i prijateljice/i gejevi i lezbijke izbjegavali temu kadgod je htjela progovoriti o svom iskustvu. Kod nje je to izazivalo dodatni osjećaj srama i osjećaj da radi nešto krivo:

Postoji neka veza između skrivanja svega ovoga i mog osjećaja stida zбо svega što mi se dogodilo.

Priče pokazuju da LB i/ili T žene osjećaju kako ih je doživljeno nasilje snažno obilježilo, a raznolikost postviktimizacijskih odgovora zabilježenih u uzorku sugerira da je teško predvidjeti kako će zlostavljanje utjecati na pojedinu osobu. Utjecaj zlostavljanja opisan u gore navedenim citatima nije ni konačan ni fiksiran. Mnoge ispitanice govorile su o tome kako se utjecaj često mijenjao u skladu s promjenama u dinamici veze, posebno nakon što su žene napustile svoje zlostavljačice/e. Mnoge žene govorile su o dugotrajnim emocionalnim posljedicama koje su često uključivale kombinaciju osjećaja srama, tjeskobe, paničnih napada, depresije, misli ili ideja o samoozljeđivanju, pa i samoubojstvu. Transžene su specifično govorile o nesigurnostima vezanim uz njihov rodni identitet i izražavanje te utjecaju na proces tranzicije. Iz svjedočanstava je također jasno da iskustvo zlostavljanja u kombinaciji s izostankom prepoznavanja takvog zlostavljanja od strane službi za pružanje potpore žrtvama i LGBT

zajednice može uvelike utjecati na samopoštovanje osoba koje su preživjele nasilje kada traže pomoć.

Traženje pomoći

Većina ispitanica naglasila je kako su rijetko razgovarale s drugim ljudima o zlostavljanju u vrijeme kad su ga doživljavale. U skladu s prethodnim istraživanjima (Donovan i sur., 2006; Greenberg i sur., 2012; Roch i sur., 2010), najčešće su o svojim nasilnim vezama razgovarale s prijateljima/cama i obitelji, dok je samo šest osoba u konačnici potražilo savjetovanje ili potražilo pomoć kod službi specijaliziranih za obiteljsko nasilje. Lokalitet i povezanost s lokalnom zajednicom (LGBT) odigrale su ključnu ulogu u pristupu službama. Žene koje su boravile u centraliziranim područjima i imale pristup lokalnim LGBT strukturama podrške bile su puno bolje informirane o dostupnim stručnim službama podrške od žena iz manje centraliziranih područja, koje su često spominjale fizički nedostatak usluga podrške u okviru svog lokaliteta ili nisu imale znale ništa o dostupnim stručnim službama.

Unatoč bilježenju nekih od najtežih oblika nasilja, od 24 ispitanice samo ih je 5 kontaktiralo policiju. Ovdje se treba napomenuti kako je u samo jednom slučaju policiju izravno kontaktirala osoba koja je preživjela nasilje/žrtva, dok su u svim ostalim slučajevima policiju kontaktirali/e članovi/ce obitelji ili susjedi/e, uglavnom uslijed posebno nasilnog incidenta. Četiri žene bile su zadovoljne policijskim odazivom, osjećale su kako je njihov slučaj obiteljskog zlostavljanja shvaćen ozbiljno te da su poduzete odgovarajuće mjere. Jedna je žena izrazila nezadovoljstvo te vjeruje kako je njen trans identitet utjecao na to kako se incident istraživao i kako se s njim postupalo.

Općenito, većina žena u uzorku nije bila spremna podnijeti prijavu policiji, posebice žene koje žive u manjim gradovima ili selima. Najčešći razlozi bili su nepovjerenje prema policiji ili želja da svoje partnerice poštede eventualnih problema:

Nakon što su je pustili, rečeno mi je da odem na policiju i prijavim sve ostale slučajeve kad me je gurnula ili zlostavljala, ali jednostavno nisam mogla... zato što bi ona izgubila svoj posao i dom... Tako da jednostavno nisam otišla na policiju s tim ostalim događajima.

Neslužbeno sam razgovarala s lokalnom policijom i oni su mi rekli da će sve njegove¹¹⁷ buduće prijetnje ili radnje uzeti zaozbiljno, ali moja razina povjerenja u njih nije visoka. Ne vjerujem im da neće dojaviti tisku ili napraviti senzaciju.

Osobe koje rade u službama za pružanje podrške žrtvama i preživjelima kao problem su detektirale nisku razinu prijavljivanja i podzastupljenost lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena u službama podrške.

Nedostaci u pružanju usluga kod obiteljskog nasilja

117 Ispitanica se identificirala kao transžena; u vrijeme zlostavljanja bila je u vezi s muškarcem.

Predstavnike/ce *mainstream* volonterskih i državnih službi zamolili/e smo da podijele svoja iskustva u pružanju podrške LB i/ili T klijenticama tijekom postupka prijavljivanja obiteljskog zlostavljanja. Također smo ih zamolile/i da identificiraju neke od zapreka koje bi, po njihovom mišljenju, mogle spriječiti LB i/ili T osobe od pristupanja njihovim službama. Upitale/i smo ih o potencijalu službi da privuku veći broj LB i/ili T žena.

Za mnoge ispitanike/ce koji/e predstavljaju državne i volonterske *mainstream* službe, doprinos ovom istraživanju bio je prva prilika koju su dobili/e za raspravljanje i razmišljanje o specifičnoj situaciji LGBT osoba, njihovih potrebama i preprekama s kojima se suočavaju kada se susreću sa profesionalnom pomoći. U tom kontekstu većina stručnjaka/inja koji/e dolaze iz *mainstream* službi izvijestila je o akutnom nedostatku iskustva u rješavanju specifičnih potreba LGBT osoba koje su preživjele nasilje:

Nedavno smo razgovarali o obiteljskom zlostavljanju u istospolnim vezama i jedna od medicinskih sestara koja je s nama već više od deset godina, mogla se sjetiti samo jednog čovjeka koji se identificirao kao gej i koji je bio žrtva obiteljskog zlostavljanja. (Pružatelj usluge, socijalna skrb.)

To me fascinira – činjenica da ne znam ni za jednog LGBT korisnika naših usluga. U razgovoru s vama zapitala sam se zašto je tomu tako? (Pružateljica usluge, metalno zdravlje.)

Nadalje, neki/e su stručnjaci/kinje napomenuli/e da se na internim sastancima još uvijek mogu čuti neprimjereni komentari o seksualnom identitetu ili orijentaciji korisnika/ca usluga, dok su drugi komentirali kako mnogi/e njihovi/e kolege/ice nisu bili/e svjesni/e da se obiteljsko ili seksualno nasilje događa u LGBT zajednicama:

Prije intervjua razgovarala sam s nekim od mojih kolega/ica i oni/e su rekli/e da se u gej muškim vezama to jednostavno dogodi, jednostavno postane malo grubo. Dakle, kada su u pitanju istospolne veze, mislim da stručnjaci/kinje puno puta to ne prepoznaju kao nasilje. (Pružateljica usluge, seksualno zdravlje.)

Budući da je udio LGBT korisnika/ca relativno malen, većina državnih službi u uzorku nije imala uspostavljen partnerski odnos s bilo kojom LGBT službom za obiteljsko nasilje i uglavnom nisu bile svjesne dostupnosti i sredstava tih organizacija koje bi mogle podržati njihov rad:

S obzirom da to predstavlja tako mali dio našeg rada, te veze, odnosno putevi za preporuke se ne grade onako kao što bi trebali. Svakako smo svjesni nekih *web* stranica, ali nemamo LGBT kontakte, osim Broken Rainbow UK. Njima bismo se obratili po potrebi, ali ne možemo reći da smo dobro informirani o svim njihovim uslugama ili drugim organizacijama koje pokrivaju ovu temu. (Policija, Jedinica za sigurnost zajednice.)

Iako neki od *mainstream* pružatelja usluga ističu kako su LGBT osobe u jednakoj mogućnosti pristupiti njihovim uslugama, stručnjaci/kinje koji/e rade u LGBT organizacijama u praksi su se susreli s izazovima, primjerice osobnim (npr. strah od homofobije u službama, strah od otkrivanja seksualne orijentacije) i strukturalnim i kulturnim preprekama u način na koji su

mainstream usluge osmišljene, isporučene i oglašavane. Posljedica su manja dostupnost i uključivost za LGBT osobe:

LGBT osobe nerado se obraćaju *mainstream* službama. Nas se nigdje ne spominje. Osoba koja je doživjela kojekakve homofobne napade mora biti uvjerena da je osoblje svjesno njenih potreba. A kako da bude uvjerena ako službe to nigdje ne oglašavaju...? (Zaposlenik/ca telefonske linije za pomoć, LGBT organizacija.)

I LGBT i *mainstream* pružatelji/ce usluga iz uzorka, složili/e su se kako postoji akutna potreba za većom vidljivošću i zastupanjem LGBT pitanja u cjelokupnom spektru specijaliziranih usluga. Kad je riječ o oglašavanju i vidljivosti njihovih usluga, većina *mainstream* stručnjaka/inja prepoznala je manjak informacija relevantnih za LGBT osobe, posebice u materijalima poput *web* stranica i informativnih letaka te u prostorijama vlastitih organizacija, a prepoznali su i činjenicu da nedostatak LGBT logotipa i fotografija u, primjerice, čekaonici ili na oglasnim pločama, može klijentima/cama nenamjerno komunicirati heteroseksistički stav.

Sve što se tiče obiteljskog nasilja u socijalnim ili zdravstvenim službama čini se prilično generički, ili ima veze s rodom, nacionalnošću i rasom, a do izražaja polako dolazi i invaliditet. U svakom slučaju, to je moj dojam trenutnih prioriteta. (Zaposlenik/ca na telefonskoj liniji za pomoć, obiteljsko nasilje.)

Predstavnici/e policije osvrnuli/e su se na obećavajuće djelovanje specijalne jedinice za obiteljsko nasilje. Veze s LGBT zajednicom uglavnom ostvaruju LGBT časnici/e za vezu. To podrazumijeva dobrovoljno obavljanje djelatnosti glasnogovornika policijske službe za LGBT grupe i osobe koja zastupa LGBT interese u policijskoj službi. Većina stručnjaka koja predstavlja LGBT i *mainstream* službe ukazala je na potrebu za edukacijom koja će povećati osjetljivost prema LGBT problematikama, uključujući usvajanje specifičnih saznanja o tome na koji način seksualnost, kultura i rod mogu utjecati na sposobnost ljudi da prevladaju osobne i strukturne prepreke u pristupanju službama za obiteljsko nasilje, dok je pružatelj usluga za mentalno zdravlje napomenuo da je nedavno povećanje spremnosti LGBT osoba da se koriste njihovim uslugama nastalo, čini se, zahvaljujući "usmenoj predaji", a ne zbog toga što je osoblje zaposleno u službama posebno osjetljivo za LGBT pitanja.

Zaključci i preporuke

Iako su u posljednjem desetljeću zakoni i politike u Ujedinjenom Kraljevstvu znatno transformirani, potpuno priznavši i poduprijevši prava osoba koje se identificiraju kao lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe, diskriminacija i homofobija i dalje postoje u mnogim sredinama. Autati se i ostati aut još uvijek može biti težak proces u određenim mjestima te mnogi ljudi autanjem riskiraju suočavanje s potencijalno agresivnim reakcijama. Zabrinjavajućim se, međutim, čini da dok reagiramo na antigej nasilje protiv naših zajednica od strane ne-LGBT počinitelja/ica, često odlučujemo tolerirati nasilje koje se pojavljuje u našoj zajednici. Intimno partnersko zlostavljanje protiv lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih žena ostaje stoga nevidljivo obiteljima, prijateljima/cama i agencijama za podršku.

Kao i kod zlouporabe droga, samoozljeđivanja i HIV/AIDS epidemije, postoje problemi koji utječu na LGBT zajednicu, a s kojima se neki radije ne bi uhvatili ukoštac. Međutim, ako 25% ili više LGBT osoba doživljava zlostavljanje u svojim vlastitim vezama, suočeni smo sa situacijom koja se jednostavno ne može ignorirati. U skladu s prethodnim istraživanjima, i ovo istraživanje pokazalo je kako intimno partnersko zlostavljanje protiv LBT žena može biti opasno po život. Visoka razina teškog emocionalnog i fizičkog nasilja, dokumentirana kroz svjedočanstva, baš kao i nemogućnost prepoznavanja intimnog partnerskog zlostavljanja dok se ono odvija, ukazuje na potrebu za stalnim akcijama podizanja svijesti u LGBT zajednicama diljem Ujedinjenog Kraljevstva. Postoji jasna potreba za dekonstrukcijom heteronormativne percepcije obiteljskog nasilja i osnaživanjem LGBT osoba koje su preživjele nasilje resursima i vještinama za samozaštitu. Jedan od mogućih pravaca djelovanja, kao što predlažu Donovan i Hester (2008), jest popularizacija obiteljskoga savjetovanja za istospolne parove.

Kao što je zabilježeno u uzorku, emocionalni, a ponekad i fizički utjecaj može trajati cijeli život. Unatoč tome što većina žena odlučuje riješiti zlostavljanje u izolaciji ili obratiti se za pomoć obiteljima i prijateljima/cama, vrlo rijetko LB i/ili T osobe koje su preživjele nasilje traže pomoć od stručnih službi. To je uglavnom zbog osobnih prepreka, ali i strukturnih i kulturnih prepreka koje se odnose na način na koji je većina *mainstream* usluga osmišljena, isporučena i oglašavana, a čija je posljedica da su one manje privlačne za LGBT osobe. Jedan način rješavanja te situacije leži u jačanju suradnje i partnerskoga rada između LGBT organizacija te volonterskih i državnih *mainstream* službi. To bi moglo značajno poboljšati dizajn potpore, kao i poboljšati vještine *mainstream* stručnjaka/inja. Nadalje, mala poboljšanja organizacijskoga prostora često mogu imati veliki utjecaj na LGBT korisnike/ce usluga. Rodno neutralan i inkluzivan jezik u reklamnim materijalima i obrascima za pregled, na *web* stranicama i oglasnim pločama u čekaonicama stvara atmosferu dobrodošlice i šalje pozitivnu poruku LGBT osobama. *Mainstream* agencije također mogu razmisliti da pri oglašavanju jasno navedu kako rade sa trans osobama (ili transženama, ako je riječ o ženskim organizacijama) i obavijeste širu LGBT zajednicu o svojim uslugama preko, primjerice, LGBT časopisa, *web* stranica i foruma. Konačno, naši rezultati pokazuju da stručnjaci/kinje koji/e rade u *mainstream* službama za obiteljsko zlostavljanje trebaju proći odgovarajuću edukaciju o jedinstvenim iskustvima i specifičnim potrebama LGBT žrtvama obiteljskog nasilja.

Rješavanje intimnog partnerskog nasilja protiv lezbijki, biseksualnih i transrodnih žena nije lako. Još je mnogo toga potrebno napraviti kako bi se podigla svijest, razbila heteroseksistička percepcija obiteljskog zlostavljanja, kao i stigma o "savršenim" istospolnim vezama koju je, u mnogim kontekstima diljem svijeta, konstruirao LGBT pokret za jednaka prava. Istovremeno moramo imati na umu da je intimno partnersko nasilje u LGBT zajednicama također i političko pitanje (Ristock, 2002) te da može biti upotrijebljeno za podupiranje homofobnih, bifobnih i transfobnih stavova koji naše veze predstavljaju kao devijantne i nezdrave. Svi - od LGBT zajednice do pravnih, zdravstvenih i socijalnih službi, kao i policijskih i pravosudnih sustava - trebaju moći ponovno ispitati svoje stavove i postojeće pristupe, formirati strateška partnerstva te dijeliti uvide i nove ideje, s ciljem podizanja svijesti unutar svojih zajednica. Svi također trebaju osnažiti i potaknuti osobe koje su preživjele nasilje da poduzmu potrebne korake prema prevladavanju zlostavljanja.

Literatura

Ard, KL i Makadon, HJ 2011, "Addressing intimate partner violence in lesbian, gay, bisexual, and transgender patients". *Journal of general internal medicine*, 26(8), str.630–633.

Bornstein, DR et al. 2006, 'Understanding the Experiences of Lesbian, Bisexual and Trans Survivors of Domestic Violence', *Journal of Homosexuality*, 51(1), str.159–181.

CAADA 2014, *Briefing on lesbian, gay, bi and trans (LGBT) domestic abuse*, Coordinated Action Against Domestic Abuse.

Donovan, C et al. 2006, *Comparing Domestic Abuse in Same Sex and Heterosexual Relationships*, Sunderland, Bristol: Sveučilište u Sunderlandu; Sveučilište u Bristolu.

Donovan, C, Barnes, R i Nixon, C 2014, *The Coral Project: Exploring Abusive Behaviours in Lesbian, Gay, Bisexual and/or Transgender Relationships Interim Report*, Sveučilište u Sunderlandu i Sveučilište u Leicesteru.

Donovan, C & Hester, M 2008, "Because she was my first girlfriend, I didn't know any different": making the case for mainstreaming same-sex sex/relationship education", *Sex Education*, 8(3), str.277–287.

Donovan, C i Hester, M 2010, 'I Hate the Word 'Victim': An Exploration of Recognition of Domestic Violence in Same Sex Relationships', *Social Policy and Society*, 9(02), str.279–289.

Fish, J 2009, "Invisible No More? Including Lesbian, Gay and Bisexual People in Social Work and Social Care", *Practice*, vol. 21(1), str. 47–64.

Forced Marriage Unit 2013, *What Is a Forced Marriage?*, London: Foreign and Commonwealth Office.

Great London Domestic Violence Project 2008a, *Domestic Violence A resource for lesbian & bisexual women*, London: Barking and Dagenham Primary Care Trust.

Great London Domestic Violence Project 2008b, *Domestic Violence: A resource for gay and bisexual men*, Barking and Dagenham Primary Care Trust.

Great London Domestic Violence Project 2009, *Domestic Violence: A resource for trans people*, London: Barking and Dagenham Primary Care Trust.

Greenberg, K et al. 2012, 'Still Hidden in the Closet : Trans Women and Domestic Violence' *Berkeley Journal of Gender, Law and Justice*, str. 198–251.

Guasp, A 2011, *Gay and Bisexual Men's Health Survey*, London, Stonewall and Sigma Research.

Guasp, A 2012, *The School Report: The experiences of gay young people in Britain's schools in 2012*, Cambridge: Stonewall UK, Centre for Family Research - University of Cambridge.

Harvey, S et al., 2014, *Barriers Faced by Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People in Accessing Domestic Abuse, Stalking and Harassment, and Sexual Violence Services*, Cardiff, NatCen Social Research.

Henderson, L 2003, *Prevalence of domestic violence among lesbians & gay men: data report to Flame TV*, Sigma Research.

Hester, M et al. 2012, *Exploring the service and support needs of male, lesbian, gay, bi-sexual and transgendered and black and other minority ethnic victims of domestic and sexual violence*, Bristol: University of Bristol.

Home Office 2011, *Call to End Violence Against Women and Girls: Action Plan*, London.

Kam-Tuck Yip, A 2012, Homophobia and Ethnic Minority Communities in the United Kingdom. U L.
Trappolin, A. Gasparini, i R. Wintemute, ur. *Confronting Homophobia in Europe: Social and Legal Perspectives*. Oxford: Hart Publishing.

Magic, J 2015, *LGBT Needs Assessment: Domestic and Sexual Violence Service Provision in the London Borough of Newham* (neobjavljeno), London: Broken Rainbow UK.

Matzak, A. et al. 2011, *Review of Domestic Violence Policies in England and Wales*, London: Kingston University and St George's, University of London.

McCarry, M, Hester, M i Donovan, C, 2008, "Researching Same Sex Domestic Violence: Constructing a Survey Methodology", *Sociological Research Online*, vol. 13(1).

McIntyre, E 2009, "Teacher discourse on lesbian, gay and bisexual pupils in Scottish schools", *Educational Psychology in Practice*, 25(4), str.301–314.

Minister for Equalities 2011a, *Advancing transgender equality: a plan for action*, London, UK: Government Equalities Office.

Minister for Equalities 2011b, *Working for Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Equality: Moving Forward*, London: Government Equalities Office.

Monk, D. 2011, "Challenging homophobic bullying in schools: the politics of progress", *international Journal of Law in Context*, vol. 7(2), pp.181–207.

Park, A et al. 2013, *British Social Attitudes: the 30th Report*, London: NatCen Social Research.

Ristock, J 2005, *Relationship Violence in Lesbian / Gay / Bisexual / Transgender / Queer [LGBTQ] Communities Moving Beyond a Gender-Based Framework*, Violence Against Women Online Resources.

Ristock, JL 2002, *No more Secrets: Violence in Lesbian Relationships*, New York - London: Routledge.

Roch, A 2012, *Where do you go? Who do you tell? Consultation on the needs of LGBT men who experience domestic abuse in Scotland*, Edinburgh: LGBT Youth Scotland.

Roch, A Ritchie, G i Morton, J 2010, *Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse*, LGBT Youth Scotland, Equality Network, Scottish Transgender Alliance.

SafeLives 2014, *Practice briefing for IDVAs Engaging and working with lesbian , gay , bisexual and transgender (LGBT) clients*.

Seelman, KL 2015, "Unequal Treatment of Transgender Individuals in Domestic Violence and Rape Crisis Programs", *Journal of Social Service Research*, (ožujak), str.1–19.

Serra, NE 2013, "Queering International Human Rights: LGBT access to Domestic Violence Remedies" *Journal of Gender, Social Policy & the Law*, vol. 21(3), str.583–608.

Stonewall Housing 2014, *ROAR, Because silence is deadly: A Report on the Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual and Trans* survivors of Domestic Violence and Abuse*, London.

Walters, ML 2011, "Straighten Up and Act Like a Lady: A Qualitative Study of Lesbian Survivors of Intimate Partner Violence", *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 23(2), str. 250–270.

Whiting, N 2007, *A Contradiction in Terms ? : A Gendered Analysis & Same Sex Domestic Abuse*, Glasgow: Scottish Women's Aid Charity.

POJMOVNIK

*Anna Lorenzetti**

Autanje – proces u kojem osoba druge ljude upoznaje sa svojom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom.

Autanje drugog/e – javno otkrivanje da je osoba za koju se dotad pretpostavljalo kako je heteroseksualan/a, zapravo gej, lezbijka, biseksualna ili transpolna osoba.

Bifobija – mržnja, strah ili gađenje prema biseksualnosti ili biseksualnim osobama.

Biseksualna osoba – pojedinac/ka koju emocionalno i/ili seksualno privlače i žene i muškarci.

Birodni/a osoba – pojedinac/ka koji/a ovisno o kontekstu prelazi iz femininog u maskulino te iz maskulinog u feminino rodno ponašanje.

Cisrodni/a osoba – termin kojim se opisuju ne-transrodni/e osobe.

Cross-dressing – nošenje odjeće koja se uobičajeno povezuje s osobama suprotnoga spola.

Drag King/Queen – osoba koja se odijeva kao pripadnik/ca suprotnog spola, često u cilju zabave i/ili igranja sa spolnim i rodnim ulogama i/ili rodnim izražavanjem.

DSM 5, Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje, peto izdanje – ažurirana klasifikacija i dijagnostički alat za mentalne poremećaje Američke psihijatrijske udruge iz 2013. godine.

Dugine obitelji – skupni naziv za istospolne obitelji ili obitelj s LGBT roditeljima ili članovima/cama, uglavnom s djecom.

Female to Male (FtM ili F2M; trans-muškarac ili transmuškarac) – transrodna osoba rođena kao žena koja živi kao ili je u tranziciji prema muškarcu.

Gej (gay) – kolokvijalni naziv za osobu koja osjeća spolnu želju isključivo (ili pretežno) za pojedince iz njegovog/njezinog spola (homoseksualan/a osoba).

Heteronormativno/Heteronormativnost – norma koja uzima zdravo za gotovo da postoje dva odvojena biološka spola te da smo se rodili s jednim od njih. Prema heteronormativnosti, postoje specifična ponašanja i spolni stereotipi prema kojima se svatko mora ravnati. Norma također uzima zdravo za gotovo da su svi/e heteroseksualni/e.

Heteroseksualac/ka – osoba koju emocionalno i/ili seksualno privlače osobe suprotnog spola.

Homofobija – strah od ili bijes prema homoseksualnosti i/ili homoseksualnim osobama. Svaka manifestacija, priznata ili ne, diskriminacije, isključenja ili nasilja usmjerena prema pojedincima/kama, skupinama ili praksama koje se smatraju homoseksualnima.

Homonegativnost – negativan stav prema homoseksualnosti ili LGBT ljudima.

Homoseksualac/ka – osoba koju emocionalno i/ili seksualno privlače osobe istoga spola. Homoseksualne osobe su one koje osjećaju duboku emocionalnu, afektivnu i seksualnu privlačnost prema pojedincima/jama "istoga roda" i imaju intimne seksualne odnose s tim pojedincima/kama.

* Gostujuća predavačica na kolegiju Rodna analiza i anti-diskriminacijsko pravo, Sveučilište u Bergamu.

ICD-10, Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema (deseto izdanje) - međunarodni standardni dijagnostički alat za epidemiologiju, upravljanje zdravstvom i kliničke potrebe (izdavač je Svjetska zdravstvena organizacija).

Interfobija – strah od ili iracionalna odbojnost prema interseksualnim osobama jer njihova anatomska stanja ne uklapaju u standardne kategorije "muškarca" ili "žene".

Interseksualan/na osoba, interseksualnost (vidi također **DSD**) - osoba koja ima nedefinirane genitalije, odnosno osoba čije su spolne karakteristike atipične ili su u suprotnosti s uobičajeno prihvaćenim normama.

Interseksualna varijacija – raspon anatomske stanja koja se ne uklapaju u standardne kategorije "muškarca" i "žene", a mogu proizaći iz kromosomskih, hormonskih, gonadnih te genitalnih varijacija.

Intimno partnersko nasilje (IPN) – često se koristi kao sinonim za obiteljsko zlostavljanje ili obiteljsko nasilje, no obično se odnosi na zlostavljanje koje se događa u nekom partnerskom odnosu (braku, izvanbračnoj zajednici, iako partneri/ce ne moraju živjeti zajedno da bi se zlostavljanje smatralo obiteljskim).

Lezbijka – žena koju emocionalno i fizički privlači druga žena.

LGBT – lezbijka, gej, biseksualan/a, transrodan/a. Ponekad postoji i "I" kako bi se uključile interseksualne osobe te "Q" kako bi se uključio queer; u pisanom obliku pojavljuje se i kao GLBT.

Male to Female (MtF ili M2F; trans-žena ili transžena) – transrodna osoba rođena kao muškarac koja živi kao ili je u tranziciji prema ženi.

Mučenje – svaki čin kojim se namjerno nanosi snažna fizička ili psihička bol.

Nasilje, ekonomsko – vrsta nasilja bez uporabe fizičke sile ili prijetnje takvom uporabom; počinitelji/ice su pojedinci ili grupe koji/e vrebaju ekonomski ugrožene osobe, primjerice osobe s kojima su u supružničkom odnosu. Svjetska zdravstvena organizacija definira ga kao oblik kolektivnog nasilja koje čine veće grupe na štetu pojedinaca. To je jedan od najčešće doživljenih oblika rodno uvjetovanog nasilja.

Nasilje, familijarno – u usporedbi s obiteljskim nasiljem, radi se o širem pojmu koji se često koristi kako bi se njime obuhvatilo zlostavljanje djece, zlostavljanje starijih osoba te druga nasilna djela među članovima/cama obitelji.

Nasilje, obiteljsko – bilo koji oblik zlostavljačkih ponašanja među onima koji jesu ili su bili članovi/ce obitelji, ili partneri/ce u intimnoj vezi kao što su brak, izvanbračna zajednica, civilno partnerstvo, ili osobe koje se viđaju ili imaju prijateljski odnos. Može poprimiti razne oblike: emocionalno, fizičko (uključujući fizičku agresiju ili napad, udaranje rukama i nogama, grizenje, guranje, zauzdavanje, šamaranje, gađanje predmetima, premlaćivanje ili prijetnje navedenim činovima), psihičko (kontroliranje ili dominiranje, zastrašivanje, uhođenje), ekonomsko (ekonomska deprivacija), ali i seksualno (seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje).

Nasilje, rodno (ili rodno uvjetovano nasilje, RUN) – nasilje koje je usmjereno prema osobi na temelju roda.

Nasilje, u vezama (kod viđanja, izlazaka) – obrazac zlostavljačkog ponašanja ili nasilja koji pokazuju jedan ili oba partnera koja se viđaju ili izlaze zajedno.

Operacija prilagodbe spola – kirurška procedura za prilagodbu nečijih spolnih karakteristika.

Poliamorija – održavanje više intimnih veza uz znanje te suglasnosti svih uključenih partnera/ica.

Poremećaj rodnog identiteta – mentalna psihopatologija uključena u prethodno izdanje Dijagnostičkoga i statističkoga priručnika IV (DSM IV) koja se odnosi na rodni identitet koji nije u skladu s nečijim biološkim spolom (vidi **Rodna disforija**).

Prolazak - čin stvaranja "dojma" o sebi kako bi se dobilo prihvaćanje određene društvene skupine. Na primjer, sposobnost transrodne osobe da se pojavi u onom rodu s kojim se on/ona identificira; kada neautana homoseksualna osoba pokušava "proći" kao heteroseksualna kako bi bila prihvaćena.

PSR (DSD) – inicijali koji izvorno znače "Poremećaji u spolnom razvoju" ("Disorders of Sex Development"), medicinski opis određene vrste varijacija spolnih karakteristika koju liječnici/e smatraju patologijama. S obzirom da se patološka narav varijacija u spolnom razvoju osporava i smatra se stigmatizacijom osoba na koje se odnosi, PSR (DSD) se ponekad tumači kao "Razlike u spolnom razvoju" ("Differences of Sex Development").

Queer – povijesno pogrdan izraz za LGBT osobe, no usvojen kao seksualni identitet mladih gejeva i lezbijki.

Queer rodni (GQ; alternativno ne-binarne osobe) – sveobuhvatni pojam koji se odnosi na osobe koje se suprotstavljaju rodnim normama rodne binarnosti i cisnormativnost, osobe koje nisu isključivo maskuline ili feminine.

Queer teorija – akademska teorija koja analizira društvene stavove i norme.

Rod – izraz koji se koristi u društvenim znanostima za definiranje društvenih i kulturnih fenomena povezanih s biološkim spolom bivanja muškarcem ili ženom.

Rodna disforija – klinička definicija poremećaja rodnog identiteta osobe koja izražava negativne ili proturječne osjećaje o spolnim ili rodnim ulogama koje su osobi pripisane pri rođenju.

Rodna normativnost – postupci i institucije koje ozakonjuju i privilegiraju osobe koje žive u rodu pripisanom im pri rođenju. Rodna normativnost ima negativan utjecaj na interseksualne i trans osobe, osobe koje se rodno ne identificiraju, muškarce koji se čine više "feminiziranima" nego što je to društveno prihvaćeno, i žene koje se čine previše "maskuliniziranima".

Rodna uloga – ponašanja, osobine, misli i načini oblačenja za koje kultura očekuje da pripadaju članovima/članicama određenog spola.

Rodna varijacija (ili rodna nenormativnost) – izraz koji se koristi za osobe koje se uklapaju u rodne norme maskuliniteta i femininosti.

Rodne norme – Skup pravila koja se, sukladno rodu, percipiraju kao obvezujuća u pogledu osjećaja, ponašanja, odijevanja i slično.

Rodni identitet – Prema Američkoj psihološkoj udruzi to je "osjećaj koji osoba ima o sebi kao o muškarcu, ženi ili transrodnoj osobi". Kada se rodni identitet i biološki spol ne podudaraju, osoba se može identificirati kao transpolna ili kao neka druga transrodna kategorija.

Rodno izražavanje – način na koji pojedinac/ka odluči izražavati svoj rod (odijevanje, ponašanje, izgled). Niz znakova, vidljivih drugima, povezanih s pripadanjem određenome spolu (žena, muškarac ili drugo, u skladu s definicijom pojedinca/ke). Primjerice, način na koji se osoba odijeva, govori i ponaša. Koncept služi za razlikovanje kako se osoba osjeća oko svog rodnog identiteta od onoga što pokazuje svojim vanjskim izgledom. Prema Američkoj psihološkoj udruzi, to je "... način na koji osoba

djeluje da bi pripočila svoj rod u određenoj kulturi, primjerice odijevanjem, obrascima komunikacije uzoraka i interesima. Rodno izražavanje neke osobe može ili ne mora biti u skladu s društveno propisanim rodnim ulogama te može ili ne mora odražavati njegov ili njezin rodni identitet".

Rodno propitkivanje – izraz koji se odnosi na osobe koje nisu sigurne u svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

Rodno/spolno određivanje – određivanje roda/spola bebe na temelju anatomskih obilježja označenih kao "ženskih" ili "muških" u društvenom sustavu izgrađenom oko rodne dihotomije.

Seksualna orijentacija – seksualna privlačnost prema određenom spolu (prema drugom: heteroseksualnost; prema vlastitom: homoseksualnost) ili oba spola (biseksualnost).

Seksualni napad – oblik seksualnog nasilja. Bilo koji nedobrovoljni seksualni čin u kojem je osoba prinuđena ili fizički prisiljena sudjelovati protiv svoje volje ili bilo kakvo seksualno dodirivanje osobe koja nije dala pristanak.

Seksualno nasilničko ponašanje – svako nasilničko ponašanje, fizičko ili ne-fizičko, temeljeno na nečijoj seksualnosti ili rodu.

Silovanje – vrsta seksualnoga napada počinjenoga protiv osobe bez njenog pristanka; obično uključuje spolni snošaj ili druge oblike seksualne penetracije.

SOGIE, Seksualna orijentacija i izražavanje rodnog identiteta – poslije Yogyakarta Deklaracije, ovaj je akronim zamijenio prijašnji izraz LGBT.

Spol – biološki status osobe, kategoriziran kao muški ili ženski, koji slijedi niz pokazatelja biološkog spola, uključujući spolne kromosome, gonade, unutarnje reproduktivne organe i vanjske genitalije.

Strejt – kolokvijalni izraz za heteroseksualnu osobu.

Trans – kratica koja se koristi za označavanje osoba čija se samopercepcija roda, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja razlikuje od roda pripisanog im pri rođenju. Točan sadržaj ovog pojma varira od autora/ice do autora/ice, ali u svakom slučaju pokriva širok raspon potkategorija.

Transfobija – strah od ili ljutnja prema transpolnosti i/ili transpolnim i transrodnim ljudima.

Trans identitet – pojam osmišljen kako bi bio u suprotnosti s pojmom "transpolnost" kako bi se naglasilo kako je u pitanju identitet, a ne spolnost; pojam označava posjedovanje rodnog identiteta koji ne odgovara rodu pripisanom pri rođenju i društvenim očekivanjima povezanim s tim rodom.

Transrodno – krovni izraz koji se odnosi na sve osobe čije se ponašanje, misli ili osobine razlikuju od društvenih očekivanja za njegov/njezin biološki spol.

Transpolna osoba – osoba koja živi u rodnoj ulozi koja je u skladu s njegovim/njenim unutarnjim rodним identitetom, ali u suprotnosti s društvenim očekivanjima vezanim uz njegov/njezin biološki spol. Uključuje preoperativne, postoperativne i neoperativne transpolne osobe.

Tranzicija – postupak društvene (a često, no ne i nužno, tjelesne) promjene kojom osobe napuštaju rodne uloge koje odgovaraju njihovim dodijeljenim rodovima kako bi prihvale rodnu ulogu drugoga roda.

Uznemiravanje – opći pojam koji definira ponašanja uvredljive prirode. Općenito, to je ponašanje s namjerom uznemiravanja ili uzrujavanja, s karakteristikom ponavljanja. U EU antidiskriminacijskom zakonodavstvu smatra se oblikom diskriminacije i definira kao stanje u kojem se neželjeno ponašanje

uvjetovano spolom osobe (ili drugim zaštićenim osnovama, kao što su religija i osobna uvjerenja, invalidnost, seksualna orijentacija, rasa i etničko podrijetlo) događa sa svrhom ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobe te koje uzrokuje zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

Uznemiravanje, seksualno – nasilničko ponašanje ili prisila seksualne prirode ili nepoželjnog ili neprikladnog obećanja nagrade u zamjenu za seksualne usluge, nepoželjno seksualno potraživanje, zahtjevi za seksualne usluge, i drugo verbalno ili fizičko uznemiravanje seksualne prirode. U EU antidiskriminacijskom zakonu, smatra se oblikom diskriminacije i definira kao situacija u kojoj se svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode, događa sa svrhom ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva te koje uzrokuje zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje

Zlostavljanje – opća riječ za fizičko, verbalno ili mentalno maltretiranje.

Zlostavljanje, ekonomsko – oblik zlostavljanja u kojem jedan/na intimni/a partner/ica ima kontrolu nad pristupom ekonomskim resursima drugog/e partnera/ice, što umanjuje žrtvinu sposobnost uzdržavanja same sebe i prisiljava ju/ga da financijski ovisi o počinitelju/ici.

Zlostavljanje, emocionalno (vidi Zlostavljanje, psihičko).

Zlostavljanje, fizičko – zlostavljanje koje uključuje kontakt kojim se namjerava izazvati osjećaje zastrašivanja, boli, ozljede ili druge fizičke patnje ili tjelesne ozljede.

Zlostavljanje, mentalno (vidi Zlostavljanje, psihičko).

Zlostavljanje, Obiteljsko (vidi Nasilje, obiteljsko).

Zlostavljanje, Psihičko – oblik zlostavljanja kojem je svojstveno da jedna osoba podvrgava ili izlaže drugu takvom ponašanju koje može dovesti do psihičke traume, uključujući anksioznost, kroničnu depresiju ili posttraumatski stresni poremećaj.

Zlostavljanje, seksualno – nasilno nametanje neželjenog seksualnog ponašanja od strane jedne osobe na štetu druge, s primjenom nedostatne sile da bi se čin smatrao seksualnim napadom.

Zlostavljanje, transrodno (također transrodno batinanje) – čin fizičkog, seksualnog i verbalnog viktimiziranja osobe jer je transrodna ili transpolna.

Zlostavljanje, verbalno (također verbalni napadi) – oblik zlostavljačkog ponašanja koji uključuje jezik/govor. Također, uključuje uvredljive riječi u pisanom obliku.

Koja prava imam kao lezbijka, biseksualna žena ili transžena (LGBT) žrtva obiteljskog nasilja i nasilja u vezama? Kako da prepoznam jesam li u nasilnoj vezi sa svojom partnericom? Kako joj se mogu suprotstaviti? Pružajući odgovore na navedena pitanja, ova studija nastoji produbiti znanje i razumijevanje prirode nasilja u obitelji kod ženskih partnerica te nasilja u vezama protiv transžena, kao i druga srodna pitanja u nadležnosti Europske Unije: u Bugarskoj, Belgiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Italiji, Litvi, Portugalu i Ujedinjenom Kraljevstvu. Istraživanje na temelju kojeg je knjiga nastala, kao i sama knjiga, predstavljaju temeljne aktivnosti provedene u sklopu projekta Bleeding Love: Podizanje svijesti o obiteljskom nasilju i nasilju u vezama protiv lezbijka i transžena u Europskoj Uniji, koji je sufinanciran od strane DG Justice Europske komisije kao dio posebnog programa “Daphne 2007-2013”.

Giacomo Viggiani je znanstveni novak na području filozofije prava na Sveučilištu u Breši (Italija) i koordinator projekta Bleeding Love. Član je uredništva Časopisa za Rodne studije (*Journal of Gender Studies*), vanjski stručnjak Europske komisije u okviru Programa za pravosuđe (Justice Programme) i Programa o pravima, jednakosti i građanstvu (Equality and Citizenship Programme) (2014-2020) te SOGI stručnjak Vijeća Europe. Njegovi istraživački interesi uključuju anti-diskriminacijsko zakonodavstvo, odnos roda i prava, LGBTI prava, socijalnu i političku filozofiju te filozofiju prava.